Torpai Imre

Bólya világa
1283–2020

TORPAI IMRE

Bólya világa

1283–2020

BÓLYA – 2021

Gyűjtötte, szerkesztette és kiadta Torpai Imre, 2021

Borítókép: Martin Rill (Erlenbach – Heilbronn, Németország) és Georg Gerster (Winterthur – Zürich, Svájc) 1995 nyarán készült légifelvétele.

© Torpai Imre

ISBN

A kötet előkészítésében közreműködött: Keresztes Kálmán
Korrektúra: Rostás-Péter Emese
Tördelőszerkesztés: Murad Betty
Készült a kolozsvári GPO Graphics nyomdában

Kedves Honfitársaim!

Ezelőtt huszonkét évvel állítottam össze a *Bólya monográfiája* című könyvet – úgy gondolom, ennyi év alatt talán bölcsebb lettem, és eljött az ideje, hogy újabb, bővebb, szebb, érdekesebb könyvet készítsek falunkról. Itt, a nagyszebeni szálloda dísztermében gyűltünk össze, hogy valami újat – vagy talán már ismertet – halljunk falunkról, Bólyáról, a szórványmagyarságban élő maroknyi magyar szülőföldjéről, ahol hetvenegy évvel ezelőtt jómagam is világra jöttem. Tudatni szeretném Önökkel, hogy most, 2021-ben mintegy százhetvenen vagyunk életben azok közül, akik ott születtünk, és szétszóródtunk a nagyvilágban – egész Erdélyben, túl a Kárpátokon, egész Európában, és messzebb, Angliáig, sőt Jordániáig jutottunk. Igen, Bólyán születtem, ebben a gyönyörű hegyekkel körülvett faluban, amelyet két csobogó patak szel át. Abban a faluban, amelytől északnyugatra egy dombon valamikor mesebeli vár ragyogott. Mesebeli vár, de nemcsak, hiszen számunkra, a magyarság történelme szempontjából híres és jelentős erődítmény ez. Sajnos több mint hétszáz év után már csak romhalmazként „zokog", visszaálmodja az elmúlt idők szép és szomorú álmait. A budapesti *Érdekes Újság* már 1914-ben figyelmeztetett arra, hogy ezt a Nagy-Küküllő vármegyei, bólyai várkastélyt – melyhez a magyar történelem számos kimelkedő mozzanata fűződik, ugyanakkor művészettörténeti szempontból is jelentős – a pusztulástól mindenképpen meg kellene óvni. De feltehetjük itt a kérdést, milyen fülekre talált ez a figyelmeztetés? Semmilyenekre sem!

Amint az 1914-es *Érdekes Újság* is megírta, a szájhagyomány szerint Bólyán ásták el a Báthory Zsigmond fejedelem kincsesházából elhordott ezüst- és aranyedényeket, ékszereket, a kincs értékét akkoriban néhány százezer forintra becsülték. Ennek a bólyai várnak nevezetességei is voltak: a kaszatömlöc, az alagút és a templom, mely később, 1500 körül épült, annak a föld alatti kriptája a szentély alatt, a lovagterem, a benne levő Toldi-lobogókkal, festményekkel és címerekkel; a templom keleti és nyugati karzatát, valamint a színes üvegablakokat a gróf Toldi, gróf Teleki, báró Losonci, báró Nalátzi, báró Bánffy családok címerei díszítették. Toldi Ádám idején a templom oltárán művészi kivitelezésű Szűz Mária-kép volt látható – tudniillik a tempom időnként katolikus, időnként meg református volt. Egy kváderkőbe kifaragott Bolyai-címer a templomhajó északi falát díszítette.

Visszatérek a jelenbe, Oláh-Gál Róbert tanár úr írásához (*Bólya, az idők sodrában*, 2004), idézem: „Kevesen tudják a Bolyai család és Bólya dicső múltját, mert Bólyán minden talpalatnyi föld történelem. Ezt igazolandó, most a család és falu 700 éves történelméből csak két olyan dologra hívnám fel az olvasók figyelmét, amelynek ma is tárgyi emlékei maradtak. És ezek a tárgyi emlékek félredobott »hulladéknak« tekintett dolgok. Az egyik egy nyitott tömegsír, a másik Perneszey Erzsébet, fejedelmi főnemes 1639-béli sírköve." Eddig Oláh-Gál Róbert tanár úr írásából. Tizennyolc év telt el azóta, hogy a tanár úr Bólyán járt, és a látottakat rögzítő írását feltöltötte a világhálóra, de nem figyeltünk fel rá kellőképpen, hogy tegyünk valamit a tömegsír megmentése érdekében. Perneszi Erzsébet fejedelmi főnemes asszony családi sírköve viszont két évvel később, 2005-ben végső helyére került, és ez nekünk, a két Torpai testvérnek – Árpádnak és Imrének –, meg a szentendrei Ürmösi Maurer Gábornak köszönhető. 2020-ban, könyvem szerkesztésének évében a bólyai vár csupán romhalmaz – azzá vált a helyi

lakosság, a helyi hatóságok és az állami intézmények passzivitása miatt. Kár érte, mert jelentős turisztikai és kulturális vonzerővel bír, ugyanakkor Erdély azon történelmi családjainak emlékeit hordozza, amelyek tagjai itt éltek: a Bolyaiak, a Báthoryak, a Bocskaiak, a Bethlenek, a Pernesziek, és végül az Ürmösi Maurerek. Most pedig eljött az idő, hogy valaki szót emeljen ennek a csodálatos kis szórványtelepülésnek az érdekében, és ismertesse meg azt a világgal. Ezért született meg a *Bólya világa* című könyv: mert aki nem ismeri a múltját, annak a jövője homályos.

Könyvemben Bólyáról sokféle adatot összegyűjtöttem, rendszereztem, és a kiadás érdekében nem csekély anyagi áldozatot hoztam.

Hálás köszönetet mondok a családomnak.

Hálát adok Istenemnek, hogy megsegített abban, hogy valami szépet és érdekeset hagyhatok hátra az utókornak. Kiadványomban a következőket találják meg kedves honfitársaim:

1. A vár monográfiája 1283-tól kezdődően, és a vár lakói, köztük gróf Toldi Ádám és családtagjai, továbbá a nőtlenül élő Toldi Lajos és az Ürmösi Maurerek, 1920-ig.
2. Perneszi Erzsébet fejedelmi főnemes családi sírboltja és az 1639-ben felállított sírkövének története.
3. Mi történt a Toldi családdal? Megtudjuk Oláh-Gál Róbert tanár úr írásából.
4. Várunk története az utolsó száz évben: 1920–2020.
5. A Csúnzs alatti temető titka.
6. A harminc, talán negyven éve megnyílt tömegsír a Váralján.
7. Bólya falunk és őseink aranykori képei a XIX. század végéről, a XX. századból és a XXI. század elejéről.
8. Bólyai hagyományok, szokások és szép énekek, melyeket anyáink, nagyanyáink meg dédapáink dúdolgattak.
9. Röviden a gyulafehérvári székesegyházunkról, továbbá dr. Jakubinyi György Miklós nyugalmazott érsek úr életrajza.
10. Templomunk Bólyán és a római katolikus egyház kinevezése meg plébánosai 1880-tól napjainkig – 140 év alatt.
11. Dani József főtisztelendő úr ötven évi szolgálata Bólyán, és családja tizenkilenc testvérével.
12. Szent István királyunk és Boldog Gizella ezer év után újra együtt Passauban, az angolkisasszonyok kolostorában.
13. A bambergi lovas és története.
14. Tizenkét év kiváló eseményei Bólyában 1996. augusztus 15. – 2008. november 20. között.
15. Összefoglaló: Bólya falu büszkeségei.
16. Nemzetünk két világhírű tudósa, Bolyai Farkas és fia, Bolyai János rövid életútja.
17. A Bolyaiak címeréről, Oláh-Gál Róbert tanár úr tollából, és családjuk története röviden.
18. Néhány ismerős és kevésbé ismert vers.
19. Mondák, anekdoták, leírások.
20. A brassói cenk-hegyi emlékobeliszk, Árpád vezérünk 1896-ból származó szobrával, a volt brassói plébános, Szirmai Béla főtisztelendő úr tollából (1924–2017).

21. Himnuszok.
22. 173 bólyai elszármazott, illetve bólyai lakos névsora, lakhelyük megjelölésével.
23. Azoknak a névsora, akik segítettek kiadványomat gazdagítani és szépíteni, hálás köszönet nekik!
24. A szerző családja.

Kedves Honfitársaim, a fentebb felsoroltak miatt kiadványom címe: *Bólya világa*. Várom hozzászólásukat, véleményüket, esetleg bíráló szavaikat. Beszédemet néhány gyermekkori emlékkel zárom, ezeket Pósa Lajos verséből kiindulva fűztem egybe 2003. július 17-én, a verset a kötet további részében, az idézett költemények között is megtalálja majd az Olvasó:

Tudjátok-e, mi a haza?
Bolyainak bölcső helye,
Ez a patak várunk alján,
Hol mi nyáron lubickoltunk,
Ez a Drótos s Paró szája,
Meg a Hula és a Csara,
Hol mi nyáron hancúroztunk,
Béla Hulaján mi télen
Szánkóversenyt rendezgettünk,
Hámpuj hegyén, Szabó hegyén
Bivalyokat legeltettünk,
Meg a Bangăr, hol tavasszal
Kakasbandit szedegettünk,
És a Nagykert ibolyáit
Szép csokrokba kötözgettük,
S tánctermével vonzott minket
Vasánaponként mind ide.
Bárhová visz szerencsétek,
Bólya völgyét szeressétek,
És soha el ne felejtsétek!

Köszönöm, hogy meghallgattak!

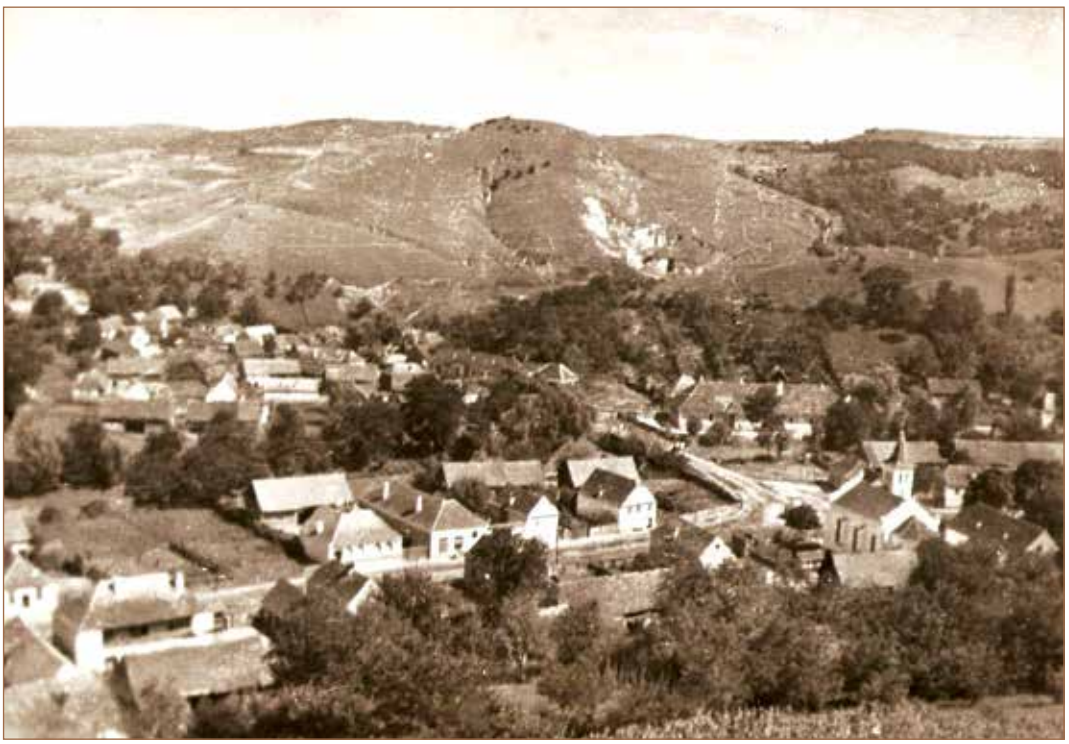
Nagyszeben–Bólya, 2021.

(Torpai Imre beszéde a *Bólya világa* c. kötet bemutatóján)

Szülőfalum, Bólya szeretete iránt

Az elöregedett és kidőlt hársfa a bólyai várkastély romos főbejárata előtt, 2020 júliusában

Bólya látképe, fényképezte Szabó Lajos, 1950

Mennyország királynéja, könyörögj érettünk és falunkért!

Bólya látképe, fényképezte Szabó Lajos, 1963

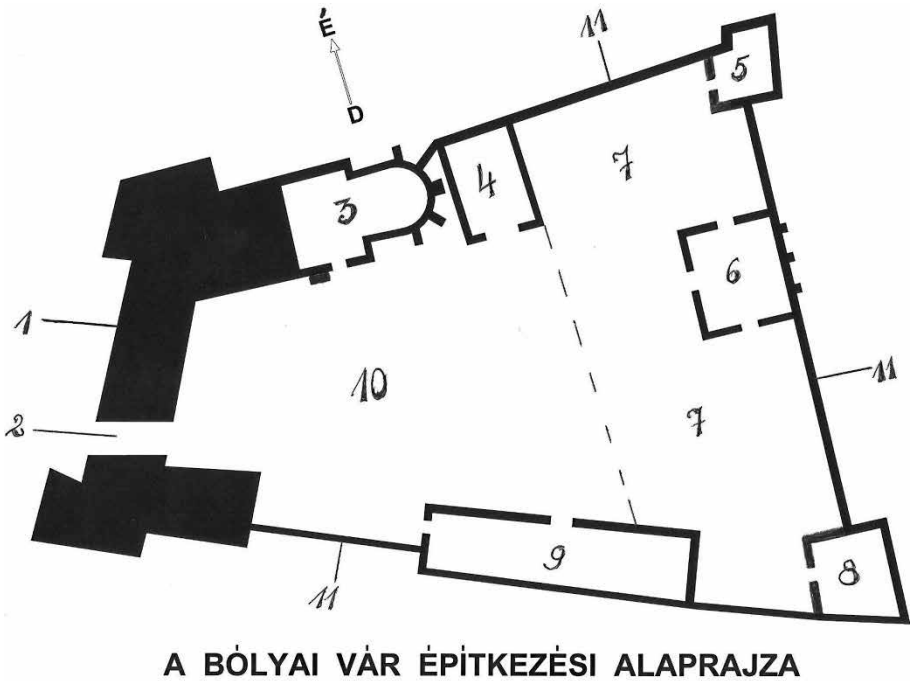
A BÓLYAI VÁRKASTÉLY MONOGRÁFIÁJA

A bólyai várkastély fényképe 1957-ből, fényképezte Császár Ödön. A vár a Bolyai, Báthory, Bocskai, Bethlen, Perneszi, Toldi, Ürmösi-Maurer családok tulajdona volt

A bólyai vár beosztása az építkezési alaprajz után

1. Főépület
2. Főbejárat
3. Templom
4. Bolthajtásos szín, emelettel és padlással a kocsik és hintók tárolására, az emeleten és a padláson gabonaraktár
5. Északkeletre néző védelmi bástyatorony
6. Lovak istállója, a padláson takarmánytároló
7. Virágpark, zöldségeskert
8. Délkeletre néző védelmi bástyatorony
9. Épület, bolthajtásos pincével, a földszinten és az emeleten gabonaraktár
10. Várudvar, kőből faragott asztallal és paddal, zöldövezet, díszfenyők
11. Védőfalak

A BÓLYAI VÁR ÉPÍTKEZÉSI ALAPRAJZA

Alaprajz, 1960-as évek

A kastély története

Nagy-Küküllő vármegyében terül el Bólya völgye, amelynek legjelentékenyebb községe Bólya. A völgyön egy patak fut keresztül, amelyet a magyarok hol Bólya, hol Hidegvíz patakának, a szászok Kaltbachnak és Kaltwassernek, a románok Calbának neveznek. Ez a 35 kilométer hosszúságú patak kelet–nyugati irányt követ, és Hidegvíz községnél torkollik a Vízaknánál eredő, nála alig nagyobb Visza-patakba. Bólya község Nagyszeben és Medgyes között, mindkét várostól egyenlő távolságra, harminc kilométerre fekszik. A patak jobb partján, tehát a falu északi szélén egy harminc-harmincöt méter magas domb emelkedik, amelyet egy régi, kopott, szomorú, viharvert várkastély koronáz, a vár komoran néz végig a völgyön. Ennek a régi várkastélynak és lakóinak történetét vázolom fel ezen értekezésemben, mindazt megemlítve, amit hiteles forrásokból sikerült összegyűjtenem.

A legrégebbi okmányok, amelyek Bólya és völgye birtokosairól szólanak, a 13. századból valók, és kitűnik belőlük, hogy a Bólya-völgyi falvakat – Bólya, Salkó, Saldorf, Isztina, Mihályfalva, Szászvessződ, Ingodály és Rovás – bólyai, hidegvízi és vízaknai családok bírták. Ezek a családok egy törzsből erednek, így tagjaik osztályos atyafiak voltak – napjainkig viszont csak a Bolyai család maradt fenn, amely a két világhírű matematikust, Farkast és fiát, Jánost adta hazánknak. A többi család az elmúlt századok viharában kihalt. Mivel a Bólyához és a többi faluhoz tartozó területeket többen bírták, több elmélet is született arról, hogy az akkori családok tagjai közül ki rakta le a ma is álló várkastély alapját.

Kőváry László történetíró az *Erdély régiségei és történelmi emlékei* című úttörő munkájában valamennyi erdélyi vár, várkastély, templom eredetét igyekezett megfejteni. A bólyai várkastélyt is megemlíti, a családi várkastélyok között, de igen keveset tud róla, mindössze 18 sorban összegzi mondandóját. Kőváry szerint a vár eredetét homály fedi, de megemlíti, hogy Mátyás király alatt Vízaknai Miklós bírta, ki 1467-ben pártot ütvén elvesztette, és azon év november 1-én Ernst Jánosnak adományoztatott. Kőváry, aki ezen művét 1866-ban adta ki, nem ismerhette az azóta napfényre került okmányokat. Ezekből kiderült, hogy tévedett, ez a várkastély soha nem volt a Vízaknai Miklósé, hanem a Felsőbólyában épült erőd lehetett az övé, amelyből a 19. század végére csupán egy őrtorony téglái maradtak meg. Felsőbólya, mint község, már rég megszűnt létezni, lakói a jelenlegi Bólyába telepedtek át.

A jelenlegi várkastélyt, illetve annak egy kisebb részét a Bolyai család építette – a Vízaknai család tagjai közül senki tulajdonában nem volt, annál kevésbé tehát az Ernst Jánosében.

(Egy korabeli okmányból kitűnik, hogy Vízaknai Miklósnak mindkét Bólyában volt birtoka, de a kastély nem volt az övé, az kezdettől fogva 1532-ig a Bolyai család tulajdonát képezte. Valószínűleg, mikor a Vízaknai és Bolyai család szétvált, és a birtokon megosztoztak, akkor kapta a Vízaknai család a Felsőbólyában levő tornyot, a Bolyai család pedig a másfél kilométerre fekvő Alsóbólyát, és itt rakta le a várkastély első alapjait. Mindez korabeli dokumentumokból következtethető ki: 1532-ben Bolyai I. Ádám és IV. Gáspár *per notam infidalitatem*, azaz hűtlenségi perben a kastélyt és a hozzá tartozó jószágokat elvesztik, és miután annak nincs nyoma, hogy ezeket a két Bolyai adományként kapta volna, viszont bizonyított tény, hogy első ismert ősük, Bolyai Ákos már bírt bólyai birtokkal, ennélfogva magától értetődik, hogy a kastély, építésétől kezdve, az ő őseinek tulajdonában volt. Amit Vízaknai Miklós Mátyás király idejében elveszített, és egy későbbi Vízaknai Miklós 1554-ben Pempflinger Márknak elzálogosított, csakis a felsőbólyai kastély lehetett, mert amint később látni fogjuk, abban az évben az alsóbólyai kastély Körössi Ferenc tulajdonában volt. [A szerző megjegyzése.])

Felmerül tehát a kérdés, hogy ki építette a bólyai kastélyt? Mielőtt erre a kérdésre felelnénk, ismerkedjünk meg a Bolyai családdal. Ez Erdély legrégebbi családjai közé tartozik, amelyet a 13. és 14. századból fennmaradt okmányokban *de Buja*, azaz Bolyai néven említenek. Az első dokumentum ősükre, Bolyai Ákosra utal, aki *1283*-ban már Bolyában lakott. Az ő fiai, Tamás, Mihály, Gáspár és II. Ákos *1302*-ben már felnőtt férfiak voltak. I. Ákosnak mind a négy fia családot alapított, és utódokat hagyott hátra, közülük egyik-másikkal történetünk folyamán még találkozni fogunk. Tekintettel arra, hogy 1532-ben I. Ádám és IV. Gáspár veszíti el a kastélyt, az ő felmenőik között kell keresnünk az első építtetőket, mégpedig azok között, akik a 15. században éltek, hiszen – bizonyos történelmi okokból – az erdélyi várkastélyok túlnyomó része a 15. század második felében épült.

A családalapító I. Ákos legidősebb fia, I. Gáspár, már igen tekintélyes tagja volt a családnak: 1324-ben a rendek által, a nemesség sérelmeinek orvoslása végett Erdődi Jánossal, Dersei Péterrel és Bethlen Miklóssal együtt Róbert Károly királyhoz küldetett követségbe. Ennek fia, Sáldor (helyesebben: Sándor), akinek a fia I. János 1432-ben a vessződi Keresztéllyel együtt, mint királyi ember ki volt küldve, hogy a kőhalmi

királybírót, Andrást, Királyfalva és Galacz birtokába beiktassák. I. Gáspár két fiút hagyott hátra, éspedig VI. Tamást és II. Jánost, utóbbi Kisselyken volt plébános. VI. Tamás, kinek neje Gerendi Klára volt, szintén két fiút hagyott hátra, éspedig a fentebb már említett I. Ádámot és IV. Gáspárt (akik a kastélyt elvesztették).

Szükségesnek tartom I. Ákos harmadik fia, I. Tamás leszármozattainak ismertetését is, ők ugyanis VI. Tamással közösen birtokolták a várkastélyt. I. Tamásnak unokája volt IV. Tamás (kinek felesége Haranglábi Beszter Orsolya), az ő fia II. vagy idősebb Gáspár, kinek neje Bethlen Brigitta volt. Nézetem szerint ez a II. Gáspár rakta le a várkastély alapkövét. Döntő érvem az, hogy a várkastélynak már *1494*-ben készen kellett lennie, mert ebben az évben kapot II. Ulászló királytól *nova donatio*-t Bolyai Tamás, János, id. Gáspár és felesége, Bethlen Brigitta, valamint ifj. Gáspár a kastélyra és Bólya, Mihályfalva, Hidegvíz, Szászvessződ, Ingodály, Iklód, Bürkös, Ladámos, Embertelke és Kövesd falvakra. Ebből nyilvánvalóan kiderül, hogy ők voltak ekkoriban Bólya birtokosai, tehát a kastély első részének építtetőit is köztük kell keresnünk. Nős és meglett ember közülük ekkor még csak id. Gáspár volt. VI. Tamás még ifjú ember, későbbi felesége, Gerendi Klára pedig nemcsak ekkor, de még 1500-ban is kiskorú hajadon volt – mindebből levonhatjuk a következtetést, hogy más nem építhette meg a kastélyt, mint id. Gáspár és felesége, esetleg osztályos atyafiaikkal közösen. Valószínűnek tartom, hogy a nova donatio megszerzését is a kastély felépülése tette szükségessé.

A 19. században élt Bolyai Gergely, aki 1886-ban megírta családja történetét. Megfigyeléseit összegezve ő úgy vélekedett, hogy először a körfalak és a szegletbástyák épültek meg, majd ezzel egy időben, a déli falakon belül néhány ölnyire egy kis lakóház és ezzel szemben a templom épült fel. A kastélynak a völgyet nyugatra dominálo frontja, fordított fedelű, négyszögű szegletbástyáival, továbbá a déli és az északi szárnyépületek későbbi keletűek.

A körülbelül ötszáz éve épült templom igen meg van repedezve, annak ellenére, hogy száraz talajra épült. Szép kivitelezésű, kápolna nagyságú, kisebb templom ez, egyes falrészeken, ahol az újabb meszelés lekopott, régi, kezdetleges, virágdíszítésre emlékeztető festmény nyomai tűnnek elő. Ezeket állítólag Mihály oláh vajda rövid birtoklása alatt festették – ezzel nem értek egyet, ugyanis szerintem ezek a festmények annál korábbiak, hiszen nem ortodox jellegűek, és kezdetlegesebbek, mint a Mihály vajda idejére jellemző ortodox festmények (a szerző megjegyzése).

A karzat mellvédjén Szilvássy Boldizsár és Perneszi Erzsébet idejéből vannak feliratok, ugyanitt kaptak helyet a későbbi tulajdonosok és feleségeik címerei, úgymint gróf Toldi, gróf Teleki, Nalátzi, báró Bánffy stb. A templomajtó oldaloszlopai és homlokpárkánya terméskőből készült, az egyik oszlopon még látható a készíttető neve: Joannes Galfi – tehát 1579 és 1592 között helyezték oda. A másik oszlopon az évszám annyira megkopott, hogy már nem lehet kibetűzni. A templom szentélyének közepe alatt, a hajdani oltár előtt egy sírbolt van, amelyet Perneszi Erzsébet építtetett saját maga és családja számára. Ő, valamint harmadik férje, Szilvássy Boldizsár és gyermekei ott temettettek el, a koporsók azonban már elkorhadtak, és kegyetlen kezek a csontokat összehányták (Bolyai Gergely, 1886).

A kis sírbolt bejárata egy, a Perneszi Erzsébet címerével ellátott emlékkővel volt lezárva. Majd elmozdították helyéről, és a padok alá került oly módon, hogy feliratos oldalával felfelé került, egy pad alá. Ennek következtében a puha homokkőből készült

sírkövet folyamatosan koptatták, így az írás ma már csak igen nehezen olvasható, szerencsére azonban Bolyai Gergely kéziratában a teljes szöveget közli. Ezt a hatalmas, nehéz sírkövet később újra elmozdították helyéről, a sírbolt boltozatából kiemelve a templom falához támasztották. 1922-ben, mikor az utolsó magyar birtokosok, a három Ürmösi Maurer testvér kénytelen volt a még megmaradt kis birtokot a román államnak eladni, Maurer Rózsika, aki a kastéllyal szemben emelkedő dombon levő gyümölcsöst és ősei sírhelyét egy kis zsellérházzal egyetemben megtartotta, oda vitette át. Ezt az epitáfiumot Perneszi Erzsébet halálának ismertetése kapcsán fogom közölni.

Visszatérve a kastély leírásához: az épületben egy nagy lovagterem, két kisebb bástyaszoba, és összesen még négy kisebb-nagyobb, de inkább közepes nagyságú szoba kapott helyet, tehát összesen hét lakható szoba van benne – azok is az emeleten, mert a földszinti helyiségek csak tárolásra alkalmasak. Az épület U alakban szegélyezi az udvart.

Amint korábban is említettem, Bolyai II. Gáspárt és nejét, Bethlen Brigittát tartom a várkastély első építtetőjének és társtulajdonosának. A rendelkezésemre álló adatok alapján most róluk fog beszélni. Bolyai Gáspár – IV. Tamás és neje, Haranglábi Beszter Orsolya fia – születésének évét nem ismerjük, de először 1494-ben, az említett okmányban találkozhatunk a nevével, ekkor pedig már nős volt, tehát feltehető, hogy legalább 25 éves lehetett. Ekkor nejével és rokonaival együtt *nova donatio*-t szerez II. Ulászló királytól a közösen bírt birtokaikra. 1499-ben egy birtokperben együtt szerepel sógorával, betleni Bethlen Miklóssal, 1501-ben, 1507-ben, 1508-ban pedig perbe keveredik a Haranglábi Beszter rokonokkal. Halálának évét szintén nem tudjuk, csupán annyit, hogy 1512-1515 táján halhatott meg, mert felesége 1515-ben, egy okmányban már özvegyként szerepel. Utódai nem maradtak, hanem vagyonát és kastélyrészét nyilván a Bolyaiak örökölték, éspedig VI. Tamás már említett két fia. Felesége, betleni Bethlen Brigitta – Bethlen Márk és felesége, Losonci Bánffy Anna leánya – kb. 1470-ben született, és mint láttuk, 1494-ben már Gáspár felesége volt. Mivel abban a korban a leányok 14-15 éves korukban már férjhez mentek, a szóban forgó évben nyolc-tíz éve asszony lehetett. Gyermekei nem lévén, férje halála után az összes Bólya-völgyi részjószágát, a Bólyában lévő házával és nemesi telkeivel együtt, valamint a Péterfalván, Szépmezőn, Pándon, Oláh-Szépmezőn és Iklódon levő jószágait is nővérének, Geszti Lászlóné Bethlen Kata fiának, Ferencnek adományozta, és erre II. Ulászló jóváhagyását is megnyerte. Geszti Ferenc, Báthory Zsigmond alatt fejedelmi tanácsos, a mezei hadak főkapitánya, tehát az egyik legbefolyásosabb ember volt.

Röviddel ezután az immár kb. negyvenöt éves özvegy másodszor is férjhez ment Muzsnai Mátéhoz, a férje bólya-völgyi ingatlanjai pedig a legközelebbi rokonra, VI. Tamásra szálltak vissza. Tamásról, a fentebb elmondottakan kívül, semmit sem tudunk. Felesége, Gerendi Klára – Miklós leánya – szülei nyolc gyermeke közül az ötödik volt, és kb. 1484-85-ben születhetett. Atyja 1500-ban már nem élt, sőt anyja már másodszor is férjnél volt, mert 1500-ban, egy január 2-án Budán kelt okmányban II. Ulászló megparancsolja Erdélyi Jánosnak és Mártonnak, hogy néhai Gerendi Miklós fiait – Lászlót, Pétert, Mátyást és Miklóst – anyjuk, Klára asszony és mostohaapjuk, Rubik Cherubin ellenében védelmükbe vegyék, és őket anyjuk és mostohaapjuk törvénytelen háborgatásai ellen jogaikban megvédjék. Úgy látszik, hogy ekkor Klára asszony meggondolta magát, és sikerült valamiképpen kiegyeznie a gyámokkal, mert azon hónap

31-én Kolozsvárt, Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf, erdélyi vajda előtt Erdélyi János és Márton, Gerendi Miklós gyermekeinek gyámjaiként (ezen okmányban Zsófia és Klára is megjelenik) Magyar- és Oláhbányabükköt, továbbá a gerendi szőlőt a gyermekek nagykorúságáig édesanyjuknak átengedik.

Ebből megtudjuk, hogy mennyi idős volt Klára három bátyja, Péter, László és Miklós, a későbbi erdélyi püspök is. Legidősebb bátyjuk, Jakab, akitől a mai napig is élő (!) utolsó Gerendi Ákos származik, már minden bizonnyal nagykorú volt, tehát kb. 24 éves lehetett, míg Péter 22, László 20, Miklós 18, Klára pedig 16 éves – így Klára születési évét 1484-85-re tehetjük, de inkább későbbre, mint korábbra. A Gerendi család egyike volt Erdély legelőkelőbb családjainak, és mint a nemzedékrendből látható, rokonságban állt az akkori legjelentősebb főúri családokkal, a Bogáti, Zsombori, Somkereki, Szamosfalvi, Apanagyfalusi családdal, továbbá az Apafiakkal, a Baládfiakkal, a bethleni Bethlenekkel, sőt Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem édesanyja is Gerendi leány volt. Gerendi Klára és Bólyai Tamás fiai, I. Ádám és IV. Gáspár a saját számításaim szerint 1503 és 1508 között születhettek. Bolyai Gergely szerint mindketten közszereplő és harcos emberek voltak, közszereplésükről azonban csak annyit tudunk, hogy a kettős királyválasztás előtt I. Ferdinánd pártján állottak, amiért Zápolya János 1532-ben, *per notam infidelitatem* jószágvesztésre ítélte őket, és a bólyai kastélyt, valamint a hozzá tartozó birtokokat elkobozta, és Sámsondi Körözsi Ferenc fejedelmi tanácsnoknak és Matuznai István titoknoknak adományozta. A kastély ekkor került ki véglegesen a Bolyai család tulajdonából.

Bólyában és a többi bólya-völgyi falvakban maradt a Bolyai család egyes tagjainak birtokuk, talán nemcsak az I. Ákos többi fiaitól származottaknak, hanem Bolyai János kisselyki plébános jogán Ádámnak és Gáspárnak is.

Eme mozgalmas időben a Bolyai testvérek és ez a vidék nagyrészt I. Ferdinánd pártján álltak: Bethlen Elek alvajda, Gerendi Miklós erdélyi püspök – Klára asszony testvére, Majláth István, Fogaras várának ura, Apafi Miklós, az Apafi család akkori feje és fenntartója, vingárdi Horváth Gáspár és Pempflinger Márk szebeni királybíró, a szászok *comese*. Ezek Nagyszebenben székeltek, tehát 30-35 kilométerre Bólyától, és I. Ferdinánd kormányát képezték. Még ugyanezen évben Bethlen Elek, Apafi Miklós és Pempflinger Márk Bécsbe mentek tanácskozni és segítséget kérni.

A notázott Bolyaiak sem maradtak birtok nélkül, mert amint lehetett, I. Ferdinánd igyekezett kárpótolni őket, és a két testvérnek átadta anyjuk, Gerendi Klára osztályos részét, amelyeket rokonaival együtt bírt, éspedig: Torda vármegyében Alsó- és Felsőgerendet, Egerbegyet, Keresztúrt, Lónát, Pecét, Alsó- és Középfügedet, Kolozs vármegyében Magyar- és Oláhbányabükköt, vagyis összesen tizenegy falut. Az adományozás 1538-ban történt, a beiktatás azonban édesanyjuk halála után, 1555-ben, erre az évre tehetjük ugyanis elhalálozását, amikor kb. 65-66 éves lehetett. Erre a királyi adományozásra azért volt szükség, mert ha ez nem történik meg az anyjuk halála után, a gerendi birtokokat a Gerendi fiúk kiperelhették volna.

Ám Körözsi Ferencet és Matuznai Istvánt sem iktatták be azonnal Bólya birtokába, mert a bólyai rokonok ellenszegültek, és csak hosszas súrlódások után, 1536–38 között ment végbe a jog szerinti birtokbavétel, melynek során amikor a következő falvakba iktatták be őket: Bólya, Mihályfalva, Vessződ, Ingodály, Hidegvíz, Isztina. Bolyai Gáspár 1543-ban Körözsitől 200 forinton megveszi a mihályfalvi, vessződi, hidegvízi

és isztinai részbirtokokat, amelyek közül ezentúl a kastély tartozékaiként csak az egy Isztina fordul elő, a másik három végleg elszakadt a kastélytól.

1540-ben Körözsi, aki időközben Matuznai részét magához váltotta (utóbbi neve ugyanis többé nem fordul elő), a kastély rendbehozását eszközli. Szerintem ekkor épült meg a mostani főépület nyugati, földszinti része. Ezután még 18 évig bírta békével Bólyát, míg 1558-ban udódok hátrahagyása nélkül meghalt, minek következtében, az ősiség folytán, a birtok a kincstárra szállt vissza. Körözsi özvegye, Tegzés Anna azonban vonakodott a kastélyt és a hozzátartozó birtokot átadni, amiért is Izabella királyné meginti őt és Körözsi Istvánt, illetve Jánost, hogy Körözsi Ferenc egykori birtokai mind Bólyában, mind egész Erdélyben a királyi *fiscusra* szálltak, azokat tehát bocsájtsák vissza.

Báthory István, a későbbi fejedelem és lengyel király, aki ebben az időben 25 éves volt, fiatal kora dacára a fejedelem után a legnagyobb közjogi méltóságot viselte – nagyváradi főkapitány volt –, kérte Bólyát és tartozékait Izabella királynétól, aki ezeket neki is adományozta. Körözsi özvegye természetesen különféle kifogásokkal élt, és megfogalmazta elvárásait, mire Báthory István kiegyezett vele, és 1000 forintot fizetett neki, amelynek ellenében az özvegy minden Bólyához és tartozékaihoz való jogáról lemondott. Miután az ügy rendeződött, Báthory István 1560-ban, minden ellentmondás nélkül beiktattatott a várkastély, továbbá Bólya, Salkó, Saldorf, Isztina, Mártonfalva, Ingodály, Rakovica, Váralja, Feketevíz, Örményszékes, Alamor és Rovás községek határában lévő részjószágokba. Mint látjuk, a bólya-völgyi községek közül hiányzik Mihályfalva, Vessződ és Hidegvíz, viszont a listán ezen völgytől messze fekvő helyiségek is szerepelnek, amelyek Körözsinek más jogon voltak birtokai. Báthory István hat év múlva a várkastélyt és a hozzá tartozó jószágokat bátyjának, Kristófnak ajándékozta, aki azt 1566-ban vette át, de ő sem tartotta meg, hanem tizenkét évi birtoklás után eladományozta legbensőbb hívének, és nevelt leánya, Perneszi Erzsébet férjének, Kocsárdi Gálfi Jánosnak. Tekintettel arra, hogy a két Báthory fejedelem volt, a történelemből mindenki ismerheti életük eseményeit, a továbbiakban inkább a többi tulajdonosról fogok beszélni, hiszen az ő emlékük már nagyrészt feledésbe merült, annak ellenére, hogy hajdan nagy emberek voltak, fontos szerepet játszottak a történelem alakulásában.

Gálfi János, mint rabságában írt önéletírásában elmondja, Aranyosszéken, Kocsárdon született, kb. 1550-ben. Ifjú éveiben – az akkori szokásokhoz híven 14-15 éves korában – János Zsigmond választott király kancellárjának, Csáki Mihálynak udvarába került apródnak, ahol természetesen megismerkedett a király udvarában lévő, és később jelentős politikai pályát befutó főúri fiúkkal, sokukkal őszinte barátságot kötött. Csákinál maradt János Zsigmond halála utánig, ami *1571.* március 13-án következett be. Ekkor Báthory Kristóf udvarába került. Báthory Istvánt még ez év május 25-én fejedelemmé választották, és bátyja, Kristóf lett nagyváradi főkapitány, aki Gálfit jó barátja, Kendi Ferenc útján felszólította, hogy álljon be az ő udvarába. Gálfi ekkor kb. húszéves lehetett. A felszólításnak eleget tett, és az ő szolgálatába lépett – ekkoriban azok voltak a legszerencsésebbek, akik a Báthoryak kegyelmét élvezhették. Ki is tartott Kristóf mellett, hűségesen, minden viszontagságok mellett. 1576-ban Báthory István lengyel király lett, az erdélyi rendek pedig bátyját, Kristófot választották meg fejedelemnek. Ez szerencsés fordulat volt Gálfi életében is, mert Kristóf fejedelem kinevezte

őt Aranyosszék királybírójává, és neki adományozta a teljes szék dézsmáját. Nemsokára fejedelmi tanácsossá is tette, ami a mai miniszterségnek felelt meg, mert ezzel a kormány tagja lett. Ezután javakat is adományozott neki, amint ő maga írja: „Várad mellett ada négy falut, Váradon jó házat és jeles szőlőket. Ismét őnagyságának vőm oly kegyelmességét: ajándékozá őnagysága nékem Bolkácsot és Zsidvét… [Ezek a Kis-Küküllő mentén fekszenek, közel Balázsfalvához.] Ismét őnagyságának kegyelmessége lőn rajtam: adá énnékem Bólya kastélyát minden hozzátartozó jószággal, mely Bólyához én is sok ezer forint ára jószágot vöttem."

Gálfi sehol nem említ évszámot, így nekünk kell meghatározni, hogy mikor kaphatta ő Bólyát. Én azt hiszem, akkor kapta, amikor feleségül vette osztopáni Perneszi Erzsébetet, Perneszi István udvarhelyi főparancsnok és Bethlen Anna leányát, aki Kristóf fejedelem és neje, Bocskai Erzsébet rokona és nevelt leánya volt. Perneszi Erzsébet 1562-ben született, tehát kb. tizenkét évvel volt fiatalabb, mint Gálfi, akihez 1579-ben, tizenhét éves korában ment feleségül. Bólya ekkor nem kincstári birtok volt, hanem Kristóf fejedelem magánbirtoka, ezért kézenfekvő a feltevés, hogy Gálfi egyéb érdemeitől eltekintve Perneszi Erzsébet kezével, mintegy hozományul kapta Bólyát. Ezt megerősíteni látszik az is, hogy Perneszi Erzsébet harmadik férjével is bírja Bólyát, és annak halála után is ott lakik, ott is hal meg, és ott is temették el.

Kristóf fejedelem legkedvesebb tanácsosa volt Gálfi János, akit halála előtt, 1581-ben nyolcéves Zsigmond fiának nevelőjévé rendelt. Gálfi eszménye az volt, hogy a Báthoryak fejedelmi ágának úgy biztosítsák a trónt, hogy a gyermek Zsigmondot még atyja életében utódjának válasszák. Ez a Kolozsváron 1581. május 1-jén összehívott országgyűlésen nagy nehézségek árán keresztül is ment, jórészt Gálfinak köszönhetően. Egyes tekintélyes főurak – közülük a legtekintélyesebbek Apafi Gergely, Izabella királyné tanácsosa, aki János Zsigmond alatt főudvarmester volt és Kendi Ferenc tanácsos – ellenezték a tervet. Gálfinak végül sikerült Kendit megnyerni az ügynek, azonban Apafi azt végig ellenezte, és mindegy balsejtelemtől eltelve megjósolta: „Náloknál soha senki nem fogja inkább megbánni."

Jóslata be is teljesedett, mert sok más főúrral együtt mindketten vérpadon végezték be életüket. Ezt a választást Zsigmond édesanyja, Bocskai Erzsébet, a későbbi fejedelem nővére már nem élte meg, ő ugyanis ez év február 25-én halt meg, de férje, Kristóf fejedelem is nagybeteg volt már. Betegsége a gyűlés alatt súlyosbodott, s annak végeztével Gyulafehérvárra szállították, ahol május 27-én, tíz nappal a kolozsvári gyűlés után, életének 51. évében meghalt. Végszavaival a nyolcéves Zsigmondot Gálfi János gondjaira bízta, és különösen szívére kötötte, hogy nevelésére nagy gondot fordítson. Az ország kormányzásának gondjait tizenkét tanácsúrra, különösen Csáky Dénesre és a gyermek nagybátyjára, Bocskai Istvánra bízta. Testamentumos uraknak Kovacsóczy Farkas és Kendi Sándor tanácsurakat rendelte. Leleszi János udvari papja előtt tett szóbeli végrendeletében Gálfira hagyta Marosújvárt a hozzá tartozó falvakkal. Alig hét évvel Kristóf fejedelem halála után, az akkor még csak tizenöt éves Zsigmond fejedelmet – ismét Gálfi javaslatára – a Medgyesen 1588. december 8-ra összehívott országgyűlés nagykorúnak nyilvánította, és neki a hatalmat átadta, melléje rendelvén tanácsosoknak Báthory Boldizsárt, Kovacsóczy Farkast és Gálfi Jánost, azon kötelezettséggel, hogy állandóan az udvarnál tartózkodjanak. Az öreg Gécyz János, aki első tanácsúr és az ország főkapitánya volt, ellenezte a nagykorúsítást, és mikor mégis megtörtént,

azt mondta a rendeknek: „kezébe adtátok a gyeplőt, de bizony megbánjátok". Egyelőre azonban békésen kormányozták az országot, mígnem a fejedelem kicsapongó és szertelen életmódja miatt közte és a tanácsurak, valamint egyes főurak között egyenetlenség nem támadt. Az ellenzék élére Báthory Boldizsár állott, amit mikor Zsigmond megtudott, összehívta tanácsosait, és véleményüket kérte, mit kellene Boldizsárral cselekedni. Az országos tanács azt határozta, hogy a fejedelem és unokatesvére között a kibékülést meg kell kísérelni, és ha ez nem sikerül, Boldizsárra száműzetést vagy halálbüntetést szabjanak ki. A tanács eme javaslatát Gyulai Pál és Gálfi János tolmácsolta a fejedelemnek, aki bár titoktartást ígért, a szavát nem tartotta meg, és így Boldizsár kerülő úton értesült a dologról. Gyulai és Gálfi ennek neszét vették, és sietve elhagyták Gyulafehérvárt. Boldizsár kibékült a fejedelemmel, akitől engedélyt eszközölt ki, hogy Gyulait és Gálfit, akiket az ellene hozott határozat értelmi szerzőinek hitt, megölethesse. Zsigmond a halálos ítéleteket kibocsátotta, mire Boldizsár 1592 decemberében Gyulait abafáji kastélyában felkoncoltatta.

Gálfi Gyulafehérvárról Marosújvárra menekült, feleségével és gyermekeivel ott tartózkodott, mikor barátai hírnököt menesztettek hozzá, aki tudatta vele, hogy Boldizsár katonái még azon éjjel megtámadják és megölik. Gálfi 1592. december 30-án búcsút vett családjától, és Nagyvárad felé vette útját. Eljutott Belényesig, ahol Csukás nevű szolgája, akivel pedig ő sok jót tett, elárulta. Ennek következtében elfogták, először Váradra, onnan meg Huszt várába szállították. Mit sem használt főúri barátainak közbenjárása, felesége könyörgése, neki magának az ekkor huszadik évében járó fejedelemhez intézett könyörgő levele, mert ott állt a fejedelem mellett Gálfi ellensége, Bodoni István, aki Marosújvár birtokára vágyott, és aki a kegyelmi kéréseket ellensúlyozta. Tény, hogy a halálos ítéleten szerepel Bodoni kézírása. De Gálfi érdekében közbevetette magát Kovacsóczy Farkas kancellár is, aki térden állva kérte a fejedelmet, emlékeztette őt arra, hogy Gálfi mintegy nevelő dajkája volt, karjai közt hordozta, a fejedelemséget is neki köszönheti, emlékeztette továbbá azon ígéretére is, hogy Gálfi fölött a tanácsurak tudta nélkül nem fog ítélkezni. Kovacsóczy kérése eredménnyel járt, mert a fejedelem végre kiállította a kegyelemlevelet. Kovacsóczy sürgősen elküldte azt Egervári Jánostól, a levélvivőnek 50 aranyat és egy jószágot is ígért, ha jókor érkezik. De bizony a kegyelem későn érkezett. Huszti fogsága alatt Gálfi megírta önéletírását, amely azonban befejezetlen maradt, mert Szabó Balázs, a huszti várnagy nem adott neki 24 órai haladékot, amennyit kért, hanem csak egy órát imádkozásra, pedig ha jóváhagyja a halasztást, akkor a kegyelmet hozó futár idejében megérkezett volna. 1593. március 8-án a kb. 43 éves Gálfi bátran ment a halálba, és esküvel erősítette, hogy ártatlanul

Az erdélyi nagy fejedelemség címere, 1765. A címeren levő Nap és a Hold a székelyeket, a turulmadár a magyarságot jelképezi. A hét bástya a hét szék jelképe: Beszterce, Brassó, Kőhalom, Medgyes, Nagyszeben, Szászsebes, Segesvár

hal meg. Összes vagyona elkoboztatott, marosújvári várkastélyát és az ehhez tartozó jószágokat Bodoni István megkapta, Bólyát pedig Zsigmond fejedelem Mihály oláh vajdának ajándékozta.

1595. május 25-ét írták, amidőn Mihály, Havasalföld tekintetes és nagyságos vajdája alávetette magát és országát Báthory Zsigmondnak, Erdély, Havasalföld és Moldva fenséges fejedelmének, és hűséget esküdött neki. Annyira kiterjedt volt ez az alárendeltségi viszony, hogy a vajda a címei között nem használhatta a *Dei gratia,* Isten kegyelméből való kifejezést, és csak családi pecsétjével élhetett, míg az ország címerét és pecsétjét a fenséges fejedelem használta. Ekkor adományozta Zsigmond fejedelem Mihály vajdának Bólyát. Nagy Lajos király uralkodása óta ugyanis szokásban volt, hogy a magyar királyok, mint Oláhország hűbérurai, az ottani vajdának birtokokat adtak Erdélyben, egyrészt hogy ezzel jutalmazzák őket és a hűbéri viszonyt szorosabbá tegyék, másrészt hogy amennyiben hűségükért a török kiűzné őket tartományukból, legyen hol meghúzniuk magukat. Ezt a szokást János Zsigmond bizonyos okból megszüntette, Báthory Zsigmond azonban, íme, felújította, és az 1598. március 23-án Gyulafehérvárt tartott országgyűlésen be is jelentette. Az országgyűlés kimondta: Bólya kastélya a hozzá tartozó jószágokkal együtt, a vajda hazánk iránti érdemei jutalmául, adómentessé tétetik. Nézzük most ezeket a nagy érdemeket.

Mihály vajda 1598-ban, tehát három évvel azután, hogy hűségesküt tett, áruló lett, amennyiben titokban, a Rudolf császár királybiztosaival létrejött szerződés alapján a császárnak hűséget esküdött, és kötelezte magát, hogy mind a török, mind bármely más ellenség ellen – értsd, az erdélyi fejedelem ellen – a császár kívánságára harcolni fog. Ekkor kezdték meg ők a tervet szőni Erdély meghódítására, és miközben minden lelkifurdalás nélkül a módozatokról Rudolf császár embereivel tárgyalt, amikor már a támadási terve is készen volt 1599-ben, Báthory Endre bíbornok-fejedelemnek újabb hűségesküt tett.

(Éppen így tett a jelenlegi Románia is, amely a 19. század 80-as évei óta, az Osztrák–Magyar Monarchia szövetségese volt, amikor 1914-ben elkezdődött a világháború, a hivatalos Románia a központi hatalmaknak semlegességi, azaz hűségnyilatkozatot sietett tenni, titokban pedig tárgyalt az antant-hatalmakkal, hogy mikor és milyen jutalomért támadja meg szövetségeseit.)

Mihály vajda 1599-ben orvul, hadüzenet nélkül támadt Erdélyre, azon a címen, hogy Rudolf császár helytartója és főkapitánya, akinek parancsát bírja, hogy az országban rendet teremtsen, és azt a császár hűségére behódoltassa és a viszonyokat konszolidálja.

Mihály vajda 1599. október 26-án a Vöröstoronyi-szoros bejáratánál, Talmács falunál ütötte fel sátorát, és serege a következő elemekből állott: 1100 magyar huszár, 1000 magyar gyalog, 8000 szabad martalóc, akiket abban az időben hajdúnak hívtak – szedett-vedett népség volt, mindenféle rabolni vágyó csavargó –, ezeken kívül oláh, rác, kozák zsoldosok, és végül Erdély hódításának és uralmának legerősebb támogatói, a félrevezetett háromszéki, udvarhelyi és csíki, gyergyói székelyek, akiknek a régi „székely szabadság visszaállítását" ígérte. Csapata összesen mintegy 20 000 főnyi lehetett.

Ezzel szemben Endre fejedelemnek kb. feleannyi hadereje volt, amellyel ekkor Nagyszeben alatt állott, ezt is csak hirtelen tudta összeszedni. Ez mindenekelőtt a fejedelem testőrcsapatából állt, az ún. kék darabontokból, néhány főúr és nemes zász-

lóaljából, a közeli vármegyék és székek hadi illetékéből, az aranyos- és marosszéki székelyek csapatából, vagyis összesen kb. 9000 emberből.

Október 26. és 27. alkudozásokkal telt el, amelyben a főszerepet Malaspina püspök-pápai nuncius vitte, aki Báthory Endre bíbornok-fejedelem táborában volt, ezek azonban nem vezettek eredményre, mert Mihály vajda, túlerejében bízva, lehetetlen feltételeket szabott. Október 28-án, csütörtökön zajlott le az erdélyi Mohácsnak nevezett sellenberki ütközet. A vajda Sellenberk falu határára tolta előre a seregét, amely a hullámos dombhátakon az erdélyi tábort domináló előnyös térségben foglalt állást.

Az erdélyi sereg Nagyszebentől délkeletre a Cibin-folyó partján foglalt állást úgy, hogy egyrészről a városra, másrészről a Cibin-folyóra támaszkodott, amelyek némileg védelmet biztosítottak számára, ám a szabad mozgásban korlátozták. A seregben voltak: Székely Mózes, a későbbi fejedelem, Lázár István, aki Báthory István királynak az oroszok ellen vívott harcaiban szép hírnévre tett szert, Huszár Péter, Tahy István, Szalasdi Miklós, Bogáthi Menyhért, Szemere Mihály, Petki Farkas, Bessenyei István, Barcsai András lugosi bán, Sibrik Gáspár, Toldi István, Bodoni István, ifjú Boldizsár, aki Endre fejedelemnek anyja után féltestvére volt, Kornis Boldizsár és Gáspár, akit a fejedelm fővezérének nevezett ki, Sennyei Pongrácz, Bolyai Gáspár, Béldi János és két fia, Pál és Kelemen, Mikó Miklós és Péter.

Október 28-án reggel Malaspina nuncius, miután nem tudott belenyugodni abba a gondolatba, hogy a Rudolf császár és Endre fejedelem között létrejött, annyi buzgalommal előkészített béke egy szerencsevadász erőszakos betolakodása által megsemmisíttessék, reggel 7 órakor néhány szolgától kísérve újra áthajtott a vajda táborába, egy utolsó kísérletre. Ám a vajda szóba sem állt vele, hanem hátravitette táborába és őrizetbe vette. A támadást a vajda kezdte reggel 9-kor heves ágyúzással, de tüzérei rosszul lőttek, úgyhogy a lövedékek a sereg feje felett röpültek el. Az ágyútűznél többet ártott az erdélyieknek, hogy egy Szalasdi Dániel nevű Hunyad megyei oláh, akit a Báthoryak emeltek nemességre, átszökött az oláh táborba, és tudósította a vajdát az erdélyi sereg hadállásáról, számáról és gyengéiről. Szalasdi kb. egy év múlva elnyerte méltó büntetését, mert Székely Mózes katonái elfogták, és ló farkához kötve agyonhurcoltatták, testét négyfelé vágva különböző helyeken kifüggesztették.

A támadást Baba Novac oláh martalóc (akinek a nevével a románok Kolozsvárt a Bethlen Gábor utcát szennyezték be) nyitotta meg mintegy 6000 martalóccal, de Lázár István csapata visszaverte a támadást, mire a vajda a Makó György vezérlete alatt levő magyar lovasságot küldte Baba Novac segítségére, és ezzel egy időben támadást intéztetett a magyar gyalogosaival Székely Mózes csapata ellen is. Így magyar magyar ellen küzdött, elkeseredett elszántsággal. Sokáig folyt a küzdelem, mígnem Mihály vajda erősítést küldött övéinek. Székely Mózes már-már hátrálni volt kénytelen, amidőn Huszár Péter a huszárjaival segítségére sietett, és visszanyomták a vajda magyar és rác csapatait. Ekkor már mindkét részről a tartalékokat is bevetették a küzdelembe, és a győzelem az erdélyiek felé látszott hajlani, amidőn Kornis Gáspár fővezér az ellenség kezére került. A vajda elé vitték, ki őt sokszoros követjárásaiból jól ismerte, tisztelettel fogadta, s az oláh táborba hátraküldte. A fővezér elfogatása villámgyorsan elterjedt az erdélyi seregben. Ugyanakkor fogták el Ravazdi György tanácsurat, kit a vajda mint régi ismerősét és barátját fogadta, saját kocsijára ültette, de a székelyek haragudtak rá, mert udvarhelyi várkapitányként Báthory Zsigmond alatt a székelyek

mozgolódását véresen elnyomta, ezért a kocsiról leragadták és darabokra vagdalták. Ugyancsak elfogták Bolyai Gáspárt is – a föntebb tárgyalt 1. Ádám fiát –, akit a vajda lefejeztetett. Délután 3 óra tájban, midőn az ütközet még mindig döntetlenül tombolt, Endre fejedelem odahagyta a csatateret, és mintegy száztagú kíséretével elmenekült. A vezérek, köztük Székely Mózes, Huszár Péter, Tahi István, Barcsai András nagy erőfeszítéssel összeszedték a csapatokat, és újrakezdték a harcot. A győzelem ismét kezdett feléjük hajlani, a vajda serege vad futásnak eredt, a vajda maga is Talmácsig futott, de nem vesztette el a fejét, hanem serege egy részét összeszedve újra felvette a harcot. Az erdélyiek azt a hibát követték el, hogy nem vették üldözőbe a futó ellenséget, de mentségükre szolgál csekélyebb számuk és kimerültségük. A harc a sötétség beálltáig tovább folyt, és döntetlenül végződött. Látszólag az erdélyiek győztek, amennyiben nem mozdultak ki állásaikból, és nem futottak meg, mint a vajda serege. A vajda másnap az elhagyott erdélyi tábor birtokába jutott. Az éj beálltával ugyanis az erdélyiek elhatározták, hogy seregüket a haza jobb szolgálatára megmentik, így a tábort elhagyták és csendben elvonultak. Nem álltak el tervüktől akkor sem, midőn a vajda táborából megszökve ketten – Rác Ábrahám és Sipos János – jelentették, hogy a vajda táborában az éj beálltával nem merték magukat átadni a nyugalomnak, mert éjjeli támadástól féltek, és nagy volt a rettegés a másnapi előrelátható újabb harc miatt. Az erdélyi vezérek egy része azonnal éjjeli támadást akart intézni, a többségük azonban azt hitte, hogy a vajda cselből küldte ezeket az embereket, hogy egy esetleges éjjeli támadással vesztükbe rohanjanak, és nem voltak hajlandók támadást kezdeni. Másnap a vajda, miután megbizonyosodott az erdélyi sereg eltávozásáról, az üresen hátrahagyott tábort elfoglalta, és nagy zsákmánynak, hadiszernek – többek közt 32 ágyú – birtokába jutott.

Mihály vajda a semlegesen viselkedő nagyszebenieknek megparancsolta az ellenség eltemetését. Ez kb. 1500 halottat jelentett, legnagyobb részük a vajda seregéből származott. Az erdélyi nemesek között elestek: a vezérek közül Lázár István, Huszár Péter, a főurak és nemesek közül Toldalagi Ferenc, Laskai János, Köpeczi Mihály, Gerendi János, Bolyai Gáspár, Bakó Dániel, Bogáthy Imre, Balátfi Ferenc, Gyulai Dénes, Haranglábi Ferenc, Besztre Ferenc, Horváth János, Kendi Ferenc és Rác Bálint. Mihály vajda azonnal elindult Gyulafehérvárra, amely minden ellenállás nélkül megnyitotta kapuit. Bodoni István tanácsúr is jelen volt, és a vajda azon kérdésére, hogy hol szálljon meg, azt felelte, hogy András fejedelem palotájában, mire a vajda gúnyosan megjegyezte: *„Vajon még mindig András a fejedelem? Nem én vagyok a győztes?"*

Endre bíbornok-fejedelem kevés kísérettel Moldva felé menekült, hogy onnan Lengyelországba kerüljön, ahol püspöksége volt. A Pásztorbükk nevű havas aljában székely parasztok megtámadták, és november 30-án, 33 éves korában életét vették. Tőle és megölt kiséretétől 25 000 aranyat raboltak el, és a fejedelem fejét levágva Gyulafehérvárra vitték, nagy jutalom reményében a vajdától. Ő azonban üres kézzel elbocsátotta őket. VIII. Kelemen pápa felháborodott kedvelt bíborosa gyászos kimúlásán: Rudolf császárhoz szemrehányó levelet intézett, Malaspina nuncius kegyvesztett lett, a csíkszentdomokosiakat egyházi átokkal sújtotta, és egész Csíkban korlátozott, százéves böjtöt rendelt péntekre és szombatra.

Mihály vajda uralmát a rettegésre, és nem a jogra és szeretetre építette, és amint kissé megmelegedett Erdélyben, azonnal agrárreformot indított, így többek között Marosújvárt elkobozta Bodoni Istvántól és Mihalcea bánnak adta. Vécset Arman Sava

tüzérségi főparancsnokának, Monorát, a Mária Krisztierna birtokát egy Stoica nevű oláhnak adományozta. Mikor pedig látta, hogy ura és parancsolója, Rudolf császár nem törődik azzal, hogy Erdélyben miként sanyargatja a magyarokat, szerencséjében elbizakodva a nemesség kiirtására gondolt.

(Éppen így rettegésre alapítják Erdély jelenlegi megszállói is uralmukat. Az első időben a botütés járta, de nem ám a tolvajok és gyújtogatók ellen, hanem kizárólag az eltérő politikai nézetekkel rendelkezők ellen. Elég volt egy magyar nemzeti színű szalag, hogy annak viselője 25 botütést kapjon. Később roppant pénzbüntetések és bírságok és vagyonelkobzások, kitelepítések, ezzel félemlítették meg az embereket. Az agrárreformnak keresztelt vagyonelkobozásról nem is kell külön beszélnem. Ami pedig a nemesség kiirtását illeti, amit ma intelligens középosztálynak nevezünk, az Erdélyben már ki van irtva. Részben kiebrudalva az országból, részben minden szerzett jogait megsemmisítve, apró középbirtokaitól megfosztva, a nagybirtokos osztály kisbirtokossá devalválva. A mostaniaknak több idejük és messzebb lakó pártfogóik vannak, mint Mihály vajda idején.)

Mihály vajda elkábult szerencséjétől, és a császár és a szultán birodalma között, Erdélyből, Havasalföldből és Moldvából önálló birodalmat akart alkotni magának, sőt még olyan merész álmai is voltak, hogy megszerzi a lengyel koronát. Ezt aztán ismét álnok és csalárd módon igyekezett végrahajtani, mert miközben a császár helytartója volt, alkudozni kezdett a szultáni megbízottal, Hasszán béggel, akinek levelet írt arról, hogy lengyel király akar lenni. Ha a szultánnak nincs kifogása ellen, és megsegíti őt, Erdélyt fiára, Pătraşcura hagyja, Oláhországot és Moldvát átadja a szultánnak, hadd kormányozzák beglerbégek.

Közben azonban eltúlzott kívánságokkal fordult a császárhoz is, és egyik bizalmasa azzal fenyegetőzött, hogy ha a császár nem teljesíti kívánságait, meglátja, mire jut Kassa, Bécs és Prága. Rudolf császár kormánya végre is megsokallta Mihály vajda pökhendiségét és árulásait, elküldte tehát ellene Basta György tábornokát, aki Miriszlónál 1600. szeptember 18-án tönkreverte a vajda seregét és kiszorította azt Erdélyből. A vajda ekkor Prágába futott a császárhoz, akit megalázkodásával és hazudozásaival kiengesztelt, és engedélyt kapott az Erdélybe való hazatérésére, de kötelességévé tétetett, hogy Bastával kibéküljön. Miután ez megtörtént, máris árulásra tört, és a császár segítségével visszafoglalt Erdélyt, továbbá a két Oláhországot felajánlotta a szultánnak. Mindenkit megcsalni akart, de leginkább magát csalta meg, mert áruló levelei Basta kezébe kerültek, mire a vajda végleg megkapta megérdemelt büntetését: 1601. augusztus 19-én a Torda melletti Keresztesmezőn a Basta által kiküldött katonák felkoncolták. Serege erre szétbomlott, a visszavonuló oláhok Gyulafehérvárt kirabolták, a káptalani levéltárban és a templomban is károkat okoztak, feltörték a fejedelmi sírokat és a tetemeket kirabolták. Ekkor törték fel a templomban Hunyadi János és fia, László, továbbá Izabella királyné és János Zsigmond király kőszarkofágjait, amelyeket kiraboltak, a csontokat kihányták belőlük – utána aztán kitakarodtak az országból.

Mihály vajda halálával a bólyai kastély ismét gazdátlaná vált, és mint ilyent, a kincstár vette át. Zavaros idők voltak, a visszatért Báthory Zsigmond és Basta György felváltva sanyargatták az országot. Ez a szomorú korszak Bocskai István fejedelemmé történő megválasztásáig tartott, amelyre 1605. február 24-én került sor Nyárádszeredán. A bólyai kastély ez időben került vissza Perneszi Erzsébet birtokába – mint fentebb lát-

tuk, ő Bocskai rokona volt, és emiatt nem tévedek, ha azt állítom, hogy Bocskai adta neki vissza az oly tragikus körülmények között elveszített jogos tulajdonát. Az Osztopáni Perneszi család a dunántúlról, Somogy megyéből, az ottani Osztopánról származik, ahonnan előnevét is vette. A mohácsi vész után Somogy megye török uralom alá került, és Perneszi István, az Erzsébet nagyatyja Erdélybe menekült. Gábor nevű fiának Báthory Zsófia volt a felesége, a Báthory Zsigmond leánya, de nem a fejedelmi ágból, hanem a család egy mellékágából. Innen volt tehát Erzsébet rokona Báthory Kristóf fejdelemnek és nejének, Bocskai Erzsébetnek. II. István testvére volt Gábornak, felesége Betleni Bethlen Anna volt. Ők voltak Perneszi Erzsébet szülei. Erzsébet 1562-ben született, felcseperedvén Kristóf fejedelem udvarába került, akinek felesége felnevelte, és jól férjhez is adta, mint láttuk, Gálfi Jánoshoz. E házasságból három gyermek született: Péter, Kata és Ferenc. Ők mindhárman házasságra léptek, de utódaik még Erzsébetünk életében kihaltak. Erzsébetről Gálfi halála után második férjhezmeneteléig nem tudunk semmit: valószínűleg szűkös anyagi helyzetbe került még akkor is, ha volt némi saját vagyona, mert Gálfi vagyonát Zsigmond fejdelem mind elkoboztatta.

Nem sokkal később azonban férjhez ment, Gibárti Keserű János, Fehér megyei főispánhoz, akinek atyja István, anyja Moisin Zamfira, regényes életű nő, Mojzse havaselvi vajda lánya volt. Keserű 1594 második felében lett Fehér megye főispánja, vajon nem azért-e, mert a nagyon előkelő Perneszi Erzsébetet feleségül vette, és nem inkább azért, hogy Gálfi gyalázatos haláláért Zsigmond fejedelem némi kárpótlást nyújtson? Azt hiszem, igen, mert ekkor történhetett megbékélésük is. Még 1600-ban is főispánnak említtetik egy oklevélben, sőt még 1603. február 25-én is, de még ugyanebben az évben az akkor dühöngő kolerajárványban Vajdahunyadon meghalt, és vele a családja is, mert Perneszi Erzsébettől nem lettek utódai.

Másodszor is özvegyen maradt Erzsébet, és özvegységében személyesen kaphatta vissza Bocskai Istvántól Bólyát, mert mint kiderül később, a halála esetére is ő rendelkezik. Pár év özvegység után az akkor már 42-43 éves asszony harmadszor is férjhez ment, a szintén előkelő és gazdag főúrhoz, Cseszelizki Szilvásy Boldizsárhoz, kb. 1607-ben. Szilvásy Boldizsár András és Walkay Magda fia, 1594-ben kezdi pályafutását, 25 éves korában. Ekkor a török párt híve, amiért Báthory Zsigmond fejedelem, Báthory Boldizsárral és a Kendiekkel, Kovacsóczy Farkas kancellárral stb. egyszerre fogságra vettette, de nem végezte ki, mint amazokat, hanem barátai kegyelmet eszközöltek ki számára. 1602-ben Zsigmond fejedelmet Prágába kíséri, 1603-ban pedig Székely Mózeshez csatlakozik, aki alatt Torda megye főispánja, majd Székely eleste után Iktári Bethlen Gáborral, Kamuthy Farkassal és Kemény Boldizsárral kimenekül Erdélyből, és Konstantinápolyba mennek segítséget kérni Zsigmond fejedelem ellen. Még azon évben Belgrádban találjuk a többi menekülttel együtt, akiket a nagyvezér felszólított, hogy válasszanak maguk közül fejedelmet. A jelöltek Bethlen Gábor és Szilvásy voltak. A választásból azonban semmi sem lett, mert Szilvásy idő előttinek tartotta a választást, és fenn akarta tartani a török kényszertől mentes szabad választást. A bujdosók ezt a felfogást elsajátították, és így a fejedelemválasztás elmaradt.

Bocskai István halála után a kolozsvári országgyűlés 1607. január 22-én a kormányzó mellé őt is tanácsúrnak választotta, és ezen minőségében hathatósan közreműködött abban, hogy Rákóczi Zsigmond fejedelemmé választassék. (Fenntebb említettem, hogy ezen Zsigmond fejedelemnek az édesanyja Gerendi Anna volt.) Szilvásy az or-

országgyűlésen – mint katolikus hitű – a jezsuiták kiűzése ellen szavazott, és ugyanekkor a két oláh vajdához küldendő követség vezetőjévé választották. Perneszi Erzsébettel való egybekelését ez időre teszem, amikor Erzsébet 44 éves, Boldizsár pedig kb. 33-34 éves lehetett.

1611-ben, midőn Forgács Zsigmond kassai főkapitány Báthory Gábor fejedelmet megtámadta, Szilvásy hozzá csatlakozott, de elfogták és október 1-én Kolozsvárra vitték, fogságra vetették, ahonnan csak négy hónap múlva, 1612. február 5-én szabadult. Ekkor vesztette el a kilenc faluból álló vingárdi birtokát, Bólyát azonban nem, ami bizonyítja, hogy ez a feleségéé volt. A vingárdi birtokot a következő fejedelem, Bethlen Gábor alatt visszakapta ugyan, de néhány év múlva ismét elveszítette. Midőn 1613-ban fejedelemválasztásra összegyűlt az országgyűlés, Szilvásy is jelölt volt, azonban nem őt, hanem Iktári Bethlen Gábort választották meg – így kis híja, hogy Perneszi Erzsébetből nem lett fejedelemasszony.

Bethlen Gábor fejedelem alatt is tanácsúr volt, de midőn Homonnay György meg akarta Bethlen Gábort buktatni, és maga akart fejedelem lenni, Szilvásy az ő pártjához csatlakozott, amiért Gábor fejedelem őt és feleségét júliusban elfogta, Szilvásyt Hunyad várába, Perneszi Erzsébetet pedig Nagyenyed kastélyába záratta, összes birtokaikat elkoboztatta, tehát Bólyát is. A Segesvárra összehívott országgyűlés októberben tárgyalta ügyüket, barátai kieszközölték a fejedelemnél, hogy a házaspár védhesse magát az országgyűlés előtt. Gábor fejedelem nagysága abból származik, mert megengedte ezt, amidőn aztán a templomba vezették őket, ahol gyűlések tartattak, és ahol Perneszi Erzsébet elájult. Szilvásy és neje kegyelemért folyamodott a fejedelemhez, aki megkegyelmezett nekik, de a november 4-én kiállított kegylevél szerint birtokaikból csak Bólyát kapták vissza. Később azonban a vingárdi birtokok egy része is visszakerült hozzájuk, mert azokról Erzsébet mint harmadszori özvegy rendelkezik.

Gyermekük nem volt, és Szilvásynak az első házasságából származott utódai sem lévén életben, 1627-ben Nagyszalontai Toldi Györggyel egyezséget kötöttek, amelyben a bólyai kastélyt a hozzátartozó jószágokkal együtt, mint szerzeményi vagyont, magtalanságuk esetére nekik hagyják. Toldi György köteles Szilvásyéknak, az általuk romos állapotban átvett kastély kiépítéséért kárpótlásul 1000 forintot fizetni, de a kastélyt és tartozékait Szilvásyék életükben háborítatlanul tovább bírják, és csak haláluk után megy át Toldira. Ezt a szerződést Gábor fejedelem, kevéssel halála előtt jóváhagyta. 1629. június 5-én a száldobosi fürdőben, hová gyógyulni ment a beteg fejedelem, Toldi György és utódai részére kállította az adománylevelet. Szilvásy 1629-ben meghalt, és Bólyában a templom alatti kriptában temették el. Az immár 67 éves, harmadszor is elözvegyült Perneszi Erzsébet a hátralévő éveit Bólyában élte le. Vagyoni ügyeinek rendezéséről fennmaradt okmányok szerint Vingárdot a kastéllyal és jószágokkal együtt Mikó Ferencnek és Józsefnek, Heringfalvát és más 17 helységben levő részjószágait Apafi Györgynek és Zolyomi Dávidnak. Szilváson, Csürülyén és Szelistyén volt részjószágait Szilvásy Mátyásnénak idegeníti el. Nem tette volna ezt, ha egyenes leszármazottja maradt volna, mert anyagi érdekeit megvédhette, amit látunk egy 1633 októberi leveléből, amelyet Bolyai Jánossal kötött. Az történt, hogy Bolyai János, aki több hadjáratban részt vett, török fogságba esett, és tíz évig volt hadifogoly, Zsigmond testvére pedig egy hadjáratban elesett – Szilvásy Boldizsárné és Bethlen Ferenc (akinek szintén volt a Bólya völgyében egy kis birtoka) a két Bolyai birtokából mindent elfog-

A bólyai mesebeli vár, Renate Rauner akvarellje, 2010. Császár Ödön 1957-es fényképe után

lalt és használatba vett. Miután Bolyai János kiszabadult a török fogságból, hozzálátott jogtalanul elvett birtokainak visszaszerzéséhez. Perneszi Erzsébettel is alkudozott, de az nem vezetett eredményre, míg csak perrel meg nem fenyegette. Perneszi Erzsébet belátta, hogy nagyobb kellemetlensége lesz, ha nem egyezik bele. Gerendi István és Koszta Mátyás hites férfiak közbejöttével Bólyában egyezséget kötött Bolyai Jánossal, oly módon, hogy megvédte érdekeit, mert visszaengedett a jogtalanul használt javakból. Nem engedett vissza két cigány jobbágyot és egy, az egyezményből kitetszőleg értéktelen ciherést, amelyet méghozzá Bolyai János jobbágya tett használhatóvá, az elfoglalt javakat pedig haláláig haszonélvezhette. Bolyai János csak azt nyerte, hogy kimondatott, hogy azon javak nem tartoznak a kastélyhoz, tehát nem mennek át Toldi György kezére, hanem Perneszi Erzsébet halála után őrá szállnak vissza.

Perneszi Erzsébet életének hetvenhetedik évében, 1639. augusztus 15-én halt meg, délelőtt 11 órakor. Szeptember 6-i temetésén I. Rákóczi György fejedelem felesége, Lorántffy Zsuzsanna is megjelent. Az általa épített kriptában, harmadik férje és gyermekei mellé temettetett el, és a kripta bejárata a fentebb említett sírkővel lezáratott, melyen a Perneszi címer látható és egy latin felirat.

A Perneszi-címer elemei a következők: a vörös pajzsban mellén nyílvesszővel átlőtt, ágaskodó, szakállas fehér egyszarvú. A pajzs felett két angyal koronát tart. A felirat a következő dátumot tartalmazza: 1639. augusztus 15. Ez a dátum halálának időpontját jelzi, és nem a temetését, amelynek idejét Haller Gábor naplója megörökítette. Sokat hányatott, és kevés jót, de annál több aggodalmon és szenvedésen átment élet zárult le halálával. Láttuk, hogy életében többször ítéltetett el fogságra és vagyonvesztésre, egyik férje vérpadon, a második kolerában pusztult el, a harmadik szintén erőszakos

halállal lett fenyegetve. Gyermekei és unokái őelőtte haltak meg, tehát nem volt irigylésre méltó sorsa. Ámbár szép asszony lehetett, amit nemcsak abból következhetünk ki, hogy három férje is volt, közöttük a harmadik nála sokkal fiatalabb, hanem abból is, hogy azok közé az asszonyok közé tartozik, akikre Báthory Gábor fejedelem is kivetette hálóját – habár a fejedelem mindössze 25 éves volt, amikor meggyilkolták, Perneszi Erzsébet pedig 50, tehát anyja lehetett volna.

Perneszi Erzsébet halála után a bólyai kastély a nagyszalontai Toldi családra szállott, akik utolsó családtagja kihaltáig, Toldi Lajosig bírják 1856-ig, míg utánuk a Toldi leányágára szállott. Ezt más alkalommal fogom elbeszélni, ha ugyan majd sikerül a szükséges forrásmunkákat megszereznem. (A szerző ismeretlen.)

A VÁNDOR SÍRKŐ TÖRTÉNETE

Osztopáni Perneszi Erzsébet családi sírboltot (kriptát) építtetett a bólyai várkastély templomának szentélye alatt, ahová majd utána a Toldiak is temetkeztek. Napjainkra az évek óta málladozó romfalak szinte eltűnnek az elvadult bozótban. Az 1950-es évek végére már üres volt a kripta. Császár Ödön (sz. 1923), bólyai születésű lakos a következőket állította gyermekkori visszaemlékezései alapján: „Az 1930-as évek elején, tíz-tizenegy éves koromban gyakran játszottunk a vár udvarán, ahol játék közben rábukkantunk a kripta ajtó nélküli, boltozatos és sötét termére. Gyermeki kíváncsiságból, kissé félve bekúsztunk a kriptába, és villanylámpa fényénél kutatni kezdtünk a csontok és a szétvált koporsódeszkák között, melyeket már előttünk mások is megbolygattak. Feliratokat pillantottunk meg a koporsódeszkákon, ezekre tisztán visszaemlékszem, a következő nevek voltak kovácsszeggel kiverve: Toldi Ilona, Toldi László." Ezt Vlad asszony lánya, Viorica (sz. 1948) is megerősítette 2020-ban. A sírbolt bejáratát a Perneszi-címerrel ellátott sírkő (1) zárta le, amelyen ólatin felirat olvasható az alábbiak szerint:

HIC IACET G. AC M. D.ELISABETHA PERNESZI G. D. STEPHANI PERNESZI. VIRI HONORIS CLARI FILIA COGNATA ILL., PRINCIPESSEI ELISABATHAE BOCZIKAI, ILIUS. PRINCIPIS TRAN. CHRISTOPHORI BATHORI CONJUGIS AB EADAM EDUCATA ET HONORIFICE ELOCATA TRIUM ILLUSTRIUM AC SUPREMORUM IN HOC GEGNO COMITUM ET CONSILIARIORUM VIRORUM CONJUX PRIMUM JOAN GALFFI, POST JOAN KESSERÜ; DEIN BALTHASARIS CESSELICKI DE SZILVAS, HUIC SUPER TRES ANNOS XI IN VIDUITATE HONORIBILIS VIXIT. AETATIS TANDEM SUAE ANNO LXXVII ANIMM CREATORI SUAE REDDIDIT. CORPUS IN HOC A SE FAC. CORPORIS MOCASTRO ET EXAEDIFICATO SACELLO, MEMORES CONSANCVINEI CONTUMULA VOLUERUNT DIE XV. AUG. HORA XI ANTE MERIDIANA MDCXXXIX

A kő onnan felkerült a sírbolt boltozatára (2), oly módon, hogy írásos oldalával felfelé feküdt a padok alatt, így a hívek lábbal taposták misézés vagy istentisztelet közben.

Hányattatása következtében a sírkő megkopott, az írás olvashatatlanná vált. Jelenleg, 381 év után, egy jó része letöredezett, még néhány latin szót lehet itt-ott kibetűzni. Ezt a hatalmas, nehéz sírkövet már régebben is elmozdították helyéről, a sírbolt boltozatából kiemelve a templom falához (3) támasztották 1922-ben, mikor az utolsó magyar birtokosok, az Ürmösi-Maurer testvérek – Ilona, Rózsika kisasszony és Béla – a várkastélyt és birtokukat kénytelenek voltak a román államra hagyni, és elmenekültek. Maurer Rózsika kisasszony (ahogy a bólyaiak szólították) a várkastéllyal szemben emelkedő nyugati dombon megőrizte a gyümölcsöst és az ősi sírhelyet (kriptát) egy kis zsellérházzal együtt, ahová Budapestről jött ki nyaralni évente. Oda vitette a Perneszi család sírkövét, és a kripta egyik oldalára állíttatta (4), ahol a Toldiak is nyugszanak.

A vártemplom szentélye 1914-ben a kriptával, a szószékkel és koszorújával meg a keleti kórussal, a Toldi Ádám idejéből származó címerekkel és magyarázó szöveggel (Emil Fischer udvari fényképész, Nagyszeben)

A sírkő a grófok temetőjében (4). 1997. november 6-án fényképezte: Torpai Imre

A kő pontosan 83 évig volt ott, 1922-től 2005-ig. Ifjú Ürmösi-Maurer Gábor (sz. 1946) 2004. július 10-én észlelte, hogy Perneszi Erzsébet sírköve elmozdult helyéről, és felhatalmazást adott a sírkő elszállítására a bólyai római katolikus templom udvarára. Az akkori és jelenlegi plébános viszont ezt nem hagyta jóvá, azzal érvelve, hogy Osztopáni Perneszi Erzsébet református vallású volt, és javasolta, hogy a követ vigyék át a szomszédos Mihályfalvára, a református templom kertjébe. Engem, Torpai Imrét ez az álláspont nagyon felháborított, és öcsémet, Torpai Árpádot megbíztam a sírkő átszállítására a grófok temetőjéből. Ez meg is történt 2005. augusztus 20-án, ekkor a sírkő az egykori magyar iskola kertjében, a Váralján kapott új helyet (5).

Új helyzetében a sírkő Bólya büszkesége, központi elhelyezése nagyban emeli a helység kulturális értékét, növeli szellemi vonzerejét. Ifj. Ürmösi-Maurer Gábor fémtáblát készíttetett, adatokkal ellátva, a sírkő latin szövegének magyar nyelvű fordításával. Az iskola a magyar közösségé, és magyarok laknak körülötte, akik védik a megmaradt kulturális örökséget, amely annyira egyedivé teszi Bólyát.

A sírkő latin nyelvű szövegének magyar megfelelője: „Itt nyugszik tekintetes és nagyságos Perneszy Erzsébet úrnő, tekintetes és nagyságos Perneszy István úrnak, köztiszteletben álló férfiúnak leánya. A nagyságos Bocskay Erzsébet fejedelemasszonynak, nagyságos Báthory Kristóf fejedelem hitvesének rokona, kitől felneveltetett és méltón férjhez adatott, ezen ország három kiváló és legmagasabb rangú főurához és tanácsosához. Először volt Gálfi Jánosné, azután Keserű Jánosné, végül Szilvássy Cseszeliczky Boldizsárné, hármuk után itt 11 évet tiszteséges özvegységben élt, végül 77. évében lelkét teremtőjének visszaadta. Testének eltemetéséről ebben az általa készíttetett kriptában, kastélyában és épített szentélyében reá emlékező rokonai gondoskodtak. 1639. augusztus 15-én délelőtt 11 órakor.”

A sírkő jelenlegi, ötödik, remélhetőleg végső helyén a néhai magyar iskola kertjében, a Váralján. 2005. augusztus 20. Fényképezte: Torpai Imre

Ifjú Ürmösi-Maurer Gábor által állított emléktábla a bólyai sírkő oldalán. Fényképezte ifjú Szabó Károly, 2020. június 20.

Perneszy Erzsébet porai a szemben levő dombon álló romos várkastély templomának kriptájában pihennek." Az úrnőt csak szeptember 6-án temették el, mert bevárták I. Rákóczi György fejedelem feleségét, Lorántffy Zsuzsannát.

Magyarra fordította Bolyai Gergely, 1886-ban

NYILATKOZAT

A „Bólyai emlékkőre" vonatkozó 2004. június 25-i nyilatkozatomat kiegészítem az alábbiakkal:

Az emlékkő elhelyezéséről Torpai Imrével többször egyeztettünk, mivel Ő rendelkezi helyi ismeretekkel. Elsősorban a templom kertje merült fel, mivel sírkő. A nem helyben lakó pap ehhez nem járult hozzá, ezért új helyszínként az iskola kertje került előtérbe. Végül ez az elképzelés valósult meg Torpai Imre, Torpai Árpád és segítőik együttműködésével.

Szentendre, 2020. április 21.

Ürmösi Gábor

Ifjú Ürmösi-Maurer Gábor nyilatkozata

Temetőrongálók műve! A képen (készítette Keresztes Kálmán, 2004. november 12-én) látható rongálás miatt e sorok írója felhatalmazást kapott a sírkő áthelyezésére a grófok temetőjéből a váraljai magyar iskola udvarára. Indokolt volt a sírkő biztonságba helyezése, mert ez Erdély egyik legrégebbi középkori, viszonylag jó állapotban fennmaradt sírjele.

Bólya, 1995, várhomlokzat

1914. március 22. — II. évfolyam 12. sz.

AZ ÉRDEKES ÚJSÁG

Szerkesztő Kabos Ede
Kiadók Légrády Testvérek

Egyes szám 24 fillér ◇ Negyedévre 2.80
Félévre 5.60

Szerkesztőség és kiadóhivatal
Budapest, V., Váci-körut 78
Telefon: Szerkesztőség 95-76 Kiadóhiv. 95-77

Egy nevezetes várkastély

A magyar műemlékek közül még ma is nagyon sok megy pusztulóba. Az állam figyelmét ma már alig kerüli ki, hogy hol van megmentení való építészeti és művészeti kincs az országban, de ritkán kapnak a köztulajdonban lévő régi épületek annyi segélyt, amennyivel restaurálni lehessen őket, a magántulajdonban lévő műemlékeink megmentése pedig még ennél is nehezebb. Nemrégiben a sajtót sokat foglalkoztatta néhány vandalizmus, amelyet régi műemlékeink ellen elkövettek és ezek az esetek

A bölyai várkastély.

Részlet a kápolnából.

ujra a régi magyar műemlékekre terelték a közönség figyelmét. Nemzetiségi vidékeken még egy veszély fenyegeti építészeti emlékeinket. A régi történelmi épületek, kastélyok, amelyek nagyobb birtokokhoz tartoznak, gyakran cserélnek gazdát s ha magyar kézről átmennek nemzetiségi kezekbe, ezek a nevezetes emlékek megszünnek a magyar kultura emlékei lenni, minden kapcsolatunk megszünik velük, mintha a magyar kulturára örökre elvesztek volna. Cikkünk keretében egy érdekes és szép erdélyi műemléket mutatunk be, a nagyküküllőmegyei bólyai kastélyt, melyhez sok érdekes mozzanata fűződik a magyar történelemnek és mint művészeti emlék is érdemes lenne arra, hogy a pusztulástól mindenképpen megóvjuk. A műemlékek országos bizottsága meg is vizsgáltatta hivatalosan pár év előtt. Ekkor kitünt, hogy a kastély, bár a XVIII. században nagyobb átalakitáson ment át, elég jó karban van, de kápolnája, amely berendezésében is sok érdekes emléket őriz, alapos rendbehozást igényelne. De miután a kastély és kápolnája is magántulajdon, nem sok reménységünk lehet reá, hogy rongálásoktól megkimélve, multjához méltón maradjon meg ez az emlékünk. A restaurálási munkák nagy költséggel járnak s ilyenekre, ha a hajlandóság és a kegyeletes érzés meg is van a tulajdonosokban, ritkán áldozhatnak, ha csak segitségül nem jön az állam.

A várkastély, melyről nehány szép felvételünk számol be, Erdélynek legrégibb lakott állapotban lévő kastélya. Eredetét homály fedi s bár 1240 óta Erdélynek történelme gyakran említi, 1324-ig fontosabb adatokat nem találunk. Ez évben Bólyai Farkas tulajdona. 1400 első felében Vizaknai Mihály, Erdély alvajdája, majd fia ifj. Vizaknai Mihály birja, akit Mátyás király 1467 január 19-én Kolozsvárott Székely Mihály és Alárdi Lászlóval együtt — mint pártost — embertelen kinzással végeztetett ki. Ez év november 1-én Ernst János comes kapja. Az 1581 május 1-én Kolozsvárt megtartott közgyülés után, amelyen heves vita után Gálfi János Aranyosszék főkirálybirája és Báthori Kristóf meghitt

Perenyi Erzsébet sirköve a kápolnában.

tanácsosának előterjesztésére a rendek a nyolc éves Báthori Zsigmondot vajdává és apja következőjévé választották, Báthori Kristóf Gálfit Bölya várával jutalmazta. De nemsokáig volt övé a vár, mert Báthori Zsigmond Huszt várában megölette Gálfit, ki nevelője és kancellárja volt.

A kastély később Mihály havasföldi vajda tulajdonába ment át. Szóhagyomány szerint itt ásták el a Báthori Zsigmond kincsesházából elhordott edényeket és ékszereket, amit egykori becslés néhány százezer forintra értékel. 1601 augusztus 19-én a Torda melletti Keresztmezőn Basta a vallonok főnökével, Beauri Jakabbal megöleti a vajdát.

1606-ban Szilvási Boldizsár a vár ura, akit Bethlen Gábor 1616 október 9-én — mert Homonnaival tartott — nótáztat, a kastélyt pedig 1629 junius 5-én Nagyszalontai és Feketehátori Tholdi Györgynek — a megénekelt Toldi Miklós leszármazottjának — adományozza. A gróf Tholdi családnak 1856-ban Tholdi Lajossal történt kihalása után unokaöccse: ürömi Maurer Béla örökli, akinek özvegye ma is birja és lakja. A bölyai vár a régi történelemben tehát nem sok örömet hozott gazdáiknak. Rendesen fejükkel kellett megfizetni azért, mert valamikor urai voltak a kastélynak s halálukkal a kastély mindig gazdát is cserélt.

Ma az épületnek csak belső része áll. Nevezetességei, a kaszatömlöc, az alagut, a

Részlet a kápolnából. A szószék és a karzat a Teleki, Tholdi és losonci Bánffy család címerével.

A bölyai kastély udvarán.

M. KIR. ÁLLAMI TANÍTÓKÉPZŐ KÖNYVTÁR

4 Érdekes Újság 12. szám

Részlet a kastély bejáratával. (Fischer Emil udvari fényképész felvétele Nagyszebenben)

kápolna (később, 1500 körül épült) és az abban van, a kápolna omladozik. Mihály vajda falfestmé-
lévő kripta. Míg a kastély teljesen jó állapotban nyei azonban még igen jó állapotban vannak.

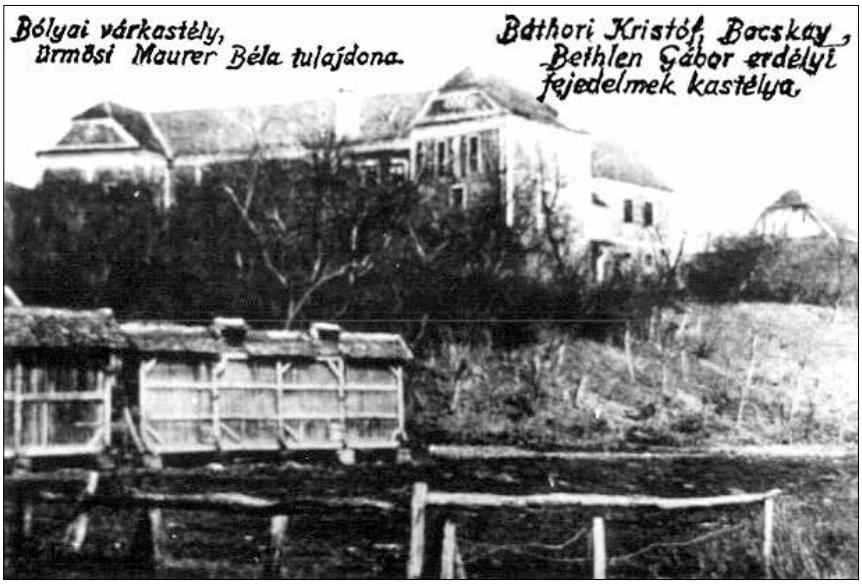
* * *

I*Érdekes Újság*, 1914. március 22., II. évfolyam 12. szám, Budapest.

A bólyai vár képei a XIX. század végén, XX. század elején

Fischer Emil fényképe, 1914: az északi oldal téli látképe a Vári-patak túlsó oldaláról, a Hámpuj-hegy irányában. A kép jobb alsó sarkában lévő fehér ház tulajdonosai Dobieczky (akiről Bolyai János is megemlékezik), Dorogan, Szabó Lajos voltak, jelenleg id. Takács Ferenc lakja. Ez volt az első kőház a Parón (a vár keleti oldalán)

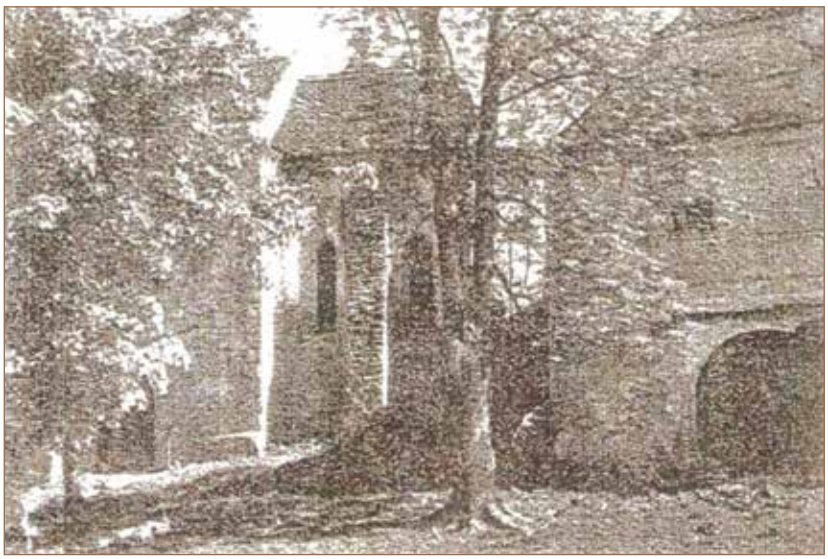
A bólyai várkastély 1909-ben. A képeslap bal felső sarkában található felirat: Ürmösi Maurer Béla tulajdona. A jobb felső sarokban levő felirat: Báthory Kristóf, Bocskai, Bethlen Gábor erdélyi fejedelmek kastélya

A templom hajója a nyugati karzattal, négyszögű kazettás mennyezettel, zöld-fehérre festve. A földszinten a padok láthatók mindkét oldalon, fennebb a kórus, középen az orgona

A szentélyben látható az úrasztala, a kórus, szószék és szószékkorona. A kórus frontján a Teleki, Toldi és Losonczi-Bánffi család címerei. Középen a bejárat az üres kriptába

A templom melletti gabonaraktár a bolthajtásos színnel 1930 körül

A vártemplom torony nélkül, csak haranglábbal, támaszfalaival, az Ürmösi Maurerék idején, 1914-ben. Egyik harangját 1898-ban áthelyezték a római katolikus templom tornyába, ahol 122 éve kicsi harangnak használják

BÓLYAI HÉTKÖZNAPOK

Ürmösi Maurer Albert vadászaton a Hámpuj alján, 1910 körül. Rózsika kisasszony tulajdona (Ismeretlen fényképész)

Ürmösi Maurer Rózsika kisasszony vincellérháza a kút melletti eperfával. Rózsika kisasszony tulajdona (Ismeretlen fényképész, 1920-as évek)

Maurer Rózsika rendkívüli erős egyéniségű nő volt. Soha nem ment férjhez, tanítói képesítést szerzett, s eltartotta magát. Egyenes tartású és büszke volt, mindenkivel szemben jóságos és adakozó, mélyen vallásos hölgy. Nem volt amolyan tipikus vénkisasszony – Bólyán a mai napig is kisasszonyként emlegetik. Mikor nyaranta a falunkba érkezett, először Császár Etelkánál, majd Székely Arankánál pihent meg, azután ment ki a hegyre a nyaralóházához, az Oprea nevű jó barátnője tiszta és szellőztetett rezidenciájába. Császár Etelka nagymamámnál jómagam is sokszor találkoztam vele, és mindig cukorkát kaptam tőle.

A kiűzetés után Maurer Rózsika kisasszony mindig csak úgy haladt el a várkastély előtt, hogy fejét félrefordította. A kis vincellérházból és a hozzá tartozó birtokról, amit megtartott magának, a kastélyt nem lehetett látni. A kisasszonyt néha elkísérte kereszt-

fia, Gábor, Budapestről és Ürmösi Maurer Albert és Ilona, Gáborka szülei Nagyszebenből. A vincellérház, a hozzá tartozó gyümölcsös és temető a kriptával együtt mindmáig a család tulajdona, sajnos a vincellérházat jogtalanul lerombolták, és anyagából más házat építettek.

A 15. században épült bólyai evangélikus templom
a falu második legrégebbi épülete a vár után (2007)

Utolsó felújítása 2007-ben volt, ünnepélyes felszentelése d.dr. Kristopf Klein püspök úr és Reinhard Guib esperes jelenlétében történt. A fénykép a felújítás előtt készült, 2004-ben

Bólya egykori evangélikus lakosságából szép számban megjelentek az ünnepségen. 2007. június 3.

Istentisztelet után, 2007. június 3-án

Az omladozó várkastély látképe a grófok temetője felől.
Háttérben déli irányban a Gráncsin dombja

Belső udvar. A sütőkamra bejárata felett a folyosó beomlott, a díszterem (lovagterem) fedetlen maradt. Fényképezte: Keresztes Kálmán, 2004

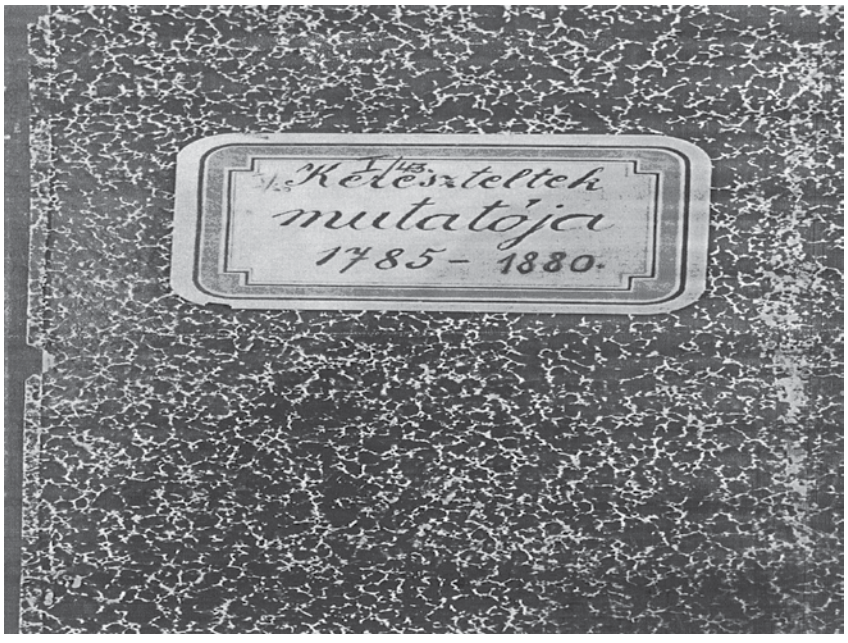
A TOLDI CSALÁD

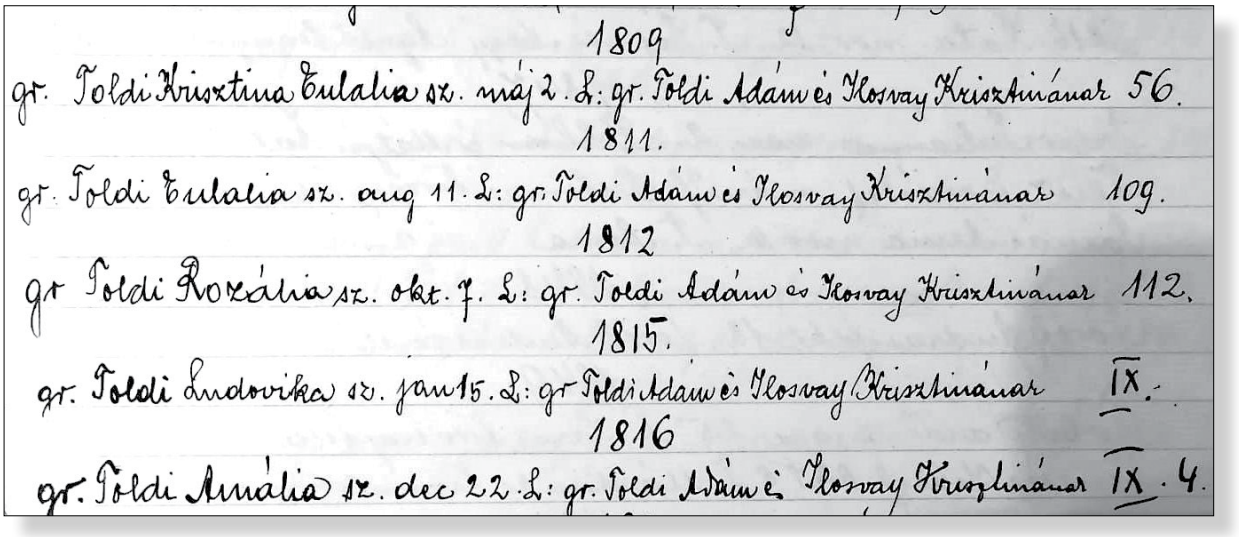
Gróf Toldi Ádám és felesége szalontai gróf Toldi Ádámné, született Ilosvay Krisztina, öt lányukkal a bólyai várkastélyban és a nőtlen Toldi Lajos

A bólyai várkastélyban élt az utolsó Toldi-leszármazott. Gróf Toldi Ádám születési és elhalálozási adataival egyelőre nem rendelkezem. Gróf Toldi Ádámné 1777-ben született, és tragikus körülmények közt halt meg 1832. június 27-én. Gróf Toldi Lajos, aki nőtlen maradt, és nem ismert a születési éve, 1856-ban hunyt el Tordán.

Osztopáni Perneszi Erzsébet fejedelmi főnemes családja a Dunántúlról, Somogy megyéből, Osztopánról származott. Halála után, 1639-ben a bólyai vár a nagyszalontai Toldi családra szállt, az 1627-ben Toldi Györggyel kötött egyezmény szerint (lásd a vár monográfiáját). Ők bírták családjuk kihaltáig, 1856-ig. A Toldiak után az Ürmösi Maurer család lesz a kastélytulajdonos 1920-ig. Gróf Toldi Ádám házasságot köt Ilosvay Krisztinával, mely házasságból, a nagyszebeni református egyház keresztelési anyakönyve szerint, öt lány született.

1809
gr. Toldi Krisztina Eulalia sz. máj 2. L: gr. Toldi Ádám és Ilosvay Krisztinának 56.
1811.
gr. Toldi Eulalia sz. aug 11. L: gr. Toldi Ádám és Ilosvay Krisztinának 109.
1812
gr Toldi Rozália sz. okt. 7. L: gr. Toldi Ádám és Ilosvay Krisztinának 112.
1815.
gr. Toldi Ludovika sz. jan 15. L: gr Toldi Ádám és Ilosvay Krisztinának IX.
1816
gr. Toldi Amália sz. dec 22. L: gr. Toldi Ádám és Ilosvay Krisztinának IX. 4.

Keresztelések mutatója, 1785–1880, református egyházi levéltár, Nagyszeben, Varró Sándor lelkipásztor közlése, 2020 júliusa

Gróf Toldi Ádámné tragikus halála

Egy vendéglátogatás alkalmával, Alvincre szándékozván utazni, a fiatal Gróf Toldi Ádámné (született Ilosvay Krisztina, 1777), 55 évesen tragikus körülmények között életét vesztette 1832. június 27-én. Öt lánya árván maradt. Krisztina Eulália 23 éves, Eulália 21 éves, Rozália 20 éves, Ludovika 17 éves, Amália 16 éves. Az említett haláleset az erdélyi református nemes és szent eklézsia halotti anyakönyve szerint (idézet Ürmösi Gábor könyvéből): *Anno 1832 die 27-ste Juni, szerencsétlenül méltósága Ilosvay Krisztina Szászsebesen alul egy kőhíd beszakadásával az árvíz dühétől elragadtatva hal el harmadmagával nagyszalontai gróf Toldi Ádámné, méltóságos Ilosvay Krisztina mintegy 55 esztendős lévén s hullái T. Nemegyei Miklós F. által a családi sírboltba tétetett Bólyába.*

Gróf Toldi Ádámné haláláról Bisztrai Károly *A régi Erdély* című emlékiratában így nyilatkozik: *Nagyselyken keresztül estére Bólyába érkeztünk. Toldi Ádám, aki atyámat még Cornatelről (Hortobágyfalva [Corneşel, Szeben megye – szerző megj.]) jól ismerte, értesülve, hogy én házitanítómmal odaérkeztem, rögtön egy inast küldött hozzánk, azon üzenettel, lennénk az ő vendégei. Felhajtottunk a hegy ormán épült kastályba, hol az öreg gróf nagyon szívesen fogadott. A háznál mély gyászban volt mindenki a grófné szerencsétlen halála miatt. Alvincre szándékozván utazni, midőn Szerdahely és Szászsebes között az országutat átszelő, máskor jelentéktelen, de most veszélyesen kiáradt Kelnek patakán áthajtana, a kőhíd boltozatja beszakadt, a kocsi és a lovak a vízbe zuhantak, s a grófné a habokban lelé halálát harmadmagával. Házigazdánk részletesen megmutatta a kastélyt. Egyik termében a Toldi ősök mellképei sorakoztak fel: A kastély észak-keleti oldalát elfoglaló kápolna oltárán művésziesen föstött Szűz Mária kép volt látható. A gróf és családja ugyan reformátusok, de mindhogy a kápolnát őseitől örökölte, kegyeletből épen fenntartotta, annál is inkább mivel az ottani katolikus hívek Istentiszteletre [szentmisére – szerző megj.] odagyülekeznek. Maguk a háziak az isteni szolgálatot egy más teremben tartják.*

GYULAFEHÉRVÁRI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR
ARHIVA ARHIDIECEZANĂ ALBA IULIA
ARCHIVUM ARCHIDIOECESANUM ALBAE IULIENSE
RO-510010-ALBA IULIA, Str. Mihai Viteazul nr. 21.
telefon: 00-40-258-811-689/170, fax: 00-40-258-811-454
e-mail: leveltar@romkat.ro, Web: www.gyfl.ro

Nr. AK–36 / 2020

EXTRACTUS EX LIBRO MIXTORUM MATRIMONIORUM
EXTRAS DIN MATRICOLA CĂSĂTORIILOR MIXTE
KIVONAT A VEGYESHÁZASSÁGOK ANYAKÖNYVÉBŐL

Infrascriptus per praesentes testor quae sequuntur concordare ad sentetiam cum relatis
Subsemnatul prin aceasta dovedesc că datele următoare consună după conţinut cu cele cuprinse

Alulírott tanúsitom, hogy az alábbi kivonat mindenben egyezik a
in Libro Copulatorum paroeciae Romano-Catholicae in
în Matricola Căsătoriţilor parohiei rom. cat. din
Kiskapus
római katolikus plébánia házassági anyakönyvében foglaltakkal.

Annus 1855. Num. curr. 2370.

Parochia vel Filialis Parohia sau filia *Plébánia vagy leányegyház*		Bolya	
Annus, locus copulationis Anul şi locul căsătoriei *Házasságkötés éve és helye*		**1850** **in templo**	
Mixtamatrimoniali um Coniugum Soţii în căsătorie mixtă *Vegyesházasságban élő felek*	**Nomen, Cognomen, Conditio** Nume, Prenume, funcţie *Keresztnév, családnév, állapot / foglalkozás*	**Mtsg Laszli Eduard** praenob.	**Grof Tholdy Ludovica Comitis.** rom. cath. officialis
	Religio Religia *Vallás*	rct.	HC.
An catholica educatio prolium scripto vel secus adpromissa? an copulatio per catholicum parochum peracta fuerit? Dacă a fost promis educarea copiilor înscrişi sau nu? căsătoria a fost celebrat de parohul? *Megígérték vagy sem a beírt gyermekek katolikus neveltetését? a házasságkötés a katolikus plébános előtt történt?*		Non constat qua promission per catholicum parochum	
Prolium Copii *Gyermekek*	**Nomen** Nume *Keresztnév*	Josef törvénytelen	Gizela
	Annus nativitatis Anul naşterii ***Születés éve***	1846	1851
	Religio Religia *Vallás*	rcath.	HC
Observationes – Observări – *Megjegyzések*		educatur Catholice.	–

Datum **2020. die 24-a Junii**
Data 24. 6. 2020
Kelt *2020. június 24-én*

L. S.

Vass Csongor
.....
archivarius / arhivist / *levéltáros*

Gróf Toldi Ludovika, született 1815. január 15-én, házassági anyakönyvi kivonat, 1850.

Toldi Lajos

Gróf Toldi Lajos (festmény)

„Mint már említettem volt, ükanyám Toldi Krisztina, az ő testvére Toldi Lajos, aki mint különleges személyiség itt szintén helyet érdemel. Wesselényi Miklós baráti társaságához tartozott, könyvtárát Bolyai Farkas utasításai szerint bővítette, és szintén ő tanította vívni Bolyai Jánossal egyetemben. Ők ketten és Wesselényi voltak Erdély legkiválóbb vívói. 1848-ban a kolozsvári országgyűlés tagjai között riadalmat keltett egy olasz báró, aki az ellenzéki képviselőket több ízben provokálta, és veszedelmes párbajozóként súlyos sebeket ejtett rajtuk. Toldit elkerülte. Toldi egy alkalommal barátságosan odaszólt a báróhoz, hogy szeretné a kardját csak amúgy barátságosan összemérni az övével. A báró elfogadta a kihívást, és rövid percek alatt három fejvágást kapott. A báró megszégyenülten földhöz vágta a kardját, lakására rohant, és ott agyonlőtte magát. Irataiból megállapították, hogy Palliarda nevű olasz vívómester volt, aki a bécsi kancellária szolgálatában állott, és a bárói címet is bitorolta.

Toldi Lajos szebeni házában 1848 elején az ottani császári tisztképző iskola magyar növendékei (köztük unokaöccse, anyai dédapám) részére egy szobát rendezett be értékes könyvtárral, zongorával, ahol a fiatal magyar tisztjelöltek összejöhettek, művelődhettek, vívhattak, zavartalanul megtárgyalhatták a politika és a harcterek híreit. A fiatalok összejövetelein gyakran jelent meg Bajkó Márton gyalogsági főhadnagy és a már említett Bisztray Lajos, akkor már Koburg huszár főhadnagy, ki később Czetz tábornok (48–49-es hős) parancsőr tisztje lett.

1849-ben Toldi Lajos saját költségén huszárcsapatot állított fel, ide csatlakozott szülei tudta nélkül 16 évesen unokaöccse, Béla dédapám.

Lajos már az első Torda melletti ütközetben súlyosan megsebesült és harcképtelenné vált. Hűséges huszárjai az osztrák dragonyosok vonalán át becsempészték Tordára Pápay alispán házába. Az orvosok és a Pápayné gondos ápolása megmentették az életét, de a harctérre már nem mehetett vissza. Huszárcsapata beolvadt az Udvarhely vármegyei Mátyás huszárezredbe. Időközben Pápay alispán meghalt, özvegye beleszeretett Toldi Lajosba, de ő kijelentette, hogy „*nem házasodik, mert a magyar arisztokrácia elkorcsosodott, megszűnt magyarnak lenni, és ő azt akarja, hogy a Toldi családnak benne, mint becsületes magyar emberben magva szakadjon*". (Prózaibb magyarázat a családi csatározások megszüntetésének óhaja.) Pápaynéról azonban bőségesen gondoskodott, Géresen egy udvarházat és egy birtokot adományozott neki. Pápayné azonban nem tudott megnyugodni, és 1856-ban Toldit megmérgezte, maga pedig eltűnt Erdélyből."

(Ürmösi Maurer Gábor: *Az Ürmösi Maurer család*. Szentendre, 2006, 31. o.)

Toldi Ádám

A bólyai várkastély udvara 1964-ben

1776-ban gróf Toldi Ádám megszervezte a vár nagyméretű és utolsó felújítását. Az udvaron a három loggia fölé három boltíves üreg került, latin nyelvű szövegekkel. Az egyik szöveg, gróf Toldi Ádám fordításában, megmaradt az utókorra:

1776
Bármi is vagyon, bármi is lészen,
Krisztus az én egyedüli reményem,
Itten élek, itt halok meg,
Egyébbel nem törődöm.

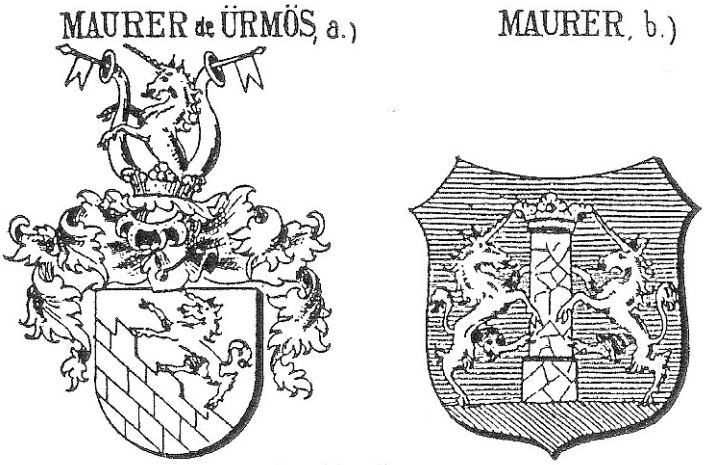
„Ádám jóságos, békeszerető ember volt, és a népek és vallások közötti békéért fáradozott. A renoválás évében, hogy azt ünnepélyesebbé, emelkedettebbé tegye, a lelki, felekezeti és nemzeti béke érdekében a vidék magyar, román és szász lakossága részére a Bólya, Salkó, Saldorf községek határában elterülő Făget nevű erdejének nagyobb részét Bólya református, görögkatolikus és evangélikus templomainak adományozta, azzal a kifejezett rendelkezéssel, hogy azt osztatlan egységben és testvéri szeretetben használják templomaik fenntartására és gyermekeik javára. Ez az erdő a Telekkönyvekben „Három egyház erdeje” címen szerepel.”

(Ürmösi Maurer Gábor: *Az Ürmösi Maurer család*. 2006.)

Amint korábban írtuk, a Toldiakkal 1627-ben megkötött egyezség alapján, Perneszi Erzsébet elhalálozása után a bólyai birtok Toldi Györgyre szállt, melyet a később gróffá lett Toldi család fiú- és leányörökösei sokfelé osztottak. A kastély osztály szerint részével mindig egy fiúörökös kezén maradt, egészen az 1856-ban deficiált gróf Toldi Lajosig. Gróf Toldi Lajos hagyatékát a nőörökösök gróf Toldi Krisztina férjének, Maurer Bélának eladták. A nagyszalontai Toldi család Erdélyben maradt ága 1856. szeptember 30-án gróf Toldi Lajossal kihalt, a bólyai várkastély tulajdona pedig átszállt az Ürmösi Maurer családra. A Toldi család Bólyába költözése után is főnemes maradt. Ezt igazolja, hogy Bethlen Kata Bod Pétert küldte Bólyába Toldi Ádám temetésére. Nem ismerjük a nagy Toldi család életfáját, így megtörténhet, hogy bizonyos ága akár átelepühetett Magyarországra.

„XXXI. &. Méltóságos Bethlen Katalin grófné parancsára Feleségemmel együtt Sorostélyra vittek és innen Bólyába, méltóságos Szalontai Toldi Ádám temetésére. Az erre a napra következő éjjel akkora hó esett, hogy teljesen elzárta az utat a közlekedésnek. Ugyanazon az éjszakán álmomból az oldalamba szúró fájdalom ébresztett fel. Ezt a betegséget mellhártyalobnak nevezik, és oly hevességgel támadt reám, hogy alig voltam képes lélegzeni, és közel voltam ahhoz, hogy meghalok. Pártfogóném mindent megkísérelt, hogy a betegség erejét orvossággal leüzdhessem, ami Isten jóságából meg is történt. 20 napig vesztegeltem Bólyában az ágyhoz szegezetten, végre kocsin nagy gonddal vitetve Sorostélyra átmentem." (*Mi történt a Toldi családdal?* Összeállította: Oláh-Gál Róbert)

AZ ÜRMÖSI MAURER CSALÁD BÓLYÁBAN

A címer két változata

Az Ürmösi Maurer család címerei

Ürmösi Maurer András (született: 1779, Ürmös, meghalt: 1857. 06. 10., Bólya), Ürmösi Maurer Andrásné, gróf Toldi Krisztina (született: 1809, Nagyszeben, meghalt: 1883, Bólya)

Gróf Toldi Krisztina születési anyakönyvi kivonata
(Nagyszeben, református egyházi levéltár)

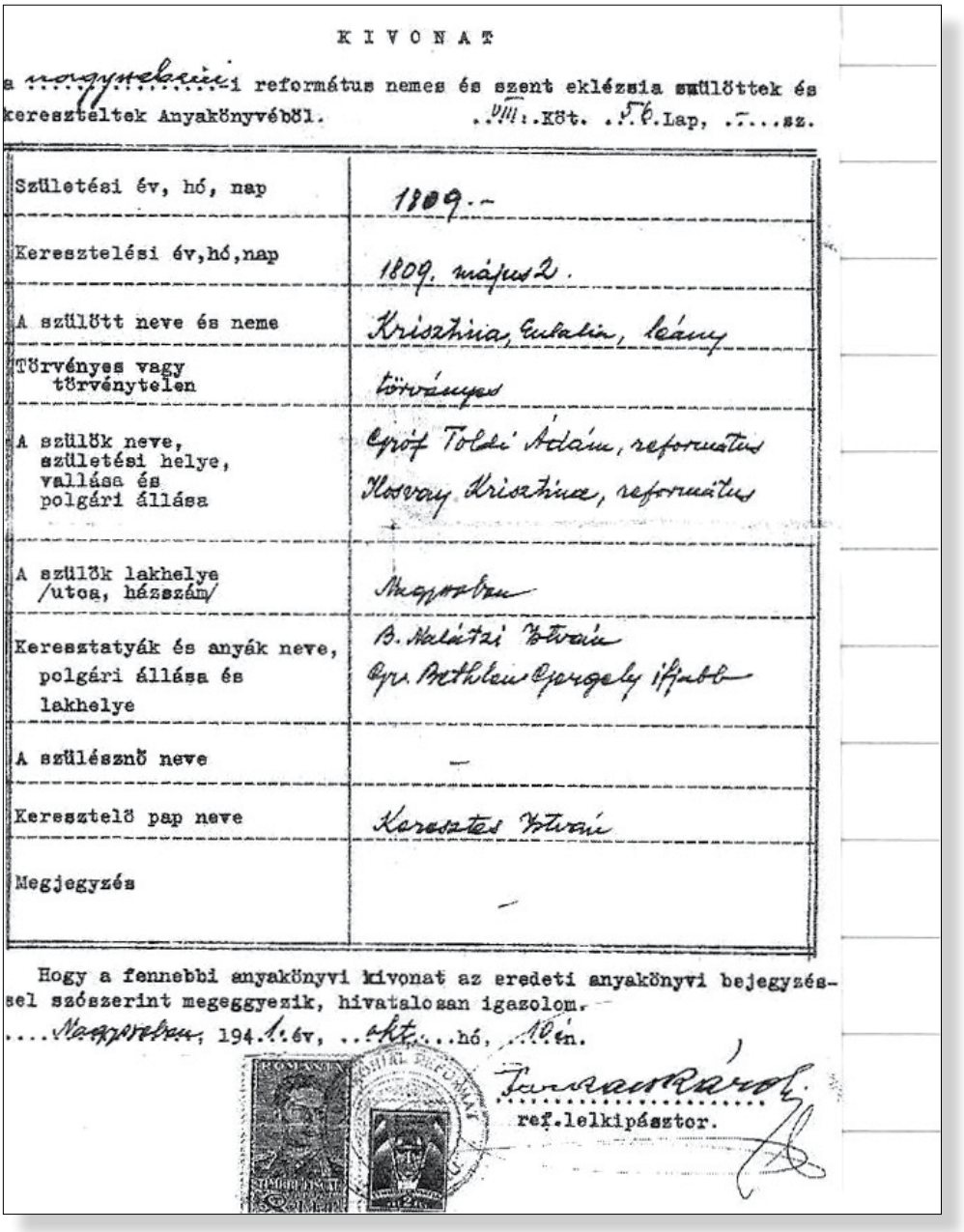
A dokumentum szövege:

Kivonat

a nagyszebeni református nemes és szent eklézsia szülöttek és kereszteltek anyakönyvéből, VIII. kötet. 56 lap.

Születési év, hó, nap: 1809. -
Keresztelési év, hó, nap: 1809. május 2.
A szülött neve és neme: Krisztina Eulália, leány
Törvényes vagy törvénytelen: törvényes
A szülők neve, születési helye, vallása és polgári állása: gróf Toldi Ádám, református, Ilosvay Krisztina, református
A szülők lakhelye (utca, házszám): Nagyszeben
Keresztatyák és anyák neve, polgári állása és lakhelye: báró Nalátzi István, gr. Bethlen Gergely, ifjabb
A szülésznő neve: -
Keresztelő pap neve: Keresztes István
Megjegyzés: -
Hogy a fennebbi anyakönyvi kivonat az eredeti anyakönyvi bejegyzéssel szó szerint megegyezik, hivatalosan igazolom.

Nagyszeben, 1941. év, okt. hó 10-én.
Farkas Károly ref. lelkipásztor

KIVONAT

a nagyszebeni-i református nemes és szent eklézsia születtek és keresztéltek Anyakönyvéből. VIII. Köt. 56. Lap, ...sz.

Születési év, hó, nap	1809.-
Keresztelési év,hó,nap	1809. május 2.
A szülött neve és neme	Krisztina, Eulalia, leány
Törvényes vagy törvénytelen	törvényes
A szülők neve, születési helye, vallása és polgári állása	Gróf Toldi Ádám, reformatus Kovary Krisztina, reformatus
A szülők lakhelye /utca, házszám/	Nagyszeben
Keresztatyák és anyák neve, polgári állása és lakhelye	B. Halátzi Zsuzsa Gyr. Bethlen György ifjabb
A születésnő neve	-
Keresztelő pap neve	Keresztes Zsuzsa
Megjegyzés	-

Hogy a fennebbi anyakönyvi kivonat az eredeti anyakönyvi bejegyzéssel szószerint megegyezik, hivatalosan igazolom.
....Nagyszeben, 194.1. év, ..okt....hó, ..10.-én.

ref.lelkipásztor.

Grófné Toldi Krisztina férjhez megy az Ürmösön született Maurer Andráshoz, innen származik a család második neve, az Ürmösi. Így a bólyai vár és a vagyon egy része leányágon átszáll az Ürmösi Maurer családra. Ebből a házasságból születik az egyetlen, Béla nevű fiuk, aki 1832. április 14-én született Nagyszebenben.

Maurer András első felesége a vargyasi Dániel Teréz, akitől Gábor (*1816 + 1899) nevű fiuk származik.

Maurer András halotti anyakönyvi kivonata – gyulafehérvári levéltár

GYULAFEHÉRVÁRI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR
ARHIVA ARHIDIECEZANĂ ALBA IULIA
ARCHIVUM ARCHIDIOECESANUM ALBAE IULIENSE
RO-510010-ALBA IULIA, Str. Mihai Viteazul nr. 21.
telefon: 00-40-258-811-689/170, fax: 00-40-258-811-454
e-mail: leveltar@romkat.ro, Web: www.gyfl.ro

Num. AK–37 / 2020

EXTRACTUS TESTIMONIUM MORTIS
ACT DE DECES
HALOTTI ANYAKÖNYVI KIVONAT

Infrascriptus per praesentes testor quae sequuntur concordare ad sententiam cum relatis
Subsemnatul dovedesc prin virtutea prezentului act
că datele următoare consună după conţinut cu cele cuprinse
Alulírott tanúsítom, hogy az alábbi kivonat mindenben egyezik a
in Libro Defunctorum parochiae Romano Catholicae in
în Matricola Deceselor parohiei rom. cat. din
Kiskapus
római katolikus plébánia halotti anyakönyvében foglaltakkal.

Annus 1857. Num. curr. 3.

Annus, dies et mensis obitus Anul, ziua şi luna morţii *Halálozás éve, napja és hónapja*	**1857 jul 10**
Locus originis et domicilii Locul de origine şi domiciliul *Származási- és lakóhely*	Bolya
Nomen, cognomen, conditio et status defuncti Numele, prenumele, funcţia şi starea decedatului *Halott vezeték- és keresztneve, foglalkozása, családi állapota*	**D. Andreas Maurer** nobilis
Religio defuncti Religia defunctului *Halott vallása*	rc
Aetas defuncti Etatea decedatului *Halott életkora*	78
Morbus vel mortis genus Boala sau felul morţii *Halál oka*	senectus
Num Sacramentis provisus Dacă a primit sf. Sacramente *Szentségekben részesült-e?*	n. vocatus
Nomen, cognomen et officium sepelientis Numele, prenumele şi oficiul preotului *Temetést végző neve és hivatala*	Petrus Szabó
Observationes Observări *Megjegyzések*	

Datum **2020 die 24-a Junii**
Data 24. 6. 2020
Dátum 2020. júniusus 24-én

Vass Csongor
.....
archivarius/ arhivist/ *levéltáros*

Bólya 1916-ban

A kis vincellérház udvarán Bólyában, az eperfa árnyékában, a kút mellett pihen az Ürmösi Maurer család. A fénykép Császár Lajos tulajdona. Előtérben Ürmösi Maurer Gábor (sz. 1915). Háttérben, fehér ruhában Ürmösi Maurer Ilona (sz. 1880, Gábor édesanyja). Előtte fekete ruhában Ürmösi Maurer Johanna (sz. 1862, Gábor nagyanyja). Mellette jobboldalt Maurer Rózsika kisasszony (sz. 1882, Gábor keresztanyja), középen kalappal Ürmösi Maurer Albert (sz. 1859, a Gábor édesapja). A többiek a család vendégei

Ürmösi Maurer Béla (született: 1832. április 14., Nagyszeben, meghalt 1910. január 28., Bólya), Ürmösi Maurer Béláné, Grünanger Johanna (született: 1862, Medgyes, meghalt: 1916. augusztus 11., Bólya), tovább családjuk a bólyai várban

Ürmösi Maurer Béla római katolikus hitű 1888-ban feleségül vette Grünanger Johanna medgyesi születésű szász leányt. A házasságot december 6-án celebrálták a bólyai római katolikus templomban. Akkoriban a római katolikus templom Bólyában a grófok sírkertje és kriptája közelében, attól északra volt.

A latin nyelvű házassági oklevél magyar nyelvre lefordítva:
1888. december 6., Bólya
Név: Maurer Béla, római katolikus, 56 éves,
Grünanger Johanna, római katolikus, 26 éves,
lakhely Bólya,
Béla szülei: Maurer András, római katolikus és
gróf Toldi Krisztina, római katolikus,
Johanna szülei: Fridericus Grünanger és Helena Gustus
Násznagyok: Császár Márton, római katolikus, Császár Johanna, római katolikus, földműves. Esketŏ pap neve P. Karda István plébános,
kiadva Kiskapus, 1940. június 3., Garabet Gergely, plébános.

Lecturis salutem in Domino!

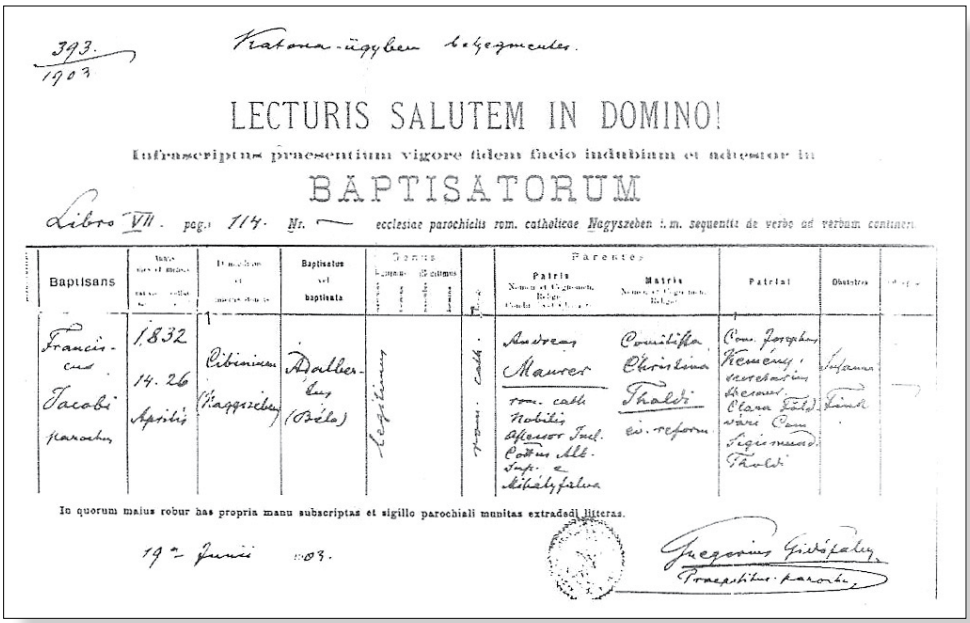
Dioecesis Transsylvaniensis

COPULATORUM

Ürmösi Maurer Béla keresztlevelének másolata.

Kiadva 1903. június 19-én, 393. szám alatt, katonai ügyben, bélyegmentesen, Gidófalvi Gergely plébános aláírásával.

Keresztelte: Jakobi Ferenc, pap.
Született: 1832. április 14.
Keresztelve: 1832. április 26.
Helység: Nagyszeben, Cibinum
Neve: Béla, fiú, római katolikus
Szülők: apa Maurer András, nemes, római katolikus,
anya gróf Toldi Krisztina, református
Keresztszülők: gróf Kemény József, Földvári Klára,
gróf Toldi Zsigmond
1903. június 19., pecsét, Gidófalvi Gergely, pap

393.
1903

Katona-ügyben bélyegmentes.

LECTURIS SALUTEM IN DOMINO!

Infrascriptus praesentium vigore fidem facio indubiam et adiestor in

BAPTISATORUM

Libro VII. pag. 114. Nr. — ecclesiae parochialis rom. catholicae Nagyszeben t.m. sequentis de verbo ad verbum continet.

Baptisans			Baptisatus vel baptisata	Sexus	Parentes: Patris	Matris	Patrini	Observatio
Francis-cus Jacobi parochus	1832 14. 26 Aprilis	Cibinium (Nagyszeben)	Adalber-tus (Béla)	Masculinus	Andreas Maurer rom. cath. Nobilis Assessor Jud. Cottus Alb. Sup. e Libethfalva	Comitissa Christina Tholdi ev. reform.	Com. Josephus Kemény, veredarius Decurio Clara Földvári Com. Sigismundus Tholdi	Susceptor Filius

In quorum maius robur has propria manu subscriptas et sigillo parochiali munitas extradedi litteras.

19-a Junii 903.

Gregorius Gidófalvy
Praepositus-parochus

Ürmösi Maurer Béla (sz. 1832. április 14., Nagyszeben – mh. 1910. január 28., Bólya)

Ürmösi Maurer Béláné (sz. Grünanger Johanna, 1862, Medgyes – mh. 1916. augusztus 11., Bólya)

Ürmösi Maurer Béla és Grünanger Johanna házasságából négy gyermek született: Ürmösi Maurer Ilona, született 1880-ban, Ürmösi Maurer Rózsika, született 1882-ben, Ürmösi Maurer Viktor, született 1884-ben és Ürmösi Maurer Béla, született 1886-ban.

Grünanger Johanna és gyermekei: balról jobbra Béla és Ilona, középen Viktor és Rózsika

Grünanger Johanna felnőtt gyermekei mellett.
Balról jobbra: Ilona, Béla, Rózsika és Viktor

Ilona férjhez ment Ürmösi Maurer Alberthez, Bólyában, és megszületett fiuk, Gábor. Béla közgazdász lett, Budapesten házasodott, két fia született, Béla és András. Rózsika kisassony hajadon maradt, tanítónő lett, Budapesten élt. Viktor nőtlen maradt, 32 évesen halt meg Bólyában 1916-ban.

Már özvegy **ürmösi Maurer Béláné szül. Grünanger Johanna** a maga és gyermekei: **Ilona, Viktor, Rózsika és Béla,** valamint az elhunyt testvére **ürmösi Maurer Rózsa,** úgy számos közeli és távoli rokon nevében mély fájdalommal jelenti, hogy a felejthetetlen férj, drága jó apa, testvér és rokon

Ürmösi Maurer Béla

az 1848 49-iki szabadságharc 11-ik vörös sipkás zászlóaljának hadnagya

Nagykőkülső vármegye volt tiszteletbeli főjegyzője és törvényhatósági bizottságának tagja

földbirtokos

élete 78-ik évében rövid szenvedés után január hó 28-án déli ¾12 órakor a bólyai várkastélyban csendesen elhunyt.

A felejthetetlen halott földi maradványait január hó 30-án, délután, a róm. kath. egyház szertartása szerint fogjuk a családi sírkertben örök nyugalomra helyezni.

A hazájáért, a szabadságért, családjáért és a közjóért élt és küzdött férfinak nemes szíve szünt meg dobogni. Emléke legyen áldott, nyugalma csendes.

Áldás és béke poraira!

Az engesztelő szentmise január hó 31-én fog az Úrnak bemutattatni.

Bólya, 1910. évi január hó 28-án.

Ürmösi Maurer Béla gyászjelentése
(1910. január 28-án hunyt el Bólyán)

Megkoszorúzott síremléke a bólyai grófok temetőjében (a temetést 1910. január 30-án tartották Bólyán)

„Ellenzék"
Kolozsvár

1910. FEBRUÁRIUS 8

Ürmösi Maurer Béla.

†

Megszólalt a bólyai ősrégi várkastély harangja. Elsiratta, elkísérte utolsó útjára annak jó öreg gazdáját: Ürmösi Maurer Bélát.

Ürmösi Maurer Béla 1832. márciusában született Nagyszebenben. Atyja Maurer András, anyja gróf Tholdy Khrisztina volt. Gyermekéveit Nagyszebenben töltötte, az ottani katonai intézetben nevelkedett. A 48-as nagy napok mint 16 éves ifjút őt is magukkal ragadták. Megszökött az intézetből és beállott honvédnek. A szabadságharcot mint piros sipkás honvéd hadnagy küzdötte végig. Számos csatában vett részt, ott volt Szeben bevételénél is. Világos után, mint hadifoglyot besorozták az osztrák hadseregbe közlegénynek, hol csakhamar hadnagyá léptették elé. Mint ilyen hamar otthagyta az osztrák hadsereget és ezután több éven át külföldön, főleg Francia- és Olaszországban tartózkodott.

A 80-as években Kis és Nagy Küküllő vármegyék közéletében fontos szerepet játszott. Majd megnősült és visszavonult családi birtokára Bólyába. Ettől kezdve családjának és vidékének őt rajongó szeretettel körülvevő népének élt, amelynek valósággal atyja volt jó és rossz napjaiban egyaránt.

Ürmösi Maurer Béla nekrológja. *Ellenzék*. Kolozsvár, 1910. február. 8.

Ürmösi Maurer Béla

Megszólalt a bólyai ősrégi várkastély harangja. Elsiratta, elkísérte utolsó útjára annak jó öreg gazdáját: Ürmösi Maurer Bélát. Ürmösi Maurer Béla 1832. április 14-én született Nagyszebenben. Atyja Maurer András, anyja gróf Toldi Krisztina volt. Gyermekéveit Nagyszebenben töltötte, az ottani katonai intézetben nevelkedett. Az 1848-as nagy napok mint 16 éves ifjút őt is magukkal ragadták. Megszökött az intézetből, és beállott honvédnek. A szabadságharcot mint piros sipkás honvéd hadnagy küzdötte végig. Számos csatában vett részt, ott volt Szeben bevételénél is. Világos után, mint hadifoglyot besorozták az osztrák hadseregbe közlegénynek, hol csakhamar hadnagyá léptették elé. Mint ilyen, hamar otthagyta az osztrák hadsereget, és ezután több éven át külföldön, főleg Francia- és Olaszországban tartózkodott. Az 1880-as években Kis- és Nagy-Küküllő vármegyék közéletében fontos szerepet játszott. Majd megnősült, és visszavonult családi birtokára Bólyába. Ettől kezdve családjának és vidékének, őt rajongó szeretettel körülvevő népének élt, amelynek valósággal atyja volt, jó és rossz napjaiban egyaránt.

GYULAFEHÉRVÁRI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR
ARHIVA ARHIDIECEZANĂ ALBA IULIA
ARCHIVUM ARCHIDIOECESANUM ALBAE IULIENSE
RO-510010-ALBA IULIA, Str. Mihai Viteazul nr. 21.
telefon: 00-40-258-811-689/170, fax: 00-40-258-811-454
e-mail: leveltar@romkat.ro, Web: www.gyfl.ro

Num. AK–34 / 2020

EXTRACTUS TESTIMONIUM MORTIS
ACT DE DECES
HALOTTI ANYAKÖNYVI KIVONAT

Infrascriptus per praesentes testor quae sequuntur concordare ad sententiam cum relatis
Subsemnatul dovedesc prin virtutea prezentului act
că datele următoare consună după conținut cu cele cuprinse
Alulírott tanúsítom, hogy az alábbi kivonat mindenben egyezik a
in Libro Defunctorum parochiae Romano Catholicae in
în Matricola Deceselor parohiei rom. cat. din
Bolya
római katolikus plébánia halotti anyakönyvében foglaltakkal.

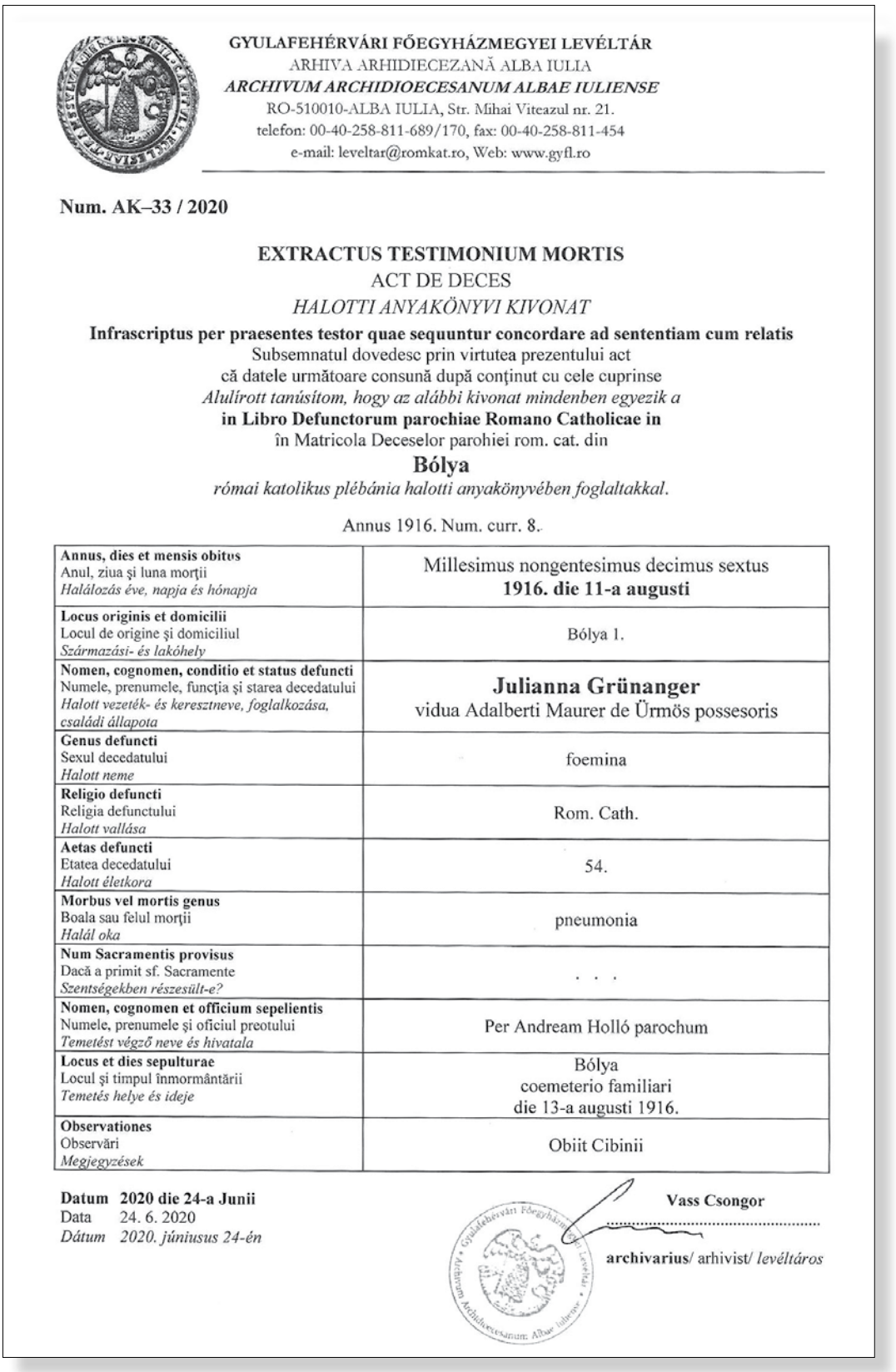
Annus 1910. Num. curr. 2.

Annus, dies et mensis obitus Anul, ziua şi luna morţii *Halálozás éve, napja és hónapja*	Millesimus nongentesimus decimus **1910. die 28-a januarii**
Locus originis et domicilii Locul de origine şi domiciliul *Származási- és lakóhely*	Bólya 1.
Nomen, cognomen, conditio et status defuncti Numele, prenumele, funcţia şi starea decedatului *Halott vezeték- és keresztneve, foglalkozása, családi állapota*	**Adalbertus Maurer de Ürmösi** possesor
Genus defuncti Sexul decedatului *Halott neme*	masculus
Religio defuncti Religia defunctului *Halott vallása*	Rom. Cath.
Aetas defuncti Etatea decedatului *Halott életkora*	78
Morbus vel mortis genus Boala sau felul morţii *Halál oka*	pneumonia
Num Sacramentis provisus Dacă a primit sf. Sacramente *Szentségekben részesült-e?*	provisus
Nomen, cognomen et officium sepelientis Numele, prenumele şi oficiul preotului *Temetést végző neve és hivatala*	Per Andream Holló parochum
Locus et dies sepulturae Locul şi timpul înmormântării *Temetés helye és ideje*	Bolya in coemeterio familiari die 30-a januarii 1910.
Observationes Observări *Megjegyzések*	

Datum **2020 die 24-a Junii**
Data 24. 6. 2020
Dátum *2020. júniusus 24-én*

Vass Csongor
.....
archivarius/ arhivist/ *levéltáros*

Ürmösi Maurer Béla halotti bizonyítványa. Holló András,
az akkori katolikus plébános temeti Bólyán

GYULAFEHÉRVÁRI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR
ARHIVA ARHIDIECEZANĂ ALBA IULIA
ARCHIVUM ARCHIDIOECESANUM ALBAE IULIENSE
RO-510010-ALBA IULIA, Str. Mihai Viteazul nr. 21.
telefon: 00-40-258-811-689/170, fax: 00-40-258-811-454
e-mail: leveltar@romkat.ro, Web: www.gyfl.ro

Num. AK–33 / 2020

EXTRACTUS TESTIMONIUM MORTIS
ACT DE DECES
HALOTTI ANYAKÖNYVI KIVONAT

Infrascriptus per praesentes testor quae sequuntur concordare ad sententiam cum relatis
Subsemnatul dovedesc prin virtutea prezentului act
că datele următoare consună după conţinut cu cele cuprinse
Alulírott tanúsítom, hogy az alábbi kivonat mindenben egyezik a
in Libro Defunctorum parochiae Romano Catholicae in
în Matricola Deceselor parohiei rom. cat. din
Bólya
római katolikus plébánia halotti anyakönyvében foglaltakkal.

Annus 1916. Num. curr. 8.

Annus, dies et mensis obitus Anul, ziua şi luna morţii *Halálozás éve, napja és hónapja*	Millesimus nongentesimus decimus sextus **1916. die 11-a augusti**
Locus originis et domicilii Locul de origine şi domiciliul *Származási- és lakóhely*	Bólya 1.
Nomen, cognomen, conditio et status defuncti Numele, prenumele, funcţia şi starea decedatului *Halott vezeték- és keresztneve, foglalkozása, családi állapota*	**Julianna Grünanger** vidua Adalberti Maurer de Ürmös possesoris
Genus defuncti Sexul decedatului *Halott neme*	foemina
Religio defuncti Religia defunctului *Halott vallása*	Rom. Cath.
Aetas defuncti Etatea decedatului *Halott életkora*	54.
Morbus vel mortis genus Boala sau felul morţii *Halál oka*	pneumonia
Num Sacramentis provisus Dacă a primit sf. Sacramente *Szentségekben részesült-e?*	. . .
Nomen, cognomen et officium sepelientis Numele, prenumele şi oficiul preotului *Temetést végző neve és hivatala*	Per Andream Holló parochum
Locus et dies sepulturae Locul şi timpul înmormântării *Temetés helye és ideje*	Bólya coemeterio familiari die 13-a augusti 1916.
Observationes Observări *Megjegyzések*	Obiit Cibinii

Datum **2020 die 24-a Junii**
Data 24. 6. 2020
Dátum 2020. júniusus 24-én

Vass Csongor
.....
archivarius/ arhivist/ *levéltáros*

Grünanger Julianna halotti bizonyítványa, gyulafehérvári levéltár. Holló András, az akkori katolikus plébános temeti Bólyán (A többi dokumentumtól eltérően itt Grünanger Johanna eltérő néven, Grünanger Juliannaként jelenik meg.)

Ürmösi Maurer Béla sírköve. Felirata: Ürmösi Maurer Béla; 1848–1849 honvédhadnagy; 1832–1910; Nyugalma legyen csendes! Emléke áldott!
Az emlékművet a medgyesi Klingenspohr Albert készítette. Fotó: Torpai Imre, 1988. nov. 2.

Ürmösi Maurer Béla sírköve. Fényképezte: ifjú Szabó Károly, 2020. június 20.

„A kripta őre" évszázadok óta vigyáz a kriptára. A hosszú hajú, mogorva arc mintha azt súgná: Eddig, és ne tovább! Fényképezte: ifjú Szabó Károly, 2020. június 20.

Bólya déli irányú látképe a grófok temetője felől.
Fényképezte: ifjú Szabó Károly, 2020. június 20.

Ürmösi Maurer Albert (született: 1859. május 23., Ágotakövesd, meghalt: 1940. december 31., Nagyszeben), Ürmösi Maurer Albertné, Ürmösi Maurer Ilona (született: 1880, Bólya, meghalt: 1934. április 12., Nagyszeben), továbbá családjuk a bólyai várban

Nr. 15

L. J. Chr!

LECTURIS SALUTEM IN DOMINO!

Inscriptus praesentium vigore fidem facio in dubiam et adesetor in

BAPTISATORUM

Libro pag. 3. No. 5 ecclesiae parochialis [illegible] sequentia de verbo ad verbum continent:

Numerus parochus	Baptisans	Annus et mensis	dies	Domicilium et Numerus domus	Baptisatus vel baptisata	GENUS legitimus	GENUS illegitimus	PARENTES Patris Nomen et Cognomen, Religio, Conditio vel Officium	PARENTES Matris Nomen et Cognomen, Religio	Patrini	Obstetrix	Quando et per quem baptisatus confirmatus	Observationes
5	Friedl József Izidor adminisztrátor	1859 május	23	Kövesd 196	Albert Ignác Lajos Lipót	1		Maurer Gábor nemes, A. Kat.	Konya Eszter nője ev. ref.	Maurer Ignác nemes, Mark. Lupinus [illegible]	Boba Mária		Natus Nagyszebenii [illegible]

Hogy [illegible] Kivonat a [illegible]

In quorum maius robur has propria manu subscriptas, et sigillo parochiali munitas, ecclesiae [illegible]

Nagyszeben die 1911 [illegible] mártius hó 1-

GYULAFEHÉRVÁRI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR
ARHIVA ARHIDIECEZANĂ ALBA IULIA
ARCHIVUM ARCHIDIOECESANUM ALBAE IULIENSE
RO-510010-ALBA IULIA, Str. Mihai Viteazul nr. 21.
telefon: 00-40-258-811-689/170, fax: 00-40-258-811-454
e-mail: leveltar@romkat.ro, Web: www.gyfl.ro

Num. AK–38 / 2020

EXTRACTUS EX LIBRO BAPTISATORUM
ACT DE BOTEZ
KERESZTELÉSI ANYAKÖNYVI KIVONAT
Infrascriptus vigore praesentes testor quae sequuntur eadem ratione contineri
Subsemnatul dovedesc prin virtutea prezentului act că datele următoare consună după conținut cu cele cuprinse
Alulírott tanusítom, hogy az alábbi kivonat mindenben egyezik a
in Libro Baptisatorum ecclesiae parochialis rom. cath. in
în Matricola Botezaților parohiei rom. cat. din
Nagysink
római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvébe foglaltakkal

Annus 1859. Num. curr. 5.

Annus, dies et mensis Nativitatis Anul, ziua şi luna naşterii *A születés éve, napja és hónapja*		die 23. Mai 1859
Annus, dies et mensis Baptismi collati Anul, ziua şi luna botezului *A keresztelés éve, napja és hónapja*		die 5. Junii 1859
Nomen Baptismi Numele botezatului *A keresztelt neve*		**Albertus Ignaz Lajos Leopold**
Genus et legitimas prolis Genul şi legitimitatea botezatului *A keresztelt neme és törvényessége*		masculus legitimus
Domicilium parentum et locuis nativitatis, num. domus Domiciliul părinţilor şi locul naşterii *Szülők lakóhelye és a születés helye*		Kövesd N° 49.
Nomen, cognomen, religio et conditio Prenumele, mumele, religia şi funcţia *Keresztnév, Családnév, vallás és foglalkozás*	**Patris** Tatălui *Apa*	**Gabor Maurer** (…) RCath.
	Matris Mamei *Anya*	**Ester Könzei** illius uxor Evang. Confessionis.
	Patrinorum (testis) Naşilor *Keresztszülők*	Ignaz Horváth A. R. (…) und Johann Lupini (…) in Agnethlen
Nomen et cognomen Baptisans Prenumele şi umele preotului *Keresztelő kereszt- és családneve*		Isidorus Jos. Trichtl
Obstetrix Moaşa *Bába*		Maria Csoka (...)
Observationes Observaţii *Megjegyzések*		

Datum **2020. die 24-a Junii**
Data 24. 6. 2020
Kelt *2020. június 24-én*

L. S. **Vass Csongor**
archivarius / arhivist / *levéltáros*

Maurer Albert (1859–1940), latin nyelvű anyakönyvi kivonat

Magyar nyelvű fordítás: Libro, 3. o., 5. szám, Nagysink
Keresztelő pap: Trichtl József Izidor, adminisztrátor
Született: 1859. május 23. Keresztelve: 1859. június 5.
Lakhely: Kövesd, 49. szám, Szentágota
Neve: Albert Ignác Lajos Lipót
Fiú és törvényes
Szülők: apa – Maurer Gábor, nemes, római katolikus
Anya – Karatnai Köntzei Eszter, református
Keresztelő szülők: Horváth Ignác, római katolikus
Lupini Lipót János, kerületi főnök, Szentágota
Bábaasszony: Csaba Mária
Nagysink, 1911. március hó 1-én
Nagy István lelkész, adminisztrátor
Pecsét, a NAGYSINKI RÓM. KAT. EGYHÁZ PECSÉTJE

Ürmösi Maurer Albert 1859. május 23-án született Ágotakövesden, egy kis birtokon. Édesapja Ürmösi Maurer Gábor, édesanyja Karatnai Köntzei Eszter. Első házassága 1887. április 1-én Frohnmeyer Amáliával (apja „reclamations commissar") volt. 1888-ban születik első gyermekük, Amália, aki féléves korában meghalt. 1890. április 13-án született fiuk, Tibor, aki majd 25 évesen hősi halált hal a galíciai harctéren. 1894-ben Albert elválik Amáliától. 1910-ben, egy bólyai látogatása alkalmával megismeri

Ürmösi Maurer Albert

Ürmösi Maurer Ilona, Emil Fischer udvari fényképész műhelye, Nagyszeben, 1911

Ürmösi Maurer Gábor (Gáborka)

Ürmösi Maurer Ilonát. 1911. április 17-én házasságra lépnek, majd 1915-ben Ilona egy kis herceggel, Gáborkával ajándékozza meg férjét. Idézet Ürmösi Gábor *Az Ürmösi Maurer család* c. könyvéből, ennek 51.oldalán Gáborka édesanyja, Ürmösi Maurer Ilona naplójából közli, amit fiáról, Gáborkával ír: *„1916-ban is, nyáron Bólyában van Gáborka 3 hétig, jól helyre áll, de az utazás hazafelé megviseli, Szebenben hányást-hasmenést kap. Javul, de amint ideérünk Bólyába, nagyon beteg lesz, a bélhurut napokig kínozza, azt is kiheveri, jól gyarapszik, áll helyre a* pici Maurer Gáborka. *Édes, kedves kis fiúcska, mindenki szereti, kényezteti, van sok kis barátja a* Váraljáról *és a* Paróról, *akikkel vígan játszik. ...ringel, ringel Reihe, körben forognak és éneklik is, ő is utánozza, jingel jávé... Olyan szép kis göndör fejecskéje van, mindenki leánykának nézi. A bólyai nyaralás alatt csupa szeretetből a nála egy évvel idősebb Eleket úgy öleli, hogy az torkaszakadtából bőg, beleharapott az orrába. Elek kapott cukrot, hogy vigasztalódjék, Gáborka az árnyékos oldalára.*

A naplóban említett Elek az 1914-ben született Kósa Elek, aki a vár keleti oldalán, a Parón lakott, kertjük a vár védőfaláig nyúlt. A Koronkáról származó Kósa család, Antal és Eszter vincellérként telepedett le Bólyában, a gróf szőlőjét művelték. Szorgalmas, és hét gyermekkel – János, Elek (hősi halált halt a 2. világháborúban), Lujza, Regina, Antal, Ferenc és Erzsébet – megáldott család volt.

Ürmösi Maurer Albert

Ürmösi Maurer Ilona, Emil Fischer udvari fényképész műhelye, Nagyszeben

Az első világháború – mely Gáborka születése előtt tombolt és 1918-ig tartott – után következett az exodus, amely Trianonnal tetőzött. Erdély elszakadt az anyaországtól, és az Ürmösi Maurerek kénytelenek voltak a bólyai várat elhagyni. Ürmösi Maurer Albert és Ilona kisfiukkal, Gáborkával Nagyszebenbe menekülnek, nem Budapestre, anyaországi okok miatt. A Teréziánumban a Merhán családnál kapnak menedéket. A plébánia padlásán raktározták el a Bólyából hozott értékeket.

Ebben az épületben lakott az Ürmösi Maurer Albert család 1920-tól 1940-ig. Nagyszeben, Teréziánum negyed, Mária Terézia szobrával. Az 1920-as évekbeli képeslap felső részén a következő szöveg van: Statuia împărătesei Maria Tereza

Gáborka a Brukenthal iskolában diákoskodik, és elsajátítja a német nyelvet, amely majd budapesti érvényesülését nagyban elősegíti. Édesanyját, Ilonát 1931-ben baleset éri, amikor a frissen felsúrolt padlón elcsúszva combnyaktörést szenved. Részleges meggyógyulása után csak mankóval járhat. 1934-ben elhatározza, hogy az akkoriban elég bonyolultnak számító műtétnek aláveti magát. Nagy reménységgel utalta be magát a kórházba, ahol két jó nevű sebészprofesszor műtötte. A nagy bátorsággal elviselt altatás és műtét után néhány nappal a vérmérgezés tünetei mutatkoztak, amelyek végül is végzetesek lettek számára. Kilencnapi szörnyű szenvedés után, rettenetes fájdalmak között, 1934. április 12-én 10 óra körül 54 évesen meghalt. A műtét előtt az alábbi levelet írta:

„Édes Rózsikám és Gáborkám!

Ha a jó Isten is úgy akarja, holnap e hó 3-án reggel 9 órakor meg fognak röntgenezni újra, hogy az orvos lássa, milyen hosszú kell legyen a szeg. Délután 4 órakor megoperál. Dr. Weindel csudát nézett, „unberufen", ilyen jól még sohase volt a szív, ilyen jól még nem néztem ki soha. Magam határoztam el a műtét végrehajtását. Indítóokaim voltak Albert magas kora, legyek segítségére. Maga állapota is a nyáron, ha a jó Isten megsegít, sikerül a műtét, tudjam kellően kímélni, ápolni, gondozni. A fájdalmak is erősek voltak a sok időváltozásnál. Kezdtem elnehezedni, ami a sérvemnek sem elő-

nyös, több és könnyebb mozgás kell. Dr. W., dr. B. többször tárgyalt az ügyről. „Warum vollen wir ihr das Leben nicht erleichtern." Remélik, simán fog a dolog menni. Az új szanatóriumban fogják végezni a műtétet, csak 1 hete nyílt meg. Sokat tépelődtem, érdemes-e még értem annyit költeni, megrövidíteni Gábort? Albert előteremtett 3000 lejt, volt 1000 nekem, reméljük a legjobbat. Isten kezében vagyunk ott is, itt is legyen meg a Te akaratod. Derült a lelkem, holnap még megáldozom, mielőtt felmegyek.

Gábor legyen továbbra is becsületes, jó fiunk, Kema támasza, soha ne szomorítsa meg. Legyen hálás Kefia. Kemának jobbulást kíván, Mindkettőjüket csókolja igaz szeretettel

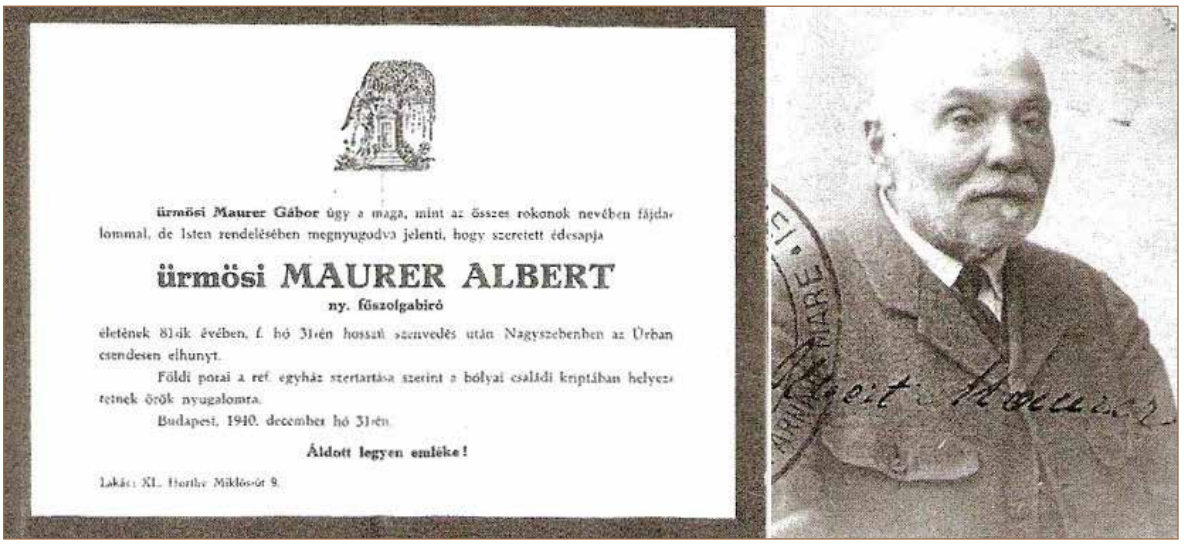
Nagyszeben, 1934. IV. 2-án Ilona Mama

A nagyszebeni Brukenthal Gimázium, épült 1779–1782 között.
Itt diákoskodott Ürmösi Maurer Gábor az 1920-as években

A temetést gyorsan kellett végrehajtani. Fia, a 19 éves Gábor és a budapesti rokonok sem jöttek el a temetésre. A ravatal a Teréziánumban volt felállítva, a temetése pedig a családi sírkertben, saját kívánsága szerint édesanyja, Grünanger Johanna és Viktor testvére között történt, 1934. április 15-én, Bólyán. Férje, Albert, hetvenöt évesen újra egyedül maradt, Gábor fia pedig Budapesten. Eltelt néhány év egyedül, bánatosan Albert számára. 1940 karácsonyát családja nélkül töltötte, valószínűleg nem egyedül, mert a Merhán család, mint mindig, ezúttal is kitartott mellette. December 30-án már nagyon gyenge volt, de kórházba nem akarta magát beutaltani, így tehát otthon hallhatott meg, a Merhán család mellett, a Teréziánumban, 1940. december 31-én, 22 óra 50 perckor, 81 éves korában. A temetés ismét Gábor fia hiányában történt, a hűséges Merhán család intézte a temetkezés részleteit. A koporsót 1941. január 2-án Bólyába szállították. Gyászszertartása a római katolikus templomban, Farkas Károly nagyszebeni református lelkipásztor és Imre József plébános celebrálásával történt. Az alábbiakban idézem Torpai, született Császár Hajnalka tanúvallomását. „A falu népe gyász-

ba öltözött, megszólaltak a harangok, és gyászénekkel Imre József plébános úr kíséretében kimentek a falu végére, ott várva a Szebenből érkező gyászkocsit. A gyászoló menet a római katolikus templomba vonult a gyászszertartás végett, majd innen a grófok temetőjébe vonultak a két pap és a falu népének tiszteletteljes kíséretében. A kripta köve már félre volt állítva, és a fal felbontva állt. A búcsúztató beszédek elhangzása után az elhunytat örök nyugalomra helyezték. A helybéliek egy része is behatolt a kriptába, ahol a fakoporsók között egy üvegkoporsóban kék bársonyos ruhában egy kislány aludta örök álmát."

ürmösi Maurer Gábor úgy a maga, mint az összes rokonok nevében fájdalommal, de Isten rendelésében megnyugodva jelenti, hogy szeretett édesapja

ürmösi MAURER ALBERT

ny. főszolgabíró

életének 81-ik évében, f. hó 31-én hosszas szenvedés után Nagyszebenben az Úrban csendesen elhunyt.

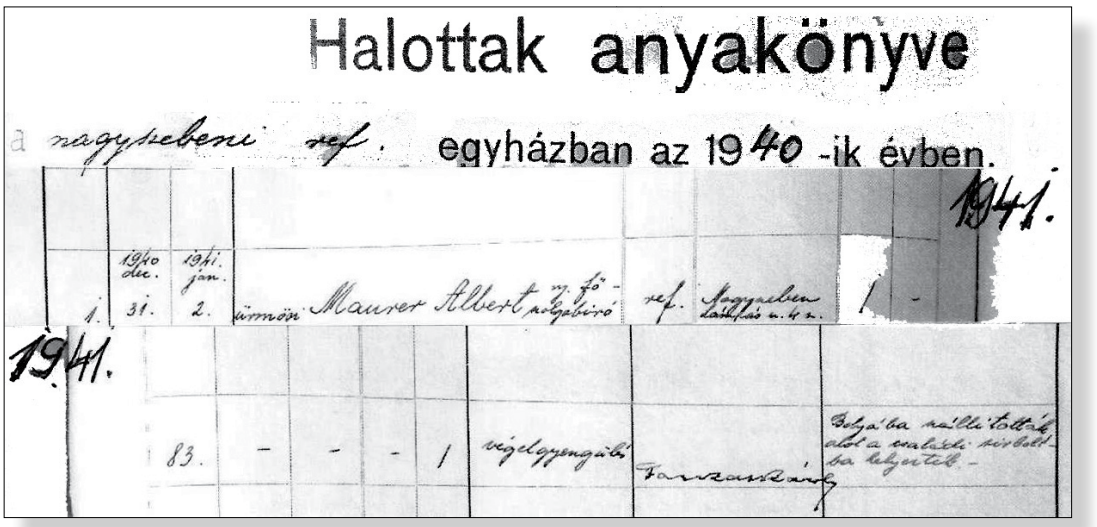
Földi porai a ref. egyház szertartása szerint a bólyai családi kriptában helyeztetnek örök nyugalomra.

Budapest, 1940. december hó 31-én.

Áldott legyen emléke!

Lakás: XI. Horthy Miklós-út 9.

A Budapesten nyomtatott gyászjelentés, 1940. december 31-én, 11. kerület, Horthy Miklós út, 9. szám

Halottak anyakönyve

a nagyszebeni ref. egyházban az 1940-ik évben.

1941.

1941.								
1.	1940 dec. 31.	1941. jan. 2.	ürmön Maurer Albert	77. fő-	nyugalmazott főszolgabíró	ref.	Nagyszeben Lámpás u. 4 sz.	1 -
83.	-	-	-	1	végelgyengülés	Farkas Károly lp.	Bólyába szállították ahol a családi sírboltba helyezték.	

1940–1941, Nagyszeben, református egyház hivatala, Varró Sándor lelkipásztor adata, 2020 júliusa
Meghalt: 1940. december 30-án, temették 1941. január 2-án.
Ürmösi Maurer Albert, nyugalmazott főszolgabíró.
Halála oka: végelgyengülés, református, Nagyszeben, Lámpás u. 4 sz.
Temette: Farkas Károly lp.
Bólyába szállították, ahol a családi sírboltba helyezték

Ürmösi Maurer Gábor

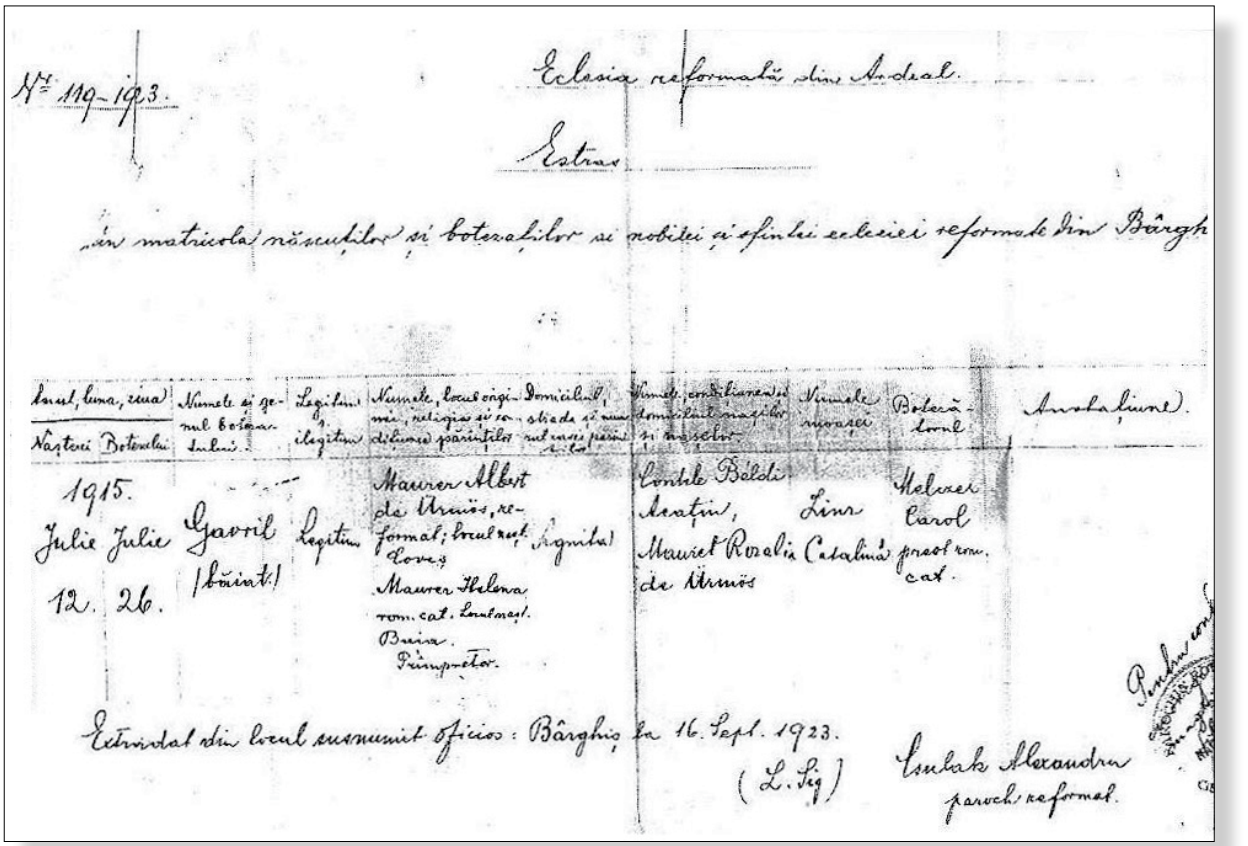

Az Ürmösi család, Budapesten

Visszatérve Gáborkához: születése után a család bólyai várkastélyába költözik, így ő a boldog gyermekéveit ott tölti. Mint említettem, a Brukenthal Gimnáziumban tanul magyar és német nyelven. A németet anyanyelvi szinten ismerte. Abszolválás után, 1928-ban, nagynénje és keresztanyja Rózsika kisasszony Magyarországra viszi. Kőbányán a Szent László Gimnáziumban érettségizik 1933-ban. Idézet fia, Gábor könyvéből (*Az Ürmösi Maurer család*): „A középiskolai évek alatt nagyszüleim többször jártak Budapestre, és a vakációit édesapám mindig Szebenben töltötte. A szülei (nagyapámék) igyekeztek ezekre az ünnepeknek számító alkalmakra pénzt gyűjteni és megfelelő programokat szervezni. Ő hálásan és szófogadóan alkalmazkodott, bánatot, keserűséget nem okozott. Nagyon szeretett Bólyában tartózkodni, jó barátságot ápolt gyermekkori pajtásaival, a pappal meg a tanítóval." Érettségi után beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karára, annak befejezése után alkalmazták a belvárosi Takarék Banknál.

Nem sokkal később besorozták katonának. A katonáskodás örömteli része volt az észak-erdélyi bevonulás. Leszerelvén megszerezte a jogi doktorátust. Sajnos 1942 novemberében behívót kapott a háborúba. Harctéri szolgálata 1942. november 28-tól 1943. november 18-ig tartott. Harctéri szolgálati naplója szerint vitéz magatartásáért a »Dicsérő elismerés a hadi szolgálaton« kitütetésben részesült."

Ürmösi Maurer Gábor jogász, ügyvéd meg osztályvezető volt a minisztériumban. 1945. május 15-én egy közmunkatelepen, a szervita templomnál ismerkedett meg jövendőbeli feleségével, Suda Eugéniával (született 1927. július 25-én Pesterzsébeten). Nemsokára összeházasodnak Pesterzsébeten, 1946. február 1-jén, házasságukból 3 gyermek születik: Ürmösi Gábor (1946. november 26., Budapest), Ürmösi Tibor (1949. június 2., Budapest), Ürmösi András (1957. november 28., Budapest).

Nr. 119–1923.

Eclesia reformată din Andeal.

Extras

din matricola născuților și botezaților ai nobilei și sfintei eclesiei reformate din Bârgh

Locul, luna, ziua Născerei	Numele și genul Botezatului	Legitim ilegitim	Numele, locul originii, religia și rostirea părinților	Domiciliul, starea și numele părinților și la	Numele, condițiunea și domiciliul nașilor și nașelor	Numele mamei	Botezătorul	Anul luna.
1915. Julie 12. 26.	Gavril (băiat.)	Legitim	Maurer Albert de Ürmös, reformat; locul nat. Kövesd. Maurer Ilona rom. cat. Lontnas/. Bunia. Primpretor.	Ingmilal	Contele Béldi Anatin, Maurer Rozalia de Ürmös	Linz Catalina	Melczer Carol praot rom. cat.	

Extrasul din locul susnumitei oficioase: Bârghiș la 16. Sept. 1923.
(L. Sig.)
Csulak Alexandru
parochul reformat.

Anyakönyvi kivonat
Idős Ürmösi Maurer Gábor születési és keresztelési adatai

Fordítás – anyakönyvi kivonat:
119. szám-1923, Erdélyi Református Eklézsia
Kivonat
Újszülöttek és megkereszteltek anyakönyvi kivonata a nemesi szent eklézsiából
Bürkös
Születés: 1915. július 12.
Keresztelési év, hó és nap: 1915. július 26.
Neve és neme: Gábor, fiú
Legitim, törvényes
Szülők neve, születési helye, vallása és foglalkozása:
Ürmösi Maurer Albert, református, Kövesd, Szentágota, primpretor
Maurer Ilona, római katolikus, Bólya
Keresztszülők neve és rangja: gróf Béldi Ákos
Ürmösi Maurer Rózsika
Bábaasszony neve: Linz Katalin
Keresztelő plébános: Melczer Károly, római katolikus pap
Bürkös, kiadta: Csulak Sándor tiszteletes úr, 1923. szeptember 26. Pecsét.

Ürmösi Maurer Gábor és Suda Eugénia esküvői fényképe.
(Idős Ürmösi Maurer Gábornak Toldi Ádám volt az szépapja.)
Budapest, Pesterzsébet, 1946. február 1.

Ürmösi Gábor
(1915, Szentágota – 1995, Budapest)
Ürmösi Gáborné született Suda Eugénia
(1927, Pesterzsébet – 2014, Esztergom)

Az Ürmösi család urnafülkéje Budapesten, a szervita templom kriptájában. Gábor bácsi végrendeletében meghagyta, hogy azt a kis zsák földet, amit valamikor a bólyai grófok temetőjéből hozott, tetessék be az urnája mellé. Ez megtörtént, a földet valószínűleg édesanyja, Ürmösi Maurer Ilona sírjáról vitte. Fényképezte: Torpai Imre, 2011. november 28.

Ifj. Ürmösi Gábor (sz. 1946-ban Budapesten).
Ha Trianon nem következett volna be, ifj. Ürmösi Gábor lenne a bólyai vár örököse.

Ürmösi Maurer Rózsika (1882, Bólya – 1965, Budapest) kisasszony síremléke
a budapesti Farkasréti temetőben. Fényképezte: Torpai Imre 2011. november 28.

Összefoglalás

Dédunoka	Ürmösi Petra
Unoka	Ürmösi Balázs
Fia	Ürmösi Gábor 2. Ürmösi Gáborné, szül. Kerekes Salamon Erzsébet 1. Ürmösi Gáborné, szül. Kiss Ildikó
Apa	Ürmösi Maurer Gábor Ürmösi Maurer Gáborné, szül. Suda Eugénia
Nagyapa	Ürmösi Maurer Albert 2. Ürmösi Maurer Albertné, szül. Ürmösi Maurer Ilona 1. Ürmösi Maurer Albertné, szül. Frohnmayer Amália
Dédapa	Ürmösi Maurer Béla Ürmösi Maurer Béláné, szül. Grünanger Johanna
Ükapa	Maurer András 2. Maurer Andrásné, szül. Toldi Krisztina 1. Maurer Andrásné, szül. Dániel Teréz
Szépapa	Gróf Toldi Ádám Gróf Toldi Ádámné, szül. Ilosvay Krisztina

Az utolsó Toldi grófok, illetve az Ürmösi Maurer család tagjainak örök nyughelye

Sz.	Név	Halálozás éve	Halálozás helye	Temetés helye
1.	Idős, idős gróf Toldi Ádám	1748	Bólya	Bólya, grófok kriptája
2	Idős gróf Toldi ?	Nincs adat	Bólya	Bólya, grófok kriptája
3	Ifjú gróf Toldi Ádám	Nincs adat	Bólya	Bólya, grófok kriptája
4.	Gróf Toldi Ádámné, született gróf Ilosvay Krisztina	1832	megfulladt a Kelnek-patak vizében	Bólya, grófok kriptája
5.	Gróf Toldi Lajos	1856	Torda	Bólya, grófok kriptája
6.	Ürmösi Maurer András	1857	Bólya	Bólya, grófok kriptája
7.	Gróf Ürmösi Maurer Andrásné született gróf Toldi Krisztina Eulália	1883	Bólya	Bólya, grófok kriptája
8.	Ürmösi Maurer Béla	1910	Bólya	Bólya, grófok kriptája
9.	Ürmösi Maurer Béláné, született Grünanger Johanna	1916	Bólya	Bólya, sírkert
10.	Ürmösi Maurer Viktor	1916	Bólya	Bólya, sírkert

Sz.	Név	Halálozás éve	Halálozás helye	Temetés helye
11.	Ürmösi Maurer Albertné, született Ürmösi Maurer Ilona	1934	Nagyszeben	Bólya, sírkert
12.	Ürmösi Maurer Albert	1940	Nagyszeben	Bólya, grófok kriptája
13.	Maurer Rózsika	1965	Budapest	Budapest, Farkasréti temető
14.	Ürmösi Maurer Béla (ifjú)	1970	Budapest	Nincs adat
15.	Ürmösi Gábor	1995	Budapest	Budapest, szervita templom, urnafülke
16.	Ürmösi Gáborné, született Suda Eugénia	2014	Esztergom	Budapest, szervita templom, urnafülke

Bólya az 1910-es években. Cselédek és szolgák a várban

Idős Torpai János, bólyai lakos és Torpai Jánosné, született Szilágyi Klára Salkón, a házasságuk előtt mindketten az Ürmösi Maurer családnál szolgáltak – János mint kocsis, Klára mint cselédlány –, ahol ismeretséget kötöttek, majd megházasodtak

Idős Császár Lajos, aki Bólyában szabó volt, Ürmösi Maurer Albert házi borbélyaként is dolgozott az 1910-es években

Császár Lajosné szül. Kriska Anna Etelka, Salkón és Boga Hajnalka, mindketten cselédlányok voltak az Ürmösi Maurer családnál az 1910-es években. Atelier MYSZ – Hermannstadt, 1913 – Fényképészműhely

A BÓLYAI VÁR TÖRTÉNETE, 1920–2020

a.) A szülészet létrehozása

Ürmösi Maurerék kiűzetése után 1920 körül a vár pusztán maradt, senki sem lakta. 1935 és 1937 között a falu szanitárja foglalja el a várkestély egy részét, családjával együtt. A nemrég összeházasodott, hidegvízi Vlad Ioan és a kudzsiri Stăncioiu Floarea *egészségügyi rendelőt* nyit benne dr. Hilcuş-sal együtt. A Vlad házaspár a földszintre, a főbejárattal szembeni két kisebb szobába költözik. A nyugati homlokzaton beállítják a nagykonyhát, és két hálószobát rendeznek be. A délnyugati bástyatermet dr. Hilcuş foglalja le. Itt működik a falu orvosi rendelője 1963-ig. 1949-ben Bólya község vezetősége szülészetet létesít a szász utcában a 373. szám alatt, Georg és Anna Bothar (Grădinar) lakásának emeletén. (1945-ben az erdélyi szászokat hontalanították, elkobozva erdeiket, földjüket, szőlőiket és jószágaikat. Velük indították el a kollektivizálást orosz mintára. 1959–1962-ben az egész falut kollektivizálták, a behozott szocialista termelési módszer 1989 decemberéig tartott, amikor kirobbant a forradalom Romániában. A forradalom után a családok visszakapták elkobozott vagyonuk egy részét.)

Ez a ház a falu egyik legszebb épülete volt, amelyben kényszerbeköltöztetés folyt. Ebben a házban született e sorok írója 1950. augusztus 14-én, még két korabélivel együtt (Szántó Rózsika és Nelu Pintea). A lenti fénykép alapján az oromfalon csipkézett deszkadíszítésben az építkezési év, 1937 látható, a csúcson a CP monogrammal. Az oromfal közepén levő két üregben két szép kitömött gólya büszkélkedett, de csak a szülészet idején.

A néhai szülészet. Fényképezte Torpai Imre

Így képzeltük el mi, gyermekek, a világrajövetelünket

Gyermekkorunkban nagy élményt jelentett nekünk, mindig megálltunk az épület előtt, és hosszasan bámultuk a két szép gólyát: úgy tűnt, mintha élnének, és ott laknának, úgy tudtuk, ők hoztak minket. A szülészet 1956-ig működött a Szász utcában, onnan a várkastélybeli lovagterembe költözteti az akkori egészségügyi személyzet. Ezekben az években szanitárunk mellett rendre dr. Hilcuş, dr. Răducanu, dr. Banu és dr. Sólyom rendeltek és gyógyítottak. Azzal az indoklással, hogy a vár összeomlik, a közeli magyar iskola épületébe, a Váraljára költöztetik át az egészségügyi rendelőt 1962-ben. Ez is pártpolitika volt.

b.) A magyar iskola siralmas sorsa

A magyar iskola épületéből a magyar osztály I–IV. tagozatát 1962-ben átköltöztetik a román iskolába a Román utcába. Az 1962–1963-as új iskolai tanév a Hosszúaszó helységből Bólyába áthelyezett Szabó Károly tanítóval kezdődik. Zubku Irén volt az utolsó tanítónő a váraljai magyar iskolában, e sorok írója is ott végezte elemi iskoláit Baczay Izabella, Veres Erzsébet és Zubku Irén tanítónőkkel.

A váraljai magyar katolikus felekezeti iskolát 1938-ban nyitotta meg Pálffy Endre tanító Imre József plébánossal együtt. 24 éven át volt magyar nyelvű tanítás a váraljai iskolában. Szabó Károly tanító 1962–1992 között tanított magyar nyelven az elemi iskolában a román iskola épületében, majd gyermekhiány okán 30 év múlva megszűnik a magyar tagozat, a tanító pedig tovább oktat a román tagozaton. Idén, 2020-ban 28 éve annak, hogy Bolyán nincs magyar anyanyelvű oktatás. Az 1962–1963-as évben a váral-

A romos váraljai magyar iskola, 2001. augusztus 15-én. Fényképezte Torpai Imre

jai magyar iskolát átépítik: lebontják a színpadot, és a nagyteremből meg a színpadból négy kisebb szobát építenek, négy külön ajtóval, azok is a színpad keskeny ajtói voltak. Ide költözik be a várból 1963 nyarán az egészségügyi rendelő, itt folytatja dr. Sólyom a tevékenységét 1975-ig. Emeletét, a tanítói lakrészt a bólyai pártvezetők kiadják Sabina asszonynak, az akkori párttitkárnak, aki haláláig ott lakott. 1975-ben megszűnt az egészségügyi rendelő, és 26 évig használhatatlanná vált a földszint, tönkre is ment ekkoriban. Ennek a pompás épületnek siralmas, romosodott állapota a képen is látható – 1975-től 2001-ig istálló is volt.

A felújított váraljai magyar iskola 2003. augusztus 15-én, egy nappal az újraszentelés előtt. Torpai Imre által szervezett németországi támogatással, és a bólyai lakosság szorgalmas keze munkájával épült fel romjaiból. Fényképezte Torpai Imre

c.) A vár története 2020-ig

Visszatérve a bólyai várhoz, állítom, hogy Erdély legrégebbi várai közé tartozik a maga 700 éves múltjával. Ez volt a Bolyai család fészke (lásd Oláh-Gál Róbert vonatkozó írását a *Bolyai-emlékkönyv. Bolyai János születésének 200. évfordulójára* [szerk. Puskás Ferenc – Tibád Zoltán, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár, 2002] című könyvben. Oláh-Gál *Adalék a 700 éves Bolyai család történetéhez* c. írásában Bolyai János és Bolyai Farkas családjáról ír, a családfát is közli.

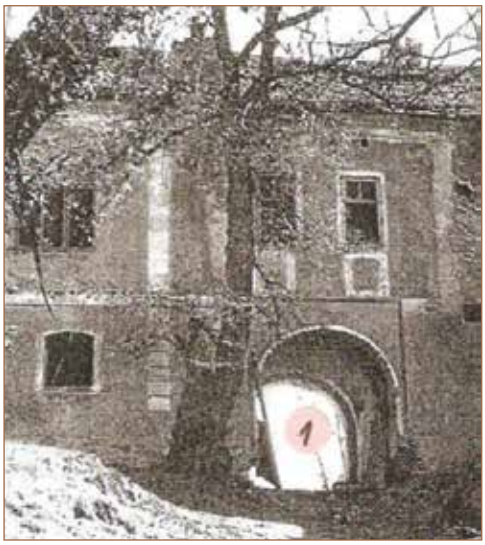
Az üresen maradt várkastélyban, a kollektív gazdaság beindulása után pár évig gabonát szárítottak az emeleten, földszinti kamráiban krumplit, répát raktároztak. Nyáron a falu bikája is ott éjszakázott az udvaron és a földszinti kamrákban. A főépület alatti déli szárnyban a tömlöc és a kaszák tornya, alatta pedig a pince volt. A kaszatömlöc rácsos ajtóval volt biztosítva, jobb oldalon, nyugat felé, egy külön cella helyezkedett el, kőből faragott ülő- és fekvőhellyel.

A vár belső udvarának látványa: 1. főbejárat a lépcsőházba, 2. lejárat a pincébe, 3. kaszatömlöc a rácsos ajtóval, 4. kemence és sütöde. Akvarell az eredeti kép után – Hans Georg Heubech, 2013. Torpai Imre ajándéka a bólyai váraljai magyar iskolának

A bólyai vár romjai 2002. július 1-jén. Fényképezte Herczeg János.
1. Bal oldalon a délnyugati fedetlen bástyaterem, az orvosok lakása. A menyezetet stukkódísz ékesítette. 2. Jobb oldalon a kastély legszebb és legnagyobb terme, a lovagterem (fogadóterem) és romladozó fedele. 3. Középen a fák lombjai között kukucskál a klozettablak. A domb alatt a Drótos. (Miért Drótos? Mert itt volt az uraság gyümölcsöse szögesdróttal bekerítve, a Drótos mentén a Vári-patak, a Kálba folyik.)

1. A főbejárat a gótikus boltíves menyezettel, kapuja sehol, 1970-ben

A monda szerint a pincéből, a kaszatömlöc alól titkos alagút indult, amelynek kövekkel álcázott kijárata a Vasvillák (Valea furcii) patakára nyílt a Farkasok erdejében (Pădurea lupilor). „Ifjú Szántó Sándor és Bothár Michael (a Józáfé) szerint az alagút járható volt. Jó pár métert mentünk az alagúton, mindkét oldalán emberi koponyákkal megrakott üregek voltak." Mi igaz ebből, és mi nem? Talán a régészek majd kiderítik az igazságot.

A várban a kollektív gazdaság raktározása megszűnt. 1987. augusztus 5-én családommal együtt a várkastélyba látogattam, hogy a családom is láthassa a Bolyaiak ősi fészkét. Az 1963-tól 1987-ig eltelt 24 év alatt a vár még mindig állt, javításra várva.

Baloldalt sütőkemence és sütöde, a mestergerendára az 1669. július 28-i (?) dátum van bevésve és Johannes Galfi (?) neve
Fotó: Ferencz Tünde, Vízakna, 2020 júliusa

Jobboldalt a pince szintjén, a bástyatorony alján két lőrés védte a bejáratot. 1987-es látogatásunk alkalmával főbejáratát tövises ágakkal zárták el. Udvara felszántva és kukoricával beültetve. Kacat és szemét mindenütt, látszott, hogy ott egy igénytelen személy jogtalanul gazdálkodik.

A kapu alatt, baloldalt, kisebb üreget fényképezett Emil Fischer 1914-ben. Az üreg valószínűleg családi szentély lehetett valamikor. Az üregben a 84 éves Császár Lajos tanúsága szerint 1945–1950 között piszkos bőrsapka volt kiállítva üvegablak alatt, azt híresztelve a látogatónak, hogy az Vitéz Mihály süvege! Pár év múlva eltűnt. A félrevezető szövegű fehér márványtábla szintén eltűnt.

A vár udvarát **U** alakban szegélyezte az épületsor.
1. Kemence és sütöde belülről. 2. Boltíves menyezet, melynek 4 sarkában 4 vaskarika csüngött, titkuk napjainkra ismeretlen. 3. Bejárat a földszinti kamrákba.

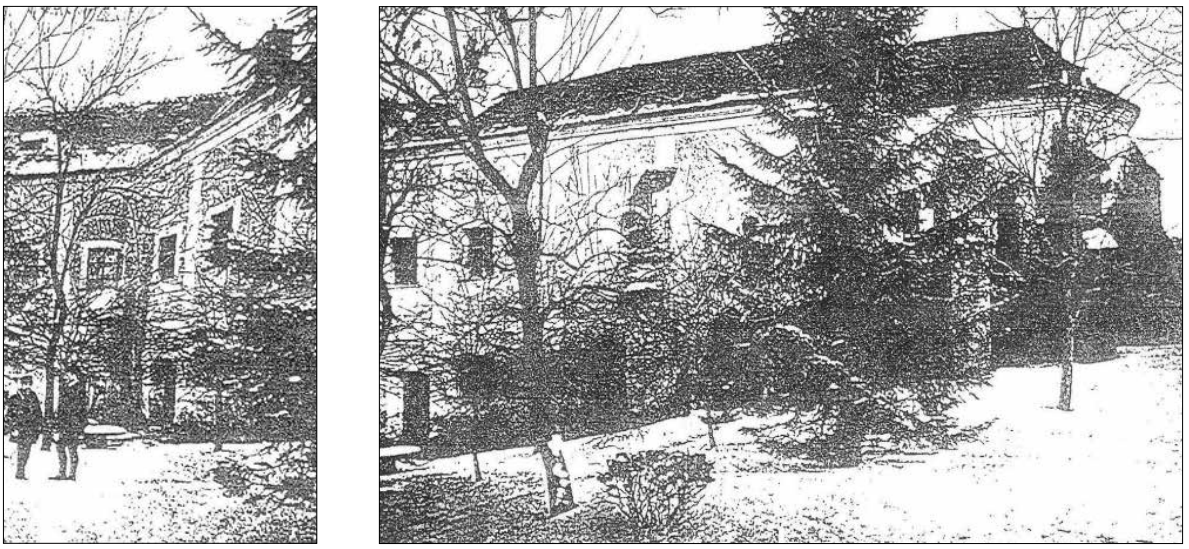
A boltíves menyezet 2004-ben a vasrácsos ablakkal, a vakolat lecserepezett (a kinti 1974-es és a benti 2004-es felvétel)

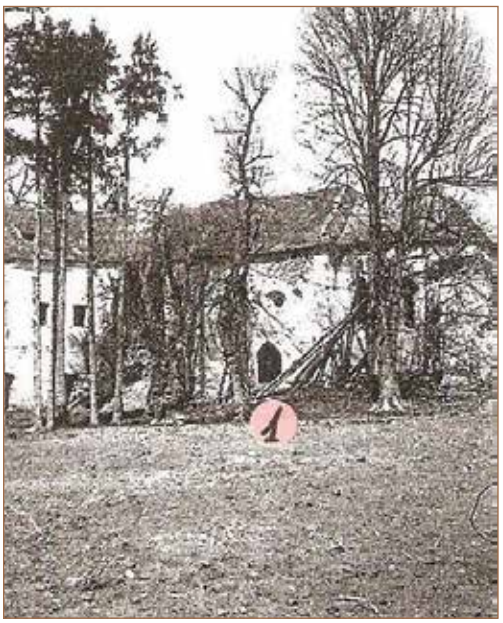
A megmentett és felújított vasrácsos ablakráma – Szentendrén

Az épület északi sarkában az emeleti terem már az 1950-es évek végén beomlott. Ennek a teremnek falépcsős különbejárata volt az udvarról. Feltételezések szerint a várkastély lelkészei itt laktak.

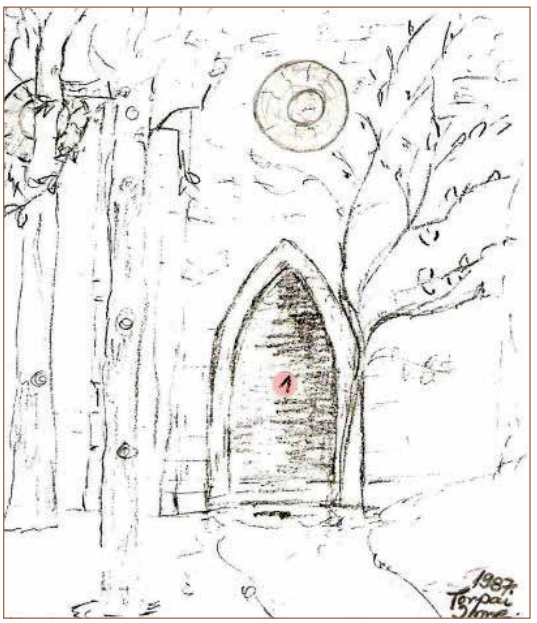
Az udvarra néző két ablakteremhez tartozó helyiséget közfal választotta el a vártemplomtól. Az 1987-ben meglátogatott vártemplomnak kőből faragott gótikus ajtóváza ajtó nélkül tátongott, mert az ajtó már az 1950-es években eltűnt.

Emil Fischer fényképe 1914-ből. A Budapesten megjelenő *Érdekes Újság* közlése

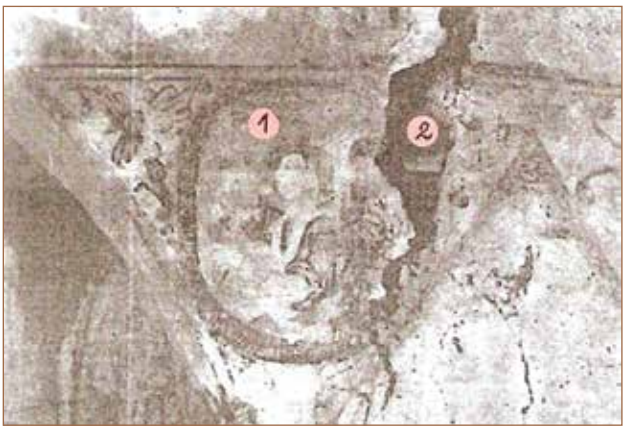

A kastély a 70-es években

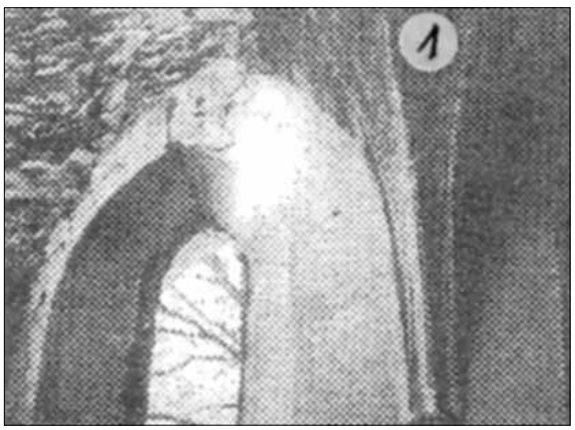

A vártemplom bejárata,
Torpai Imre vázlata, 1987

A vártemplomon a cseréptető ebben az időben már hiányos volt, az égre lehetett a templomból kilátni, a festett fakazettás szerkezet leszerelve, a templomhajó padlása tönkretéve. Az 1950-es évek végén a hajó északnyugati sarkában árválkodott néhány zöldre festett, fehér virágos díszítésű fakazetta. A csúcsíves, gótikus választófal (1) közepén és jobb oldalán (2) nagy repedés tátong, idő kerdése, mikor fog beszakadni. A halvány festésnek csak a nyoma látszik.

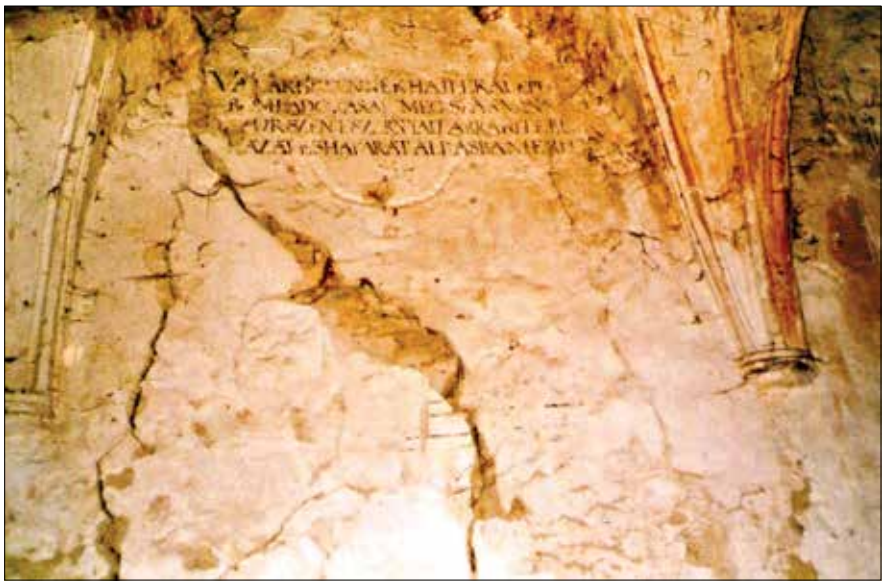

Torpai Imre fényképe, 1987. augusztus 5.

Dani József plébános fényképe, kb. 1945-ből

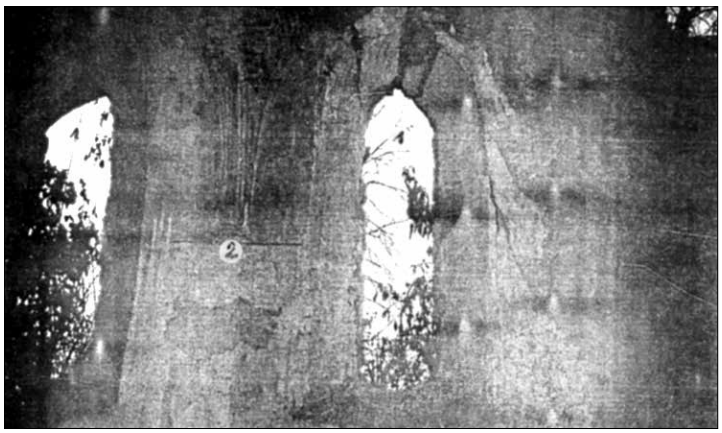
A szentélynek négy ablaka volt, a két keleti ablakot már Perneszi Erzsébet idején befalazták. Öt támaszfal védte külső falait, amint az alaprajzból is kitűnik. A hatodik támaszfal a gótikus ajtóváz baloldalán volt, és a hajó déli falát támasztotta. Fából készült bútorzatának nyoma veszett már az 1930-as években.

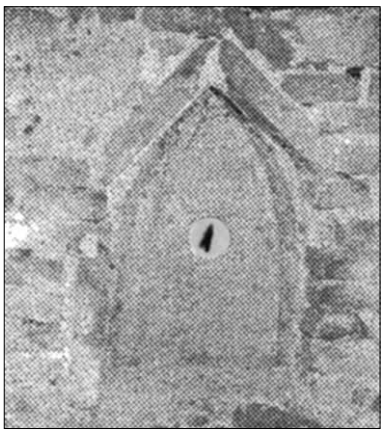
Torpai Imre fényképe, 1987. augusztus 5.

A hét gótikus kupola stukkódísze a falakon még megvolt 1987-ben. A hét vallásos szövegek halvány betűi látszottak, azok közül egyetlen szöveg volt olvasható a keleti falon:

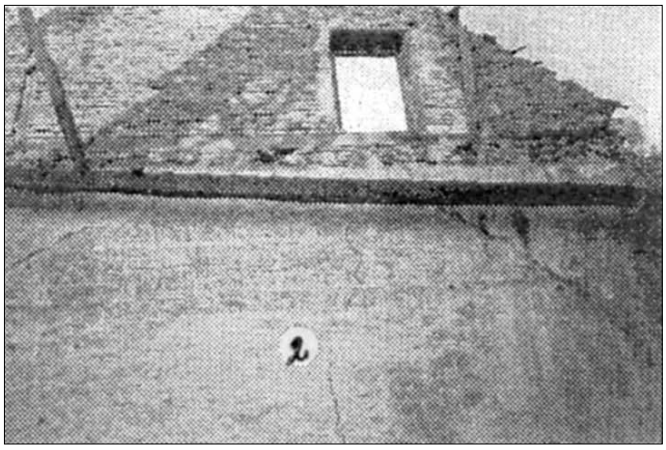
VALAKI ISTENNEK HAJLÉKÁT ÉPÍTI
ROMLADOZÁSAIT MEGSZÁNVÁN … S (itt olvashatatlan)
AZ ÚR SZENT SZÁRNYAIT ARRA KITERÍTI
HÁZÁT ÉS HATÁRÁT ÁLDÁSBA MERÍTI.

A szentély két gótikus ablaka és a stukkódísz maradványai (1,2)

A szentély északi falán, a szószékhoz közel volt egy üreg, valószínűleg a szentség- vagy a kehelytartó. 1997. november 6., Torpai Imre fényképe

A templomhajó mennyezetének egyetlen gerendája a nyugati falon, fölötte egy ajtó a hajó padlására vezetett. 1997. november 6., Torpai Imre fényképe. A gerenda alatti szöveg olvashatatlan

A hajó falán, a padok felett és a kórus mennyezete alatt nyomtatott betűs latin nyelvű szövegek voltak Perneszi Erzsébet idejéből. A lenti szöveg, a padok felett nyolc sorból állt, sajnos a nyolcadik sor szövege olvashatatlan.

AD MAIOREM SANCTISIMAE POTENTISIMAE… GLORIAM OMNIQUE SANCTORUM… CELIUM HOC E RUDERIBUS IPSIS ERUTUM… IGNI… BALTHASAR CESSELICZKI DE ZILVAS OMNIUM… AETATIS SUAE PRINCIPUM… ILARIUS ET ARENDATOR… SUPERATA HUIUS… SPLENDORE RESTITUIT… VOLVIT… EST A.D. 1629… QUM… LAPIS EXCISUS… INTERIM… SUNT… HOC… ENIM FIGURA IURUS…

A bólyai vár templomának a feliratot Torpai Imre úr betűzte ki 1997.11.06-án:

Ad maiorem Sanctisimae (javaslat: Sanctissimae) **Potentisimae….** (javaslat: Potentissimaeque **Trinitatis**) **gloriam omniumque Sanctorum….** (hiány?) **celium hoc e ruderibus ipsis erutum… igni…. Balthasar Cesselicki De Zilvas omnium….. aetatis suae Principum…… ilarius et arendator** (változat: arrendator, kétféle helyesírás)**… superata huius…. splendore restituit…. volvit… est A. D.** (rövidítés = Anno Domini) **1629… qum….. lapis excisus…. interim… sunt… hoc… enim figura iurus….**

A Legszentebb és Leghatalmasabb Szentháromság nagyobb dicsőségére és minden Szentek (hiány) (celium = nem értem, hiányos) **ezt magukból a törmelékekből kikaparva** (hiány?) **tűznek** (hiányos) **Zilvasi** (Szilvássy) **Cesselicki Boldizsár** minden (hiány?) **saját kora Fejedelmeinek kancellárja** (??) (hiányzik az **…ilarius** eleje: talán **cancellarius** = kancellár, fejedelmi irodaigazgató, ajtónálló) **és árendása** (bérlője) (hiány?) **legyőzve** (változat: felülmúlva) **ennek a** (hiány) **ragyogásával visszaállította** (hiány) **akarta** (hiány? Néró császár bevezette a latin ábécébe az **u** betűt, de a feliratokban – Gyulafehérvárt is! – még csak a **v** betűt használják az **u** helyett is. Tehát itt a **volvit = voluit** = akarta, míg a **volvit** = gurította.) **van (est = van** valószínű hiányzó múltidejű ige segédige része) **az Úr 1629-ik esztendejében** (hiány) **miután** (hiány? Változat: ámbár, noha, jóllehet. Javaslat: **qum** helyett **guum,** amely a **cum** kötőszónak régies írása) **kimetszett** (változat: kivágott) **kő** (hiány?) **időközben** (hiány?) **vannak** (hiány?) **ez** (lehet **ezt** is! hiány?) **ugyanis az alakja** (a **iurus** hiányos, így értelmetlen) (hiány?)

Fordítottam: +Jakubinyi György ny. érsek 2020.07.05. vasárnap.

Ui. Sajnos a feliratban említett fejedelmi bérlőt 1629-ben Balthasar Cesselicki De Zilvas (Szilvássy nemes Cesselicki Boldizsár)-t sehol sem találom a lexikonokban, Wikipédiában stb. Esetleg a neve előtt szereplő **… igni …** töredék az **Ignatius** = Ignác keresztnév maradványa? Ha megtalálnánk lexikonban, ez is tisztázódna.

05. IUL. 2020

A latin szöveg magyar fordítása Jakubinyi György Miklós nyugalmazott érsek úrtól származik.

A templom belső területén állati ürülék éktelenkedik, a padlóját már réges-rég elvitték. A szentély alatt a Pernesziék és Toldiék sírboltja nyitva és üresen áll. Itt Császár Ödön az 1930-as években olyan koporsódeszkákra lelt, amelyekre kovácsszeggel a Toldi név volt ráütve.

A templomtól néhány méterre kapott helyet kelet felé a fenti képen látható bolthajtásos szín (1 és 2), emeletes gabonaraktárral, amelyből 1987-ben csak egy halom kő és téglatörmelék maradt. Ez volt az utolsó gabonaraktár, amely átélte az 1950-es éveket, a 20. század elejét, mert a másik két gazdasági épületet rég lebontották és helyüket felszántották. Torpai János néhai kocsis (1889–1964), aki apai nagyapám volt, elbeszélése szerint a templom melletti gabonaraktár alatt tárolta a kocsikat és a hintókat az Ürmösi Maurer család idején. Ő kocsikáztatta az uraságokat meg a vendégeket a szántóföldeken, vagy szállította őket Nagyselykről 2-es, 4-es és néha 6-os fogattal.

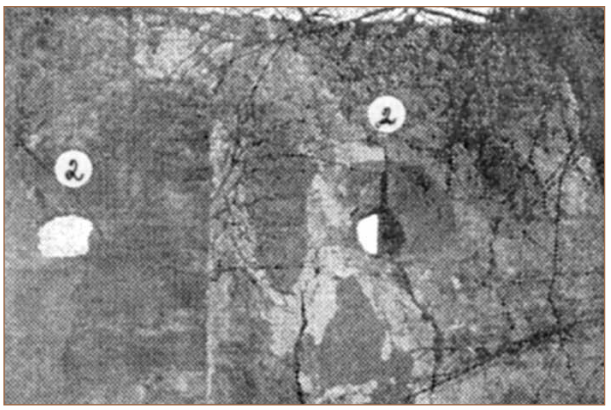
A szentély két gótikus ablakának jobb oldalán és a hajó déli falán, a főbejárat felett egy-egy tölcsérablak (2) díszelgett. Tíz év után a templomfedél beomlott, és a támaszfalak porladásnak indultak. Fényképezte: Torpai Imre, 1997. november 6.

Szemben a templommal volt a főbejárat az emeletre. Baloldalt kamra volt keletre nyíló ablakkal, azután két cselédszoba az Ürmösi Maurer család idejéből. Jobbra masszív cserefalépcső indult az emeletre.

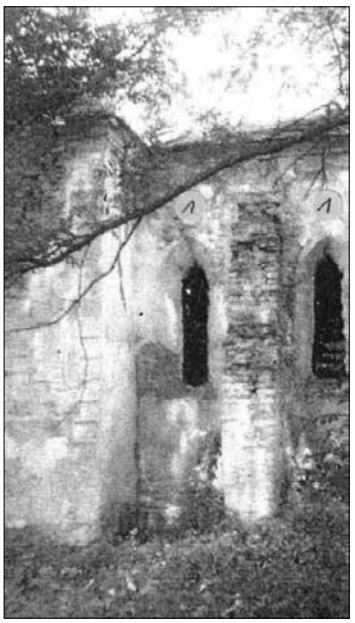
A vár lakosztálya csak az emeleten volt, itt terem, egy nagy konyha és az illemhelyiség volt. Fürdőszobáról nincs adat. A lépcsőház jobb oldali falán ablak nyílt az udvarra. A lépcsősor végén jobbra kanyarodva, a szűk folyosón a loggia mellett ismét lépcső vezetett egy szűkebb folyosó végére, amely átjárót képezett egy

Ismeretlen fényképész, 1930

Fényképezte: Torpai Imre, 1997. november 6.

Fényképezte: Torpai Imre, 1997. november 6.

Főbejárat az emeletre. Fényképezte: Keresztes Kálmán, 2004. november 12.

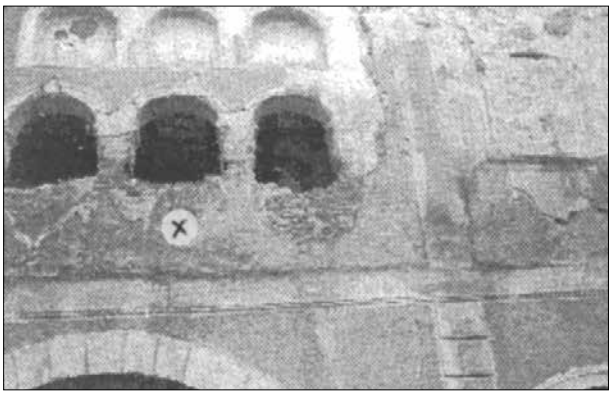
négyablakos terembe – két ablaka keletre, kettő nyugatra nyílt. Innen átléphettünk az északnyugati bástyaterembe, amelynek két ablaka nyugatra, és egy délnek nyílt. Alacsony és széles ablakpárkányait ülőhelynek is használták. Keleti falán két befalazott ajtó volt. Visszatérve, két ajtón keresztül, jobbra és nyugatra két teremhez érünk, ahol néhány évig orvosi rendelő működött. Mindkét teremnek két-két ablaka volt.

Az orvos a rendelőből átjárhatott a lakosztályába a délnyugati bástyaterembe, amelynek két ablaka északra nyílt, a másik kettő befalazták. A délnyugati bástyaterem alatt a vár kétablakos nagykonyhája működött, benne a hat főzőhelyes felülettel. A konyha háromszögű kamrája jobbra volt, szellőztetővel. Látogatásunkkor 1987-ben a padlózatot felszedték, ajtóit, ablakait elhordták, a kamra ajtója még a helyén volt. Szemben a konyhával található a lovagterem, a fogadások, vadászlakomák és ünnepélyek színhelye. Ezt a termet ravatalozóhelynek is használták, így mondták a nagyszüleim, akik a grófok cselédeiként ezt átélték. Ennek a teremnek öt nagy ablaka volt, kettő délre, egy keletre és kettő az udvarra, északra nyílt, és csak ezek rendelkeztek zsalugáterrel. A lovagteremhez egy udvarra néző kis kamra is tartozott, amelyben élelmet, italokat tároltak. A lovagterem belső falain valamikor a Toldi ősök képei

lógtak, harci és címeres zászlók. Toldi Lajos festett arcképét Rózsika kisasszony örökölte, s ő továbbadta unokájának, Tibornak. A lovagterem és konyha között a vári patak irányában volt a kétüléses illemhely, kis szellőzőablakkal.

Miután kiléptünk az épületből, az udvarról felnézhettünk a *loggiára*. „*A* loggia *mai értelmezésben lakóépületek erkélyszerű, ám a fal síkjából nem kiugró része – leginkább az épület-*

homlokzatba bemélyedő nyitott térrész neve. Magyar jogszabályi meghatározás szerint: az épület homlokzati síkján belül lévő, három oldalról falakkal, alulról és felülről födémekkel határolt, helyiséghez közvetlenül csatlakozó külső tartózkodó tér." (Wikipédia)

Loggia, 1997. november 6.

Idős Ürmösi Gábor a bólyai kastély délnyugati bástyája előtt, 1987-ben

Az épület fedémrészéről hiányoztak a cserepek. 1987-ben talán még javítható lett volna, mára, 2020-ban szóba sem jöhet a restaurálás. Írásommal emléket állítok annak, ami volt valamikor a bólyai várkastélyban és annak környékén.

1987 nyarán id. Ürmösi Gábor utoljára látogatta meg fiaival egyetemben a várat. Id. Ürmösi Gábor fia, ifj. Ürmösi Gábor gyakran ellátogat ősei sírjaihoz, így 2004 júliusában új cserefakereszteket állított őseinek.

Ifj. Ürmösi Gábor keresztet szállít ősei sírjához, 2004. július 10.

A felkoszorúzott három új kereszt a bólyai grófok temetőjében, állítva 2004-ben, balról jobbra: Ürmösi Maurer Béláné (1862–1916), Ürmösi Maurer Ilona (1880–1934), Ürmösi Maurer Viktor (1884–1916)

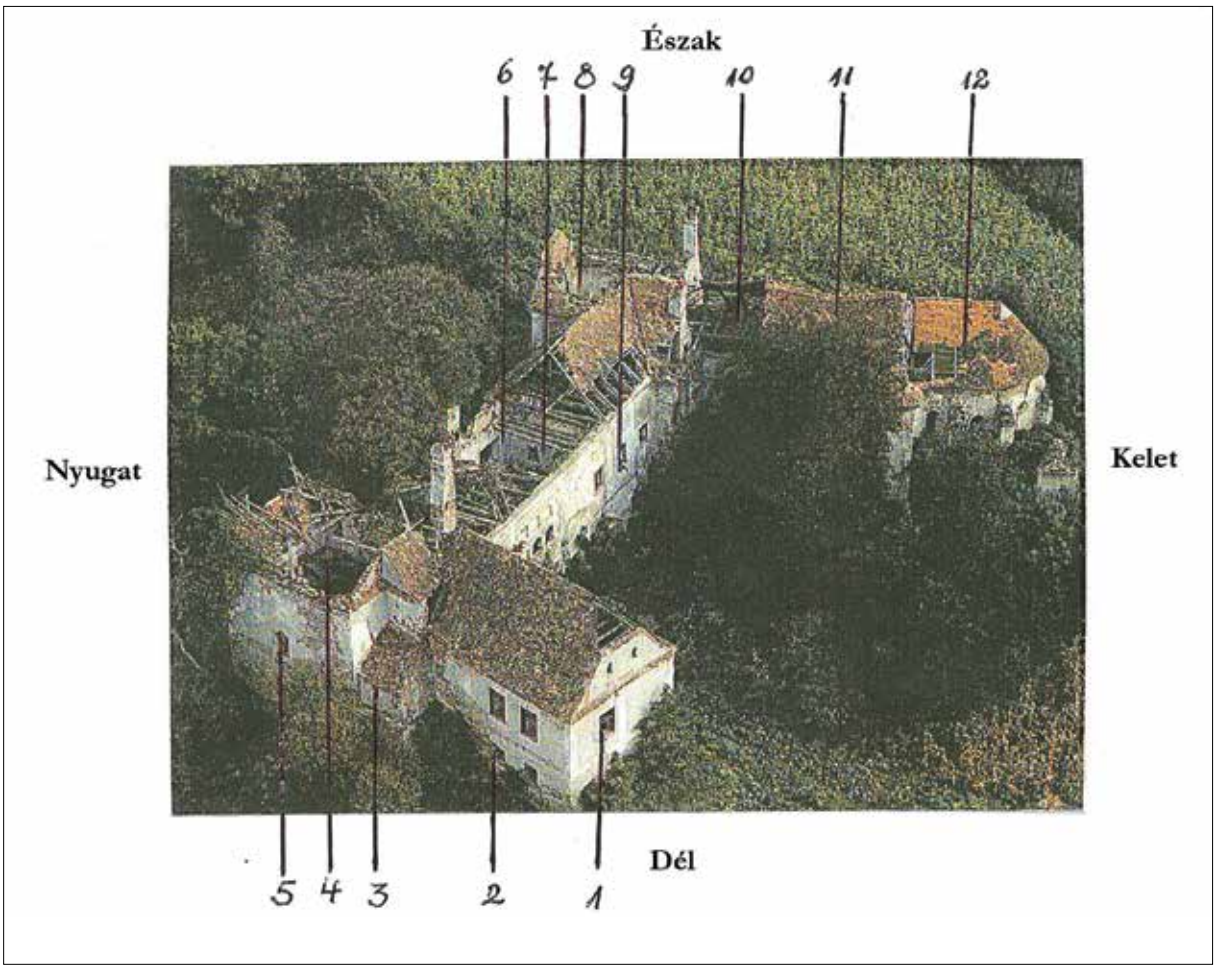

Balról jobbra: Aszalos Ernő, Id. Szántó László, Vilhelem Lajos, Szántó Gábor, Székely János, Ürmösi Erzsébet, Barna János, ifj. Takács Ferenc, a háttérben Szántó János (Péter fia)

2020-ban, könyvem megírásának évében a bólyai vár romhalmazzá vált a helyi lakosság, a helyi hatóságok és a hierarchikus hatóságok passzivitása miatt. Kár érte, mert lényeges a turisztikai és kulturális vonzata, emellett személyes emlékeket és jelképeket is hordoz, mert Erdély történelmi családjai éltek ezen a tájon: a Bolyai, Báthory, Bocskai, Bethlen, Perneszi, Toldi, és végül az Ürmösi Maurer család és leszármazottaik.

Martin Rill (Erlenbach – Heilbronn, Németország) és
Georg Gerster (Winterthur – Zürich, Svájc) légifelvétele, 1995 nyara

A bólyai vár beosztása az előbbi légifelvétel alapján, Torpai Imre értelmezése.
A bólyai vár lakószárnya és temploma

1. A lovagterem, jobb oldalán a fő lépcsőházzal
2. Két kisebb szoba, cselédek lakása, utoljára a Vlad család lakta
3. A klozet
4. A délnyugati bástyaterem
5. A konyha
6. Terem
7. Terem
8. Az északnyugati bástyaterem
9. Terem
10. Terem, ennek a teremnek külön falépcsője volt az udvarról
11. A templom hajója
12. A templom szentélye

Megmentett ablakrács a Toldi dinasztia bólyai éveiből, Szentendrén

A vár nyugati homlokzatának földszintjén négy vasrács védte az ablakokat.
1. Kisebb kamra ablakán, 2. Boltíves szoba ablakán, 3. Sütöde ablakán, 4. Pinceablak.
Akvarell, Heubeck Hans Georg, Németország. Torpai Imre adománya a váraljai volt magyar iskola díszterme részére, 2020

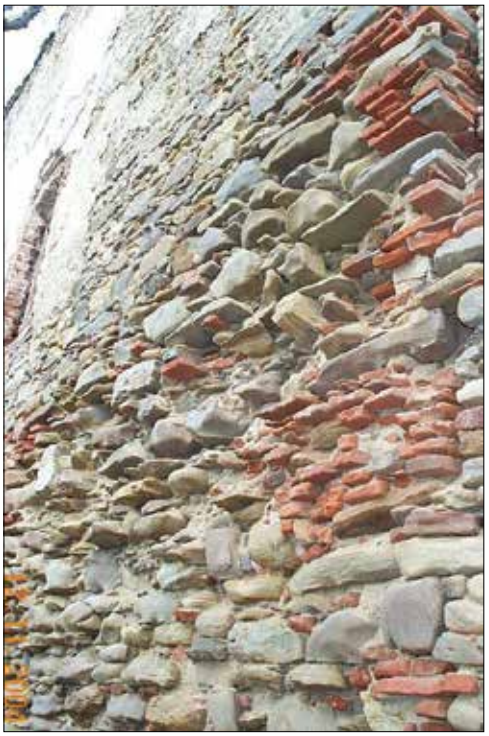
A vártemplom támaszfalai. Az elvadult természet ellepi a várromokat.
Fényképezte: Keresztes Kálmán, 2004

Tölcsérablak, stukkódíszmaradvány, régi falfestmény nyomai a szentélyben.
Fényképezte: Keresztes Kálmán, 2004 novembere

A vártemplom főbejárata. Gótikus elemeit elhordták.
Előtte áll Szántó László (ingodályi) bólyai lakos, a régi idők tanúja.
Fényképezte Keresztes Kálmán, 2004 novembere

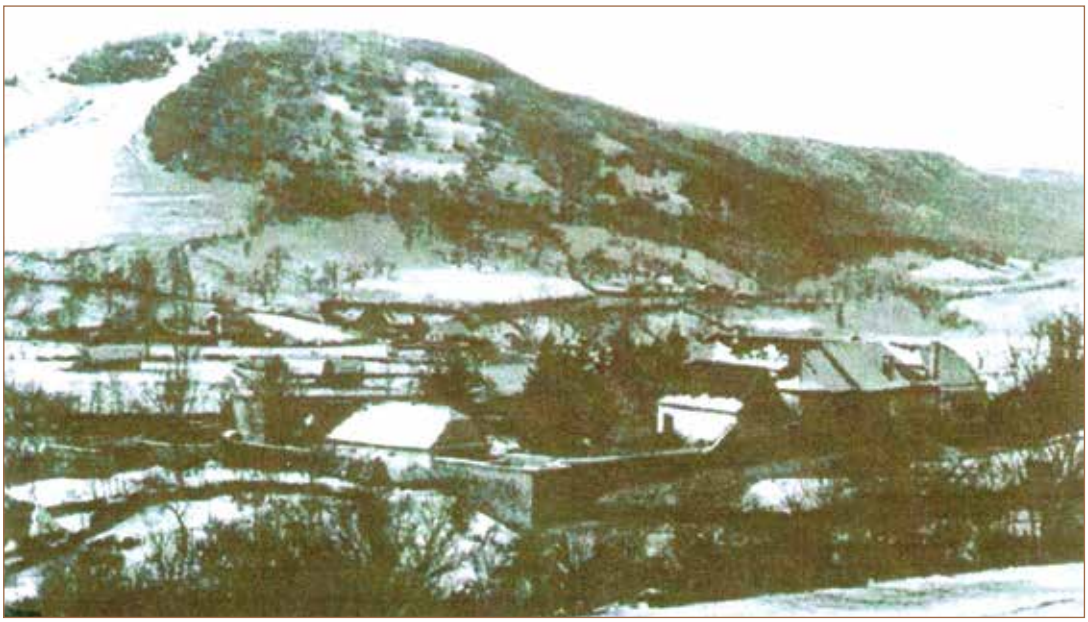
Így falaztak a középkorban a bólyai várban: tégla és kő, vegyesen.
Fényképezte: Keresztes Kálmán, 2004 novembere

A délnyugati bástyaterem, alatta a nagy konyha. Ablaka a Vári-patakra néz,
a kopott falak a több mint 700 éves múltról mesélnek.
Fényképezte ifj. Szabó Károly, 2020. június 20

A CSÚNZS ALATTI TEMETŐ ÉS A TÖMEGSÍR

A Csúnzs alatti temető titka

A Bolyaiak ősrégi fészkének épületei a várfalakon belül. Az erdősített domb alatt a Csúnzs a titokzatos temetővel, a vártól délre. A fénykép a Szabó-hegyről készült

Feltárul a néző szeme előtt a domb alján elterülő titkos temető. A falu öregjei sem tudják megmagyarázni a temető eredetét. Nagy titok... nem tudni, miért, hogyan tűnt el a temető. Tán a hősök sírjai lennének ott? Vagy talán a Bolyai családé? Vagy más uraságé a falu várkastélyából? Csakis keresztény temető lehetett, ezt a sok kisebb kereszt által körülvett nagyobb kereszt is igazolja. Nézd meg jól, kedves olvasó, találgasd, érdeklődj tovább, idővel talán kiderül a temető titka. Vagy tán soha.

Több mint száz éve a terület Niculița Pintea tulajdonában van, a Császár (szűcs-szabó) család kertje bal sarkának szomszédja volt a képen látható temetővel együtt.

Csakis dédapáink tudhattak az eltűnt temetőről, de sajnos ők már nincsenek velünk, így a titok megfejthetetlen.

A tömegsír

A *Bólya monográfiája* c. könyvem 89. oldaláról – nyomdahiba miatt – kimaradt a tömegsír és a kopjafa ábrája. A kimaradt ábrát a jelen írásomban közzéteszem.

Bólya-2171

Ki tudja hogyan kerültek
ide falunk őseinek földi
maradványai, háború ?
vagy talán a fekete-halál
áldozatai ?

S miért nem vigyáz az ember?
Elront mindent amit ér,
De majd vissza jön a keserűség,
S aztán jaj!folyni fog újra a vér.

Ez a kő a tömeg sír kopjafája volt.Sajnos ma már nem létezik,
mivel az 1980-as évek közepén,traktorral ledarakasztották és össze
tört majd nem sokára földcsuszamlás következtében a sír megnyí

Fényképezte.Torpai Imre 1987.aug.5-én

2020 júliusában a bólyai tömegsír ugyanúgy fedetlen és gondozatlan volt, mint ezelőtt jó 33 évvel. Miután a várat 1987. augusztus 5-én meglátogattuk, át akartunk menni a grófok temetőjébe, ahol a Toldiak és az Ürmösi Maurerek nyugszanak. Áthaladva a Béla hágóján, annak jobb oldalán volt egy érdekes alakú kő, amint a mellékelt ábrán is látható. Már gyermekkoromban foglalkoztatott, mit keres ez a kő az út szélén, ahol az állatok, szekerek és mi, a gyalogosok jártunk ki a faluból. Még a nagyszülők sem tudták megfejteni a kő titkát és annak eredetét. Megszeppenve észleltem 1987. augusztus 5-én, hogy a kő már nincs ott! És csodák csodája, a leomlott martban egy üreg volt, tele emberi csontokkal. Istenem, talán a kő egy tömegsírt jelzett, az lehetett a halottak kopjafája, ki tudja, hány száz éve? Mikor megfordultam, láttam, hogy a kő háromba tört. A megnyílt tömegsírról fényképet készítettem, talán majd valaki felhasználja.

A tömegsír.
Fényképezte Keresztes Kálmán, 2004 novembere

Feltettem a kérdést magamnak, hogy lehet az, hogy a jó 33 éve megnyílt tömegsír fedetlen állapota senkit sem zavart a faluban egész a mai napig? Feltevődik a jogos kérdés, hogy a község világi hatóságai, az egyházak hivatalos képviselői hogyan tűrik meg az áldatlan állapotot, mert „az irgalmasság testi cselekedetei szerint a holtakat el kell temetni”. Remélem, hozzászólásom serkenteni fogja a tömegsír áldatlan helyzetének megoldását. A megmaradt emberi csontok eltemetésre várnak, a tömegsír pedig felszentelésre. Torpai Imre, 2020 júliusa.

A tömegsírt kitágították, és módszeresen kifosztották, a nem hivatalos, engedély nélküli ásatások pedig tovább folytatódnak.
Fényképezte Keresztes Kálmán, 2004 novembere

MONDÁK, NÉPSZOKÁSOK

Mondák Bólyáról[1]

I. Lajos király Bólya területén belül több helységet ajándékoz Katalin hidegvízi nemesasszonynak. Ennek következtében a hidegvízi nemesasszonyt fenyegetni kezdték a többi nemesek. Ebből kifolyólag Katalin elhatározza, hagy várat épít (erődítményként). Elkezdődik az építés. Először a nagyobb, golyóhoz hasonló köveket szállítják az úgynevezett Greuze határszélről, ahol egy nagy mélységből kell felbontatni azokat. A köveket majd az építésnek megfelelően csiszolják és helyezik el. Katalin nemesasszony nagyon türelmetlen, és mozgósítja a tulajdonában levő összes jobbágyát, akiket ő személyesen ellenőriz. Aki nem végzi munkáját kifogástalanul, azt megtorlással fenyegeti. Egy kora reggel, amikor a nemesasszony a legkisebbik fiával felügyelte a jobbágyokat, akik éppen akkor eresztették a nagy köveket a magasból a völgybe, egy nagy kő zuhanás közbe ráesett az ifjú nemesre, aki szörnyethalt. Ekkor Katalin nemesasszony leállítja a munkát és elhagyja a helyet. A történtek után Katalin asszony férjével és a többi gyermekével egy szerény uradalmi házban él tovább Bólyán. Annak ellenére, hogy Katalin férje be szeretné fejezni az elkezdett vár építését, a nemesasszony nem egyezik bele.

A vészharang későre jelzi a betolakodó ellenséges lovasokat a Hidegpatak völgyében. A bólyai parasztok (jobbágyok) elmenekülhettek a közeli erdőbe, de az öregek és betegek nem tudtak lépést tartani velük. Sok vér folyt, sok emberáldozat volt. Az ellenség vezére parancsot adott a katonáinak, hogy szedjék össze a halottakat, és egy nagy farakásra téve tüzet gyújtottak és elégették őket. Végül az ellenség lemosta a közeli patakban ruháiról, lábbelijéről a vérfoltokat, és elhagyta a helységet. Azonban mielőtt elhagyta volna a helyet, a vár fölött megjelent egy sűrű fehér köd, és ettől a lovak megijedtek, úgyszintén az ellenség is, és azonnal eltűntek, nem tértek többé vissza a Hidegpatak völgyébe.

Más monda

Egy alkalommal a kurucok behatoltak a várba, és elfogták a nemes Katalin asszonyt és leányát. A vártulajdonos, a nemesasszony férje elmenekült a kurucok elől a „kaszák tornyába"[2]. Egy jobbágy elárulta őt az ellenségnek, a kuruc vezér néhány harcosával a nyomába indult. Amikor a katonáival a „kaszák tornyához" ért, és rálépett a csapdaajtó küszöbére, a csapda működésbe jött, és a vezér a katonáival a mélységbe zuhant. Ennek láttán a többi katona nagyon megijedt, és azonnal elmenekült. Ennek következtében sikerült a vár urának megmenekíteni a feleségét és leányát.

[1] Binder Frida: *Mondák és népi elbeszélések a Hidegpatak völgyéből.*

[2] A bólyai várkastélyban az úgynevezett „kaszák tornya", tömlöc-börtön mindjárt a vár boltíves főbejáratának jobb oldalán volt, és két részből állt. Egy mély és nagyobb rekesz kilátótoronnyal (nyitott, lehetett látni az eget, és nagyon magas – innen is ered a neve), meg egy kisebb rekesz, befalazott ülőhellyel.

Hagyományok és szokások

Bólyai húsvéti szokások

Húsvéti tojások Bólyán, a hagyományosan selyemharisnya-darabokkal leszorított, büröklevéllel átkötött nyers tojásokat festékben megfőzték

Öntözés-locsolás

Húsvét másodnapján a fiúk két csoportban járnak öntözni, külön a legények, külön a gyermekek. Mindkét csoport felkeresi a magyarság lakását, akár van lány a háznál, akár nincs. A legények korán reggel indulnak, és ha egy meggondolatlan lányt az utcán elkapnak, akkor a kút vagy a patak vizével megöntözik. Ha otthon van, engedélyt kérnek az öntözésre, és egy szép verssel megtisztelik.

Húsvét másodnapján
Mi jutott eszembe,
Cukros vízipuskát
Fogtam a kezembe.
Elindultam vele
Lányokat öntözni,
Lányok, lányok,
Ha adtok piros tojást,
Meg foglak öntözni.

Mindegyik legény alaposan meglocsolja a lányt, amiért cserébe a lány piros tojással, süteménnyel, itallal kínálja meg az öntözőt. A kisgyerekek köszöntőverse:

Ajtó megett állok,
Piros tojást várok,
Ha nem kapok tojáskát,
Elviszem a leánykát.

A gyermekeket piros tojással, süteménnyel, néha pénzzel kínálják. Húsvét másodnapján falusi magyar bált rendeznek.

Karácsonyi szokások

A karácsony, Jézus születésének megünneplése, gyönyörű hagyomány Bólyán. Karácsony szombatján délelőtt a háziasszonyok megsütik a kalácsokat és a lepényeket, azután előkészítik a töltött káposztát. Délután feldíszítik a karácsonyfát. Azoknál a családoknál, ahol kisgyerek van, a fa díszítése a gyerekek távollétében történik, hogy nagyobb legyen az örömük, mivel az „angyal" hozta a karácsonyfát. Régebb szaloncukorral, házilag sütött keksszel, piros almával és dióval díszítették. A meglepetés – az ajándékok kiosztása – előtt a karácsonyfát megkántálják, először a *Jaj, de pompás fa!*, majd az *A kis Jézus megszületett* című karácsonyi énekekkel.

Jaj, de pompás fa!
A karácsonyfa,
Nincs árnyéka, csak játéka,
Jaj, de pompás fa!

Minden ága ég,
Gyönyörűen ég,
Kis Jézuska vigyáz rája,
El ne aludjék.

Örömeiddel Te ültetted el,
Kis Jézuska vigyáz rája,
El ne hervadjék.

A Kisjézus születésének örömét a következő énekkel tisztelik meg:

A kis Jézus megszületett, örvendünk,
Elküldötte Ő szent fiát érettünk,
Betlehemben fekszik rongyos jászolban,
Azért van oly fényesség a városban.

Elejébe térdepelve mindnyájan,
Örvendezve énekelve, vígságban,
Dicséretet mondunk édesanyjának,
Ajándékot adunk a kis Jézusnak.

Karácsony szombatján délután megindulnak a kántálók. Kora délután indulnak a legkisebbek, majd később a nagyobbak, utolsók a legények (tudniillik kántálni csak a fiúk és a legények járnak). Csoportokban mennek házról házra. A karácsonyi éneket a házban énekelik, ahova Boldog ünnepeket köszöntéssel lépnek be. Amikor lejárt a kántálás, a csoport egyik tagja köszöntőt mond, mely így szól:

Örömmel dicsérjük
Az Istennek hatalmát,
Hogy megadta értünk
Ezt a jeles éjszakát.
Úgy, mint Krisztus urunk szent születése óráján,
Az úr Isten virrassza fel önöket
Karácsony első napján, másodnapján,
Átléptesse harmadnapján,
Ezeket a napokat töltsék be erővel
És egészséggel az egész család.

A kántáló csoportot borral, kaláccsal, sőt pénzzel is kínálják. Éjfélkor mindenki elmegy az éjféli misére, amely szép karácsonyi énekekkel végződik. A templomból kijövet mindenki kezet fog és boldog karácsonyt kíván. Ezután a legények és férfiak megkántálják a plébános urat. A legények a kántálást hajnalban fejezik be. Első napján reggel, szentmise előtt a gyerekek betlehemest járnak. Négy angyalka, Szent József, Mária a Jézuskával, három király meg más kísérők kis szerepet adnak elő minden háznál. Karácsony másodnapján újra szentmise, utána ünnepélyes ebéd a családban; ebéd után kezdődik a mulatság. A legények az összegyűjtött pénzből cigányzenészeket fogadnak. A lányok szülei étellel megrakott kosárral követik a hajadon lányokat, és másnap reggelig mulatnak. Harmadnapján hajnalban a jókedvű társaság – általában csak a legények és férfiak – elindulnak „jánosozni”…

A gyerekek a szentestén a következő énekeket éneklik a templomban:

Mennyből az angyal

Mennyből az angyal, eljött hozzátok, pásztorok, pásztorok,
Hogy Betlehembe sietve menve lássátok, lássátok.

Istennek fia, aki született jászolban, jászolban,
Ő leszen néktek üdvözítőtök valóban, valóban.

Mellette vagyon az édesanyja, Mária, Mária,
Barmok közt fekszik, jászolban nyugszik szent Fia, szent Fia.

El is menének köszöntésére azonnal, azonnal,
Szép ajándékot vívén szívökben magukkal, magukkal.

A kis Jézuskát egyenlőképpen imádják, imádják,
A nagy Úristent ilyen nagy jóért mind áldják, mind áldják.

Dicsőség mennyben az Istennek!

Dicsőség mennyben az Istennek!
Dicsőség mennyben az Istennek!
Az angyali seregek vígan így énekelnek,
Dicsőség, dicsőség Istennek!

Békesség földön az embernek!
Békesség földön az embernek,
Kit az igaz szeretet a kis Jézushoz vezet,
Békesség, békesség embernek.

Dicsérjük a szent angyalokkal,
Imádjuk a hív pásztorokkal
Az isteni gyermeket, ki minket így szeretett,
Dicsérjük, imádjuk és áldjuk.

Kis Jézus, ne vess meg bennünket,
Hallgasd meg buzgó kérésünket.
Jászolodnál fogadjuk, hogy a vétket elhagyjuk.
Ó, Jézus, ne vess meg, hallgass meg.

Dicsőség az örök Atyának,
És értünk született Fiának,
S mindkettő Szentléleknek, a malaszt kútfejének:
Dicsőség, dicsőség Istennek!

Az ige megtestesült

Az ige megtestesült Názáretben,
Kit Mária szűzen szült Betlehemben.
Itt vagyon elrejtve kenyérszínben,
Imádjuk mindnyájan egyetemben.

Ez az igaz nagy Isten bölcsessége,
Mindeneknek javára cselekedte.
E dolgon angyalok csodálkoznak,
Emberek, állatok álmélkodnak.

Betlehembe ne menjünk, föltaláljuk
Jelen e szent oltáron, s magasztaljuk.
Mert szívünk, ha tiszta és ártatlan,
Kedvesebb az neki, mint az arany.

Dicsőség és dicséret az Atyának,
E világra született szent Fiának,
És vele a kegyes Szentléleknek,
Szentháromságban az egy Istennek.

Csordapásztorok

Csordapásztorok, midőn Betlehemben
Csordát őriznek éjjel a mezőben.

Isten angyali jövének melléjük,
Nagy félelemmel telék meg ő szívük.

„Örömet mondok, nagy örömet néktek,
Mert ma született a ti üdvösségtek.

Menjetek el csak gyorsan a városba,
Ott találjátok Jézust a jászolba."

Elindulának és el is jutának,
Szűz Máriának jónapot mondának.

„Isten titeket hozott Uratokhoz,
De nem szólhattok mostan szent Fiamhoz.

Mert ő aluszik, nyugoszik pólyában,
Szénán bágyadoz a hideg jászolban."

Csendes éj, szentséges éj

Csendes éj, kegyteli éj,
Szunnyad már minden lény,
Csak a szent pár virraszt ébrén,
Égi kisded, csak pihenj szépen,
Mennyei álom ölén, mennyei álom ölén.

Csendes éj, kegyteli éj,
Mint ömöl égi fény!
Távol és közel angyali dal,
Kisded Jézusnak nagy diadal.
Áldjuk Őt kis jászolán,
Áldjuk Őt kis jászolán.

Csendes éj, szentséges éj,
A világ álma mély.
Csak a kis gyermek Jézus felett
Virraszt gondosan a szeretet. Álmod áldott legyen,
álmod áldott legyen.

Krisztus Jézus született

Krisztus Jézus született, örvendezzünk,
S néki örömeneket zengedezzünk,
Dávidnak véréből, tiszta szűz méhéből
született Krisztus nékünk.

A szüzesség lilioma kivirágzott,
S megteremté a mennyei szép virágot,
A kegyes Jézuska minekünk meghozta,
Születvén a váltságot.

Pásztorok, keljünk fel!

Pásztorok, keljünk fel, hamar induljunk el,
Betlehem városába, rongyos istállócskába
Siessünk, ne késsünk,
Hogy még ezen éjjel ottan lehessünk,
S mi Urunknak tiszteletet tehessünk.

Angyalok hirdeték, Messiás születék,
Itt van jele fényének, helye születésének,
Pajtában, pólyában,
Be vagyon ő takargatva szócskával,
Áldott gyermek szenved már kiskorában.

Jézus a szent kisded, mily szükséget szenved,
Nincsen meleg szobája, sem ékes palotája,
Szükségben, hidegben,
Melegíti őt a barmok párája,
Ó, Isteni szeretet nagy csodája!

Pásztorok, pásztorok, örvendezve

Pásztorok, pásztorok, örvendezve
Sietnek Jézushoz, Betlehembe.
Köszöntést mondanak a kisdednek,
Ki váltságot hozott az embernek.

Angyalok szózata minket is hív,
Értse meg ezt tehát minden hű szív,
A kisded Jézuskát mi is áldjuk,
Mint a hív pásztorok, magasztaljuk.

Üdvözlégy, kis Jézus, reménységünk,
Aki ma váltságot hoztál nekünk.
Meghoztad az igaz hit világát,
Megnyitád szent Atyád mennyországát.

Dicsőség, imádás az Atyának,
Érettünk született szent Fiának,
És a vigasztaló Szentléleknek,
Szentháromságban az egy Istennek.

Ó, gyönyörűszép, titokzatos éj

Ó, gyönyörűszép, titokzatos éj!
Égszemű gyermek, csöpp rózsalevél.
Kisdedként az édes Úr jászolában megsimul
Szent karácsony éjjel!

Ó, fogyhatatlan csodálatos éj!
Hópehely ostya, csöpp búzakenyér.
Benne, lásd az édes Úrt, téged szomjaz, rád borul,
Egy világgal ér fel.

Ne féljetek, pásztorok

Ne féljetek, pásztorok, pásztorok, örömet hirdetek,
Mert ma nektek született, ki megjövendöltetett,
Egy szűznek méhéből, szűzen szült véréből,
Megváltó Istentek, alleluja.

Hogyha pedig e csodát, e csodát látni akarjátok,
Betlehembe menjetek, és ez leszen jeletek,

Fogtok ott jászolban, takarva pólyába
Kisdedet találni, alleluja.

Városon túl nem messze, nem messze van egy istállócska,
Barmok között ott fekszik, száraz szalmán nyugoszik,
Mellette szűz anya és az ő vélt atyja,
József és Mária, alleluja.

Óh, szerencsés éjszaka, éjszaka, boldog az az óra,
Mely minden kincsek felett, e mennyei kisdedet,
A legszebb virágot, legdrágább gyémántot
Hozta e világra, alleluja.

De boldogabb az anya, az anya, aki szűz méhéből,
Szentlélek erejéből és minden szeplő nélkül
Őt szűzen foganta, szűztisztán hordozta,
Szűzen el is hozta, alleluja.

Ámde mi is boldogok, boldogok vagyunk, óh emberek,
Hogy az Isten irgalma egyetlen Fiát adta,
A mi váltságunkra, szabadításunkra
Áldjuk Istenünket, alleluja.

Dicsőség és hálaadás, hálaadás mennyben az Atyának,
S emberré lett Fiának, mi kegyes Megváltónknak
És a Szentléleknek, a szűz jegyesének,
Mindörökké Ámen, alleluja.

Jánosozás

A jókedvű legények és férfiak halkan belopóznak a János udvarára, és ablaka alatt zene kíséretével énekelnek egy-két vidám nótát. Erre a család felébred – a megénekelt betessékeli a jánosozókat a házba. Belépvén, a legények megragadják a Jánost, és háromszor a levegőbe emelik, háromszoros Éljen! kiáltás kíséretében. Mindezek után étellel-itallal kínálják meg őket. Karácsony harmadnapján, szentmise délelőtt – délután újból tánc és mulatság másnap reggelig.

Újévi szokás

Újév „szombatján" a háziasszonyok megfőzik a kocsonyát, megsütik a fánkot. Délben 12 órakor megszólalnak az evangélikus templom harangjai. Ez idő alatt minden háznál egy családtag kimegy a kertbe, és minden gyümölcsfát körülköt rendre egy szalmatekerccsel azért, hogy a jövő évben jobb termést hozzon.

Este a falu népe elmegy az év végi hálaadásra. Ekkor a plébános kihirdeti a keresztelések, az elsőáldozók, a bérmálások, a házasságok meg az elhunytak számát. Az év végi hálaadás után mindenki hazamegy, majd a keresztszülők, szülők, nagyobb testvérek eljárnak „angyalozni", ezt újév reggelén is folytatják. Vacsora és angyalozás után több család összegyűl egy-egy háznál (házasok külön, fiatalok külön), ahol viccelnek, esznek-isznak, táncolnak. Így telik el a szilveszter éjjele. Éjfélkor megszólal a falu összes harangja – búcsúztatják az óévet. A mulatság hajnalig tart. Újév napján szentmise, ahol többek között elénekelik az *Ó, szép Jézus ez új esztendőben* éneket, újév napján délutántól ismét mulatság.

Angyalozás

Szilveszter estéjén és újév reggelén a keresztmamák (de lehetnek nagyszülők, nagyobb testvérek, rokonok) különböző álarccal, álruhába felöltözve, tarisznyával a vállukon, elindulnak felkeresni a gyerekeket. A tarisznya megtöltve minden jóval: dió, mogyoró, piros alma, házilag sütött keksz, édesség stb., persze nem hiányzik a fűzfa- vagy mogyorófavessző. Az „angyal" kopogtatással, vesszőütéssel az ajtón, esetleg csengettyűvel jelzi jövetelét. Az ajtón kívülről szólítja a keresett gyermek nevét. Amikor megjelenik a kis lurkó, komoly kérdéseket tesz fel: milyen osztályzatot kapott?... tud-e imádkozni?... mondja el a Miatyánkot!... szavaljon el egy tanult verset!... szófogadó-e? Ha nem tud a kérdésekre felelni, az „angyal" megérinti a vesszővel – azután megkapja az ajtón bedobott csomagot a vesszővel együtt, majd az „angyal" eltűnik csendesen, észrevétlenül.

Vízkereszt napja

A karácsonyi ünnepeket véglegesen a vízkereszt zárja be, amikor minden lakásban, családban házszentelés történik. Nincs olyan katolikus család, amely ne fogdná be a szent kereszt jelét.

Vízkereszt napján délelőtt szentmise. Szentmise után a plébános elindul házszentelni, a kántor és két ministráns kíséretében. A házszentelést a napkeleti böl-

csek (csengettyűsök) jelentik be. Két-három fiúcska csengettyűvel jár a plébános előtt, és jelentik Jézus jövetelét a következő verssel:

Bölcsek jöttek napkeletről,
Jeruzsálem városából,
Jézus imádására.

Jézus jön most tihozzátok,
E házatok áldására,
Készüljetek illő fogadására!

A csengettyűsök távozása után egy családtag meggyújtja az előkészített gyertyát, és a családtagok felsorakozva várják a plébánost.

A ministránsok, a plébános és a kántor énekszóval lépnek be a lakásba. Következik a ház megáldása, szentelése és a keresztcsókolás. Míg a plébános egy pár szót vált a családtagokkal, a kántor az ajtóféltára feljegyzi: 19 + G + M + B + 98. A házszentelés után a házigazda elkíséri a plébánost égő gyertyával a kapuig. A szent kereszt gyönyörű szép ablaki virággal van díszítve. Az ajtófélfára feljegyzett szöveg jelentése több nyelven: 19 + Gáspár + Menyhért + Boldizsár + 98. Magyarul – Krisztus, áldd meg ezt a házat! Latinul – Christus Mansionem Benedicat! Németül – Christus segne dieses Haus!

Farsang

A farsang ideje alatt a fiatalság esténkét összegyűlt az úgynevezett „fonó-háznál". Itt együtt kézimunkáztak. Régebb sokat fontak kézzel — nem létezett lány, kinek ne lett volna guzsalya, meg egy csomó orsója. Sok falvédőre, abroszra, törülközőre stb. varrtak, kézzel. Munka közben vicceket mondtak, énekeltek, és vígan telt az idő. Éjféltájt minden legény hazakísérte a kedvesét.

József-nap

Mivel plébánosunk József volt, gyerekkoromban sokszor felköszöntöttük. Március 19-én, József napján, korán reggel, tanítás előtt, édesanyánk kis csokrot kötött ablaki virágból, mi pedig hűségesen és nagy örömmel mentünk a plébános urat köszönteni. Odaérvén, az ajtó előtt, a tornácon megálltunk, és a következő köszöntőéneket énekeltük el:

József napján érted
Jöttünk ide ma,
Köszönteni téged,
Jó édes Atya.
Élj soká, boldoggá,
Köszönthessünk még,
Élj hosszú életet,
Tartson meg az Isten!

A plébános úr nagy örömmel fogadott, megköszönte a virágcsokrot, azután megkínált almával és dióval.

Pünkösd

Pünkösd szombatján kalács-, lepénysütés. Délután és este érkeznek a legények a nyírfákkal. Minden lányos házhoz behelyeznek egy nyírfát. Másnap, pünkösd napján délután mulatságot szerveznek a szabadban. Mindkét nap délelőttjén szentmise van.

A hagyomány, a szokás ma is megmaradt, de az igazi Istenben való hit távol van némely emberek meggyőződésétől, ami megmaradt, nem tartalmas hit.

Azt szeretném, hogy az általam leírt szokásainkkal, Szűz Mária csodáinak bemutatásával életre keltsem az emberek lelkében az igaz hitet, az akaratot a hagyományok megőrzésére és továbbvitelére.

Lakodalmas szokás

A család és a menyasszony által kiválasztott legények régebben lóháton, most gyalog, piros szalaggal bal karjukon, bokrétás kalapban vagy sapkával, színes szalaggal kidíszített vőfélypálcával elindulnak házról házra, meghívni a lakodalmas vendégeket. Ezt a szokást vőfélyjárásnak nevezik.

A meghívó mondóka (vers) a következő:

Alázatossággal lépünk e házba,
És a házigazdától bocsánatot kérünk,
Hogy belépni merészeltünk.
Jövetelünk okát elmondom én bőven,
Egy szép ünnepély van nálunk készülőben,
Melyre szeretettel meghívja
A menyasszony s a vőlegény.
Szeretettel meghívja önöket
A vallásos esküvőre és lakodalomba.

A „nyüszű” lányok (koszorúslányok) házról házra járva edényt gyűjtöttek (kölcsönöztek) a lakodalmas háznak.

A menyasszonynak a nászéjszakán el kellett törnie a vőfélypálcát, amellyel meghívni jártak. Hogy megkönnyítse a menyasszony munkáját; a vőlegény titokban megmetszi a pálcát. A meghívottak süteménnyel, itallal fogadják a meghívókat.

Egy, az 1700-as évek végéről fennmaradt költeményben így írják le a magyar vendégséget, lakodalmat:

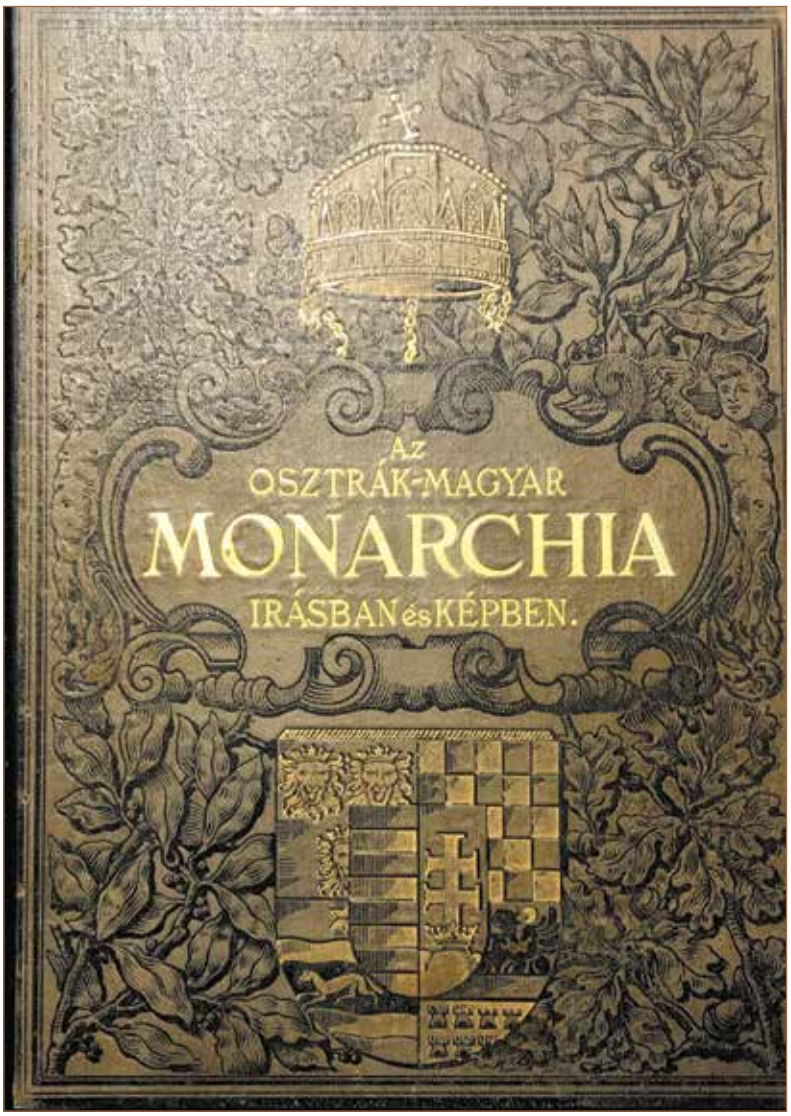
SZIRMAY ANTAL

Hungaria in parabolis

A lakodalmat tartó gazda
Hivat hat falusi gazdasszonyokat,
Sütni főzni kik jól tudnak, olyanokat.
Azoknak ketteje a kalácssütéshez
Hozzá fogott, négye pedig a főzéshez.
Sütöttek az elsők szép fehér czipókat,
Fonott kalácsokat, lángost, vakarókat.
Száma sem volt a sok káposztás rétesnek,
És kapros turóval megtöltött bélesnek,
Tekenők töltek meg mákos kalácsokkal,
Rántott csőrögékkel és *lelkes* fánkokkal.
Tálakra levelen sültek halmoztattak,
Asztalokon renddel mind alkalmaztattak.
Udvar közepére egy nagy szín volt vonva,
A melyet kerített magassan négy ponyva,
Ezen volt főzéshez nagy tűz-pad építve,
A sok felvágott fa rakásra készítve.
A négy szakácsné itt kelt, járt, forgott, sürgött,
A sok vagdaló kés, főzőkanál csörgött,
Ki ludat, ki pulykát, ki kappant melleztett,
Ki malaczot szúrván, abból vért eresztett.
Két fülű fazékba káposzta rotyogott,
Püffögött a kása, fele kipotyogott.
Egyik a kappanhoz metélt tészta laskát,
Más is azt *sikárlott, hogy* majd csinál táskát.
Harmadik bosporba fokhagymát aprított,
Negyedik espéknek szalonnát hasított,
Mert paczalt, bárányhúst ezzel készítették,
A törött lébe is ugyan eztet tették.
Gyenge báránykákat készíték tárkonynyal,
Borjut uriassan, mint szokás, czitronnyal.
A disznólábakbul főztek kocsonyákat,
Tálaltak két lapos tálra tarhonyákat.
Egyike egy sódart vagdaló késével
Feldarabolt s főzte aztat *kaszás* lével.
Borjúfej tejfeles és zsemle koczkával
Készült s a disznófő eczetes tormával.
Ludas kása is volt, csirkék köszmétével,
Egy pár hízlalt récze főtt *fekete* lével.
Minden étel vala jól megsáfrányozva,
Némely megzsályázva, vagy rozmaringozva.

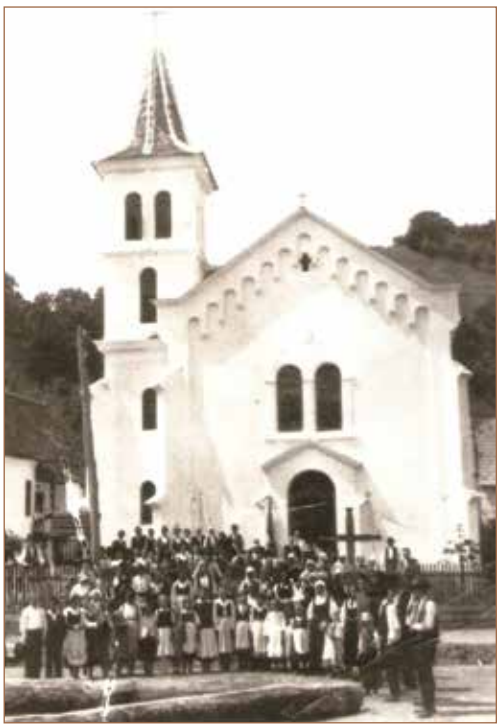
Hintettek azokba bőven borsot, gyömbért,
Mivel a fűszerszám tisztítja meg a vért.
Az ökörnek fejér s vese pecsenyéje
Nyárson sűlt és roston annak vetreczéje.
Disznó oldalasnak a zsírja lecsorgott,
Malacz, melyet nyársra vontak, frissen forgott.
Spékeltetett ürű húsa fokhagymával,
Ludakat töltöttek mind kormos almával,
Pulyka-kakasoknak lágy kenyér begyekbe
Tétetett; *vad nem volt:* azért is helyekbe
A többi sűlt állott borjú czimerekből
Csináltak katonabélest veséjekből
És így tovább!

(*Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben*. 302–304. o.)

Vízfestékmásolat eredeti, 1920 körül készült fénykép után.
Hans Georg Heubeck (Németország) műve, 2014 januárja.
Torpai Imre adománya a váraljai néhai magyar iskola részére

Bólyai római katolikus templom, úrnapján a körmenet után, 1942-ben. Bedő Tibor plébánossal

A frissen besorozott magyar katona: Császár Lajos, Kolozsvár, 1916. Csizhegyi S. fényképe

Veres János, Császár Ödön, ismeretlen férfi, Bedő Tibor plébános édesanyja, Bedő Tibor plébános és Császár Márton, a kántor. Bólya, 1942 nyarán

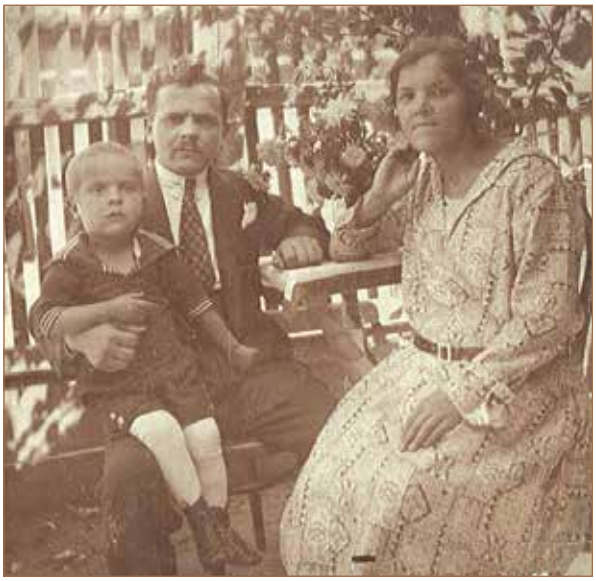

Császár János (Babuk) két barátjával Amerikában, 1900 körül

A két jó barát: Szilágyi István és Kósa János, Medgyes, 1919

BÓLYAI KÉPEK ARANYKORA, 1900–2020

Marosvásárhely, 1925. Szilágyi István és Istvánné, szül. Lőrincz Mária (Kápolnásfaluban), meg kisfiuk, Józsika

Bólya, 1943. Úrnapi körmenet a templom udvarán, Bedő Tibor plébános úrral. Elölről: 1. pár: Kovács János, Császár Ödön, 2. pár: Császár Béla, Székely Sándor, 3. pár: Torpai János, Szántó Gyula, továbbá a körmenetben részt vevő többi férfi

Id. Császár Lajos és Etelka udvara, meg a kereszt a Szász utca 381. szám alatt. Az udvaron ifj. Császár Lajos fehér ingben és egy barátja. Mivel a falu végén van, a kereszt előtt úrnapján oltárt állítottak.

Bólya, 1941, az árvíz után. A képen jól látszik, hogy az áradás elmosta a Kicsi-patak partjait. Balról: Császár Hajnalka, Császár Gizella, Császár Etelka, édesanyja, Anna, ül

Bólya, 1946. Torpai János, a „csikós" az alsó nagykertben, háttérben az Engelmann hegye

Bólya, 1947. február 20-án. Ifj. Torpai János lakodalma. A képen középen a vőlegény és a két vőfély: bal oldalon Császár Gábor, jobb oldalon Takács Ferenc

Bólya, 1942. Bedő Tibor plébános úr idején, a legények

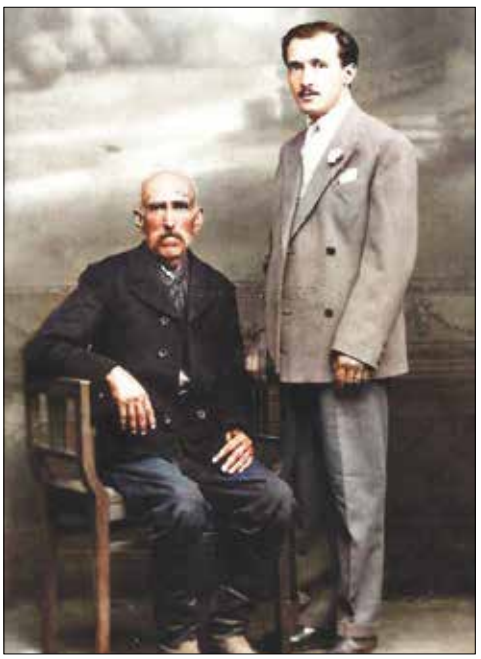
Bólya, 1942. Bedő Tibor plébános úr és a bólyai férfiak

A bólyai római katolikus templom 1888 és 1898 között épült.
Mivel helyét iszapos területen jelölték ki, ezért oszlopokra alapozták.
1898. június 25-én szentelte fel gróf Majláth Gusztáv Károly püspök

A Féltes család, 1918-ban a bólyai vár udvarán, háttérben a templom gótikus bejárata. A képen jobbról: idős Féltes József és neje, Józsefné, az ingodályi születésű Szántó Rozália, meg felnőtt gyermekeik, Klára, ifj. József és Ferenc (nincs jelen Károly) – fotó: LTDK medgyesi fényképész

Id. Császár Lajos (született 1847), és fia, Császár Ferenc. Császár Lajos 10 gyermeket nemzett

A bólyai vár udvarán 1915-ben. A baleset következtében megnémult Császár Gizella (született Bólyán, 1896. május 25-én) és kislánya, Gizike

Id. Császár Lajos (született 1893), felesége és gyermekei: Béla, Ödön, Hajnalka. Várunk udvarán, 1930-ban

Bólya – levelezőlap, 1933. Féltes Erzsébet tulajdona, Magyarország

A Császár és a Torpai család 1953-ban. Balról jobbra ülnek: Torpai Imre, Császár Ibolya, Torpai Tibor, ifjú Császár Lajos, Császár Etelka, idős Császár Lajos, állnak: Torpai János, Torpai Hajnalka, Császár Erzsébet, Császár Béla és Császár Gizella

Kyhási czélra a m. kir. pénzügyministerium 1895. évi 31680. sz. rendelete alapján bélyegmentes.

CSALÁD-LAP

Császár Lajos rom. kath.

és

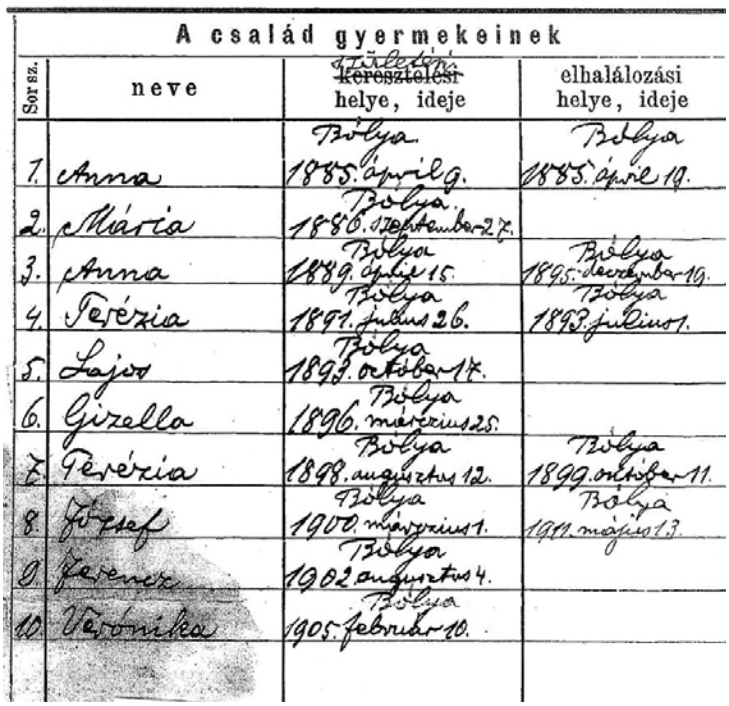
Barna Anna rom. kath.

családja részére.

REMÉNY ÉS HIT SZERETET

E családlap minden egyházi anyakönyvezésnél felmutatandó.

650. Egyr. Nyom. és kiadó az ért. ipv. nyomdában.

Sor sz.	neve	A család gyermekeinek ~~születési~~ keresztelési helye, ideje	elhalálozási helye, ideje
1.	Anna	Bólya. 1885. április 9.	Bólya 1885. április 19.
2.	Mária	Bólya. 1886. szeptember 27.	
3.	Anna	Bólya 1889. április 15.	Bólya 1895. december 19.
4.	Terézia	Bólya 1891. július 26.	Bólya 1893. július 1.
5.	Lajos	Bólya 1893. október 17.	
6.	Gizella	Bólya 1896. március 25.	
7.	Terézia	Bólya 1898. augusztus 12.	Bólya 1899. október 11.
8.	József	Bólya 1900. március 1.	Bólya 1901. május 13.
9.	Ferenc	Bólya 1902. augusztus 4.	
10.	Veronika	Bólya 1905. február 10.	

Család-lap, 1880–1905. Id. Császár Lajos (szűcs) és Barna Anna gyermekei.

	Neve	Születési hely	Ideje/év	Ideje/hónap, nap
1	Anna	Bólya	1888	Április 9.
2	Mária	Bólya	1880	Szeptember 27.
3	Anna	Bólya	1889	Április 15.
4	Terézia	Bólya	1891	Július 26.
5	Lajos	Bólya	1893	Október 17.
6	Gizella	Bólya	1896	Március 25.
7	Terézia	Bólya	1898	Augusztus 12.
8	József	Bólya	1900	Március 1.
9	Ferenc	Bólya	1902	Augusztus 4.
10	Veronika	Bólya	1905	Február 10.

A medgyesi származású Majercsin Béla és felesége, Irénke. Medgyes, 1910. Majercsin Béla Torpai Klára (született Szilágyi) unokaöccse, az 1940-es években családjával Budapestre menekült

Imre József plébános katolikus asszonyhíveivel. Bólya, 1936

Pálffy Endre tanító bólyai férfiakkal és gyermekekkel, 1935

A Császár Lajos családja. Ülnek: Császár Etelka, idős Császár Lajos,
ölében ifjú Császár Lajos, Hajnalka és Ödön, hiányzik Béla (ekkor katona), Bólya, 1939

Ifjú Páll Gyula plébános, Vizi Menyhért tanító és bólyai magyar lakosok mise után,
1932. Foto Maria, Medgyes

1943. február 21. A két vőfély és a menyasszony,
Császár Erzsébet násznagya, Császár János (Babuk)

Lakodalom. Szántó Gyula vőlegény és Császár Erzsébet menyasszony, 1943. február 21.

1920 – Szilágyi György és Torpai Irmuka, fényképezte Bothar Georg (az ötéves Irmuka meg a legénykorú Gyuri nagybátyja). A képnegatívot üvegre mentette Bothar Georg, a falu fényképésze, a 20. század elején. Az 1950-es évek végén a Bulenistea határ mellett, a nagy hídhoz közel, két fűzfaodúban két tucat, negatívokkal feltöltött üveglemezre bukkant ifjú Szántó Sándor, köztük volt a fenti kép is

Bólyai magyar fiatalság vasárnapi ünnepe a Csúnzs alatt, 1925-ben. A két legény elöl: balról Szilágyi György és Takács János. Fényképezte és üveglemezre mentette a képnegatívot Bothar Georg, falunk akkori fényképésze

Négy Torpai generáció Bólyában

József
(1849–1933, Bólya)

idős János
(1889–1964, Bólya)

ifjú János
(1924–1997, Bólya)

Az első generációhoz tartozó, Udvarhelyről származó *Tordai* Márton (Marcika), a könyv szerzőjének ükapja családjával együtt beköltözött Bólyába az 1830–1840-es években, elírás miatt családi nevük *Torpai* lett.

Torpai József (1849–1933, Bólya) a könyv szerzőjének a dédapja – a hegedülés nagy mestere – volt. A tarkója mögé helyezte hegedűjét, és úgy húzta a vonót, muzsikájára nagyanyáink és nagyapáink járták a ropogós csárdást.

A bólyai Székely Elekné, született Torpai Anikó. Medgyes, 1918

Imre József plébános, Kocsis Dezső tanító az egyháztanáccsal, 1936

Vorbuchner Adolf püspök Imre József plébános kíséretében bérmáltat Bólyán

Vorbuchner Adolf és kísérete, 1938

Bérmálók és bérmaszülők. Bólya, 1938

Szentmise után. Bólya, 1940.
Bal szélen Császár Ödön a hegedűvel

A Féltes család keresztelte az 5. kislányukat, Rózsikát, 1942 decemberében,
Bedő Tibor plébános és Maja bábaasszony, valamint a rokonság és szomszédság jelenlétében

Imre József plébános

Misszió, 1938

Úrnapi körmenet 1943-ban a bólyai római katolikus templom udvarán.
A zászlót id. Veres Lajos viszi, a keresztet Székely Árpád

Római katolikus plébánosok Bólyán. Holló András (1900–1920) és Páll Gyula (1930–1933)

Takács Kiss Imre és Torpai János, Foto Maria, Medgyes, 1942

Ifjú Torpai János, 1940

Császár Lajos pénzügyi évkönyve és fényképe, Nagyszeben, 1914

Id. Császár Lajos 1912–13-ban diák volt a fiumei Fináciskolában. 1914-ben kezdte szolgálatát Nagyszebenben mint *vigyázó*, egy fél évig dolgozott itt, majd kihelyezést kapott Olaszországba. A kihelyezést lemondta, és visszatért szülőfalujába, Bólyába, majd Nagyszebenben egy szász, Zach nevű szabómesterhez szegődött el, ahol már a fináciskola előtt is inaskodott. Visszatérve Bólyába szabóságot nyitott, és 1919. január 19-én házasságot kötött a salkói Kriska Etelkával.

Egyháztanács Bedő Tibor plébánossal, 1941

Szentmise után Bedő Tibor plébánossal, 1942

Asszonyok és gyermekek a plébánia tornácán, 1941-ben, Bedő Tibor plébánossal

1941, vasárnap délutáni vecsernye a bólyai templomban a nagyszebeni esperes jelenlétében, Bedő Tibor helyi plébánossal. A látványos gyertyás csillárt az 1960-as években kicserélték egy villanykörtékkel ellátott, idomtalan csillárra. A szentély boltozata kékre festve, fényes csillagokkal díszítve. A Jézus szíve sarok jobb oldalon volt, előtte térdeplővel.

Torpai Klárica és Császár (Torpai) Hajnalka, 1945

Férfiak szentmise után, 1938

Féltes József és Józsefné, született Both Rozália Kápolnásfaluban. Esküvői fénykép, 1931. július 12.

Miklós és Kati, 1970. december 26.

Szántó Mária, Bólyában született, Nicolae Miklós édesanyja, Brassó, 1945

Féltes Kati az Erlenparkban, Nagyszeben, 1970

Nagy Erzsébet, Bólyában született, 1939-ben ferences rendi apáca Nagyszebenben, a brassói Nicolae Miklós nagynénje

A hétlányos Féltes család Bólyában, 1950-ben. Anna, Hajnalka, Piroska, Erzsébet, Rózsika, Katica pólyában. 1951-ben született Mária

Miklós és Kati családja, 1985, Brassó

Évzáró kirándulás Medek Margit tanítónővel, 1944. Kísérő Bödör Ilona

Jancsi és Juliska, színdarab, 1944

Hófehérke és a hét törpe, színdarab, 1944

Színdarab utáni záróünnepély, 1944, Dani József plébános jelenlétében

Féltes Mária,
a bivalyok tündére, 1965

Bivalyferedő a bólyai vízimalom gátjánál. Az 1950-es évek végén a vízimalom megszűnt működni, és a gát eltűnt

A Császár család szüreti lakomán, 1956 októbere

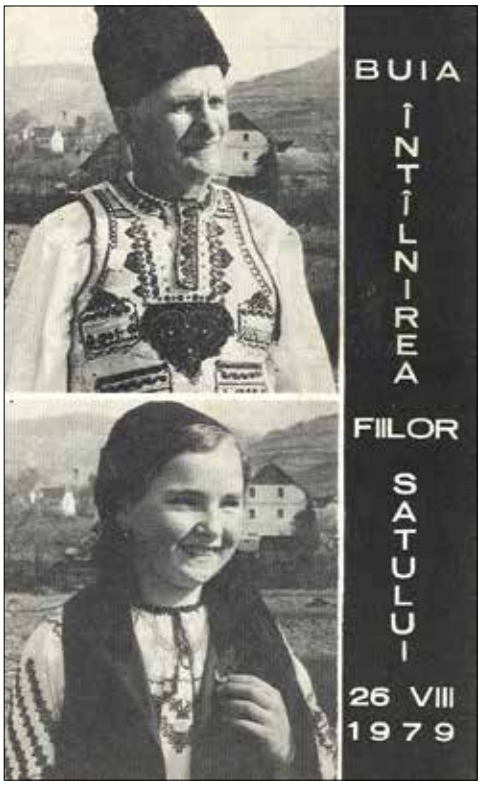

Szüreti lakoma előtt a szorgalmas kezek, 1956. október 15. Torpai Imre, Torpai János, Orosz József, id. Császár Lajos, ifj. Császár Lajos, Császár Etelka, Császár Gizella, Hila Aurélia, Kriska Mária, Bödör András, Szántó Ferenc és Orosz Gábor

Szüreti lakoma, 1956 októbere

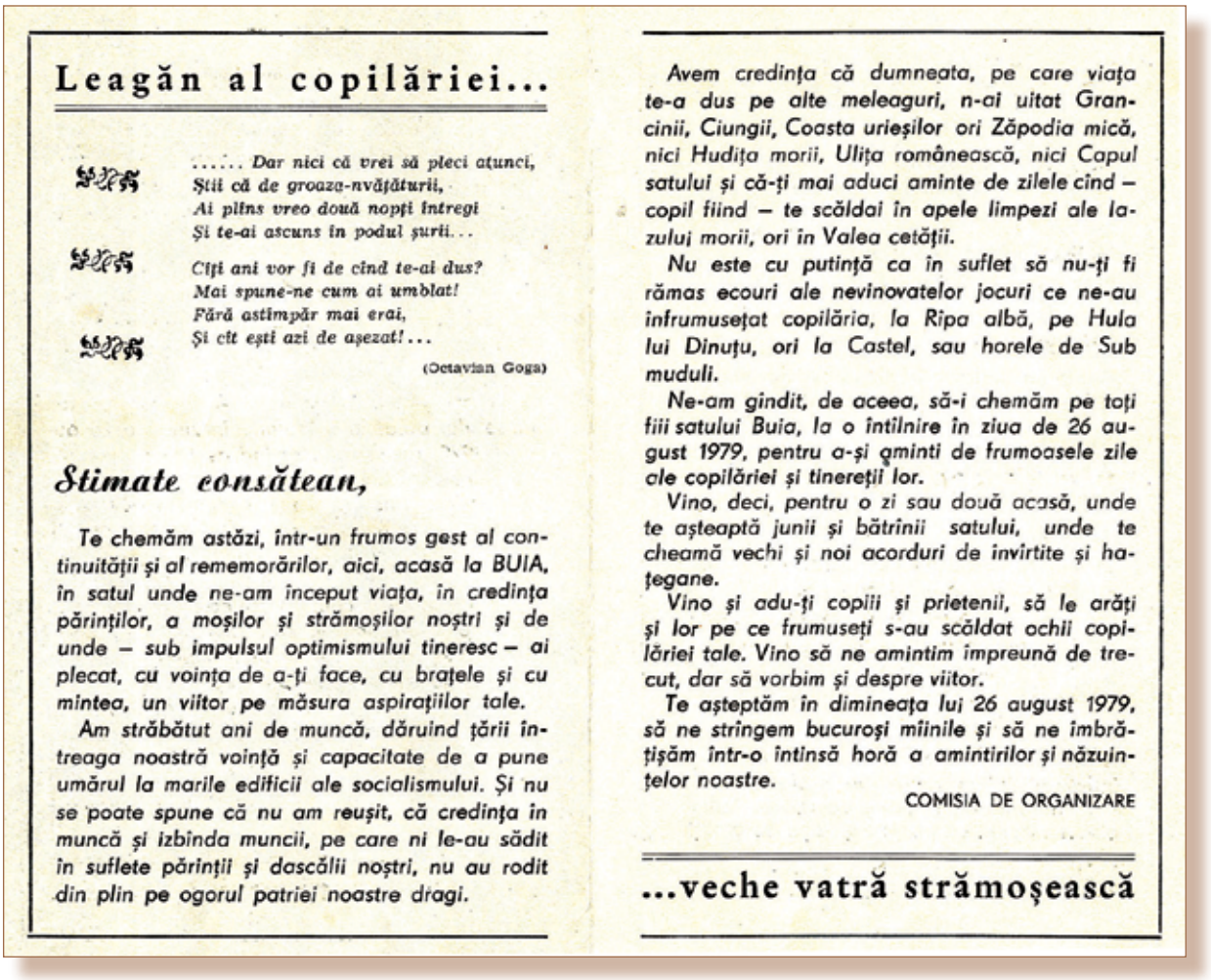
Falutalálkozó, 1979 / Întîlnirea fiilor satului, 1979

Invitație la întâlnirea fiilor satului, Buia, 26. August 1979. Sus: Badea Ştefan al lui Bucşoi de pe Hulă la 75 de ani (1904–1984), cu căciula şi pieptarul cusut de János al lui „Morțica" de pe pârâu. Jos: Fleşeriu Mărioara (Dorica) la 11 ani în costumul frumos de „Buianca"

Defilare, înaintea deschiderii programului artistic. Trei națiuni, români, maghiari şi saşi din satul Buia. Din stânga: Weber Georg cu soția Katharina născută Welter, Şipot Ioan cu cumnata Valeria (Rica) şi nepoții, Szabó Anna (Anikó), născută Szántó cu soțul, Szabó Károly, învățătorul secției maghiare. În spate tineretul satului şi călăreți cu steagul festiv

Leagăn al copilăriei...

..... Dar nici că vrei să pleci atunci,
Știi că de groaza-nvățăturii,
Ai plîns vreo două nopți întregi
Și te-ai ascuns în podul șurii...

Cîți ani vor fi de cînd te-ai dus?
Mai spune-ne cum ai umblat!
Fără astîmpăr mai erai,
Și cît ești azi de așezat!...

(Octavian Goga)

Stimate consătean,

Te chemăm astăzi, într-un frumos gest al continuității și al rememorărilor, aici, acasă la BUIA, în satul unde ne-am început viața, în credința părinților, a moșilor și strămoșilor noștri și de unde – sub impulsul optimismului tineresc – ai plecat, cu voința de a-ți face, cu brațele și cu mintea, un viitor pe măsura aspirațiilor tale.

Am străbătut ani de muncă, dăruind țării întreaga noastră voință și capacitate de a pune umărul la marile edificii ale socialismului. Și nu se poate spune că nu am reușit, că credința în muncă și izbînda muncii, pe care ni le-au sădit în suflete părinții și dascălii noștri, nu au rodit din plin pe ogorul patriei noastre dragi.

Avem credința că dumneata, pe care viața te-a dus pe alte meleaguri, n-ai uitat Grancinii, Ciungii, Coasta urieșilor ori Zăpodia mică, nici Hudița morii, Ulița românească, nici Capul satului și că-ți mai aduci aminte de zilele cînd – copil fiind – te scăldai în apele limpezi ale lazului morii, ori în Valea cetății.

Nu este cu putință ca în suflet să nu-ți fi rămas ecouri ale nevinovatelor jocuri ce ne-au înfrumusețat copilăria, la Ripa albă, pe Hula lui Dinuțu, ori la Castel, sau horele de Sub muduli.

Ne-am gîndit, de aceea, să-i chemăm pe toți fiii satului Buia, la o întîlnire în ziua de 26 august 1979, pentru a-și aminti de frumoasele zile ale copilăriei și tinereții lor.

Vino, deci, pentru o zi sau două acasă, unde te așteaptă junii și bătrînii satului, unde te cheamă vechi și noi acorduri de învîrtite și haițegane.

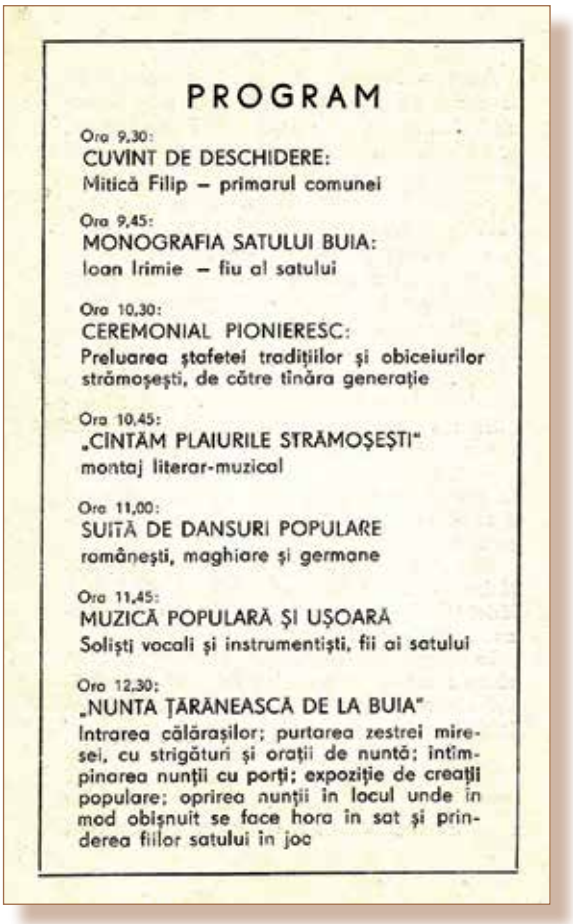
Vino și adu-ți copiii și prietenii, să le arăți și lor pe ce frumuseți s-au scăldat ochii copilăriei tale. Vino să ne amintim împreună de trecut, dar să vorbim și despre viitor.

Te așteptăm în dimineața lui 26 august 1979, să ne strîngem bucuroși mîinile și să ne îmbrățișăm într-o întinsă horă a amintirilor și năzuințelor noastre.

COMISIA DE ORGANIZARE

...veche vatră strămoșească

Conținutul frumosului text a invitației la întâlnirea fiilor din satul Buia, 26 August 1979

PROGRAM

Ora 9,30:
CUVÎNT DE DESCHIDERE:
Mitică Filip – primarul comunei

Ora 9,45:
MONOGRAFIA SATULUI BUIA:
Ioan Irimie – fiu al satului

Ora 10,30:
CEREMONIAL PIONIERESC:
Preluarea ştafetei tradiţiilor şi obiceiurilor strămoşeşti, de către tînăra generaţie

Ora 10,45:
„CÎNTĂM PLAIURILE STRĂMOŞEŞTI"
montaj literar-muzical

Ora 11,00:
SUITĂ DE DANSURI POPULARE
româneşti, maghiare şi germane

Ora 11,45:
MUZICĂ POPULARĂ ŞI UŞOARĂ
Soliştl vocali şi instrumentişti, fii ai satului

Ora 12,30:
„NUNTA ŢĂRĂNEASCĂ DE LA BUIA"
Intrarea călăraşilor; purtarea zestrei miresei, cu strigături şi oraţii de nuntă; întîmpinarea nunţii cu porţi; expoziţie de creaţii populare; oprirea nunţii în locul unde în mod obişnuit se face hora în sat şi prinderea fiilor satului în joc

Programul festivității (Kulturális program – Kultur Program)

Fii satului, Buia – Bólya – Bell

Weber Georg és Katharina, bólyai szász népi viseletben, 1979. augusztus 26.

Román tánc a falutalkozón, jobb felől Maria és Letitia Petca és párja, Pintea Costantin, Solovăstru Ana (Nita), 1979. augusztus 26.

Id. Torpai Árpád temetése
1957. november 30-án

Id. Torpai János temetésén
Dani József plébánossal, 1964. november 14.

Torpai János és Császár Hajnalka,
1943. április 15.

Torpai János és Hajnalka kisfiukkal,
Tiborral, 1950

A Torpai család és gyermekei, Imre és Tibor, 1953 nyarán

A boldog Torpai család: Klára és id. János nagyszülők,
Hajnalka és János, szülők, Imre, Árpád és Tibor, a gyermekek, 1958 nyarán

Torpai Imre, Bólya, 1964 augusztus

Torpai József és Veres Rózsika vőlegény és menyasszony, bólyai magyaros viseletben, 1943 januárja

A két sógor, Torpai János és Császár József, 1943-ban

Majális a Csúnzs erdő alján, Páll Gyula plébános hegedül, 1930

38 bólyai magyar gyerek a templom udvarán Kocsis Dezső tanítóval
és Imre József plébánossal, 1935-ben

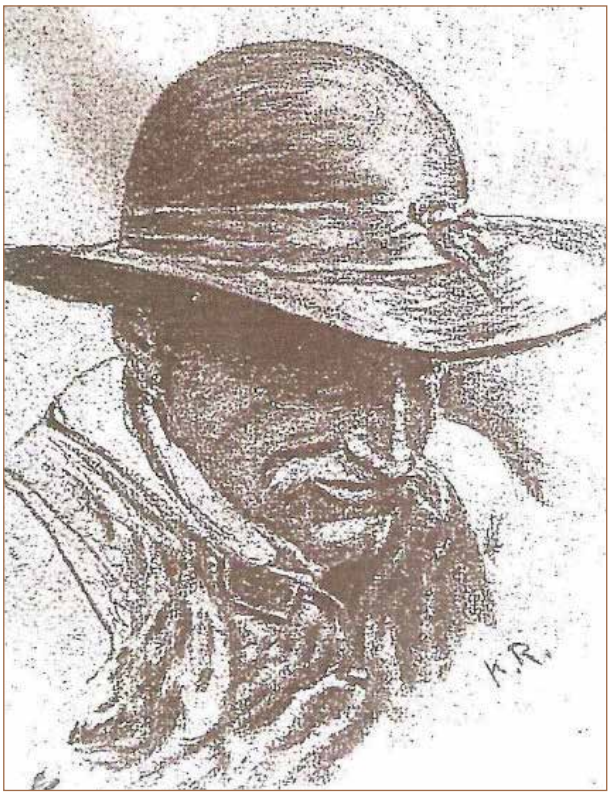
Bólya, 1967 júliusa. Fényképezte Szabó Lajos

Fiatalok és öregek egy szerzetes látogatását fogadják, 1943-ban

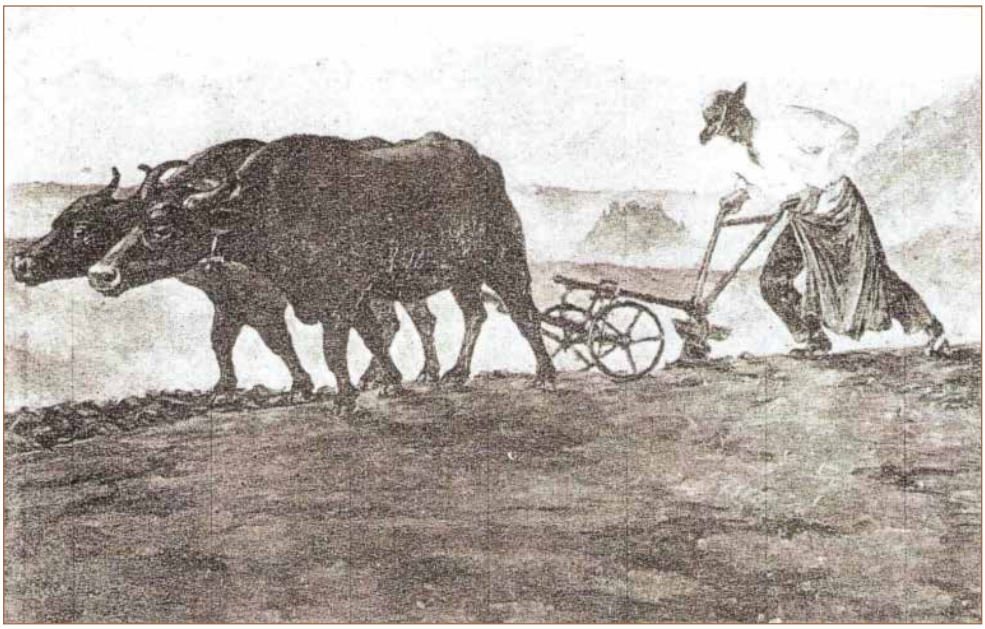
A magyarruhás lány, Bödör Ilona, 1945

Michael Schatz (1868–1935), lúdvégi polgármester a szászrégeni járásban, Maros megye, szász népi viseletben. Karl Reinerth (1871–1939) szénrajza, 1908

Szász asszonyok vasárnapi evangélikus istentiszteletre mennek, Szelindek (Dél-Erdély). A bólyai szász asszonyoknak is ez volt a viselete. Fénykép az 1950-es évekből

Bivalyokkal szántó szász fölműves, Hans Hermann, Nagyszeben, 1941, olajfestmény

Id. Császár Lajos szabósegéd, Budapest, 1917 októbere

Császár Hajnal és Császár Margit, 1946, Nagyszeben

Fiatalok, Bólya, 1939. A kisfiú elöl ifjú Torpai János, 15 éves

Id. Császár Lajos udvarán, elöl balról Császár Hajnalka (Bólya), Császár Lajos (2 éves), mellette Császár Hajnalka (Nagyszeben), hátul balról Császár Ödön, Margit és Béla, 1939

Bólyai jó szomszédok.
Mari – 1964, Kati – 1964, Imre – 1973

Bólya 1950 nyarán

2007 júliusa, Mihályfalva határa Bólya felé

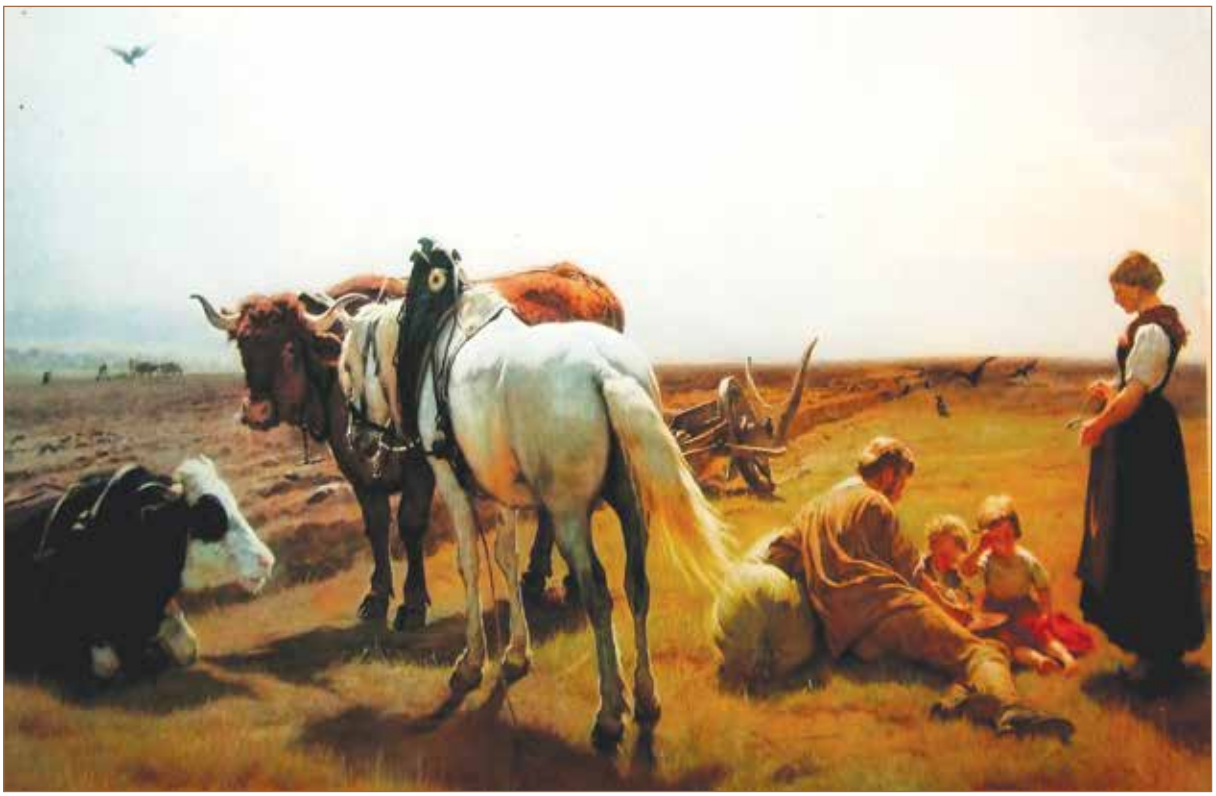
Bólyai fiatalok, 1935-ben
a bólyai templomajtóban

Hazafelé

Ismerek minden útkanyart,
mely anyámhoz visz, hazatart.
A vaksötétben is hiszem,
hogy nem tévedne el szívem.
Mint az iránytű, úgy mutat
mindig haza és jó utat.
(Tollas Tibor verse)

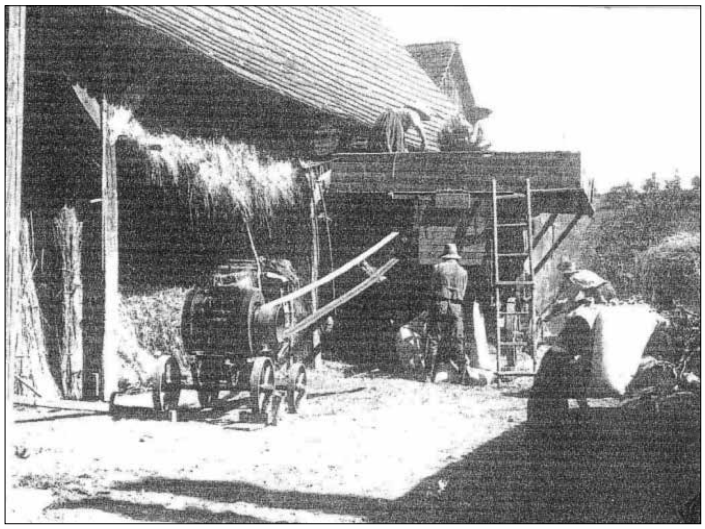
Katolikus konferencia 1946-ban Brassóban. Bólyai küldött Császár Lajos (kereszttel jelölve)

Márciusi szántás ökrökkel és lóval egy 19. század végi festményen.
A képen láthatjuk, amint az édesanya megérkezik a finom ebéddel. Bajorország

Aratás, szalmagyűjtés

Id. Kósa János a faluban csépel, 1930-as évek

Bothar Richárd (középen) konfirmáló ünnepi fényképe.
Evangélikus konfirmálás, 1965, Bólya (Bell)

A bólyai szászok egy csoportja konfirmációi istentisztelet után, 1965-ben.
Lent a völgyben a római katolikus templom tornya látszik.

Rezesbanda Bólyában, balról Friedrich Roscher, Georg Schepp, Michael Roscher, Johann Weber, Friedrich Schepp, Georg Bothar, Friedrich Schuster, Martin Welter és Andreas Pelger (5 éves), 1936

Cigánysor, vele szemben a római katolikus eklézsia, a „Lăcuț”

Híd a Kálba, vagy a helyiek szerint a Vári-patakon át, háttérben
a magyar iskola javítása kezdődik 2002-ben, fényképezte Takács Kis Ilona.
Az 1957-ben épült fahíd, karfák nélkül, hiányos deszkázattal

Bólyai román lányok, balról Petca Elena-Emilia, Dan Rodica, Irom Mărioara,
Gabra Maria tanítónő, Petca Niţa. A háttérben Banu Eugen és Császár Lajos, 1957 októbere

Bólyai román görögkatolikus templom a román utca végén, épült 1782-ben a Szentháromság tiszteletére. 1948-tól ortodox szolgálatot teljesít. Lang Frieder akvarellje, Bólya

A római katolikus templom udvarán 35 magyar gyermek az egyetlen tanítóval, Vizi Menyhérttel és ifjú Páll Gyula plébánossal 1930-ban, a templom udvarán

Takács Irma, 1953

Elsőáldozók Bólyán. Lányok: Torpai Klárica, Szántó Mária, Orosz Róza, Demeter Aranka, Féltes Anna, Császár Aranka, Veres Ilona. Fiúk: Takács Ferenc, Császár János, Szántó Béla. 1941. május 22.

A Takács testvérek, János, Irma és Ferenc az új házuk előtt a Parón, Bólya, 1941

Medek Margit tanítónő első évfolyama Bólyán, 1943–1944

A fiatal Medek Margit tanítónő

Medek Margit tanítónő és 27 tanítványa, 1944

Borbély Károly tanító osztálya, első sor balról – Sipos János, Takács Elek, Szilágyi Matild, Császár Elemér, Szántó Béla, Szilágyi Ilus, Takács Kis Anna, második sor – Kósa Elek, Szántó János, Torpai József, Demeter Árpád, Szántó Géza, Kósa Eszter, Szántó Aranka, felső sor – Szántó Rózsika, Szántó Anikó, Borbély Károly tanító, Császár Irénke és Torpai Mária, 1954

Baczay Izabella tanítónő osztálya 26 tanulóval, 1955/56. *Ülnek balról*: Szántó Magdolna, Takács Kis Mária, Kósa Eszter. *Első sor*: Szántó Etelka, Takács Kiss Anna, Szilágyi Ilus, Szántó Rózsika, Izabella tanító néni, Szántó Anikó, Császár Irénke, Takács Kiss Erzsébet, Szántó Aranka és Kósa Elek. *Második sor*: Szántó Márton, Szántó Gyula, Szántó Béla, Szekeres Veres Vilma, Torpai Mária, Sipos János, Szekeres Veres István. *Felső sor*: Szántó Géza, Torpai József, Szántó János, Takács Elek, Demeter Árpád, Takács Ferenc és Torpai Tibor

Zubku Irén tanítónő osztálya 31 tanulóval. Az utolsó, 1961–62-es tanév a váraljai magyar iskolában. *Guggolnak*: Szilágyi János, Szilágyi Mária, Székely Mária, Kósa Mária, Szántó Gyula, *1. sor*: Orosz Béla, Veres Lajos, Császár Ferenc, Szántó Irma, Szántó Erzsébet, Barna Eszter, Szántó Klára, Szekeres-Veres Erzsébet, Zubku Irén vízaknai származású tanítónő, *2. és 3. sor:* Kósa József, Barabás Lajos, Gábor Anna, Féltes Mária, Szekeres Veres Mihály, Takács Kiss Imre, Barna József, Szántó Sándor, Orosz József, Szilágyi Júlia, Szántó Etelka, Barabás Hajnalka, Fodor József, Fodor Erzsébet, Székely Júlia, Kósa Ferenc, Kósa József, Barna József

A román iskola udvarán Szabó Károly tanító a 20-as létszámú, magyar tannyelvű osztatlan osztályával, 1964. szeptember 15-én. Soronként balról jobbra: Szilágyi József, Barna József, Kósa József, Veres Lajos, majd Takács Erzsébet, Takács Piroska, Barna Klára, Szántó Irénke, Barna Erzsébet, Szántó Erzsébet, Szántó Márton, Torpai Árpád, majd Szilágyi János, Szekeres Veres Mihály, Szántó Gyula, Barabás Hajnalka, Szilágyi Mária, Fodor Erzsébet, Székely Juliska, Kósa Ferenc

Szilágyi Rózsika, magyar evangélikus konfirmálása, oltszakadáti népviseletben. Oltszakadát, 1968. március 16.

Oltszakadáton az evangélikus templom főbejérata előtt a Szilágyi testvérek – Ilonka, Marika, János és Rózsika, a bólyai származású Torpai Imre, Tibor és Árpád unokatestvérei, 1970

Bólyai népdalok

Bólya völgye...

Bólya völgye szép helyen van,
Bólya völgye szép helyen van,
Közepében templom is van.

Templom körül arany csipke,
Templom körül arany csipke,
Rászállott egy búsgerlice.

Ha én búsgerlice volnék,
Ha én búsgerlice volnék,
Babám ablakára szállnék.

Ott mind azt turbékolnám,
Ott mind azt turbékolnám,
Ébren vagy-e, kedves babám?

Ébren vagyok, nem aluszom,
Ébren vagyok, nem aluszom,
Most is rólad gondolkozom.

A szebeni Nagypiac tér (Grosser Ring, Piața Mare) a rózsakerttel körülvett Nepomuk-szoborral, háttérben a Brukenthal Palota

Szeben felől, Medgyes felől jönnek a huszárok...

Szeben felől, Medgyes felől jönnek a huszárok,
Jaj, de szépen szól a trombitájuk,
Egy közülük olyan búsan fújja,
Én a tied, te az enyém úgysem leszünk soha.

Kis kertemben kinyílott már a pünkösdi rózsa,
Gyere, babám, szakíts egyet róla,
Nem szakítok, nem kell nékem rózsa,
Én a tied, te az enyém úgysem leszünk soha.

Édesanyám, kössön kendőt (Torpai Imre legkedvesebb éneke)

Édesanyám, kössön kendőt, selymet a fejére,
Menjen el a legszebb lányhoz, a falu szélére.
Mondja meg a legszebb lánynak,
hogy el szeretném venni,
Kérdezze meg édesanyám, akar-e a feleségem lenni.

Édes fiam, azt kislányt vesd ki az eszedből,
Nem érdemli, hogy szeressed szíved szerelméből,
A minap is azt üzente, szebb és jobb is kérte,
Édesanyám, fáj a szívem, majd meghalok érte.

Vásár Medgyes központjában, a volt Ferdinánd király téren.
Olajfestmény a XIX. század második feléből, P. H. alkotása

A szebeni Nagypiactér 1970-ben

Levelezőlap: Ferdinánd király tér, Medgyes; Piața Regele Ferdinand, Mediaş; König Ferdinand Ring, Mediasch. Szövege: újévi köszöntő Engelmann Vilmának Bólyába, medgyesi jó ismerőseitől, 1900. január 8. Fotó: G. Hedu, Sibiu – Szeben – Hermannstadt. A képen látható az evangélikus templom tornya, amely a kilencedik legferdébb torony a világon

A bólyai vár, háttérben a Szabó hegye. Hermann Fabini fényképe, 1999

Ha felmegyek a bólyai nagy hegyre (ének)

Ha felmegyek a bólyai nagy hegyre,
Letekintek, letekintek a völgybe,
Ott látom a, ott látom a kicsi kertes házunkat,
Édesanyám szedi a virágokat.

Addig megyek, míg a szememmel ellátok,
Míg egy sűrű erdőre nem találok,
Sűrű erdő közepében van egy magas kaszárnya,
Abban leszek bátor, harcos katona.

Bólyai látkép a szászok temetőjéből. Jobboldalt a Gráncsin hegye, előtérben az evangélikus templom, lennebb a római katolikus templom. Weber Otto fényképe, 2007 nyarán

Falu végén van egy kis ház

Falu végén van egy kis ház, melynek nincsen lakója,
Ablakában benyílott egy vadrózsa,
Odajárok locsolgatni, mégis el van hervadva,
Az én árva kis szívemet nincs ki megvigasztalja.

A faluban van egy kislány, kit igazán szeretek,
Akivel én minden este beszéltem,
Valamennyi fényes csillag rám veti a sugarát,
Amióta nem láttalak, nincs egy boldog éjszakám.

Máma péntek, holnap szombat, holnapután vasárnap,
Édesanyám seperje ki a házat,
Édesanyám seperje ki, tapassza fel tisztára,
Jön a babám, az a csalfa, recsegős a csizmája.

Bólyai régi falvédők és függönyök üzenetei

Bármerre visz sorsom útja, visszavágyom csendes kis falumba.
Ki korán kell, aranyat lel.
Esti harang! Ne légy messze, Istenünk, mindenkoron légy velünk.
Mikor az est mesélni kezd, utánad édes vágy epeszt.
Legszebb erény a tisztaság.
Béke, Isten, Áldás legyen e háznál. (Császár Etelka függönyein, 1935)

Gyertyatartó és kávéscsésze a bólyai várból, Császár (Kriska) Anna Etelka varottasával (1915)

Kézimunka 1915-ből. Bólyán ezeket az értékes varrottasokat takaróruhának nevezték. Az élelemmel teli kézikosarat takarták be vele, vagy útra való elemózsiát vittek benne, batyuként összekötve. Torpai Imre tulajdona

Császár Béla és Bödör Ilona lakodalma, 1946. július 9.

Dani József az esküvői szentséget adja fel a szentléleki Barabás András és a bólyai Lázár Teréznek. Násznagyok Torpai János és Hajnalka, 1948 januárja

Fűzfán zenélők, Bödör Ilona hegedül, Medek Margit bendzsózik, ismeretlen fiú harmonikázik, Bólya, 1945

Díszkapu a falu központjában. Bólya, 1946. május 1.

Bólya, 1979 tavaszán. Fényképezte: Császár Ödön

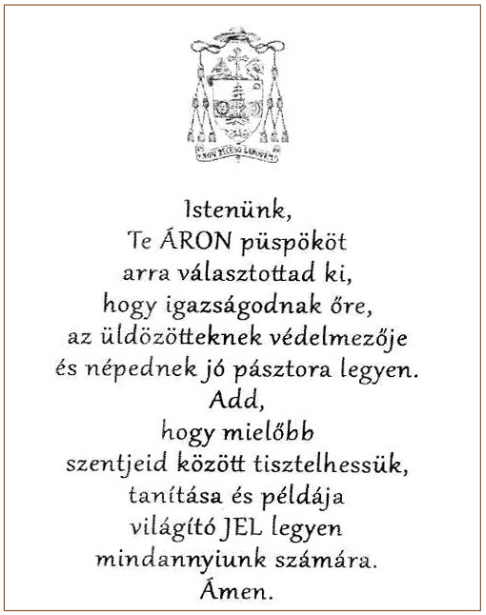
Arató asszonyok Dél-Erdélyben

RÓMAI KATOLIKUS KEGYHELYEK,

NEVES EGYHÁZI SZEMÉLYISÉGEK

Isten szolgája
Márton Áron püspökké szentelésének

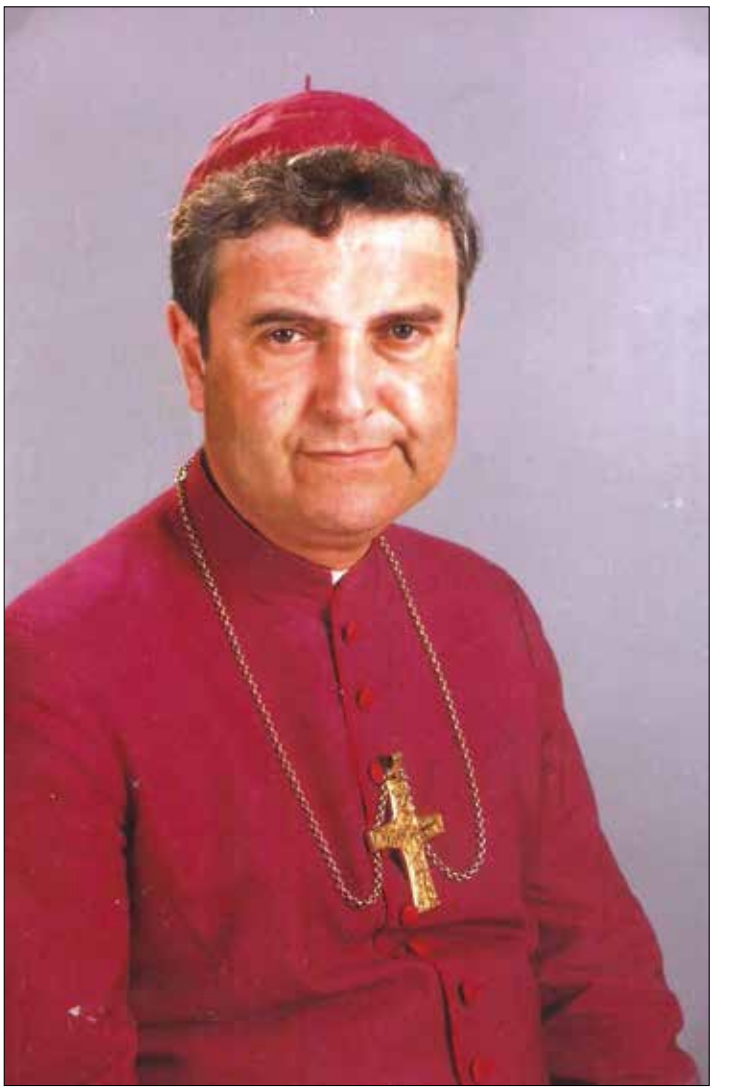

Istenünk,
Te ÁRON püspököt
arra választottad ki,
hogy igazságodnak őre,
az üldözötteknek védelmezője
és népednek jó pásztora legyen.
Add,
hogy mielőbb
szentjeid között tisztelhessük,
tanítása és példája
világító JEL legyen
mindannyiunk számára.
Ámen.

Képeslap, a gyulafehérvári 1000 éves székesegyház 65 méter magas, hétemeletes tornyával. A főbejárat feletti oromfalának homlokzatán nemzetünk négy nagyja látható: Szent Gellért püspök, Szent István király, Szent László király, Szent Adalbert püspök

Dr. Jakubinyi György Miklós nyugalmazott érsek úr, Isten szolgája,
Márton Áron püspök szenteli pappá a gyulafehérvári székesegyházban,
a szatmári egyházmegye szolgálatára, 1969. április 13-án

Dr. JAKUBINYI GYÖRGY
Curriculum vitae – életrajz

Dr. JAKUBINYI István bíró, majd közjegyző és JAKUBINYI (szül. KIRCHMAYER) Etelka-Mária háztartásbeli harmadik gyermeke. *Született* Máramarosszigeten, Máramaros vármegye (Sighetu Marmaţiei, jud. Maramureş), 1946. február 13-án. Keresztneve György-Miklós.

Az *általános tanulmányait* szülővárosa magyar iskolájában végezte érettségiig, 1952–1963: a 2. sz. Magyar Vegyes Líceumban, majd 1960-tól ennek beolvasztása után a „Filimon Sîrbu" Román-Magyar-Ukrán Vegyes Líceum magyar tagozatán.

Teológiai tanulmányait szatmári kispapként Gyulafehérváron (Alba lulia) végezte a Hittudományi Főiskolán, amely egyúttal a Megtestesült Bölcsességről nevezett Papnevelde (Seminarium lncarnatae Sapientiae – lnstitutul Teologic Romano-Catolic de grad universitar), 1963–1969. ISTEN Szolgája MÁRTON Áron püspök 1970-ben kiküldte Rómába, ahol 1970–1974 között a Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum de Urbe (Germán-magyar Kollégium) növendékeként két licenciátust szerzett: általános teológiai licenciátus a Pápai Gergely-Egyetem (Pontificia Università Gregoriana) teológiai karán 1970–1972 és biblikus licenciátus a Pápai Biblikus Intézetben (Pontificio Istituto Biblico) a biblikus karon 1972–1974. A teológiai doktori fokozatot 1978. június 1-én nyerte el a Pázmány Péter Hittudományi Akadémián, a hittudományi karon Budapesten, mert az állami engedélyre négy évet kellett várni. Doktori értekezését Dr. GÁL Ferenc professzor irányította *„A Jelenések könyve eukarisztikus tana a II. Vatikáni Zsinat fényében"* címen. 2001-ben a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem díszdoktorrá avatta. 2002-ben elnyerte Budapesten a Szent István Társulat STEPHANUS-Díját hittudományi munkásságáért. 2003-ban elnyerte Budapesten a BETHLEN GÁBOR-Díjat és a FRAKNÓI VILMOS-Díjat szórványmagyarságot mentő és MÁRTON Áron emlékét ápoló tevékenységéért. 2006-ban átvette Budapesten a SCHEIBER SÁNDOR-Díjat judaisztikai tanulmányokért és a BARTÓK BÉLA-emlékdíjat. A XXII. Szegedi Biblikus Konferencia első alkalommal adta át az évi JOACHIM GNILKA-Díjat 2010. 09. 10-én. Budapesten az Országház kupolatermében 2010. 10. 22-én Schmitt Pál köztársasági elnök átadta A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND NAGYKERESZTJE kitüntetést.

ISTEN Szolgája Márton Áron püspök szentelte *pappá* a gyulafehérvári székesegyházban a szatmári egyházmegye szolgálatára 1969. április 13-án. *Papszentelése óta a következő állásokat töltötte be*:

1969. 09. 01–1970. 07. 31. a szatmár-nagyváradi római katolikus Ordinarius substitutus, Msgr. Sípos Ferenc kormányzó titkára.

1974. 09. 01–1992. 08. 31. a biblikus tudományok (introductio, exegesis, szentírási héber és görög nyelv) tanára a gyulafehérvári Hittudományi Főiskolán. Szükség szerint más tárgyakat is előad. Egyúttal latintanár is a Római Katolikus Kántor Iskolában 1975–1977.

A Szentatya 1990. március 14-én kinevezi gyulafehérvári *segédpüspöknek* és Aquae Regiae c. püspökének (AAS 82/1990/467. Decretul Consiliului Provizoriu de Unitate Națională Nr. 207/1990 din 07. 05. 1990 în Monitorul Oficial 2/1990/ Nr.63.p.2 din 9.5.1990.). Msgr. Francesco COLASUONNO rendkívüli Apostoli Nuncius püspökké szenteli Csíksomlyón 1990. április 29-én. Társszentelők a leköszönő és beköszönő gyulafehérvári megyéspüspökök voltak, Msgr. Dr. JAKAB Antal és Msgr. BÁLINT Lajos. Az új főpásztor 1990. május 10-én általános helynöknek nevezi ki.

1991. 04. 15–1993. 09. 27. a megalakult Romániai Püspökök Konferenciájának (CER) első titkára.

A Szentatya 1991. június 13-án kinevezi – a segédpüspökség megtartása mellett – a romániai *örmény katolikusok ideiglenes Apostoli Kormányzójának* (Administrator Apostolicus „ad nutum Sanctae Sedis"). A beiktatást Msgr. John BUKOVSKY bukaresti apostoli nuncius végzi a szamosújvári örmény székesegyházban (Gherla) 1992. március 1-én. A kinevezést a L'Osservatore Romano közli 1991. július 20. számában, 1. o. Az állami elismerést mai napig nem adták meg, mert a Kormányzóság (Ordinariatus) nem szerepelt a hatalomváltozáskor az állami kimutatásban.

1993. 12. 04–1994. 04. 21. a gyulafehérvári főegyházmegye *egyházmegyei kormányzója* (administrator dioecesanus) a „collegium consultorum" választása alapján, mivel Msgr. BÁLINT Lajos érsek betegség címen benyújtott lemondását a Szentatya 1993. november 29-én elfogadta.

A Szentatya 1994. április 8-án kinevezi gyulafehérvári érseknek. (AAS 86/1994/450. Decretul Preşedintelui României Nr. 159 din 22. 08. 1994. în Monitorul Oficial 6/1994/nnr.248 p.l. din 31. 08. 1994.). Beiktatását 1994. április 21-én a gyulafehérvári székesegyházban Msgr. John BUKOVSKY bukaresti apostoli nuncius vezeti.

2019. 06. 05-én Ferenc Szentatyának benyújtja a lemondását az érsekségről és az örmény kormányzóságról. A Szentatya 2019. 12. 24-én elfogadja lemondását az érsekségről, és kinevezi utódát, Msgr. Dr. KOVÁCS Gergely, a Kultúra Pápai Tanácsa irodavezetője személyében. Őt 2020. 02. 22-én Gianfranco Ravasi bíboros, a nevezett Tanács elnöke szenteli püspökké és beiktatja a gyulafehérvári székesegyházban. Jakubinyi tehát 2019. 12. 24-től nyugalmazott érsek (archiepiscopus emeritus) és utódja beiktatásáig, vagyis 2020. 02. 22-ig széküresedés idején apostoli kormányzó (administrator Apostolicus sede vacante) volt.

Tevékenysége:

Teológiai tanár korában (1974–1992) a tanítás mellett nagyobb ünnepeken kisegített a plébániákon, főleg a szórványban, lelkigyakorlatokat adott kispapoknak, papoknak, nővéreknek stb. Püspökként a két egyházmegyéjét (Gyulafehérvári Érsekség és az Örmény Kormányzóság) járva püspöki teendőket végez. Részt vett eddig négy római Püspökszinóduson (1990, 1991, 1999 és 2008). Külföldön zarándoklatokat vezetett és búcsúszónok volt (Szentföld; Franciaország – Lisieux és Sainte Anne d'Auray; Németország – Maria Vesperbild, három

Katholikentagon Esperanto-szentmise; Ausztria – Bécs, Linz, Mariazell, Maria Roggendorf kétszer; Írország – Dublin, Jugoszlávia – Doroszló; Magyarország – Budapest, Esztergom, Kiskunmajsa, Portugália – Fátima stb.). Előadásokat tartott nemzetközi és ökumenikus szimpóziumokon, kongresszusokon, konferenciákon stb. (Csehország – Prága; Olaszország –Brixen; Németország – kétszer Aachen mellett, Bernsberg, Würzburg, Königstein; Magyarország – Kecskemét, Budapest, Szatmárcseke). Részt vett külföldi egyházi ünnepeken, összejöveteleken. Az 1990-ben alapított Szegedi Biblikus Konferenciának kezdettől fogva tagja, alkalmi előadója, majd 1994-től társvédnöke is nyugalomba vonulásáig. 1996-ban 15 magyar plébániát látogatott meg a Nagy-tavak környékén az USA-ban és Kanadában.

Ferenc Szentatya 2019. 06. 01-én, szombaton csíksomlyói zarándoklatának püspök házigazdája.

Nyomtatásban megjelent munkái:

A kommunista időben csak külföldön jelentek meg a Prédikátor kommentár és cikkei Szigeti Miklós és Fehér Gyula álnéven a szentek életéből és Kis Szent Teréz „kis út" lelkiségéből merítve. A főiskolai jegyzeteit sokszorosították a papnövendékek részére. A kommunizmus bukása után cikkei, interjúi stb. jelentek meg főleg katolikus folyóiratokban belföldön és külföldön.

Könyvek:

Szent Teréz utolsó beszélgetései. Anonymus Roma, 1974 (fordítás).

Szigeti Miklós – Baternay Ágota, *Minden hiábavalóság? A Prédikátor könyvének magyarázata*. Prugg Eisenstadt 1988. Eredeti változatának kiadása: Jakubinyi György, *Minden hiábavalóság?* Gyulafehérvár 2000. Harmadik kiadás: *A Prédikátor könyve*, SzIT, Bp 2008.

Máté evangéliuma, SzIT, Budapest 1991. Második kiadás 2007.

A bizalom és szeretet útja. Gyulafehérvár 1997. Román fordítása: *Calea încrederii şi a iubirii*. Cluj-Napoca 2003.

Hirdesd az Igét! Gondolatok a vasárnapi és ünnepnapi szentírási szakaszokhoz. Gyulafehérvár 1997. két kötet. Második kiadása: SzIT, Budapest 2005 (490 o.).

Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia. Gyulafehérvár 1998. Bővített, javított második kiadás: uott 2004. 3. javított, bővített kiadás Verbum, Kolozsvár 2010. *Éveid nem érnek véget. Rövid időszámítástan*. Gyulafehérvár 1998. Bővített, javított második kiadás uott 2005. Harmadik javított, bővített kiadás Verbum, Kolozsvár 2010.

Szent József tisztelete. Gyulafehérvár 1999. Változatlan kiadás uott 2009.

A Jelenések könyve eukarisztikus tana a II. Vatikáni Zsinat fényében. Gyulafehérvár 1999. (Budapesti doktori disszertáció 1974-ből). Változatlan 2. kiadás uott. 2003. *Jubileumi Katolikus Imakönyv*, szerk. Gyulafehérvár 2000. 4., javított kiadás *Római katolikus imakönyv* címen Verbum, Kolozsvár 2011.

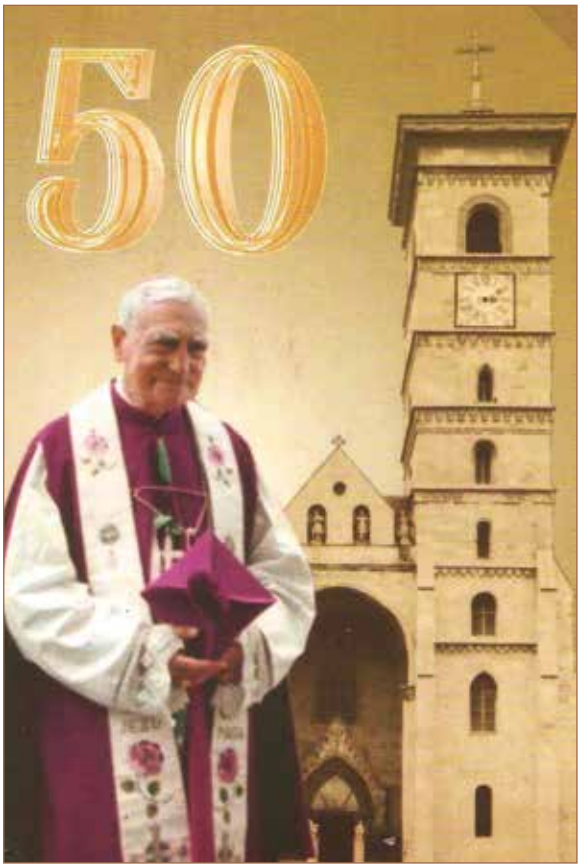
A Szentek nyomában Erdélyben. Gyulafehérvár 2000. Bővített, javított második kiadás uott 2005. 3. átdolgozott, javított kiadás uott 2009.

A Romániai Katolikus Örmények Ordináriátusa. Szamosújvár 2001. (Történelmi schematismus az 1700. jubileumra).

Lisieux-i Szent Teréz, *Levelek paptestvéreimhez*, Magyarszék 2008. (fordítás).

Lisieux-i Szent Teréz egyháztanító, Szerk., ford. és írta: Jakubinyi György, Magyarszék 2009.

Jean Guitton, *Lisieux-i Szent Teréz zsenialitása*, ford. Jakubinyi György, Magyarszék 2011.

Magnificat! Lk 1,46
(Magasztalja lelkem az Urat!)

Aranymisém emlékére
kérem imáitokat.

Jakubinyi György
aranymisés

Gyulafehérvár, 1969. április 13. Fehérvasárnap
Gyulafehérvár, 2019. április 24. Húsvétszerda

Ferenc szentatya a csíksomlyói búcsún, a Nyeregben. Duna TV, 2019. június 1, Pünkösd

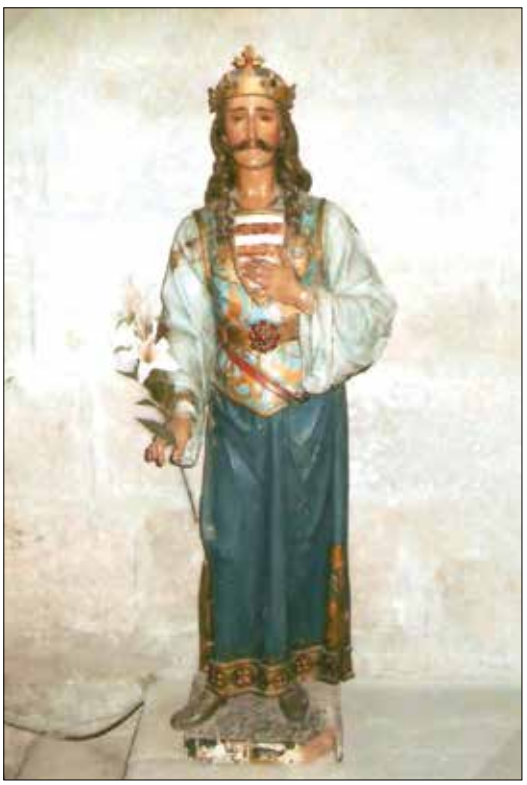
Csíksomlyói búcsú Ferenc szentatyával a Nyeregben, Duna TV, 2019. június 1, Pünkösd

A csíksomlyói Szűzanya, Duna TV, 2019. június 1. Pünkösd

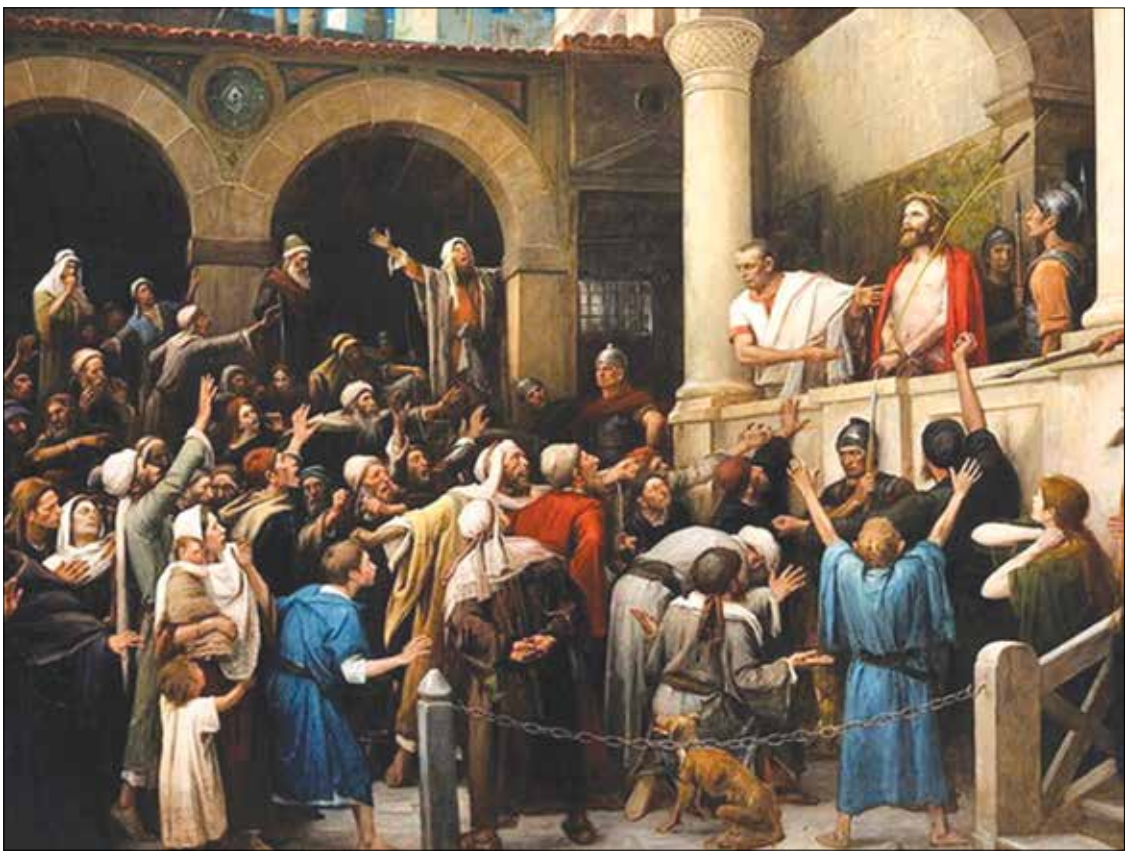
Szent István és Gizella a veszprémi várban, fényképezte Torpai Imre, 1995

Gyulafehérvár, Szent Imre herceg (született kb. 1000–1007 között, 1031-ben meghalt). 2008 novemberében a szobor restaurálás alatt volt. A kezében levő liliom még hiányzott, így a mai technika által liliomot kapott a kezébe. Fényképezte Torpai Imre, 2008.

Jézus ítélete, Munkácsy Mihály festménye.
Berámázott másolata megtalálható a bólyai plébánián

Ecce homo, Munkácsy Mihály festménye. Berámázott másolata megtalálható a bólyai plébánián

GYULAFEHÉRVÁRI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR
ARHIVA ARHIDIECEZANĂ ALBA IULIA
ARCHIVUM ARCHIDIOECESANUM ALBAE IULIENSE
RO-510010-ALBA IULIA, Str. Mihai Viteazul nr. 21.
telefon: 00-40-258-811-689/170, fax: 00-40-258-811-454
e-mail: leveltar@romkat.ro, Web: www.gyfl.ro

153 – 202

Nr.	Név és keresztnév	Szolgálat helye	Szolgálat kezdete	Szolgálat vége
1.	Erősdi Dávid, kinevező irat 1880. ápr. 7.	Kiskapusról Bólyába	1884. okt. 1.	1885. jún. 30.
2.	Szélyes Ferenc	Bólya	1885. júl. 1.	1886. okt. 1.
3.	P. Karda István	O.F.M. Bólya	1886. okt. 1.	1893. aug. 10.
4.	P. Ferenczy Vendel	O.F.M. Bólya	1893. aug.10.	1898. szept. 1.
5.	Tamás István	Bólya	1898. szept. 1.	1900. aug. 24.
6.	Holló András	Bólya	1900. aug. 25.	1920. május 1.
7.	P. Bartha Szolán	O.F.M. Bólya	1920. május 1.	1924. jún. 29.
8.	Gánya Béla	Bólya	1924. júl. 1.	1930. júl. 16.
9.	Páll Gyula	Bólya	1930. júl. 16.	1933. júl. 31.
10.	Balázs Pál	Bólya	1933. aug. 1.	1934. aug. 19.
11.	Imre József	Bólya	1934. aug. 19.	1941. aug.20.
12.	Bedő Tibor	Bólya	1941. aug. 20.	1943. aug. 2.
13.	Dani József	Bólya	1943. aug. 2.	1992. szept. 2.
14.	Pántya Elemér	Kiskapusról	1992. aug. 8.	1992. szept.1.
15.	György Tibor	Szentágotáról	1992. szept. 3.	1994. júl. 31.
16.	Fekete Tamás	Szentágotáról	1994. aug. 1.	1999. júl. 31.
17.	László Attila	Szentágotáról	1999. aug. 1.	2003. júl. 31.
18.	Adorján Gábor	Szentágotáról	2003. aug. 1.	2004. márc. 31.
19.	Varga Vince	Kiskapusról	2004. ápr. 1.	2013. nov. 30.
20.	Göthér Gergely	Szentágotáról	2013. dec. 1.	2016. júl. 31.
21.	Varga Vince	Kiskapusról	2016. aug. 1.	mindmáig

Összeállította 2020 júniusában: Vass Csongor, érseki levéltáros, Gyulafehérvár

Dani József plébános életrajza. 50 évi papság Bólyában

A lemhényi Dani Gergely és Gergelyné, született Hollanda Mária 1940 nyarán és a 15 gyermek. Állítólag 20 gyermek született, de 5 akkor már elhunyt

Dani József káplán, Gyulafehérvár, 1940

A húszgyermekes családból származó Dani József a Kovászna megyei Lemhény helységben látta meg a napvilágot 1913. december 24-én, egy gyönyörű karácsony szombatján, a Dani család harmadik gyermekeként. Szülei lemhényiek, édesapja, Dani Gergely, édesanyja Hollanda Mária. 1916-ban édesanyjával Medgyesre menekültek a háború viszontagságai miatt. Elemi iskoláit Lemhény faluban végezte 1918–1922 között. Kézdivásárhelyen a Nagy Mózes gimnázium diákja volt 1922-től 1930-ig. Brassóban érettségizett 1931-ben, majd a gyulafehérvári teológián nyert papi kiképzést 1931-től 1936-ig. 1936-ban szeptember 13-án szentelték pappá a gyulafehérvári székesegyház templomában. 1936. szeptember 22-től 1937. október 18-ig segédpapként szolgált a Kézdivásárhely melletti Torján. 1937. október 19. és 1938. július 31. között Sepsiszentgyörgyön segédpap. 1938. augusztus 1-től 1941. november 11-ig ismét segédpap Gyulafehérvárt. 1941. november 12-től 1943. augusztus 2-ig a Kolozsvár melletti Györgyfalván lelkészkedik. 1943. augusztus 2-tól haláláig Bólyában volt plébános. Miután 1979 júniusában nyugdíjazták, folytatta lelkészi tevékenységét Bólyában 1992-ben bekövetkezett betegségéig. 1993-ban hunyt el, haláláig leánytestvére, Dani Ilona gondozta Medgyesen. A 20 testvér közül kettő pap lett, József és Gergely. Dani Gergely esperes-plébános lett Gyimesbükkön. Dani József plébános 50 évet szolgált mint igaz lelkipásztor a bólyai plébánián. Híveinek példa-

képe volt, nemcsak az Isten iránti szeretetre nevelésben. A földművelés szeretetére nevelte híveit. Keze munkájának eredménye volt bő gabonatermése és szőlőszürete. A bólyai hívek Tőle kapták meg a keresztségi, házassági, de az utolsó kenet tisztségét is. A hívek szeretettel jártak a templomba, a gyermekek meg a vallásórákra.

Dani József plébános egyik szentmiséje a Szűzanya oltára előtt Bólyában

Élete utolsó szakaszában is dolgozott, kint a határon érte el a rosszullét, innen hozták be a hívei önkívületi állapotban. Utolsó napjaiban legkisebb húga, sorrendben a huszadik, Icuka gondozta a betegágyánál, Bólyán és Medgyesen. Betegségét hősiesen viselte. Betegágyán meglátogatta 1993. február 19-én a Torpai Imre bólyai születésű, Németországba kivándorolt hű híve által szervezett küldöttség, akik előtt kifejezte óhaját,hogy szeretné látni a a franciaországi Lourdes-ban *édes királynője* megjelenési helyét és szobrát a sziklabarlagban, melynek szobra előtt 50 évig misézett Bólyában. A néhány órai látogatás alatt a vendégek megígérték Dani Józsefnek, hogy minél hamarább elvitetik Lourdes-ba. A küldöttség Bólyába indult, majd másnap Németországba. Ekkor érkezett a szomorú hír, hogy 1993. február 23-án, húshagyókedden meghalt, és hogy 1993. február 24-én, hamvazószerdán felravatalozzák a bólyai római katolikus templomban. A gyászmise másnap kezdődött 14 órakor tizenkét paptestvére jelenlétében, majd utána a temetése. A gyászmisén és temetésén jelen volt tíz testvére, jó barátok, a falu három nemzetiségének képviselői. Kívánságára a templom előtti kiskertben helyezték örök nyugalomra. A koporsót tizenkét paptestvére vitte vállukon a sírig. Élt nyolcvan évet. Már nem tudta megtekinteni a Szűzanyát Lourdes-ban, de mi megörökítettük hű emlékét annál az oltárnál, ahol ötven évig hirdette Isten igéjét.

Passau

EZEN ŐSI TEMPLOM
FALAI KÖZÖTT
NYUGSZIK BOLDOG GIZELLA
BAJOR HERCEGNŐ
SZENT ISTVÁN FELESÉGE
AZ ELSŐ MAGYAR KIRÁLYNÉ
A NIEDERNBURG KOLOSTOR
APÁTNŐJE

Bajor Gizella, Szent István felesége, Magyarország királynője a passaui Niedernburg kolostor freskóján

A passaui Niedernburg templom és kolostor keleti homlokzata, Bajorország

Boldog Gizella
Magyarország királynője és Passau-Niedernburg apátnője

A passaui püspökség Niedernburg kolostora Passau óvárosában (Altstadt városrész) a világ néhány eredeti szent sírja egyikének ad otthont: ez boldog Gizella sírja, aki Magyarország első királynője volt. Az ún. Parz kápolnában található sír egy, a 11. századból származó román stílusú sírkővel van lefedve; efelett emelkedik a gótikus felső sír. Sok magyar zarándok, köztük püspökök és miniszterek érkeznek évről évre az első magyarországi keresztény királynőhöz és róják le kegyeletüket. Gizella, Pörös Henrik bajor herceg és hitvese, Burgundi Gizella leánya, 985-ben született Regensburgban vagy annak közelében. A gyermek nevelésével szent Wolfgang püspököt bízták meg, aki Gizella testvéreit is nevelte: a későbbi augsburgi püspököt, Brunt; és Brigidát, aki aztán a regensburgi Mittelmünster kolostort mint apátnő vezette.

Gizellát már 11 éves korában kijelölték a magyar trónörökös feleségének, és ezzel Magyarország leendő uralkodójának. A magyarság akkoriban rettegett nép volt. Harcoló és rabló hadjáratai Európát évtizedeken keresztül félelemben tartották, egészen a 955-ös augsburgi vereségig. Ezu-tán határozták el, hogy nyugodtabb életformát választanak, letelepednek és felveszik a keresztény vallást. Piligrim passaui püspök (971–991) misszionáriusokat küldött Magyarországra; talán ezek közül az egyik keresztelte meg Géza fejedelmet és fiát, Vajkot, aki attól kezdve a passaui dóm védőszentjének, Stephannak, magyarul Istvánnak a nevét viselte. Az 1000. év karácsonyának első napján Esztergomban Istvánt és Gizellát, mint első magyar királyi párt megkoronázták. Gizellának igen nagy része volt a magyar nép kereszténnyé válásában. A szegényekhez mindig bőkezű volt, sok kolostort és templomot építtetett; királyi székhelyén, Veszprémben, a dóm személyes alapítványa. A magyar királynőnek persze a fájdalmakból is bőven kijutott. Minden gyermekét el kellett temetnie, utoljára 1031-ben a trónörököst, Imre herceget. Amikor 1038-ban István meghalt, az özvegyet az ellen-

Bajor Gizella, Szent István felesége, Magyarország királynőjének sírhelye a passaui Niedernburg kolostorban, jobbra fent a páncélozott ereklyetertó.
Fényképezte Torpai Imre, 2019

zéki pogány pártok üldözték, később elfogták és megkínozták. 1042-ben unokaöccse, III. Henrik császár kiszabadította és visszakísérte bajor hazájába. Itt belépett a passaui Benedek-rendi Niedernburg alapítványba és ott 1060. vagy 1065. május 7.-én bekövetkezett haláláig mint apátnő tevékenykedett. Ez idő óta Gizellát Passauban, csakúgy, mint Magyarországon, mint üdvözültet tisztelik; ezt a tiszteletet 1975-ben Róma is hivatalosan elismerte.

1000 év után újra együtt. Szent István király és Boldog Gizella királynő ereklyéi a passaui Niedernburg kolostorban. Fényképezte Torpai Imre, 2019

Drei_Flüsse_Stadt Passau

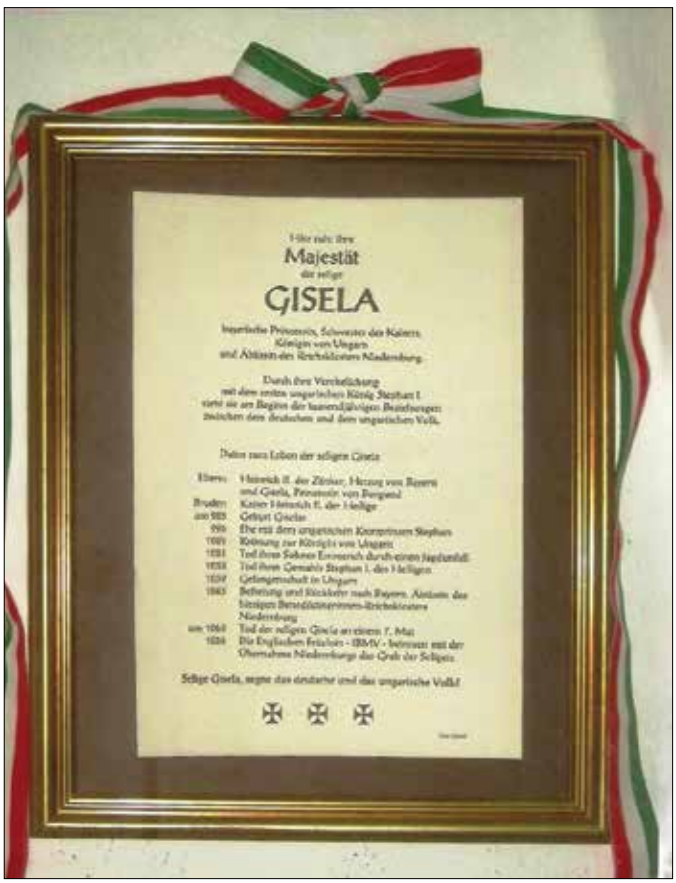
Ungarischer Bischof brachte Reliquie des Hl. Stephanus

Ungarisches Königspaar Gisela + Stephanus in Passau wieder vereint.

Stephan, der erste christliche König Ungarns, schuf zusammen mit Gisela die Grundlagen des kirchlichen und des staatlichen Lebens in Ungarn. Nach seinem Tod ging Gisela ins Kloster Niedernburg in Passau, wo sie verstorben ist. Jetzt sind beide wieder in Niedernburg vereint. Foto: Bistum Passau

Ein zweifacher Brückenschlag erfolgte am Montag, 7. Mai, in Passau: ein europäischer und ein historischer. Vor tausend Jahren haben Passauer Missionare Ungarn christianisiert. Jetzt sind Reliquien des ersten christlichen Königspaares, Stephan (um 970-1038) und Gisela (um 985-1060), in der Klosterkirche Niedernburg zusammen gebracht worden. Der Bischof von Székesfehérvár, Antal Spányi, sah die Feierlichkeiten so: „Heute und hier konkretisieren wir ein vereintes Europa"; dies am Festtag der seligen Gisela.

A passaui *Drei Flüsse Stadt* (Három folyó) újság szerint a székesfehérvári Spányi Antal püspök Szent István ereklyét hozott az angolkisasszonyok egykori passaui kolostorába, ahol Gizella földi maradványai nyugszanak. 2012. május 7.

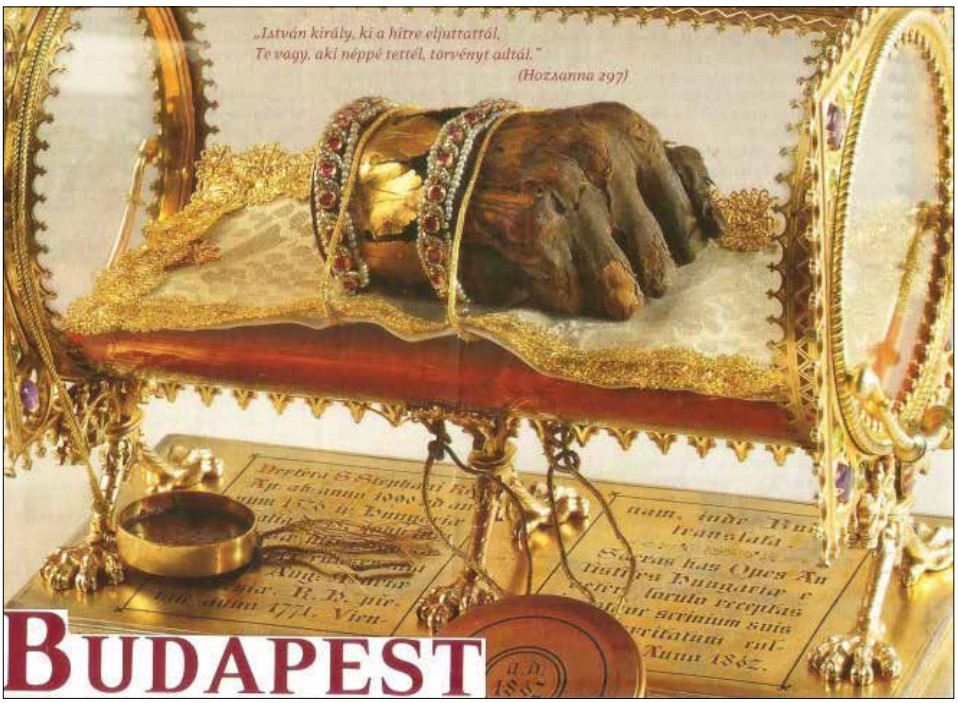
Gizella királynő életrajza német nyelven, a passaui Niedernburg kolostorban.
Fényképezte Torpai Imre, 2019

A magyar korona. Korábbi bizánci és nyugati ötvösművekből
a XII. században állították össze. (Kép: Commons.wikimedia.org)

Magyarország címere

Szent István jobb kezének ereklyéje a budapesti Szent István Bazilikában.
István király, ki a hitre eljutottál, / Te nagy néppé tettél, törvényt adtál. Hozsanna, 297.

A bambergi lovas

Fotó: Berthold Werner, Wikipédia

A bambergi dóm és híres lovasa. A hozzávetőlegesen 1235-ben készült, ismeretlen mestertől származó lovasszobor valószínűleg I. István magyar királyt ábrázolja, aki II. Henrik császár sógora volt. Fotó: Reinhold Möller, Wikipédia

A bambergi lovasszobor a méltóságteljes, tiszteletet parancsoló magatartást személyesíti meg. Az emberi méltóság jelképe, a mindannyiunkat jellemző emberi fenséget ábrázolja – akár gyermekről, akár agastyánról, akár áldozatról, akár tettesről, akár haldoklóról, akár életvidém egyéniségről lenne szó –, és természetesen magát a szobrot szemlélő látogatót is kitünteti. A lovasszobor 1235-ből, egy ismeretlen mestertől származik. A bambergi székesegyház leghíresebb mesterműve, azonban nem lehet tudni pontosan, hogy kit ábrázol – a feltételezések szerint I. István magyar királyt, aki II. Henrik császár sógora volt. A szobor a nemes alkatú lóval, a királyi megjelenésű lovassal, aki belovagol e szent helyre, a korabeli szobrászművészet egyik kimagasló alkotása.

Sonntag Trinitatis
3. Juni 2007

10:30 h Empfang und Begrüßung
(Kindergarten)
10:50 h Gemeinsamer Gang zur Kirche
11:00 h Festgottesdienst
13:00 h Festessen (Kindergarten)
anschließend Mittagspause
15:00 h Festrede (Richard-Christian Bothar, HOG Bell)
Grußworte der Gäste
Darbietung des Mediascher Männeroktetts
Kaffee & Kuchen

Kirchgang is Siebenbürgen

Wiedereinweihung der restaurierten Evangelischen Kirche A. B. zu Bell / Buia / Bólya

Die evangelische Kirche (XV. Jahrhundert, Hl. Nikolaus)

Siebenbürgische Zeitung

DIES UND DAS

Einzigartiger Zusammenhalt

Wiedereinweihung und Heimattreffen in Bell im Kaltwassertal

Mitten im malerischen Kaltwassertal liegt das zur Gemeinde Marktschelken gehörende Dorf Bell. Hier steht die evangelische Kirche, ein Bau aus dem 15. Jahrhundert. Vor fünf Jahren schien es so, dass diese Kirche einstürzen würde, wie jene in Wölz. In letzter Minute konnte die Kirche dank der Initiative der Heimatgemeinschaft (HOG) Bell in Deutschland und mit Unterstützung des Mediascher Bezirkskonsistoriums nicht nur gesichert, sondern auch renoviert werden. Am 3. Juni wurde die Kirche durch Bischof D. Dr. Christoph Klein, den Ortspfarrer Gerhard Servatius-Depner und den Bezirksdechanten wieder eingeweiht. Zu dem Gottesdienst strömten rund 60 Beller, die in Deutschland leben, und 20 in Bell lebende Evangelische.

Die Dorfbewohner aller Ethnien und Konfessionen bewiesen einen einzigartigen Zusammenhalt. Alle kamen in die Kirche, von orthodoxer Seite sogar der Ortspfarrer, und feierten gemeinsam mit ihren Landsleuten von nah und fern die Wiedereinweihung und das Heilige Abendmahl. Musikalisch untermalt wurde der Gottesdienst von dem Mediascher Männeroktett unter der Leitung von Edith Toth, die auch die E-Orgel spielte.

Der Vertreter der zuständigen evangelischen Pfarrerin Hildegard Servatius-Depner, Pfarrer Gerhard Servatius-Depner, sagte zur Begrüßung: „Wir haben keine Worte der Freude und des Dankes für die Hilfe, die wir bei der Renovierung der dem Heiligen Nikolaus gewidmeten Kirche in Bell erfahren haben."

Bischof D. Dr. Christoph Klein pflichtete ihm in der Predigt bei: „Worte fehlen uns oft, aber es ist gut zu wissen, dass wir Menschen in solchen Situationen nicht selbst Worte finden müssen. Gott schenkt uns Worte, die wir einfach sprechen dürfen". Bischof Klein ist übrigens nach Müller-Langenthal der zweite Bischof, der in Bell predigte. Vor zwölf Jahren hatte der Bischof schon einmal die Kirchengemeinde besucht und festgestellt, dass das Gotteshaus sich in einem bedauerlichen Zustand befinde. An diesem Dreifaltigkeitssonntag betonte er nun, dass die HOG alles tue, damit dieses Gotteshaus Zukunft erhalte.

Schon vor einem guten Jahr hatte der HOG-Vorsitzende Richard-Christian Bothar begonnen, nach Möglichkeiten zu suchen, die evangelische Kirche in seinem Heimatort vor dem Verfall zu retten. Dazu sagt er heute: „Wir sahen, dass in Siebenbürgen und vor allem in Hermannstadt etwas gemacht wird, und wollten nicht die letzten sein, die aktiv werden." Unterstützung fand Bothar nicht nur bei Hilde Pohl, Vorsitzende der Kreisgruppe Rüsselsheim der Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen, sondern auch bei seiner Kirchengemeinde Rückingen, wo er als Küster dient. Diese stellte die Verwaltungsstrukturen für die Spendenaktion zur Verfügung.

Die ersten Sicherungsmaßnahmen wurden aus Mitteln durchgeführt, die bei einer zweckgebundenen Kollekte im Mediascher Kirchenbezirk zusammengetragen wurden. Die Aktion motivierte die in Deutschland lebenden Beller und ihre Freunde, selbst zu spenden und schließlich kamen rund 6 000 Euro zusammen. So konnte die Kirche renoviert und die schöne Kassettendecke repariert werden.

Was Außenstehenden an diesem Sonntag einzigartig schien, ist für den Bürgermeister von Marktschelken, Nicolae Anghelina, Alltag. In seiner Ansprache beim anschließenden ersten Heimattreffen im Kindergarten erklärte er, von dem Zusammenhalt der Ethnien in diesem Ort zeuge nicht nur das dreisprachige Ortsschild, sondern die guten Beziehungen, die auch heute gepflegt würden: „Viele haben im Laufe der Jahrhunderte versucht, einen Keil zwischen Sachsen, Ungarn, Rumänen und Roma zu treiben. Gelungen ist es bis heute keinem."

Wer am Dreifaltigkeitssonntag in Bell war, konnte sich davon überzeugen. Auch in der Küche, wo Frauen aller Ethnien gemeinsam für das leibliche Wohl der Teilnehmenden sorgten.

Beatrice Ungar

Bischof D. Dr. Christoph Klein und Pfarı Gerhard Servatius-Depner in Bell.

Foto: Beatrice Ung

A Siebenbürgische Zeitungban megjelent újságcikk az evangélikus templom újjászenteléséről. A cikkhez mellékelt fotó az istentisztelet után készült

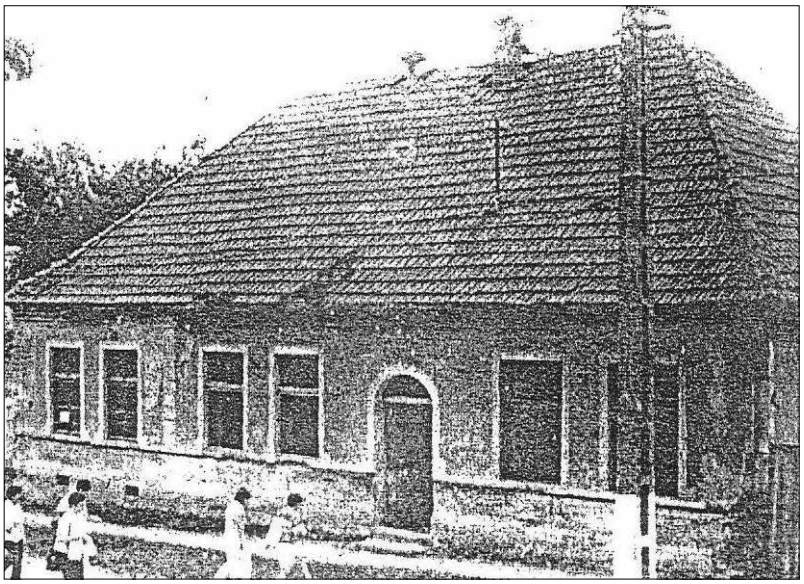

Bólya a Váralján a patak mentén, 1957 nyarán. Vasárnap délutáni séta: Császár Ödön, édesapja, Császár Lajos és Bödör András (etédi származású), malmunk egykori gépésze

A kép bal felső sarkában az új fahíd építése folyik, láthatók a Kalba patakába bevert cölöpök, meg a kalapácskos. Mellette a fehér iskolaépület és a két eperfa. Az iskola mögött a Wagner család, Eleonora és Heinrich mérnök mutatós villájának tetőzete még látható. Később a villát felelőtlenül lebontja a falu akkori vezetősége, és az ebből származó bontásanyagból felépítik a kollektív gazdaság istállóit. A lebontott villa helyén új házak épültek. Fenn a dombon, a háttér magaslatának közepén Ürmösi Maurer kisasszony nyaralója, meg a Nagy Erzsébet és Szántó János (hegybeli) háza látható. Mára ezekből az épületekből már egyik sem létezik. Ezen a dombon van a grófok temetője a föld alatti kriptával. A domb északi részén a régi római katolikus templom volt, melyet a 19. század végén lebontottak.

Az egykori bólyai községháza

Kötelességemnek tartom, hogy írjak az egykori községházáról. Miután a Hoch család ingatlanát államosították, az impozáns, szép épületet átvette a községi állami hivatal. Az ingyen kapott ingatlant berendezték és községházának nyilvánították, ahol 1964-ig több intézmény tevékenykedett: takarék- és hitelegyesület, postahivatal, telefonközpont, a rendőrség pincéjében fogház, jól ellátott könyvtár, három nyelven írt könyvekkel.

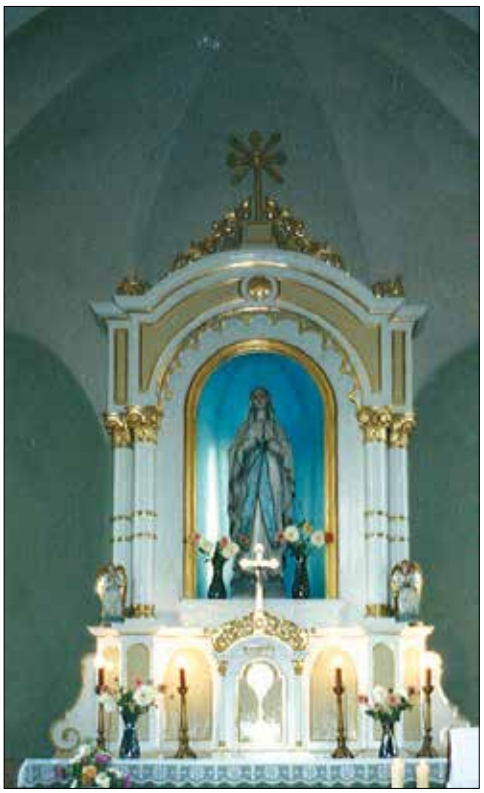
A bólyai községháza volt 1964-ig. A telek valamikor a Bolyai család tulajdonát képezte. Herczeg János fényképe, 2002 július 21

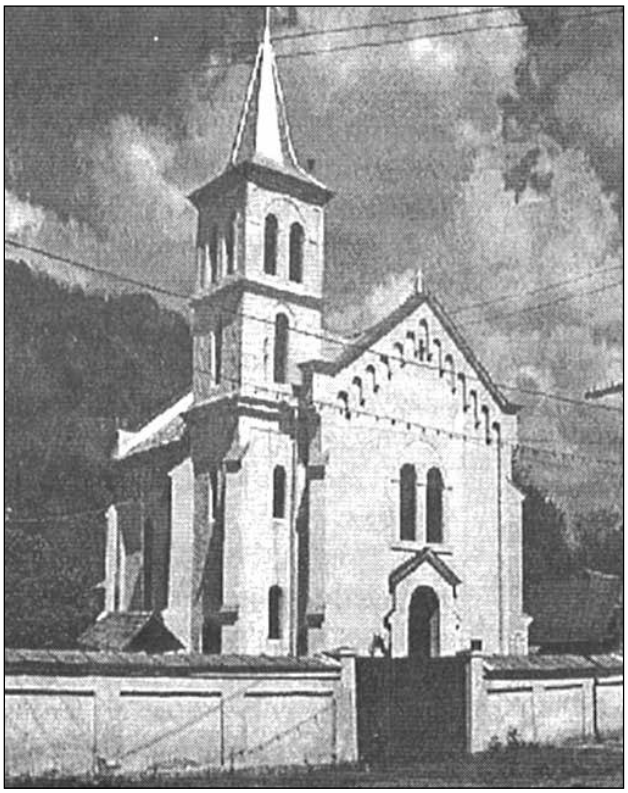
Románia megyésítése következtében Bólya községet Nagyselykhez kapcsolták Ingodály, Isztina helységekkel együtt. Az épület üresen maradt, így 1970-ben a marosvásárhelyi Bolyai Társaság felajánlotta, hogy megvásárolja. Az adásvétel nem sikerült, így a gazdátlan épület annyira tönkrement, hogy a hátsó része beomlott. Nemrég, a csatolt kép szerint, tatarozták, feljavították, elcsúfítva az épület homlokzatát, így inkább istállónak tűnik kívülről. Egészségügyi rendelő működik benne, ahol két orvos rendel hetente kétszer. Sajnos a mai kőművesek így tudnak dolgozni, keveset tanultak elődeinktől. A bejárat az udvar felől megmaradt, úgy hagyták példának az utókorra, hogy láthassuk, miként dolgoztak a régi időkben.

Halmágyi Zsolt fényképe, 2017

Az oltár, a templom és az iskola

Kiegészítő megjegyzések a templom és az iskola felújításáról

Ismertetni szeretném a kedves Olvasóval a több, Németországból érkezett segély közül azt a hármat, ami általam (Torpai Imre) történt.

1. Az oltár restaurálása, aranyozása

1993-ban, György Tibor plébános idején az oltár restaurálásáért vittem (Németországból) 1500 darab szivarpapír vastagságú, boríték-méretű (16x11 cm), 24 karátos aranylemezt, lakkokat, festékeket, ragasztókat meg ecseteket. Mielőtt György Tibor plébános Bólyából Marosvásárhelyre távozott, 1994-ben Palkó Sándor restaurálta az oltárt. Hálás köszönet neki és segítőinek.

2. Templomunk külső javítása, festése

1997. augusztus 4-én a scheinfeldi római katolikus plébános, Reeg H., az evangélikus tiszteletes úr, Haag H., a polgármester, Graf W. és jómagam, Torpai Imre (adakozó) 5200 nyugatnémet márkát adtunk át a bólyai római katolikus egyház tanácsának, hogy végezzék el a bólyai templom külső javítását és festését, ugyanis a következő évben – 1998-ban – ünnepeljük a templom felszentelésének 100. évfordulóját (1898–1998). A tanács tagjai és Barna Mária kántor asszony vállalták a feladatot, viszont végül kontár munkát végeztek. Egy szürke anyaggal befröcskölve – precskelve – a falakat, a szép stukkódíszeket is elfedték, ráadásul két hét múlva a precskelés hólyagosodni és mállani kezdett. Mindezt annak ellenére tették, hogy az adomány átadásakor kértük, hogy egyszerű fehér mésszel fessék le a falakat, ahogyan elődeink ezt mindig is cselekedték.

3. A váraljai iskola megmentése a romokból

Jótékonykodó scheinfeldiek és jómagam adományából történt meg a váraljai iskola felújítása. Három részletben hoztam el az adományokból begyűlt és a magam részéről felajánlott összegeket. 2700 eurót adtam át, ami beváltva, az akkori árfolyamon számolva 85 102 840 lej volt. Az iskola így újraépülhetett romjaiból. Köszönetet mondok mindazoknak, akik részt vettek a munkálatok kivitelezésében.

KIVÁLÓ ESEMÉNYEK BÓLYÁN

1996. AUGUSZTUS 15. – 2008. NOVEMBER 20. KÖZÖTT

Bólya, 1996. augusztus 15.

Torpai Imre fehérmárvány táblát állított a bólyai római katolikus templom falára az I. és II. világháborúban elesett bólyai hősök emlékére

Fekete Tamás plébános felszenteli a hősök emléktábláját

A ministránsok felolvassák a hősök neveit

Az emléktábla felszentelése után a plébános gyászbeszédet mond az életben maradt özvegyeknek és árváknak

Bólya, 1996. november 20.

Bolyai Farkas halálának 140. évfordulójára emlékezve aranybetűs, fekete márványtáblát adományozott és állított fel Torpai Imre a római katolikus plébánia falára. Ez volt az első megemlékezés, amit én, Torpai Imre kezdeményeztem Bolyai Farkas, a világhírű polihisztor előtt tisztelegve, akinek 1775-ben itt ringott a bölcsője, a Szász utcában, nem messze templomunktól. Fényképezte Torpai Imre, 1996

Bólya, 1996. november 24.

A medgyesi RMDSZ, valamint cserkészei négynyelvű réztáblát avattak Bolyai Farkas halálának 140. évfordulójának emlékére. Dáné Tibor Kálmán közművelődési előadó méltatta az eseményt. Avatás előtt Harai Pál medgyesi esperes mondott szentbeszédet, majd az ünnepélyes leleplezés után felszentelte az emléktáblát. A kiskapusi és medgyesi cserkészek kultúrműsorral zárták a rendezvényt. Fényképezte Kósa Ernő, 1996

1998. szeptember 8., délelőtt

A 100 éves bólyai római katolikus templom jubileumát celebrálták dr. Jakubinyi György Miklós érsek úrral, Fekete Tamás bólyai plébánossal, a környék hét plébánosának jelenlétében

Dr. Jakubinyi György Miklós érsek úr misézik

Dr. Jakubinyi György Miklós érsek úr szentbeszédet tart

A bólyai hívők

1998. szeptember 8., délután. *Bólya monográfiája* – nyilvános könyvbemutató a bólyai Kultúrházban

Torpai Imre felszólalása

Nagyméltóságú és főtisztelendő érsek úr, tisztelt meghívottak, kedves vendégek, szeretett bólyaiak!

Én úgy gondolom, hogy bármivé legyen az ember, bárhová vesse a sors, a legtisztábban ragyogó emlékei, melyek a sírig kísérik, amelyek meghatározzák vágyait és akarásait, azok a gyermekkorból származnak. Ehhez az időszakhoz tapad széttéphetetlenül az édesanya fáradhatatlan, gondos és aggódó alakja, jóra intő, nevelő, szerető szava. És ehhez tapad a felhőtlen gondtalanság kora, amikor az első felfedezéseinket tettük a világról, amelyek mércévé lettek további életutunkon. Ekkor születtek első álmaink, amelyek a továbbiakat formálták, alakították. És ez a kis világ, amelyben jelen van az édesanya drága képe, a szerető család, a környezet feIfedezése, a szárnybontogatás, az önfeledt nevetés és vidámság, a végtelen játék és a komollyá, öntudatossá érés, ez a szülőföld.

Szűkebb szülőföldünkön ismerünk minden dombot, minden lapályt, minden gübbenőjét és csilingelő csobogását a pataknak, a fát és hűvösét az árnyékának, az odúkat, a madárfészkeket, a mezőket, a házakat, az embereket, a temetőket és a romokat.

Szándékosan említem a romokat, hisz azok a múltat jelentik, ahol romok vannak, ott több évszázados, évezredes történelem von. Isten mindennek rendeltetést adott. Az embernek azt, hogy szeresse ezt a világot, felebarátait, hogy doIgozzon, alkosson valami maradandót, hogy legyen, amit az utódaira hagyományozzon, s mindenekelőtt azt, hogy tiszteljük őt.

Bólyai elődeink, falustársaink szántva, vetve, aratva, templomokat és iskolákat építve éltek. Isten parancsa szerint őrizték, ápolták szokásaikat, hagyományaikat, gyakorolták hitüket, bizonyították, hogy méltók a megmaradásra.

A szülőföldemtől távol, de annak örök vonzásában, és ide kapaszkodó gyökerekkel én is tenni akartam érte valami maradandót. S templomunk, Isten és a Boldogságos Szűzanya hajlékának százéves fennállására úgy gondoltam, méltó lesz megörökíteni közös kincsünket, mindent, ami a falu, a lakói életéről szól.

Hatalmas fába vágtam a fejszém, hisz gazdag, tartalmas és mozgalmas élet folyt itt, amiről a 13. századtól írásos dokumentumok is tanúskodnak.

Átfogó levelezésem eredményeképp úgy gondolom, sikerült majd minden korhű bizonyságot felhajtani és hiteles képet nyújtani Bólya viharos történelméről, kezdve a királyi adományozásoktól a birtokviszályokig, a török-tatár dúlásokig, nem felejtve ki a földrengést, a tűzvészt, az árvizet és a háborúkat sem.

Külön fejezet foglalkozik a népi örökséggel, a hagyományokkal, a szokásokkal, a népviselettel. Bólya világhírű büszkesége, Bolyai Farkas és János, a kiváló tudós matematikusok is helyet kaptak e kis kötetben, mintegy jelképezve azt is, hogy e kis település is adott olyan fiakat a világnak, akik jelentősen gyarapították előrehaladtában. Nem feledkeztem meg templomunk fő ékessége, a Boldogságos Szűzanya lourdes-i történeté-

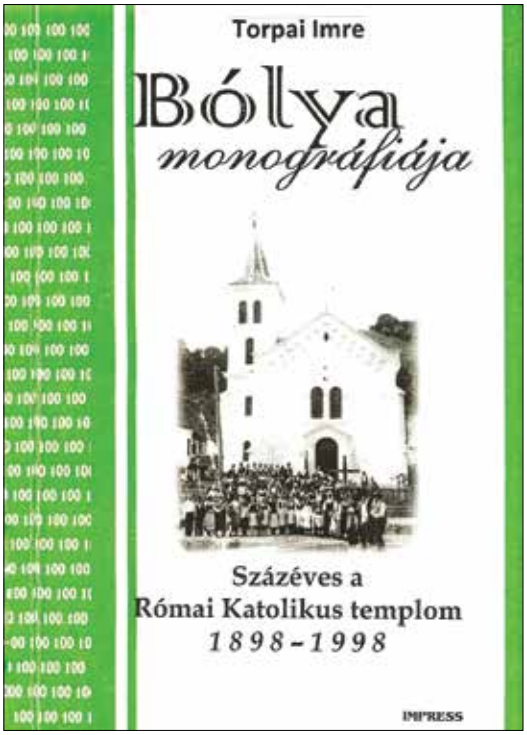
ről, hisz sokan nem tudhatják, hogy égi oltalmazónk szobra pontos mása annak, ahogy annak idején Isten Anyja Bernadette Soubirous-nak Lourdes-ban 18-szor megjelent.

Bemutatom az itt szolgált egyházi embereket, a tanítókat, tanárokat, a falu népét, az elszármazottakat, az elszármazottak gyerekeit. Sok-sok segítséget kaptam mindehhez, mindenkinek köszönetet mondok érte, s nevüket most csak azért nem említem, mert túl hosszú lenne a felsorolás. Most ezen a nagy ünnepen, kezemben a falunkról írott kis kötettel, el kell mondanom, hogy szeret minket az Isten, és szeretét nemcsak a ránk, elődeinkre mért megpróbáltatásokkal fejezi ki, de olyan barátokat is adott, mint a scheinfeldi vendégeink, akik immár ötödször jönnek a jókedvű adakozó örömével, akik számottevően hozzájárultak, hogy a százéves szent hajlék megújhodjon e napra, s akik mindig ott segítenek, ahol szükség van rá. S szeret minket azért is az Isten, mert megőrzött összetartozásunkban, mert hiába szóródtunk szét Magyarországtól Kanadáig, Ausztriától Németországig, Németországtól Jordániáig, a falu visszahív a nagy eseményekre, megosztani az örömöt, amely csak így, együtt teljes.

Fogadják olyan szeretettel a Bólya, a bólyaiak múltját és jelenét felvonultató, magyarok, románok és szászok közös életét bemutató monográfiát, amilyennel a hozzá való anyagot gyűjtöttem, írtam, szerkesztettem, és ha bírálatra találnak okot benne, szóljon mentségemül, hogy nem szakemberként tettem, hogy a szülőföldem iránti végtelen ragaszkodásom akartam kifejezni vele.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Bólya, 1998. szeptember 8.

Bólya monográfiája,
Impress Kiadó, Marosvásárhely, 1998.

Torpai Imre konferál a bólyai Kultúrházban a *Bólya monográfiája* c. könyvének bemutatóján. Háttérben Baczay Izabella és Szabó Károly tanító

A zsúfolásig megtelt kultúrotthon

Torpai Imre könyvét dedikálja dr. Jakubinyi György Miklós katolikus érsek úrnak

A Kovászna megyei Lemhény község tánccsoportjának díszműsora a kultúrház színpadán

Székely diákok csárdást járnak

Mindenki a táncot figyeli

Gyülekezés a falu központjában az ünnepély után

Díszebéd a bólyai plébánián. Előtérben a scheinfeldi (Németország) vendégek

Igen Tisztelt Torpai Úr!

Hálás szivvel megköszönöm a kedves ajándékot, a szép monográfiát Bólyáról.-Én ki akartam fizetni az árát,de azzal utasitották el,hogy ajándék. Isten fizesse!

Egyben gratulálok is az igen szépen összeállitott, gondosan,csinosan összehozott nagy munkának.Nagy érdeklődéssel olvastam végig és gyönyörködtem benne.

Örömmel vettem volna részt a szép ünnepségen,de ez nem sikerült. A jó Isten azt akarta,hogy szenvedésben legyen részem.Miután a gipsztől megszabadultam,járni próbáltam,de nehezen ment. Megállapitották,hogy viz van a térdemen.A műtőasztalon kiderült,hogy nem viz,hanem genny uralkodik ott,ami bizony halált is okozhatott volna,ha bekerül a szervezetbe. Sikerült megtisztitani tőle,7 napig voltam újból kórházban. Jelenleg is még rajtam van a kötés,-

Bár személyesen nem sikerült találkoznunk, a legnagyobb tisztelettel és elismeréssel gondolok Torpai úrra. A jó Isten áldja meg önzetlen és kitartó munkájáért!

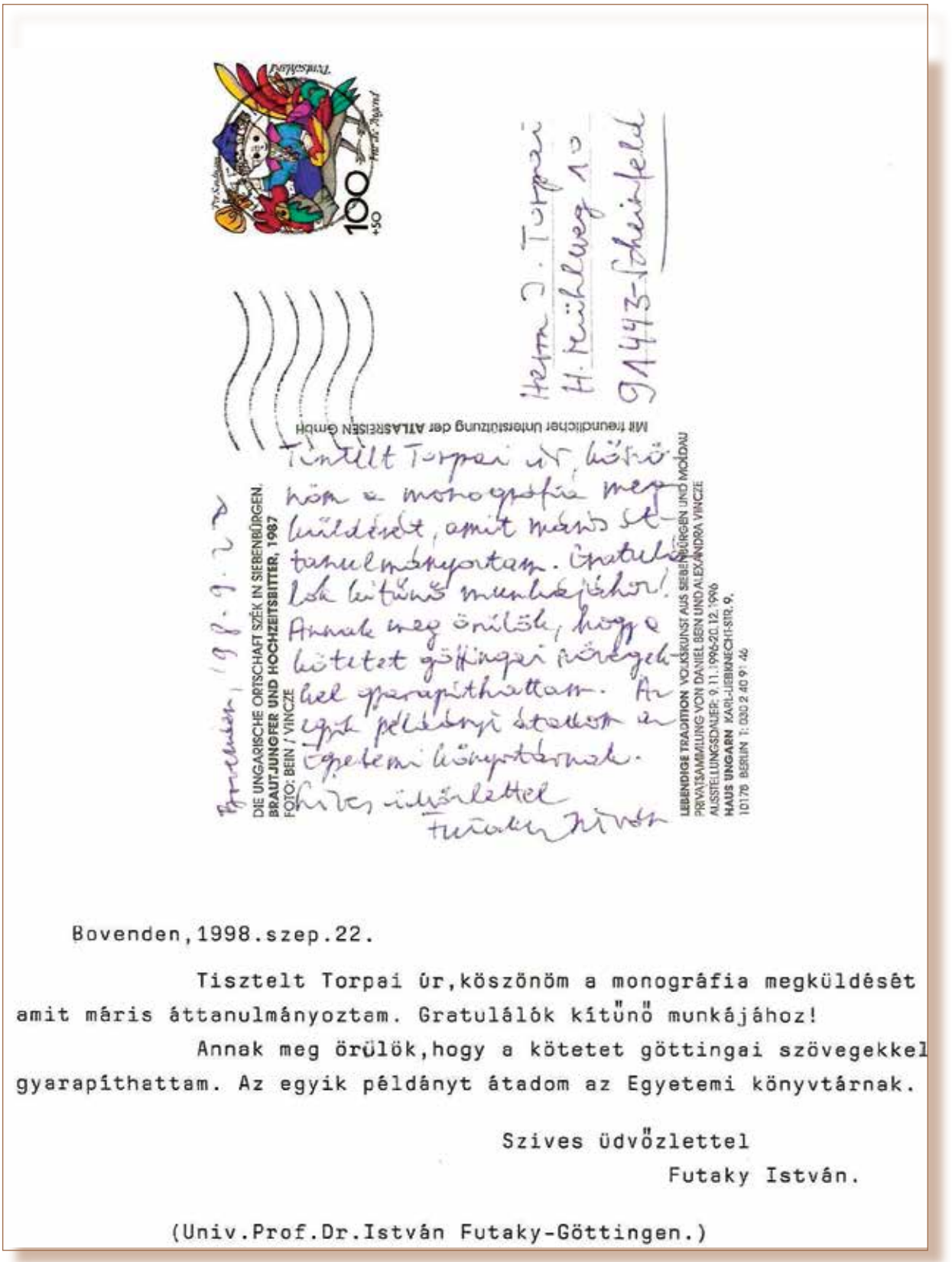
Maradok hálás szivvel és imádságos lélekkel:

Brassó,1998.okt.10.

Szirmai Béla

(Szirmai Béla-plébános úr-levele)

Szirmai Béla Brassói plébános Torpai Imréhez intézett levele

Bovenden, 1998.szep.22.

Tisztelt Torpai úr, köszönöm a monográfia megküldését amit máris áttanulmányoztam. Gratulálók kitűnő munkájához!

Annak meg örülök, hogy a kötetet göttingai szövegekkel gyarapíthattam. Az egyik példányt átadom az Egyetemi könyvtárnak.

Szives üdvözlettel

Futaky István.

(Univ.Prof.Dr.István Futaky-Göttingen.)

Prof. dr. Futaky István Torpai Imréhez intézett levele Göttingenből

WIENER STADT- UND LANDESBIBLIOTHEK
MAGISTRAT DER STADT WIEN
MAGISTRATSABTEILUNG 9

A-1082 Wien - Rathaus
Tel.: (+43 1) 4000-84915
FAX: (+43 1) 4000-7219

Aktenzahl: MA 9 - 194/2000

Herrn
Emmerich TORPAI

H.Mühlweg 10
D-09162-371 Scheinfeld

Bundesrepublik Deutschland

Wien, 08. März 2000

Sehr geehrter Herr Torpai!

Im Namen der Wiener Stadt- und Landesbibliothek bestätige ich mit Dank den Erhalt Ihres Buches „Bólya monográfiája", das mit der Signatur A 245.546 (IN 390.712) in den Bibliotheksbestand eingereiht wurde.

Die Wiener Stadt- und Landesbibliothek ersucht, ihr auch weiterhin Ihre Veröffentlichungen zu übermitteln.

Mit freundlichen Grüßen,

Für den Abteilungsleiter:

Johanna Pisa

Johanna Pisa, VOK
Erwerbsabteilung

A bécsi közkönyvtár Torpai Imréhez intézett levele

6 ROMÁNIAI MAGYAR SZÓ

1998. október 15.

Bólya monográfiája

„Milyen programod van szeptember 8-án?" - ilyenformán intézte hozzám kérdését Szabó Levente barátom valamikor még augusztus közepe táján. - Mert ha nincs egyéb fontosabb tennivalód, meghívlak szülőfalumba, Bólya katolikus templomának százéves évfordulójára, meg az az eseményt követő ünnepségre a Kultúrotthonba, ahol sor kerül a helyi születésű, de Németországban élő Torpai Imre „Bólya monográfiája" c. könyvének bemutatására. A meghívás kész szellemi provokáció számomra, lévén, hogy elhunyt nagyapám, Császár Ferenc is ott született a századelőn. Emiatt akad néhány félig elismert és felfedezett rokonom Nagyszebenben és Bólyában egyaránt, hiszen magától értetődő, hogy a Nagyszeben környéki magyar falvak lakói valamikor ebben a városban próbáltak szerencsét - s ha nem sikerült, irány a nagyvilág.

A nagyszebeni magyarság első hulláma Bólyából, Vízaknáról, Alamórról, Szakadátról verbuválódott, s ehhez még hozzájárult a székelyföldi, több hullámban érkező katolikus és református lakosság. Élő példa erre nagyszüleim származása, melynek eredményeként e sorok írója Ádámos, Bólya, Erdőszentgyörgy és Rigmány jegyeit viselheti.

Természetesen az idejében kapott meghívóra nem mehettem el, hiszen mindig úgy történik, hogy amikor az ember valamit jól kitervez, soha nem jön össze. Ám kellemes meglepetést tartogatott Szabó Levente, amikor az ünnep után meglátogatott, és elmesélte a 100 éves templom megünneplését, Bolyai Farkas emlékének felidézését és a Bólya-monográfia bemutatását.

Az erdélyi magyarság Dél-Erdély és főleg Nagysze vidéke szórványnak számít. S nem gondol arra, hogy in származnak népünk zseni apostolai: gondolok pl. Bo Farkas jeles matematiku Nicolaus Olahus human krónikaíróra vagy Bethlen borra, az EMKE jeles elnök Kós Károlyra, aki mindig vesen visszaidézte szeb élményeit, vagy Heltai Gáspá aki Nagydisznód szülötté nyomdászatban szerzett fe hetetlen érdemeket....

A Bólya monográfiáj könyv 312. oldalán éppen a s ványmagyarság értékteremt értékőrző állapotát fejti szerző. A könyvet „lélekkel" a bólyai származású - álta sajnos csak hírből ismert - To Imre: annyi információt s gáltatott, hogy e mű alapján több tanulmány is elkészíth Nagyon részletesen leírt faluban található reform közösség áltérését a katoli hitre, és az ebből a lendüle 1898-ban felépült katoli templomot, majd az evangéli templom történetét, amely az ban mára ortodox templom lett. A templomleírást és fé képes dokumentumait Bol Farkas életének bemutat követi, majd a magyar oktatá olvashatunk: Bólyában ez elő a katolikus templom mell épületben volt megszerve később, a harmincas évek zepén, felépült az új mag iskola, ahol - többek között volt nagyszebeni magyartaná Medek Margit is tanított.

Jelenleg a faluban már cs nyugdíjas Szabó Károly taní tartózkodik a régi pedagó gárdából, ő szokott lenn alkalmi idegenvezető, a krónikása, összetartója. Jóma is nála szoktam kipihenni ma bólyai sétáim után, egy jó v bor mellett, amelyet ke felesége finom, meleg fán felségessé tesz. Lakásuktól messze található Várkaste falu valamikori híressége lenleg romhalmaza, amely íg kevélyen hirdeti régmúlt dicsőségét. A szerző szeri született Bolyai Farkas kastélyban kápolna is talál magyar és latin nyelvű ratokkal, de az egész épület á évente romlik, kriptája g mekek játszóhelye lett.

Bólya monográfiája

Milyen programod van szeptember 8-án? – ilyenformán intézte hozzám kérdését Szabó Levente barátom valamikor még augusztus közepe táján. – Mert ha nincs egyéb fontosabb tennivalód, meghívlak szülőfalumba, Bólya katolikus templomának százéves évfordulójára, meg az eseményt követő ünnepségre a Kultúrotthonba, ahol sor kerül a helyi születésű, de Németországban élő Torpai Imre *Bólya monográfiája* c. könyvének bemutatására. A meghívás kész szellemi provokáció számomra, lévén, hogy elhunyt nagyapám, Császár Ferenc is ott született a századelőn. Emiatt akad néhány félig elismert és felfedezett rokonom Nagyszebenben és Bólyában egyaránt, hiszen magától értetődő, hogy a Nagyszeben környéki magyar falvak lakói valamikor ebben a városban próbáltak szerencsét – s ha nem sikerült, irány a nagyvilág.

A nagyszebeni magyarság első hulláma Bólyából, Vízaknáról, Alamorról, Szakadátról verbuválódott, s ehhez még hozzájárult a székelyföldi, több hullámban érkező katolikus és református lakosság. Élő példa erre nagyszüleim származása, melynek eredményeként e sorok írója Ádámos, Bólya, Erdőszentgyörgy és Rigmány jegyeit viselheti.

Természetesen az idejében kapott meghívásnak nem tehettem eleget, hiszen mindig úgy történik, hogy amikor az ember valamit jól kitervez, soha nem jön össze. Ám kellemes meglepetést tartogatott Szabó Levente, amikor az ünnep után meglátogatott, és elmesélte a 100 éves templom megünneplését, Bolyai Farkas emlékének felidézését és a Bólya-monográfia bemutatását.

Az erdélyi magyarságnak Dél-Erdély, és főleg Nagyszeben vidéke szór-

ványnak számít. Senki nem gondol arra, hogy innen származnak népünk zseniális apostolai: gondolok pl. Bolyai Farkas jeles matematikusra, Nicolaus Olahus humanista krónikaíróra vagy Bethlen Gáborra, az EMKE jeles elnökére, Kós Károlyra, aki mindig szívesen visszaidézte szebeni élményeit, vagy Heltai Gáspárra, aki Nagydisznód szülötteként a nyomdászatban szerzett feledhetetlen érdemeket…

A *Bólya monográfiája* c. könyv 312. oldalán éppen a szórványmagyarság értékteremtő és értékőrző állapotát fejti ki a szerző. A könyvet „lélekkel" írta a bólyai származású – általam sajnos csak hírből ismert – Torpai Imre: annyi információt szolgáltatott, hogy e mű alapján akár több tanulmány is elkészíthető. Nagyon részletesen leírta a faluban található református közösség áttérését a katolikus hitre, és az ebből a lendületből 1898-ban felépült katolikus templomot, majd az evangélikus templom történetét. A templomleírást és fényképes dokumentumait Bolyai Farkas életének bemutatása követi, majd a magyar oktatásról olvashatunk: Bólyában ez először a katolikus templom melletti épületben volt megszervezve, később, a harmincas évek közepén, felépült az új magyar iskola, ahol – többek között – a volt nagyszebeni magyartanárnő, Medek Margit is tanított.

Jelenleg a faluban már csak a nyugdíjas Szabó Károly tanító úr tartózkodik a régi pedagógusgárdából, ő szokott lenni az alkalmi idegenvezető, a falu krónikása, összetartója. Jómagam is nála szoktam kipihenni magam bólyai sétáim után, egy jó vörösbor mellett, amelyet kedves felesége finom, meleg fánkkal felségessé tesz. Lakásuktól nem messze található a várkastély, a falu valamikori híressége, jelenleg romhalmaza, amely így is kevélyen hirdeti régmúlt idők dicsőségét. A szerző szerint itt született Bolyai Farkas. A kastélyban kápolna is található, magyar és latin nyelvű feliratokkal, de az egész épület állaga évente romlik, kriptája gyermekek játszóhelye lett.

A következőkben a temetkezési helyekről kapunk pontos képet a szakszerű leírások alapján. Létezik tehát a katolikus magyarok temetője, az evangélikus szászoké, az ortodox románoké, a zsidóké, a református várkápolna kriptája és a grófok kriptája. Ebből is kitűnik, hogy Bólyában teljes vallás- és hitszabadság létezik, a falubeliek jól megértik egymást, de már a kommunizmus 45 éves csapását nem bírták ki együtt. Úgyhogy a falu mai képében a magyarság már csak egy érdekes színfolt. A magyar iskola felszámolva, ám a katolikus magyar közösség jól felsorakozott a templom mögé, amelyet a németországi adományokkal aránylag jó állapotba hoztak. Itt is Torpai Imre a szervező, általa került a falu Scheinfeld és más helységek érdeklődési körébe, ami egyben nyugati segélyt is jelentett. A monográfiában részletes ismertetést kap az olvasó e segélyek megszervezéséről és nagyságáról. A könyv a bólyaiak és az onnan származók képes krónikájával zárul, utolsó lapján pedig a bólyai templom képe „Boldogságos Szűzanya Temploma" felirattal, 1898–1998 évszámokkal.

Templom, iskola, hagyomány, emberek, képek a múltból, aggódás a jövőért, emlékek az utókor számára, egy eltűnő kis magyar sziget valahol Dél-Erdélyben – a bemutatott monográfia mindezt egységesen kezeli, ha nem is a tudományosság, de mindig a szülőföld és a hagyománytisztelet jegyében. Az Isten szeretete legyen az íróval, Bólyával és az olvasóval!

Keresztes Kálmán, Nagyszeben (*Romániai Magyar Szó*, 1998. október 15.)

16,8 milioane lei pentru Monografia satului Buia

Ieri a fost lansată Monografia satului Buia, localitate aparţinătoare comunei Şeica Mare. Lucrarea aparţine unuia dintre fii satului, Imre Torpai, care, acum, locuieşte în Germania. Cartea a fost publicată numai în limba maghiară, urmând ca ea să fie tradusă, în scurt timp, în limbile română şi germană. Autorul a investit, în această lucrare, peste 3 ani de muncă, şi aproape 17 milioane lei.

Monografia prezintă viaţa satului Buia, începând din 1296 şi până în zilele noastre. În localitate trăiesc, în prezent, aproximativ 700 de oameni, dintre care 5% sunt ţigani, 15% maghiari, doar 10 persoane sunt de origine germană, restul fiind români.

Imre Torpai descrie cele 3 biserici ale satului (romano-catolică, ortodoxă şi evanghelică), cele 6 cimitire (dintre care unul este evreiesc, dovadă că aici au trăit, înainte de al doilea război mondial, şi etnici evrei), şi chiar castelul, construit de strămoşii marelui matematician Bolyai, unul dintre părinţii spirituali ai Universităţii clujene „Babeş-Bolyai" de astăzi. De asemenea, autorul se referă la obiceiurile satului şi starea materială şi spirituală a locuitorilor săi.

Prezent la lansarea ce a avut loc în satul Buia, preşedintele UDMR Sibiu, Francisc Szombatfalvi-Török, ne-a declarat că monografia scrisă de Imre Torpai este o dovadă a înţelegerii care a domnit, dintotdeauna, în această localitate, între maghiari, germani, ţigani şi români, menţionând: „Sper ca lucrarea să fie tradusă cât mai repede în limbile română şi germană. Consider acest eveniment ca fiind foarte important pentru viaţa comunităţii maghiare".

P. STAICU
A. POPESCU

Ziarul-"Tribuna"-Sibiu-9.IX.1998.

A monográfiát méltató cikk a nagyszebeni *Tribuna* újságban. 1998. szeptember 9.

16,8 milioane lei
pentru Monografia satului Buia

Ieri a fost lansată *Monografia satului Buia*, localitate aparţinătoare comunei Şeica Mare. Lucrarea aparţine unuia dintre fiii satului, *Imre Torpai*, care acum locuieşte în Germania. Cartea a fost publicată numai în limba maghiară, urmând ca ea să fie tradusă, în scurt timp, în limbile română şi germană. Autorul a investit în această lucrare peste 3 ani de muncă, şi aproape 17 milioane lei.

Monografia prezintă viaţa satului Buia, începând din 1296 şi până în zilele noastre. În localitate trăiesc, în prezent, aproximativ 700 de oameni, dintre care 5% sunt ţigani, 15% maghiari, doar 10 persoane sunt de origine germană, restul fiind români.

Imre Torpai descrie cele trei biserici ale satului (romano-catolică, ortodoxă şi evanghelică), cele 6 cimitire (dintre care unul este evreiesc, dovadă că aici au trăit, înainte de al doilea război mondial, şi etnici evrei), şi chiar castelul, construit de strămoşii marelui matematician, unul dintre părinţii spirituali ai Universităţii clujene „Babeş–Bolyai" de astăzi. De asemenea, autorul se referă la obiceiurile satului şi starea materială şi spirituală a locuitorilor săi.

Prezent la lansarea ce a avut loc în satul Buia, preşedintele UDMR Sibiu, *Francisc Szombatfalvi-Török*, ne-a declarat că monografia scrisă de Imre Torpai este o dovadă a înţelegerii care a domnit, dintotdeauna, în această localitate, între maghiari, germani, ţigani şi români, menţionând: „Sper ca lucrarea să fie tradusă cât mai repede în limbile română şi germană. Consider acest eveniment ca fiind foarte important pentru viaţa comunităţii maghiare."

F. Staicu, A. Popescu, *Tribuna* (Sibiu), 09. 09. 1998.

Karpaten rundschau
Kronstädter Wochenschrift
700 Jahre Bell
Aus der ältesten Geschichte einer Kalbwassergemeinde

A 700 éves Bólya, *Karpaten Rundschau*, Brassó

A Bolyai-emlékszoba felavatása, 2002. július 21.

„Bólya" az idők tengerén

2002. július 21-én a Szeben megyei Bólyán emlékszobát avattak Bolyai Farkas és fia, Bolyai János emlékére. A római katolikus plébánián berendezett emlékhellyel nagy adósságát rótta le az erdélyi magyarság a két neves tudós előtt abban a faluban, amely a Bolyai család ősi fészkeként a szülőhelyet, a gyermekkor színterét jelentette Farkas számára, s ahol János is szívesen elidőzött heteken, hónapokon át. Az apa emlékét eddig a templom falán elhelyezett tábla őrizte, az emlékszobát Takács Kis Ilona medgyesi óvónő javaslatára a Bolyai-évet kezdeményező és szervező bizottság valósította meg. Az avatáson marosvásárhelyi, kolozsvári és szebeni egyetemi tanárok, neves Bolyai-kutatók, a marosvásárhelyi Bolyai Líceum vezetősége, az Öregdiákok Baráti Körének képviselői, az RMDSZ Szeben megyei szervezetének vezetői mellett részt vett a magyarországi Edelényből érkezett dédunoka, X. Bolyai János is.

„Születtem Bolyában, 1775. február 9-én" – kezdi a Magyar Tudós Társaság kérésére megírt önéletrajzát Bolyai Farkas, az elszegényedő nemesi családból származó Bolyai Gáspár szolgabíró fia. Az apa a megyei tisztség mellett köztiszteletnek örvendő, „hozzáértéssel gazdálkodó dolgos, szerény ember hírében állt". A domáldi Pávai Vajna Krisztinával kötött boldog házasságából két fia született, akiket gondosan neveltek. A kis Farkast 1781-ben apja szekéren vitte a nagyenyedi kollégiumba. A rendkívül tehetséges, de nagyon zárkózott csodagyermek számára ekkor ér véget a gyermekkor felhőtlen, biztonságot sugárzó világa abban a dél-erdélyi faluban, amely az idők során

a legmostohábban kezelt erdélyi emlékhelyeink sorsára jutott, s néhány Bolyai-kutató, rajongó kivételével évek hosszú során át nagyon kevesen látogattak el oda.

Pedig Bólya (Buia, Bell) az Erdély-medence különlegesen szép fekvésű települése. Megközelíteni a Medgyes–Nagyszeben közötti műútról lehet. A községközponttól, Nagyselyktől 12 kilométerre fekszik a Szentágotára vezető út mentén. Két patak szeli át: a lassú vizű Kálba (vagy Vári-patak, ahogy a helybeliek nevezik), délről pedig az Álgyi-patak, s a kettő a falu végén torkollik egymásba. A helységet dombok veszik körül, amelyek minden látószögből más és más, kopár vagy erdő borította oldalukat villantják fel, s ahogy a látogató járja a falut, úgy fordul a környező táj, mintha egy jellegzetes erdélyi kaleidoszkópba tekintenénk. Amilyen változatos a táj, olyan volt hajdanán a falu lakossága is – románok, magyarok, szászok és zsidók lakták. Ilyen sokszínű, soknemzetiségű „világba" született bele *Bolyai Farkas*, aki az enyedi kollégiumba való érkezésekor már elég jól beszélte a latint, s a románt is szinte anyanyelvi szinten ismerte, később pedig kilenc nyelven tudta kifejezni magát.

A település nevét (Bulla) a Hidegvizi nemesek tulajdonaként 1296-ban említik az oklevelek, s 1302-ben már Bolya néven szerepel. Várkastélyát a 14. században Bolyai Gáspár és neje, Bethlen Brigitta építtette, majd Ákos és annak fia Tamás uralja. Erdély egyik legősibb, a honfoglaló magyarokkal érkező családja sok viszontagságon megy át. Az ötödik Bolyai János, aki 1621–1668 között élt, tíz évet töltött török rabságban, a feltételezhető váltságdíj felemésztette a kastélyt és vagyona egy részét is, s így egész hátralevő életében azon fáradozott, hogy visszaszerezze az ősi birtokot. A család fokozatos elszegényedését követően a várkastély gyakran cserél gazdát, s az 1500-as évek végén Mihály vajda is birtokolja. 1629-ben Bethlen Gábor fejedelem Bólyát a várkastéllyal együtt a nagyszalontai Toldi Györgynek ajándékozza. Utolsó ura 1910-ben Ürmösi-Maurer Béla volt, aki a román kincstárnak adta el az épületet.

A várkastély felé vezető kaptató aljában Krisztus-kereszt áll, mögötte az út szélesítésekor temető került felszínre, a földből kimeredő csontok eredetét nem ismerik a helybeliek, sűrű előfordulásukból ítélve a vájárként, pontosabban robbantómesterként nyugdíjba ment utód, a tizedik Bolyai János szerint egy tömegsír maradványait gyűjtötték egy helyre.

A Bolyaiak hajdani sasfészkét mára már az enyészet vette birtokába. A hírhedt várbörtön részét képező kaszatorony leomlott, s a kápolnában, amely alatt a kriptát régen feldúlták, égig érő gyomok „imádkoznak". Néhány épen maradt boltíves pincehelyiségről lehet még megállapítani, hogy a várkastélyt időtálló alapokra építették. Az emberi hanyagság és az idő azonban megtette a dolgát: a romok eltakarításán, a helyet eluraló gazok kiirtásán túl már aligha lehet tenni valamit.

Bár a Bólyáról készül falumonográfiában azt olvashatjuk, hogy Bolyai Farkas a várkastélyban született, *Weszely Tibor neves Bolyai-kutató* feltételezései szerint az egykori szülőház a falu főutcáján állott. A Bolyai Farkasról szóló könyvének megírásához végzett előtanulmányok során Weszely 1973-ban járt először Bólyán, s a falu legidősebb embere mutatta meg az épületet, amelynek helyén egykor a szülőház állott. A Hoch József dúsgazdag szebeni kereskedő által építtetett házban később néptanács, posta, könyvtár, rendőrőrs, pincéjében fogház működött. Egyik helyiségét iskolának is használták, amely a német osztályok megszűnte után a magyar gyermekeket is befogadta, mivel az államosított felekezeti iskola más rendeltetést kapott. Bólya közigazgatási

önállóságának elvesztését követően a feltételezett szülőház helyén emelt épületet sem kímélte az idő, az udvar felőli része beomlott, ablaka, ajtaja üresen tátong, elhagyott helyiségeiben elrohadt matrac és rengeteg, a volt tevékenységek emlékét őrző egyéb kacat, szemét bizonyítja, hogy emlékhelyeink milyen sorsra juthatnak, ha megfeledkezünk, lemondunk azokról.

– Az ember szíve elfacsarodik a látványtól – fogalmazza meg a mindenkori látogató benyomását a Bolyai Öregdiákok Baráti Körét képviselő Kiss József, aki szerint 1972-ben, amikor Filep Eta tanárnővel három osztálynyi diákot vittek el Bólyára, egészen más volt a látvány. – Az udvar felőli terasz még 1977-ben is állt – emlékezik vissza Czapáry Endre nyugalmazott győri matematikatanár, a Bolyaiak nagy csodálója, aki azon kevesek közé tartozik, akik mindig vissza-visszatértek Bólyára. 1975-ben a marosvásárhelyi Bolyai középiskola diákjaival emléktáblát helyeztek el a házon Farkas születésének 200. évfordulója alkalmából. Ám a táblának két év után nyoma veszett – tudjuk meg Weszely tanár úrtól, aki anyagilag is hozzájárult az emlékszoba megvalósításához, és neki köszönhetjük, hogy a legzseniálisabb magyar matematikust, Bolyai Jánost világra hozó Benkő Zsuzsanna sírjánál Illyés Ferenc székelykeresztúri matematikatanár és diákjai segítségével kopjafát állítottak a domáldi domboldalon.

Beszélnek-e még a faluban a Bolyaiakról? – tette fel a kérdést az avatáskor tartott szentmisén László Attila plébános, aki Szentágotáról szolgál be Bólyára. A nyolcvanas éveiben járó idős asszony emlékezetében csak a várkastéllyal kapcsolatosan merül fel a Bolyaiak neve, *Szabó Károly* nyugalmazott tanító azonban élő lexikonként vállalja a mindenkori szíves idegenvezető szerepét. Hogy a falu nagy szülöttéről mégsem feledkeztek meg, az néhai Dani József plébánosnak köszönhető, aki ötven éven át szolgálta hűséggel Bólya katolikus lakosságát, az ő idején kerül a templom falára az emléktábla. Az 1884-ben önálló plébániává vált Bólyán 1888–89-ben emelték Kisboldogasszony tiszteletére a település főutcáinak kereszteződésében álló templomot, amelyet gróf Majláth Gusztáv püspök szentelt fel.

A plébánia mellett katolikus elemi iskola is épült a múlt század végén. A hívek száma akkoriban 128 volt, ma a 650 lelket számláló faluban a magyar lakosság lélekszáma nem éri el a százat. László Attila plébános évente mindössze egy-két gyermeket keresztel. Az 1919-ben államosított iskola helyett a bólyai katolikusok az 1930-as években a vár alatt építettek új iskolát, amely éveken át két-, majd egytanerős volt 1992-ig, amikor megszűnt. Szabó Károly tanító, aki 1962-ben került Bólyára, végül is a román tagozatról ment nyugdíjba, mivel elfogytak tanítványai. Biztató jel, hogy az egykori magyar iskola pusztuló épületét a falu Németországba elszármazott szülöttének, *Torpai Imrének* a javaslatára – és a maga, valamint Bólya scheinfeldi barátainak támogatásával – rendbe tették, és új rendeltetésre vár.

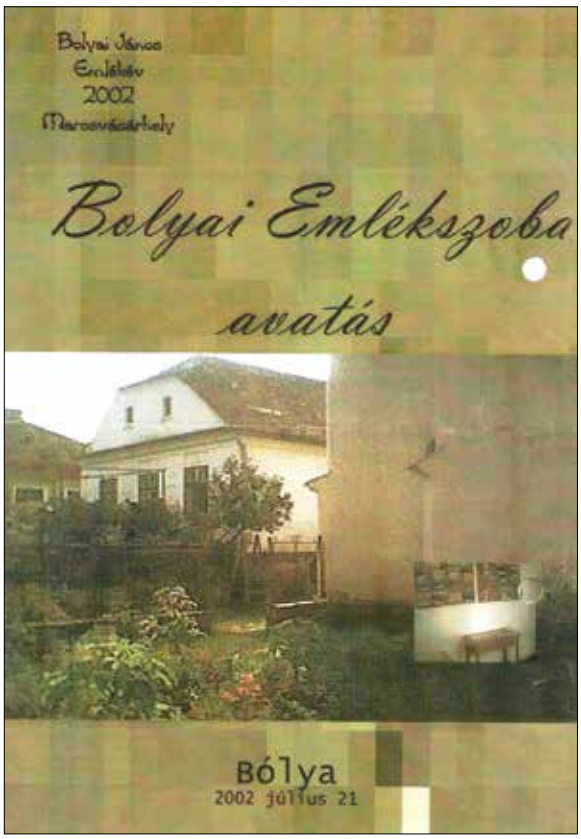
A múlt megbecsülése a jövő akarásában segíthet bennünket – vélekedett László Attila plébános az emlékszoba megnyitása alkalmából. A két éve felmerült gondolat nyomán a Bolyai-emlékév kapcsán sikerült megszerezni az anyagiakat, amelyek alapját az Illyés Alapítvány támogatása képezte, s egy lelkes csapatot mozgósítani, akik felvállalták a munkát Csegzi Sándor, Marosvásárhely alpolgármesterének vezetésével. Dr. Weszely Tibor és dr. Kiss Elemér neves Bolyai-kutatók mellett az anyagot előkészítő Gálfalviné Zsigmond Irma és a megvalósításban tevékeny részt vállaló Csegzi Magdolna közös munkája nyomán nyílhatott meg az emlékszoba, ahol a látogató a Bolyaiak életét be-

mutató fényképekből, térképekből készült pannókat, a tárlókban pedig a műveikről készült fénymásolatokat, illetve az életükről és munkásságukról szóló könyveket, valamint a faluról szerkesztett monográfiát tekintheti meg a látogató.

Szombatfalvi Török Ferenc, az RMDSZ szebeni szervezetének elnöke szerint a párhuzamosok a politikában is talákozhatnak, ugyanis a Szeben megyei tanács elnöke ígéretet tett, hogy a szülőfaluban szobrot állítanak Bolyai Farkasnak. Régi vágya teljesülését nyugtázta az emlékszoba avatásakor Nagy Ferenc fizikatanár, a Szeben megyei Bolyai Társaság elnöke, aki éveken át ápolta a környéken a Bolyai-kultuszt, és diákjaival is többször megfordult a szülőfaluban.

Ha szilárd alapokon nyugvó jövőt akarunk, emlékeznünk kell nagyjainkra, a jó, igaz, szép és szent dolgokról nem szabad megfeledkeznünk – vélekedett a plébános, aki szerint a július 21-i ünnepség az összetartozás érzését erősítette a falu lakóiban. Az első lépés tehát megtörtént, s ezentúl van már, ahova visszatérni, van, ahonnan erőt meríteni jelenkori és jövőbeli küzdelmeikhez. Bólya ezentúl nem csupán egy elfelejtett félreeső, és feledhetetlenül szép dél-erdélyi falu a Holt-tenger hullámai közt megbújva. Jel az idők tengerén, arról, hogy mit adott és mit adhat Erdély bármely látszólag félreeső települése nemcsak nemzetünknek, de a nagyvilágnak is, ha elhisszük Bolyai Jánosnak – és ma már a relativitáselmélet ismeretében semmi okunk kételkedni ebben –, *hogy a semmiből is lehet új világot teremteni.*

Bodolai Gyöngyi, *Korunk*, Kolozsvár, 2002.

Bolyai János-emlékév, 2002. július 21.

Az alakuló Bolyai-emlékszoba első könyvpéldányai

Az emlékszoba kirakatában egyre több a dokumentum, főleg személyes adakozásokból

ADOMÁNYOZÓ LEVÉL

A TISZTKÉPZÉST SZOLGÁLÓ
BOLYAI JÁNOS HONVÉD ALAPÍTVÁNY
A NÉVADÓ EMLÉKÉNEK ADÓZVA
FELKÉRTE HOLLÓ ILA FESTŐMŰVÉSZT,
HOGY KÉSZÍTSE EL
A VILÁGHÍRŰ MATEMATIKUS,
A NEMEUKLIDESZI GEOMETRIA
ALKOTÓJÁNAK KATONA PORTRÉJÁT.

BOLYAI JÁNOS
(1802-1860)

A FESTMÉNYT A BOLYAIAK ŐSI FÉSZKÉNEK,
A BÓLYAI ROMAI KATOLIKUS PLÉBÁNIA
BOLYAI EMLÉKSZOBA RÉSZÉRE
ADOMÁNYOZZUK.
TESSZÜK EZT, HOGY HIRDESSE A
HADMÉRNÖK SZÁZADOS DICSŐSÉGÉT.

Budapest, 2020. július

Bolyai János – Holló Ila festőművész alkotása.
A Bolyai János Honvédalapítvány adománya a Bolyai-emlékszoba részére, Budapest, 2020

László Attila plébános felolvassa a bajorországi Torpai Imre üzenetét az emlékszoba avatásán. Mellette prof. dr. Kiss Elemér, Bolyai-kutató.

Igen tisztelt jelenlevő hölgyeim és uraim!

Tegnap értesültem Medgyesről, hogy szülőfalumban, Bólyán ma, július 21-én, vasárnap a világhírű matematikusnak és tudósnak, falunk szülöttjének és ennek fiának emlékszobát avatnak. Nagy öröm ez számomra, hogy eljött annak ideje, hogy Bólyán is emlékezzünk és tényeket mutassunk fel a jelennek és a jövőnek. Istennek hálát mondok, hogy egy régi vágyam teljesült, és köszönetet mondok mindazoknak, akik megszervezték és létrehozták ezt a kiállítást. Hadd tudják meg azok is, akik utánunk jönnek, hogy itt ringott Bolyai Farkas bölcsője, és 1781 őszén innen indult el életútjára a nagyenyedi kollégiumba, majd Kolozsvárra, Bécsbe, Jénába és onnan Göttingenbe. Másik öröm számomra, hogy Szántó Erzsébet hozzám intézett leveléből kiderül, hogy az iskolánk épülete a Váralján úgy néz ki, mint egy palota, egyelőre kívülről. Megígérem, hogy továbbra is segíteni fogunk a közösségnek, hogy az iskola belülről is úgy ragyogjon, mint kívülről.

Távlati javaslatom, hogy a ma felevatott Bolyai-emlékszobát átköltöztessük az iskolánk emeletére, meg udvarán állítsuk fel Bolyai Farkas szobrát, hogy büszkén nézze az ősi fészkét, a várkastélyt, amelynek néhai ősei tették le alapjait, Bolyai II. Gáspár és neje, Bethlen Brigitta. Tudniillik már 1324-ban ők voltak a várkastély urai.

Szeretettel gondolok mindnyájukra,

Torpai Imre,
Scheinfeld, Bajorország

2002. július 20., szombat

Nagy matematikusok képei az emlékszobában

Karl Friedrich Gauss, litográfia – Siegfried Bendixen alkotása

Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij – H. Gedan metszete

Bolyai Farkas egyetlen hiteles arcképe – rajzolta Szabó János, egykori tanítványa, Marosvásárhely

Bolyai János – Zsigmond Attila műve, dokumentumok és leírások alapján készített szellemrajz. Bolyai Jánosról nem maradt az utókorra hiteles kép

Bolyai Farkas dolgozószobájának utánzata az emlékszobában:
W. Shakespeare, K. F. Gauss, F. Schiller képmásai, és a hegedűje

Utalás Torpai Imre tevékenységére, a www.welcomtoromania.eu honlapon

2003. augusztus 15., Nagyboldogasszony napján a vörös márványtábla felavatása

A bevésett szöveg :

Templomunk épült 1888–1898-ig a Kisboldogaszony tiszteletére. 1898. április 28-án Tamás István plébános idején fejeződött be. 1898. július 25-én Gróf Majláth Gusztáv Károly püspök szentelte fel. Javítva a felszentelés centenáriumának évében, 1998-ban. Adományozta Torpai Imre.

Csoportkép a bólyai hívekkel az emléktábla-avatás után

Majláth püspök és dedikációja

1898. július 25-én, a templom felszentelésének napján, Gróf Majláth Gusztáv Károly püspök ellátogatott a bólyai várba, Ürmösi Béla családjához, és latin nyelvű dedikációt írt saját névjegykártyájára, találkozásuk emlékére

Turulmadár – mindig kivezette a magyarokat a bajból (ifj. Keresztes Zsolt, Kolozsvár). A turul (sas alakot öltött hadnemtő) volt Attila zászlóin a jelkép. Ugyanezt hordozták zászlaikon a magyarok is egészen Gejza fejedelem idejéig. A turul vezette harcaiban Attilát. (*Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben*. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1888, 322. o.)

2003. augusztus 16., délelőtt

2003. augusztus 16-án délelőtt szentelték újra a néhai magyar felekezeti iskola váraljai épületét, a javítás után. Celebrált Adorján Gábor bólyai plébános. Az eseménynek márványtábla állít emléket. A résztvevők között megemlítjük a Szeben megyei RMDSZ, a romániai magyar közmédia és a Duna TV munkatársait.

A felújított iskola színpada

A színpad melletti márványtábla szövege:

Római Katolikus Felekezeti Iskola Bólya.
Épült 1935–1937-ig
Imre József plébános és Pálffy Endre
tanító idején.
Felszentelve 1938-ban.
Javítva: 2002–2003.
Torpai Imre adománya

Torpai Imre magyarul, Fülöp Enikő németül
és Szabó Károly románul szóló ünnepi nyitóbeszéde

Színdarab és magyar tánc az avatóünnepélyen

Az amatőr fiatal színészek a bólyai közönséget köszöntik műsoruk végén

Torpai Imre felolvasta díszbeszédét a bólyai magyar katolikus felekezeti iskola történetéről 1935-től napjainkig

A bólyai magyar katolikus felekezeti iskola története

Kedves honfitársaim!

Bizonyára mindenki emlékszik az iskoláskorunkban itt, ezen a színpadon elszavalt, anyák napi kis versre. Nekem mindig a fülembe hangzik, és most, felnőttkoromban mintha még többet mondana:

El ne hadd az ősi fészket,
El ne hadd az ősi telket,
Hol a csűrön késő őszig
Gólyamadár kelepelget.

Itt vagyunk öregek, fiatalok és gyermekek, régi és új nemzedékek, hogy megőrizzük, újjáépítsük és megkeressük, amit őseink ránk hagytak. Szeretném, ha itt, ezen a helyen, ahol én is, Ti is vagyunk, ahol majd unokáitok is lesznek, büszkék lehessünk arra, hogy a mi kis falunk olyan híres tudós személyiség nevéhez fűződik, mint Bolyai Farkas. Hogy örökre megmaradjon Bólya falu neve, meg kell őriznünk kultúránkat, anyanyelvünket örök hitben és tudásban. Nem volt könnyű dolog ezt megtenni, amikor nekifogtam támogatásgyűjtési tevékenységemnek. Mondogattam magamnak sokszor, *Imre, nehéz fába vágtad a fejszédet*. Nehéz volt, amíg a szükséges pénzt adományokból meg a saját zsebemből összegyűjtöttem. De most, hogy itt vagyunk együtt, eszembe jut a magyar nép himnusza.

Magyar Himnusz

Isten,áldd meg a magyart,
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel,
Balsors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhődte már e nép
A múltat, s jövendőt !

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S mere zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Értünk Kunság mezein,
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein,
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád,
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát,
Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsüjtád villámaidat,
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyílát,
Zúgattad fellettünk,
Majd töröktől rabigát,
Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain,
Oszmán vad népének,
Vert hadunk csonthalmain,
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt te fiad,
Szép hazám kebledre,
S letted magzatod miatt,
Magzatod hamvedre !

Bújt az üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett, s nem lelé,
Honját a hazában.
Bércre hág és völgybe száll,
Bú, s kétség mellette,
Vérözön tábainál,
S lángtenger fölötte.

Vár állott, most kőhalom,
Kedv és öröm röpködtek,
Haláihörgés, siralom,
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virul,
A holtnak véréből,
Kinzó rabság könnye hull,
Árvánk hő szeméből !

Szánd meg Isten a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart,
Tengerén kínjának.
Balsors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhődte már e nép,
A múltat, s jövendőt !

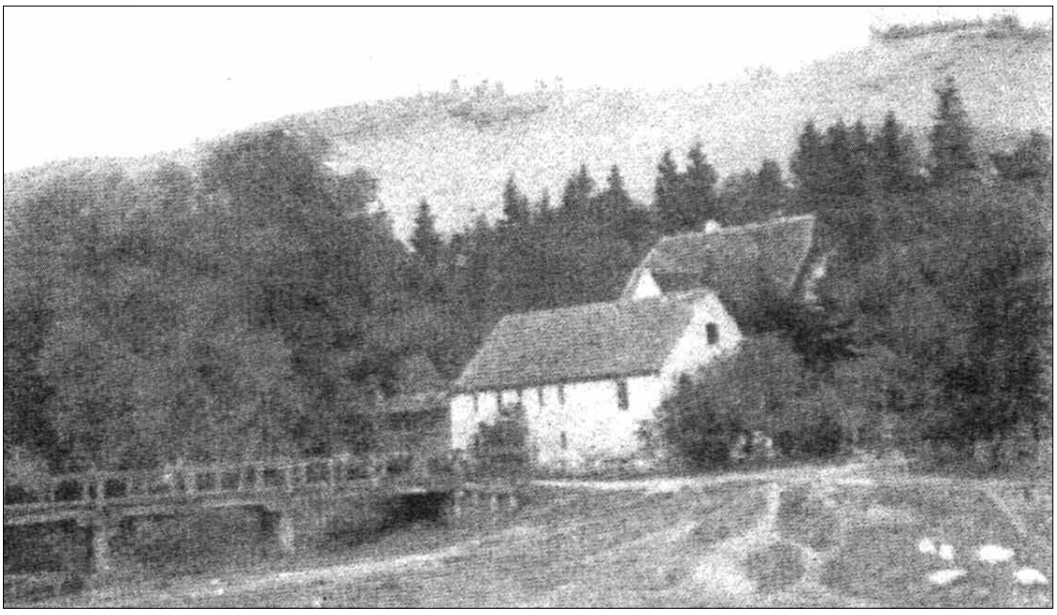
Kölcsey Ferenc,1826

Talán engem is odasorolt a jó Isten, és megáldott, hogy a megkezdett munkám ezen részét is befejezzem. Az emléktáblák, a monográfia megszerkesztése és kiadása, iskolánk javítása, templomunk külső festése, Szűzanyánk oltárának aranyozása és festése mind arra mutat, hogy a Jóisten segített és megáldotta munkámat és az Önökét is. Ebbeli munkámban barátaim, Isten szolgálatában levő emberek, tanítók, és főleg a családom segített. Befejezettnek látva ezeket, mindenkinek köszönetet mondok, és kérem mindazon résztvevőt, akinek tehetségében áll, hogy hirdesse, hogy létezik egy Bólya falu, ahol Bolyai Farkas született, egy katolikus templom, egy szerény emlékszoba, melynek falán emléktábla függ nevével, és mától, 2003. augusztus 16-tól Bolyai János szobrával történetet írhatunk. Magam és falunk nevében köszönetet mondok Szabó Károly nyugalmazott tanítónak és László Attila plébánosnak az önzetlen támogatásért, szervezésért, és a rengeteg utánjárásért. A jó Isten fizesse meg fáradozásukat.

Következzen a vers második szakasza:

Ha elfáradsz a nagyvilágban,
Gyere haza megpihenni,
Gyermek leszel újra, fiam,
S belefogsz egy régi dalba.

Iskoláinkról az alábbiakban szólok: jelenleg a falunkban két épület van, amelyekben valamikor a magyar nyelvű oktatás zajlott. Sajnos mára egyiknek sem ez a rendeltetése. A fő ok a magyar gyermekek megcsappant létszáma falunkban. Az egyik épület a plébánia mellett van, a másikban pedig jelenleg vagyunk. A plébániánk melletti iskola az 1800-as évek égén épült, ezt államosították 1920-ban. Az akkori magyar diákok, tanítójukkal egyetemben kényszerültek átköltözni plébániánk épületébe, amely 1888-ban épült Lönhart Ferenc püspökünk idején, annak egyik szobájában folyt az oktatás 18 évig, vagyis 1938-ig. Az alábbi magyar tanítók oktattak az állami magyar iskolában és a plébánián: Ferenczi Alajos, Fekécs János, Aros János, Vizi Menyhért, Köpeczi La-

Korabeli fénykép, 1920, gabonaraktár és a Wagner-Hoch villa, 1920

jos, Kocsis Dezső, Koss Béla, Borbély Mózes és Pállfy Endre. 1935-ben Imre József plébános úr javaslatára a katolikus egyháztanács elhatározza új felekezeti katolikus iskola felépítését Bólyán. Megvásárolták a váraljai telket Eleonora Wagner (született Hoch) és Heinrich Wagnertől 35 000 lejért.

A gabonaraktárat lerombolták, és Pálffy Endre tanító irányításával a bólyai magyar lakosság hozzálátott az iskola építéséhez. Az iskola 1935 és 1938 között épült. Az 1938–1939-es tanévet a felszentelt új épületben kezdték. Az iskola 1962-ig működött a Váralján anyanyelvi iskolaként, az alábbi tanítók irányítása alatt: Pálffy Endre, Ferencz Márton, Török Emma, Krump Mária, Medek Margit, Bödör Ilona, Nagy Béla, Borbély Károly, Kiss Ella, Baczay Izabella, Veres Erzsébet és Zubku Irén.

Az épülő magyar felekezeti iskola a Váralján,
Pálffy Endre tanító és Imre József plébános jelenlétében,
az építkezés a szorgalmas tanulók segítségével történt, 1936

A krémszínűre festett iskolánk az 1957–1962-as években kitárt kapukkal várt bennünket, nagy udvarán zöldségeskerttel és játszóhellyel. Tanítónénk Baczay Izabella, Veres Erzsébet és Zubku Irén volt. A főbejárat előtt a négyoszlopos kis tornác fogadott. Innen az osztályterem következett három nagy, déli beállású világos ablakkal. A tanterem baloldali sarkában az első ablak előtt *élősarok* állt, virágokkal és néha esőkérő zöld békákkal befőttesüvegekben. A jobbaldali sarokban volt a falu makettje, amelyet Barabás Lajos édesapja, András bácsi faragott és ajándékozott iskolánknak. Az osztályban két padsor volt, osztály szerint beosztva. Osztatlan tanulás volt, az I–IV. osztályosok együtt tanultak. A jobboldali falon fenn három nagy kép lógott: Vitéz Mihály, Ştefan cel Mare és Ioan Vodă cel Cumplit. A legutóbbi miatt sokat térdepeltünk, nem azért, mert szentnek tartottuk, hanem mert iskolánkból hazamenve, köszönés előtt sokszor egyikünk szájából elhangzott:

Ioan Vodă cel Cumplit
megevett egy zsák krumplit.

Olyankor a tanítónénk rögtön letérdepeltetett mindnyájunkat a nyitott ajtó előtt, míg a kedélyek lecsilapodtak, majd hazaengedett. Az ablakokkal szemben a nagy, sötét csempekályhát télen Szántó Sándor bácsi jól befűtötte. A két padsor előtti dobogón a katedra és a tanítói szék volt. A baloldali sarokban a kétajtós zárt szekrényben iskolai tárgyak és a titokzatos katalógus rejtőzött. A dobogó és katedra mellett, a jobboldali sarokban a három lábon álló fekete fatábla és a színes golyókkal ellátott *abakusz* állt. A három ablak közötti falon két karton függött, kémiai vegyszerekkel megrakott üvegampullákkal. A nagy tanterem hátsó falán háromszárnyú ajtó állt, amely harmonikaszerűen nyílt, és elzárta a színpadot. A kulisszák mögül az irodába lehetett jutni, amely télen osztályként szolgált. Innen jobbra a fa lépcsőház, ahonnan a tanítói lakosztályba és a padlásra lehetett feljutni. Alatta a faraktár volt. Az emeleti tanítói lakosztály két világos ablakkal és csempekályhával ellátott szobából állt. A lépcsőház végén egy kis konyha és kamra volt, átjárással a padlástérbe, amely egyben raktárként is szolgált. Itt tanultunk mi ezelőtt 42 évvel. Erre nagy szeretettel gondolok, emiatt szívvel-lélekkel küzdöttem azért, hogy visszanyerhesse eredeti formáját.

Azt, amit Pálffy Endre tanító és Imre József plébános megteremtett, biztosítva a diákok számára a magyar nyelvű oktatást, az ifjúság számára a művelődést, a tanítók számára kényelmes lakást, a szocializmus elvei szerint sikerült romba dönteni. A pompás épület siralmas állapotba került, orvosi rendelőtől istállóig mindenféle funkciót betöltött.

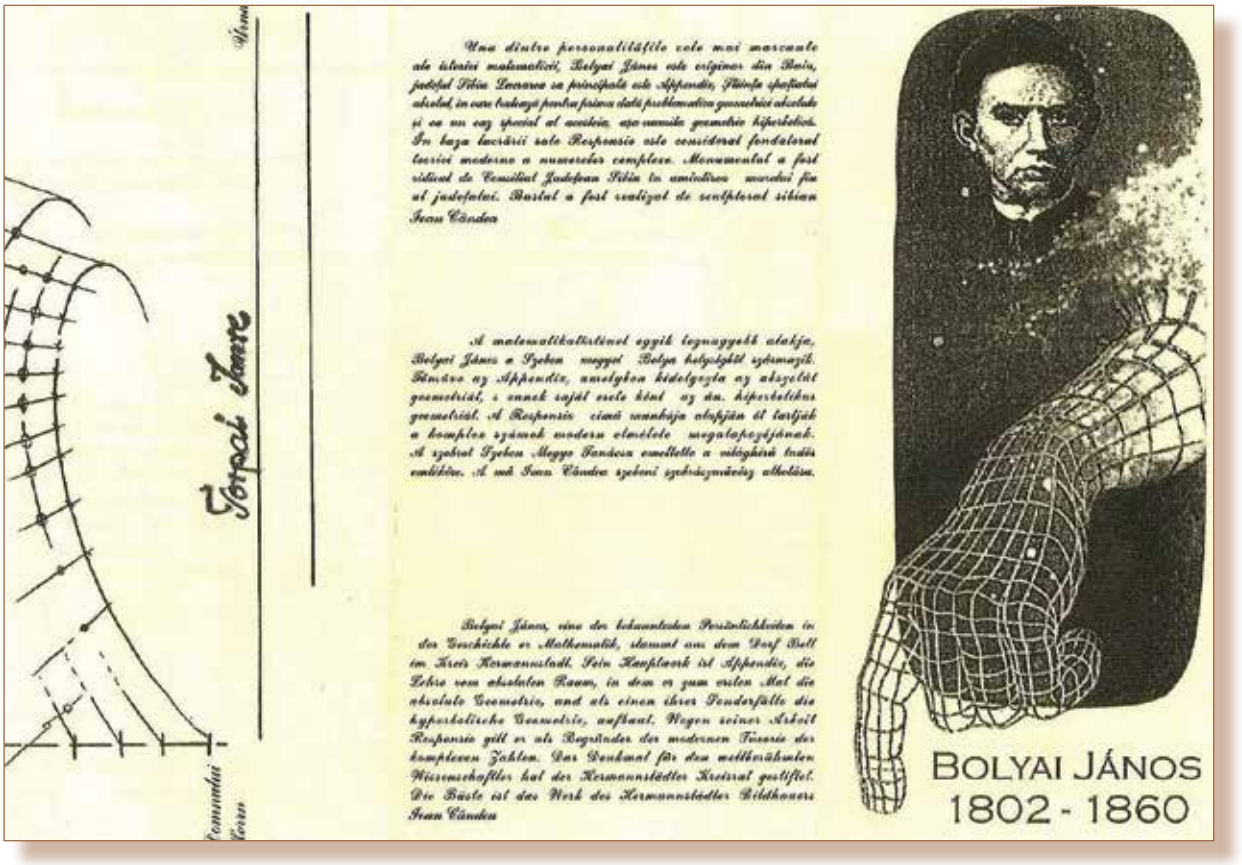

Pálffy Endre tanító 1938-ban megkezdett tevékenységét az épületben Zubku Irén tanítónő zárta le 1962-ben, 24 év után. Azután a magyar tagozat elköltözött a Román utcai épületbe, vegyesen a román tagozattal, majd az államosított néhai magyar iskola épületébe a plébánia mellé. Harminc évig Szabó Károly volt a tanító. A sors úgy akarta, hogy az 1800-as évek végén ott kezdődjön a magyar nyelvű oktatás, ahol 1992-ben lezárult. A jelenlegi helyzet siralmas, mivel tizenegy éve nincs magyar nyelvű oktatás Bólyán. Most hálát adok a Jóistennek, hogy ismét a régi iskolám színpadán lehetek, és Reményik Sándor soraival zárom beszédemet:

Ne hagyjátok a templomot
A templomot s az iskolát.

2003. augusztus 16., délután. Emléket állítottak Bólyai Jánosnak

A Romániai Demokrata Szövetség nagyszebeni szervezetének elnöke, Szombatfalvi Török Ferenc szoboravatási ünnepséget szervezett Bólyán, Bolyai János szobrának felavatására.

Meghívó a Bolyai János-szobor avatására, 2003. augusztus 16-án du. 16 órára

Bolyai János szobrához készül a talapzat. Fényképezte: Torpai Imre

Adroján Gábor plébános szoboravatás előtti miséje. Fényképezte: Torpai Imre

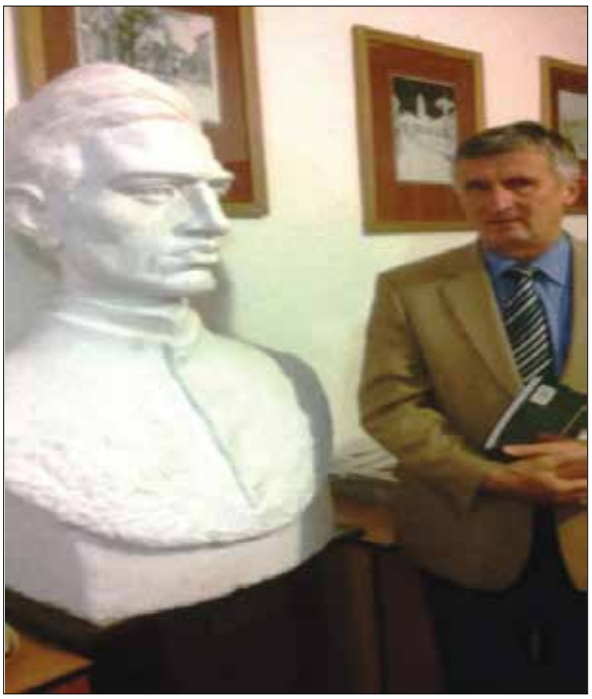
Ioan Anghelina, Nagyselyk polgármesterének díszbeszéde a szoboravatáson. Fényképezte: Torpai Imre

Ioan Anghelina, Nagyselyk polgármesterének díszbeszéde a szoboravatáson. Fényképezte: Torpai Imre

„A semmiből egy új, más világot teremtettem." Áll a megkoszorúzott Bolyai János-szobra Bólyában, Ioan Cândea szobrászművész alkotása, 2003. augusztus 16. Fényképezte: Torpai Imre

Bolyai János-szobormakett a nagyszebeni Polgári Olvasókör dísztermében

Kalmár Zoltán nagyszebeni közíró méltató beszéde a felújított iskola színpadán. Beszédének szövegét a *Nagyszeben és vidéke* helyi újság, ill. a *Romániai Magyar Szó* is közölte *Két ünnep Bólyán* cím alatt

A nagyszebeni Tanácstorony (Orth István grafikája)

NAGYSZEBEN ÉS VIDÉKE

KÖZÉLETI KULTURÁLIS LAP

Liliomszál, liliomszál,
Idegenhez mért hajoltál?
Mért öleli karcsú szárad,
Mért felejted a fajtádat?
A fajtádat, a hitedet
Szerelmed tüzére tetted,
Messze látszik lobogás
Mi lesz, ha lesz hamvadása?

VIII. évfolyam 42. szám — 2003. május-október

Két ünnep Bólyában

Mihelyt autókkal letértünk a főútról, láttuk, éreztük, hogy olyan helységbe látogatunk, amelyet az elmúlt idők folyamán talán elfelejtett a világ. Ápolatlan, poros utcák, annyira megfogyott magyarság, hogy még egy elemi osztályra való gyermeket se tud összegyűjteni magából. A Szeben megyei Bólyába igyekszünk. Szomorú kép, amelyből két fémjelzett esemény mutat a jövőben való hitre.

Az 1935 és 1937 között, Imre József plébános javaslatára, Pálffi Endre tanító idején épült, és a kommunista kultúrbarbarizmus tevékenységével majdnem rommá lett iskola épületének újjászületési ünnepélye várja vendégeit. Az itt született Torpai Imre által szervezett műsorra zsúfolásig megtelt a ragyogóan tiszta terem. A valamikor számottevő magyar lakosság utódai ülnek a nézőtérré alakított egykori iskola osztályában. De a Gábor Adorján plébános épületáldását követő műsor s a jó néhány mozgékony gyerek biztatás a jövőre. Ez a megfogyott magyarság önbizalmat ébresztő akarattal, Barna Mária kántor rendezésében egy vallásos, társadalmi színdarabot állított színpadra, bólyai fiatalok előadásában. Apró, magyarruhás leányok táncos-énekes fellépéssel, szavalatokkal gazdagították a műsort. Nem, Bólyát nem felejtette eI a Fennvaló, hisz oly lelkes szülöttei vannak, mint Szabó Károly nyugdíjas tanító és Torpai Imre, aki saját költségén emléktáblát készített, melyet ez alkalommal lepleztek le.

A bólyai ünnepély másik nagy eseménye, mely nemcsak a falut mozgósította, hanem országos viszonylatban is visszhangot keltett, Bolyai János mellszobrának leleplezése volt.

De hogyan is indult az egész.? „A semmiből egy új világot teremtettem” – fakadt ki büszkén Bolyai János 1823. november 3-án Temesvárról apjához írt levelében, amikor megalkotta a nem-euklideszi geometria elméletét. A felfedezés forradalmi fordulatot jelentett a matematikában. Ennek a közel 180 éves felfedezésnek az emlékére született meg Szombatfalvi Török Ferenc, a nagyszebeni RMDSZ-elnöknek a lelkében az az elhatározás, hogy mellszobrot állíttat a nagy matematikus Bolyai Jánosnak apja szülőfalujában, a Szeben megyei Bólyában. Tervét a Szeben megyei tanács elé terjesztette, s csodálatos módon a tanács minden tagja megszavazta a 150 millió lejt a szobor felállítására. Ami ezután következett, az a nagyszebeni és környékbeli magyar közösség érdekében kifejtett 14 éves szakadatlan munkásság csúcspon-

tja volt: Szombatfalvi Török Ferenc egy hónapnál rövidebb idő alatt Ioan Cândea szobrászművésszel bronzba öntötte Bolyai János mellszobrát, és teljes erőbedobással megszervezte a felavatási ünnepélyt. Ebben gyönyörködhetünk ennek az augusztusi napnak a ragyogó égboltja alatt.

S habár nem Bolyai János, hanem az apja, Bolyai Farkas volt a helység szülöttje, mégis az ő világra szóló felfedezésének, zsenialitásának emlékét öntötték bronzba, a Szeben Megyei Tanács és a Német Demokrata Fórum erkölcsi hozzájárulásával is.

A meghívott személyiségek románul, magyarul és németül méltatták felfedezésének a matematikára gyakorolt hatását. Munkája, a 28 oldalas Appendix 1832-ben megjelent, apja Tentamen című művében – hangsúlyozták a szónokok. Meg kell említeni azonban, hogy szépséghiba is csúszott az egyik román méltató szavaiba, aki Bolyai Jánost a román népből eredő magyar nemzetiségű tudósnak nevezte. Ideje lenne minden történelmi és társadalmi eseményt a maga valóságában bemutatni. A két nagyobb várost is megillető esemény biztatás a csüggedőknek, idézem Soós József medgyesi református lelkész szavait: „Megfogyva bár, de törve nem, éledjünk újra most, amikor az európai szellem ezt lehetővé teszi!"

A koszorúzás az ünnepély záróakkordjaként, Bolyai János hegedűtudására is emlékeztetve ifj. Bartha Lajos és Ilka, a marosvásárhelyi Filharmónia tagjai Bartók szerzeményeiből – Magyar és román táncok – hangjaival tették ünnepélyesebbé ezt a napot.

Kalmár Zoltán

A képen baloldalt, a plébánia épülete mellett látható magyar iskola az 1800-as évek végén épült. Ezt az első világháború után, 1919-ben államosították. Az oktatás ezután a plébánia épületében zajlott, annak egyik szobájában. A kép azt az időszakot ábrázolja (templom, plébánia és az iskola), mikor az oktatás még az iskolában volt.

Kalmár Zoltán cikke a *Romániai Magyar Szó*ban is megjelent

ROMÁNIAI MAGYAR SZÓ
ORSZÁGOS DEMOKRATIKUS NAPILAP
ÁRA 4000 LEJ; ELŐFIZETŐKNEK 2308 LEJ
2003. AUGUSZTUS 22., PÉNTEK
4577. SZÁM

Két ünnep Bólyában

Mihelyt autónkkal letértünk a főútról, láttuk, éreztük, hogy olyan helységbe látogatunk, amelyet az elmúlt idők folyamán talán elfelejtett a világ. Ápolatlan, poros utcák, annyira megfogyott magyarság, hogy még egy elemi osztályra való gyermeket se tud összegyűjteni magából. A Szeben megyei Bólyába igyekszünk. Szomorú kép, amelyből két fémjelzett esemény mutat kiutat e jövőbe való hitre.

Az 1935 és 1937 között, Imre József plébános javaslatára, Pállfi Endre tanító idején épült és a kommunizmus kultúrbarbarizmus tevékenységével majdnem rommá lett iskola épületének újjászületési ünnepélye várja vendégeit. Az itt született Torpai Imre által szervezett műsorra zsúfolásig megtelt a ragyogóan tiszta terem. A valamikor számottevő magyar lakosság kiöregedett utódai ülnek a nézőtérré alakított egykori iskola osztályában. De a Gábor Adorján plébános épületáldását követő műsor s a jónéhány mozgékony gyerek biztatás a jövőre. Ez a megfogyott magyarság önbizalmat ébresztő akarattal, Barna Mária kántor rendezésében egy vallásos, társadalmi színdarabot állított színpadra, bólyai fiatalok előadásában. Apró magyarruhás leányok táncos-énekes fellépéssel, szavalatokkal gazdagították e műsort. Nem, Bólyát nem felejtette el a Fennvaló, hisz oly lelkes szülöttei vannak, mint Szabó Károly nyugdíjas tanító és Torpai Imre, aki saját költségén emléktáblát készített, melyet ez alkalommal lepleztek le.

A bólyai ünnepély másik nagy eseménye, mely nem csak a falut mozgósította, hanem országos viszonylatban is visszhangot keltett, Bolyai János mellszobrának leleplezése volt.

De hogyan is indult az egész? „A semmiből egy új világot teremtettem" – fakadt ki büszkén Bolyai János 1823. november 3-án Temesárról apjához írt levelében, amikor megalkotta e nem-euklideszi geometria elméletét. A felfedezés forradalmi fordulatot jelentett a matematikában. Ennek a közel 180 éves felfedezésnek az emlékére született meg a Szombatfalvi Török Ferenc, a nagyszebeni RMDSZ-elnöknek a lelkében az az elhatározás, hogy mellszobrot állíttat a nagy matematikus Bolyai Jánosnak apja szülőfalujában, a Szeben megyei Bólyában. Tervét a Szeben megyei tanács elé terjesztette, s csodálatos módon a tanács minden tagja megszavazta a 150 millió lejt a szobor felállítására. Ami ezután következett, az a nagyszebeni és környékbeli magyar közösség érdekében kifejtett 14 éves szakadatlan munkásság csúcspontja volt: Szombatfalvi Török Ferenc egy hónapnál rövidebb idő alatt Ioan Cindea szobrászművésszel bronzba öntette Bolyai János mellszobrát, és teljes erőbedobással megszervezte a felavatási ünnepélyt. Ebben gyönyörködhettünk ennek az augusztusi napnak a ragyogó égboltja alatt.

S habár nem Bolyai János, hanem az apja, Bolyai Ferenc volt a helység szülöttje, mégis az ő világraszóló felfedezésének, zseniálitásának emlékét öntötték bronzba, a Szeben Megyei Tanács és a Német Demokrata Fórum erkölcsi hozzájárulásával is.

A meghívott személyiségek, románul, magyarul és németül méltatták felfedésének a matematikára gyakorolt hatását. Munkája, a 28 oldalas Appendix 1832-ben jelent meg, apja Temtamen című művében – hangsúlyozták a szónokok. Meg kell említeni azonban, hogy szépséghiba is csúszott az egyik román méltató szavaiba, aki Bolyai Jánost a román népből eredő magyar nemzetiségű tudósnak nevezte. Ideje lenne minden történelmi és társadalmi eseményt a maga valóságában bemutatni. A két nagyobb várost is megillető esemény biztatás a csüggedőknek; idézem Soós József medgyesi református lelkész szavait: „Megfogyva bár, de törve nem, éledjünk újra, most, amikor az európai szellem lehetővé teszi ezt!"

A koszorúzás után az ünnepély záróakkordjaként, Bolyai János hegedűtudására is emlékeztetve ifj. Bartha Lajos és Ilka, a marosvásárhelyi Filharmónia tagjai Bartók szerzeményeiből „Magyar és román táncok" hangjaival tették ünnepélyesebbé ezt a napot.

KALMÁR ZOLTÁN

*B. Farkas.

Hermannstädter Zeitung

Wir sind immer für Sie da. Schreiben Sie uns oder rufen Sie an!
550164 Sibiu, Str. Tipografilor 12
+ Fax 0269-21.34.22, 43.77.65
E-Mail hz@logon.ro
Online www.hermannstaedter.ro

Deutsches Wochenblatt
Erscheint jeden Freitag in
Sibiu/Hermannstadt, Rumänien

Nr. 1841 / 36. Jahrgang | 22. August 2003 | 8 Seiten, Preis 5.000 Lei

Bolyai János aus Bólya

Dem Vater der nichteuklidischen Geometrie wurde in Bell ein Denkmal gesetzt

Auf Initiative von Szombatfalvi Török Ferenc vom Ungarnverband wurde dem Begründer einer nichteuklidischen Geometrie, Bolyai János (1802-1860), in dem zur Gemeinde Marktschelken gehörenden Dorf Bell (rum. Buia, ung. Bólya), ein Denkmal gesetzt: Am vergangenen Samstag nahmen mehr als 400 Personen auf dem Dorfplatz an der Enthüllung einer auf einem Marmorsockel ruhenden Bronzebüste teil, geschaffen von dem Hermannstädter Bildhauer Ion Cândea im Auftrag des Kreisrats.

In einer Winternacht des Jahres 1823 steht in der Festung von Temeswar der 21jährige Ingenieur-leutnant Johann von Bolyai am Fenster und spielt ein Capriccio auf seiner Geige. Es gehen ihm die Studenbenzeit in Wien durch den Kopf, die Opern- und Ballettabende in den prächtigen Sälen; seine Gedanken springen mit der Melodie zu seiner neuesten Angebeteten und dann zu seinem bevorstehenden nächsten Duell. Und dann schweifen seine Gedanken ab zu dem mathematischen Problem, das ihn seit Jahren fasziniert das Problem der Parallelen.

Bolyal János durfte bereits mit vierzehn seinen Vater Bolyai Farkas (Wolfgang) im Mathematikunterricht am Neumarkter reformierten Lyzeum vertreten. 1816 wollte der Vater den Frühreifen nach Göttingen schicken in die Obhut seines Studienfreundes Karl Friedrich Gauß, bekam aber keine Antwort. So mußte der eher philosophisch veranlagte Junge mit der Ingenieursakadamie in Wien vorlieb nehmen, wo er neben militärischen Befestigungen und Pionierbauten auch viel Geschichte studierte. Er absolvierte im September 1822, kam zur Festungsdirektion Temeswar, später nach Arad, Lemberg und Olmütz.

NachlängererKrankheitakzeptierteer1833,nunmehrimRangeeinesHauptmanns, sich vorübergehend untauglich schreiben zu lassen. Mit dem Ausscheiden aus dem aktiven Heeresdienst verlor Bolyai aber seine einzige Einnahmequelle. Er lebte nun abwechselnd in Neumarkt und auf einem ererbten Gehöft, war aber so arm, daß er nicht einmal die für heiratswillige Offiziere vorgeschriebene Kaution aufbringen konnte. In beinahe völliger Isolation verbrachte er sein weiteres Leben und schrieb, mit Gänsekiel und selbstgebrauter Tinte, auf Tausenden von Blättern mathematische, philosophische und sozialpolitische Abhandlungen nieder.

Das alles ahnt der 21jährige Leutnant auf der Festung Temeswar jedoch nicht. Er fröstelt, macht das Fenster zu und zündet die vom Windlauch ausgegangene Kerze

wieder an. Und spielt weiter auf der Geige – Stücke des verehrten, diabolischen Paganini. Diabolisch ist auch sein Denkproblem. *Durch einen äußeren Punkt kann zu einer Geraden nur eine Paralelle gelegt werden.* Diesen Satz des Euklid mit den Mitteln seiner ebenen Geometrie zu beweisen, ist noch keinem gelungen, auch Vater Bolyai und dem großen Gauß nicht. Das ist das Problem. Die Festung schält sich aus dem Morgennebel und Paganini lacht aus dem Scherzo. Da geht das Genie mit Bolyai durch, und er erkennt, daß man mindestens zwei Parallelen durch denselben Punkt legen kann, aber in einer gekrümmten Ebene, wie zum Beispiel die Meridiane auf dem Globus. Bolyai schreibt dem Vater, er habe „aus nichts eine neue Welt erschaffen".

In vielen weiteren Nächten baut Bolyai seinen Geistesblitz zu einem Gedankengebäude aus. In einer 26 Seiten umfassenden Schrift in Latein, der „Scientia spatii absolute vera", untermauert er seine Theorie, definiert er den absoluten Raum und erklärt Euklids Geometrie zum Sonderfall. Auf die Lehre Bolyais, zu der der Russe Lobatschewski, unabhängig von ihm und zur gleichen Zeit, ein Gegenstück schuf, sollte Einstein seine Relativitätstheorie aufbauen.

Bolyais Werk wurde erst 1831 in Neumarkt gedruckt. Der berühmte Göttinger Professor und Staatsrat Gauß, der in den „Göttinger Gelehrten Anzeigen" regelmäßig alle wissenschaftlichen Ereignisse besprach, veröffentlichte über die neue, nichteuklidische Geometrie kein Wort: Boiyai war dem Meister in seinen eigenen Forschungen zuvorgekommen.

Bei der Enthüllung der Bolyai-Büste in Bell/Bólya war auch der Bolyai-Forscher Kiss Elemér, Hochschullehrer in Neumarkt und Mitglied der Budapester Akademie der Wissenschaften, zugegen. Es trat eine Klausenburger ungarische Kindersinggruppe auf, danach das Neumarkter Geigenduo Barta Ilka und Lajos, das Bartók spielte und nicht Paganini, wie das der Leutnant auf der Festung Temeswar wor 180 Jahren getan hatte, als er eine neue Welt erschuf.

Wolfgang Fuchs, *Hermannstädter Zeitung*, 23. augusztus 22.

Denkmallenthüllung im Dorfe Bell, Gemeinde Markstchelken

A felújított iskola udvarán Torpai Imre, az avatási ünnepség szervezője és ifjú Takács Ferenc

2004 augusztusa

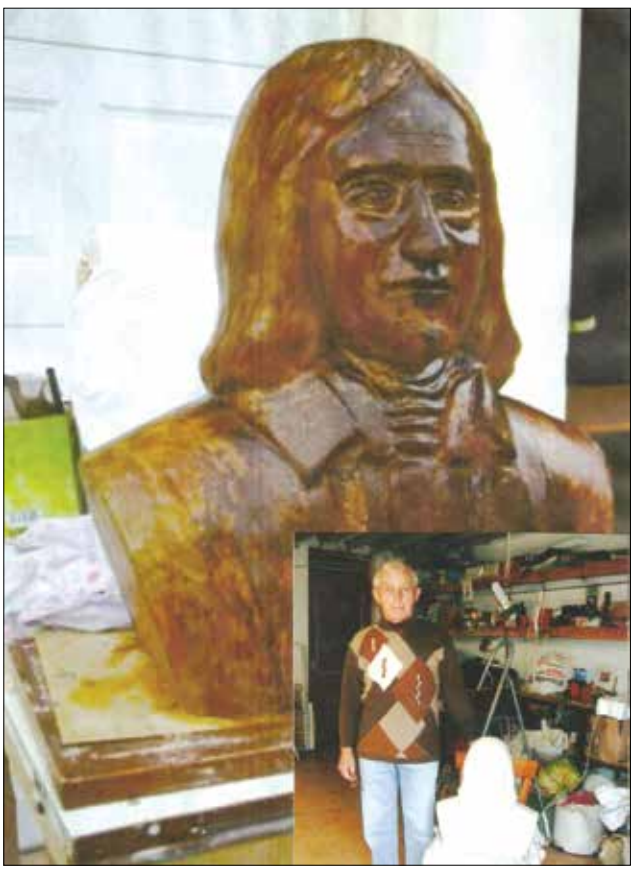

A bólyai római katolikus templomba újonnan érkezett Varga Vince plébános 2004 augusztusában misézik. A szószéket a szentendrei Ürmösi Maurer Gábor által ajándékozott nemzeti zászló díszíti. De nem sokáig maradt a helyén, mert eltűnt
Ezen fényképpel igazolva a zászló ottlétét, felszólítom a plébános urat és az egyházi tanácsot a zászló visszahelyezésére a szószékre úgy, ahogy más templomoknál is szokás. Torpai Imre.

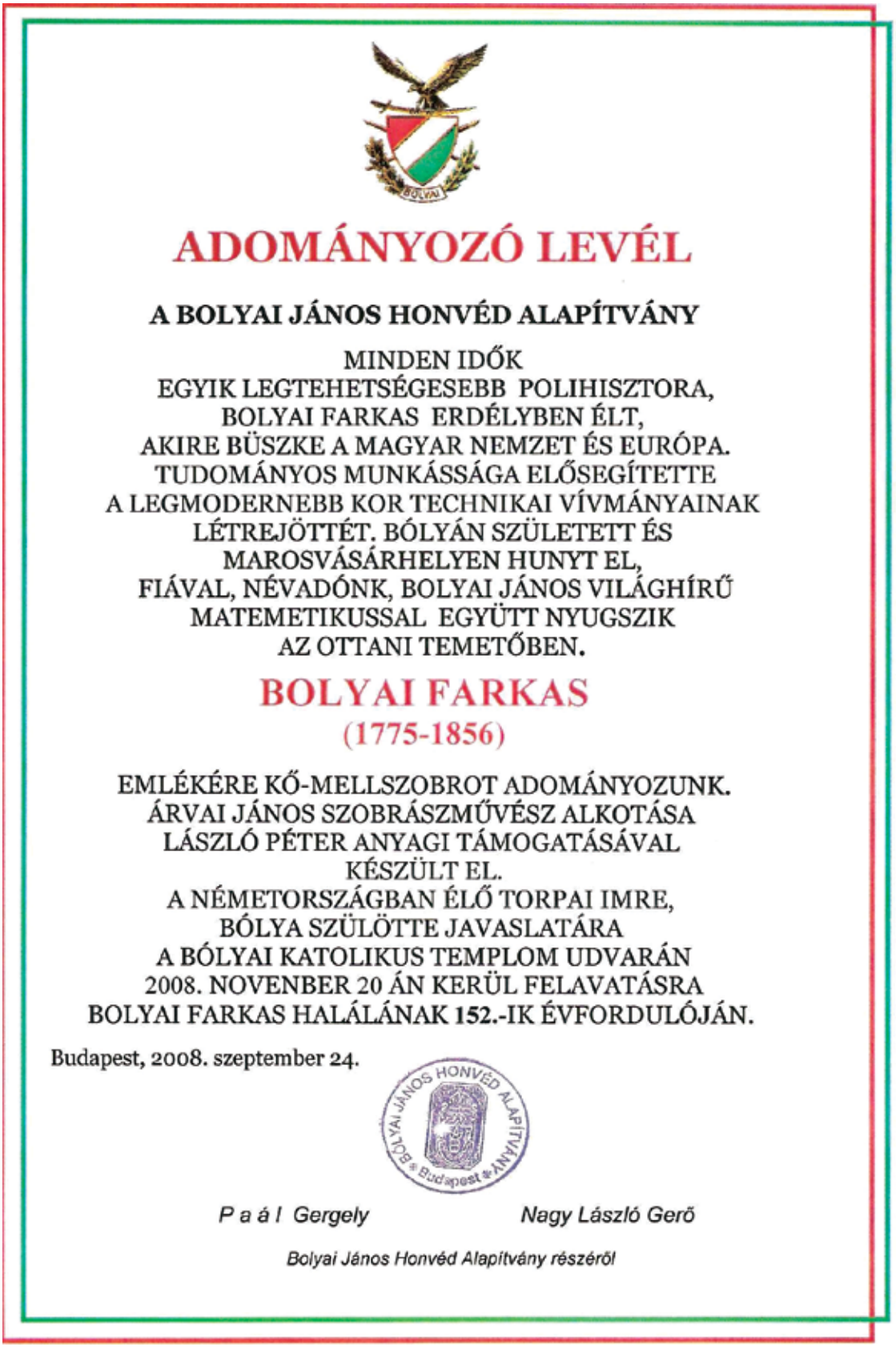
Bolyai Farkas szobrának avatása. Bólya, 2008. november 20.

A Bolyai Farkas Líceum, Marosvásárhely. Itt tanított 47 és fél évig Bolyai Farkas (1775–1856)

Bolyai Farkas mellszobra, Árvai János szobrászművész budapesti műtermében. 2008 szeptembere

ADOMÁNYOZÓ LEVÉL

A BOLYAI JÁNOS HONVÉD ALAPÍTVÁNY

MINDEN IDŐK
EGYIK LEGTEHETSÉGESEBB POLIHISZTORA,
BOLYAI FARKAS ERDÉLYBEN ÉLT,
AKIRE BÜSZKE A MAGYAR NEMZET ÉS EURÓPA.
TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA ELŐSEGÍTETTE
A LEGMODERNEBB KOR TECHNIKAI VÍVMÁNYAINAK
LÉTREJÖTTÉT. BÓLYÁN SZÜLETETT ÉS
MAROSVÁSÁRHELYEN HUNYT EL,
FIÁVAL, NÉVADÓNK, BOLYAI JÁNOS VILÁGHÍRŰ
MATEMETIKUSSAL EGYÜTT NYUGSZIK
AZ OTTANI TEMETŐBEN.

BOLYAI FARKAS
(1775-1856)

EMLÉKÉRE KŐ-MELLSZOBROT ADOMÁNYOZUNK.
ÁRVAI JÁNOS SZOBRÁSZMŰVÉSZ ALKOTÁSA
LÁSZLÓ PÉTER ANYAGI TÁMOGATÁSÁVAL
KÉSZÜLT EL.
A NÉMETORSZÁGBAN ÉLŐ TORPAI IMRE,
BÓLYA SZÜLÖTTE JAVASLATÁRA
A BÓLYAI KATOLIKUS TEMPLOM UDVARÁN
2008. NOVENBER 20 ÁN KERÜL FELAVATÁSRA
BOLYAI FARKAS HALÁLÁNAK 152.-IK ÉVFORDULÓJÁN.

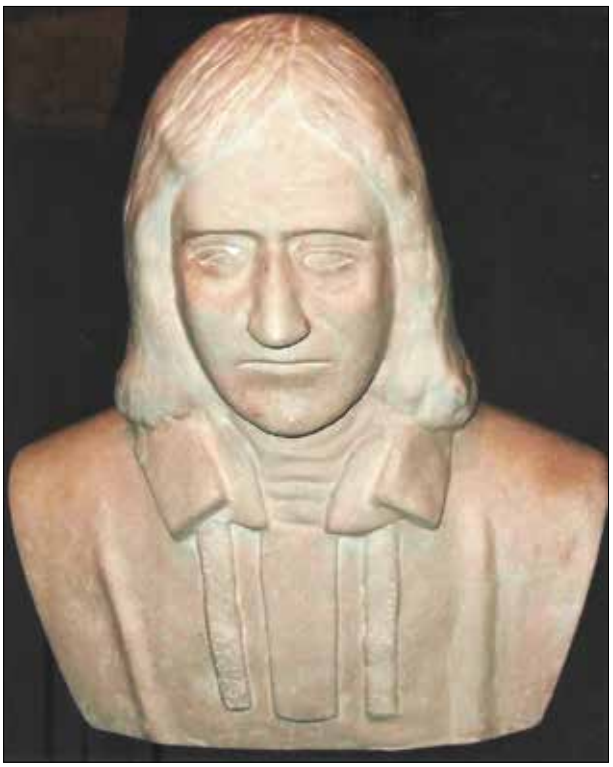
Budapest, 2008. szeptember 24.

BOLYAI JÁNOS HONVÉD ALAPÍTVÁNY Budapest

P a á l Gergely *Nagy László Gerő*

Bolyai János Honvéd Alapítvány részéről

Nagy László, a Bolyai János Honvéd Alapítvány elnökének adományozó levele, Bólya szülötte, Torpai Imre javaslatára

A Budapesten elkészült szobrot
Torpai Imre elszállítja Bólyába,
és megszervezi a talapzatra állítását

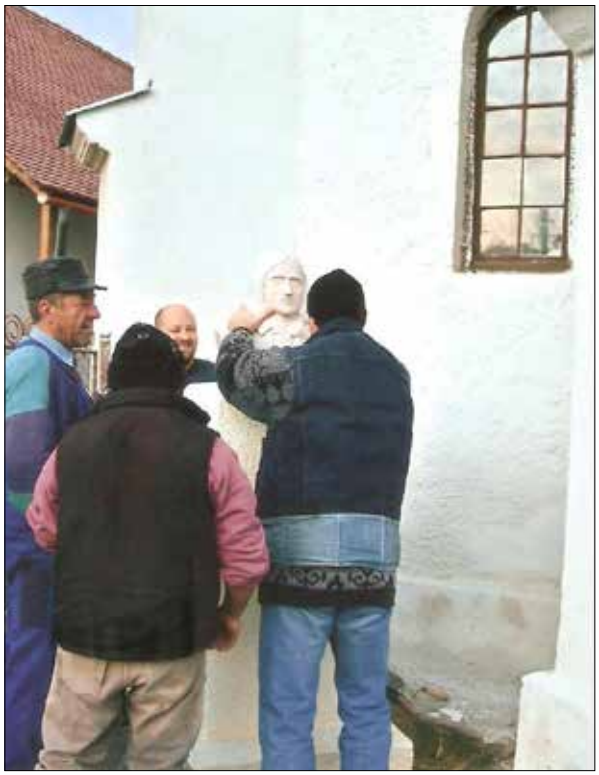
A szobortalapzaton elhelyezett emléktábla

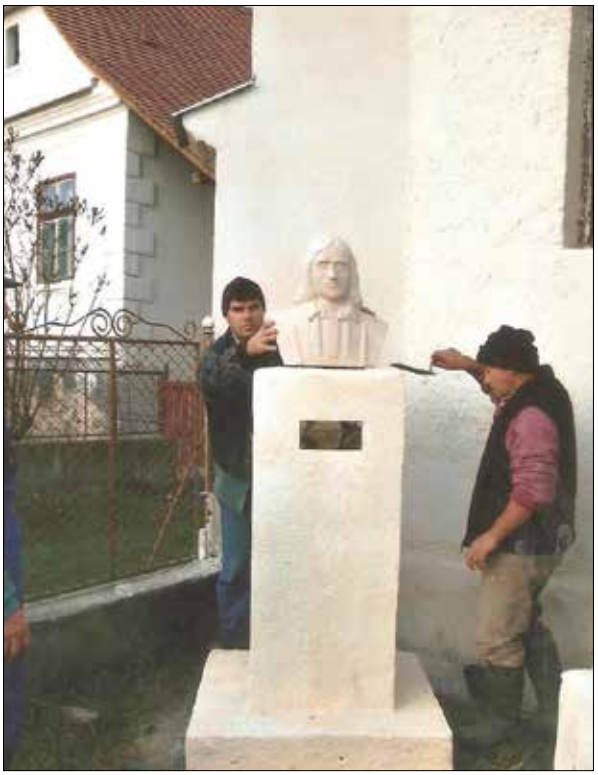
Az elkészült talapzat
a római katolikus templom udvarán

Stoia Dan építőmester
a talapzat utolsó simításait végzi

Bolyai Farkas szobrát elhelyezik a talapzaton

Próbabeállítás, háttérben a bólyai parókia

Végső helyzetben a mellszobor,
ifjú Szabó Károly, a falu szülöttje
részt vett a szobor elhelyezésében

Bolyai Farkas ismét Bólyában

Bolyai Farkas (1775–1856)
Torpai Imre ünnepi beszéde. 2008. november 20.

Igen tisztelt vendégek,

Bólya lakossága arra büszke, hogy a falu nevét viseli egy minden szempontból híres ember. Régebb aligha ismerték, mert Bólyán senki sem törődött azzal, hogy híressé tegye a falut – de lássuk, ki is volt e falunak és nemzetének büszkesége: igen, ez *Bolyai Farkas* volt, a világhírű tudós és polihisztor, aki ebben a kis fatornyos faluban született ezelőtt 233 évvel, 1775. február 9-én, és aki sarja annak a Bolyai családnak, amely nemességét a helyi várkastély romjainak tanúsága szerint a 13. század végére vezeti vissza.

A Bolyai család Erdély legősibb családjai közé tartozik, amely a 13. és 14. században fennmaradt okmányok szerint de Buia, azaz Bolyai néven jön elő. Az első okmányokból kimutatható ősük Bolyai Ákos, aki 1283-ban már Bólyában lakott, ennek fiai voltak Tamás, Mihály, Gáspár és II. Ákos, akik 1302-ben már felnőtt férfiak voltak. I. Ákosnak mind a négy fia családot alapított, és utódokat hagyott hátra. Harmadik fia, I. Tamás közösen bírta VI. Tamással a várkastélyt. I. Tamásnak unokája volt IV. Tamás (kinek felesége Haranglábi Beszter Orsolya), kinek fia II. vagy idősebb Gáspár, kinek neje Bethlen Brigitta volt. Ők rakták le a várkastély első alapjait, 1324-ben már ők uralják azt. Címerük az ötágú koronán ágaskodó állat (pegazus), fején korona, jobb kezében kard.

Bolyai Farkas édesanyja Pávai Vajna Krisztina, édesapja VII. Gáspár. Farkast 1781 őszén, már hat és fél éves korában szülei beíratták a Nagyenyedi Református Kollégiumba, ahol tanárai csodálattal figyelték rendkívüli tehetségét. Csodagyermeknek tartották a szófogadó, élénk, nem játszómániás, de mindentudó tanulót. Kilencéves korára már latinul szavalta Homérosz eposzát könyv nélkül, majd megtanulta a görög, héber és román nyelvet, anyanyelvi szinten. Később megtanulta a német, olasz, angol és francia nyelvet is, így a magyar nyelvvel együtt kilenc nyelvet beszélt. Nagy fejszámoló volt, hiba nélkül 14 jegyű számból gyorsan és biztosan négyzetet emelt és köbgyököt vont. A marosvásárhelyi Bolyai-múzeumban őrzött *ládikója* az egyetlen, Bólyából származó személyes tulajdona, amely Nagyenyedre is elkísérte diákévei alatt. Nagyenyeden kilenc évig tanul, itt kerül ismeretségbe báró Kemény Simonnal. 1790 táján mindketten Kolozsvárra mennek, és itt végzik el gimnáziumi tanulmányaikat a Református Kollégiumban. Kolozsvárott nagy veszélyt élt át, amikor a maga készítette lőpor véletlenül felrobbant, s arcát érvén, szemei úgy legyengültek, hogy nehezen tudott olvasni. Öt év múlva, 1795 őszén külföldi tanulmányútra indulnak Simonnal. Emlékkönyvbeli levelei között akad egy, amely így szól*: Fiam, vedd azt a tanítást tőlem, először is adjon az Isten jó órát és szerencsét az utazáshoz, amelyet tenned kell, hogy beteljesüljön a Te óhajtott várakozásod. 2. Mivel idegen országban leszel, minden ügyes-bajos dolgodban hallgass az istenfélő emberekre. 3. Hétféle emberrel ne keveredj barátságba: azzal, aki irigy, aki semmibe vesz, aki hazug, aki bolond, aki fösvény, aki elnyom és azzal, aki dölyfös. Jó, ha az emberfia megszívleli ezt a tanítást is: előbb – vajon miféle hasznot ad az a dolog, amiért fáradozik és vétkezik? Írtam én, Matei Ion, a bólyai pópa 1795. november 13-án.*

Bécsben Farkas megbetegedik, és egy időre ott marad, Simon tovább utazik Jénába. Farkas szinte Bécsben marad katonai pályán, de Simon levele Jénából meggyőzi, hogy

odautazzon. Jénába érkezve nem iratkozik be az egyetemre, csak néhány előadást hallgat. 1796. október 11-én Kemény Simonnal együtt beiratkozik a Göttingeni Egyetemre. Karl Feliy von Seyffer, a csillagászattan professzora fedezi fel elsőként Farkas (Wolfgang) éles matematikai tudását. Farkas itt ismeri meg két évvel fiatalabb kollégáját, Karl Friedrich Gausst, aki már egy éve itt diákoskodott. A matematikai tudományok iránti közös érdeklődésük mély baráti kapcsolatot teremt közöttük. Életük során végig leveleztek egymással – a 42. levelet ma is őrzi a göttingeni könyvtár kézirattára. 1799. június 5-én Farkas hazafelé indul Göttingenből – először gyalogosan Regensburgig, ahonnan a Dunán, egy szerb kereskedő hajóján napszámosként Pestig utazik. Térdsebesülése és pénzhiány miatt Kemény Simon segít rajta, szekeret küldve elébe. Közel kéthetes szekerezés után érkezik meg Kolozsvárra, ahonnan pár napi pihenő után Bólyába siet az éppen szüretelő édesapjához. Édesanyja ekkor már több mint tíz éve halott. Bólyán kapja Kemények újabb, ezennel Kolozsvárról érkező meghívását, hogy a család egyik tizennégy éves fiának legyen a nevelője. Az ajánlatot elfogadva Kolozsvárra költözik. Itt ismerkedik meg egy farsangi bálon a nemesi származású Árkosi Benkő Zsuzsannával, Benkő József kolozsvári kirurgus lányával, akivel 1801. szeptember 28-án házasságot köt, majd együtt a Farkas anyjától örökölt domáldi (Viişoara) birtokra költöznek. 1802 végén, első gyermekük születését várva rövid időre visszatérnek Kolozsvárra. Itt születik meg első fiuk, Bolyai János, 1802. december 15-én. 1804. február 4-én a Marosvásárhelyi Református Kollégium meghívja Bolyai Farkast a megüresedett matematika–fizika–kémia tanszékre, mint tanárt. Farkas és családja 1804 áprilisában költözik be Marosvásárhelyre, és 1804. május 4-én megtartja székfoglaló beszédét. Ugyancsak 1804-ben édesapja meghal Bólyában, 72 éves korában – *nyugodtan halok meg, mondotta halálos ágyán, mert fiaim célt értek: Farkas marosvásárhelyi professzor, és Antal vice-notarius.*

Farkas családi élete Benkő Zsuzsannával boldogtalan volt. Házasságukból két gyermek születik, a híressé vált János, a matematikus és a kiskorában elhunyt Anna. Neje, Benkő Zsuzsanna 1821. szeptember 18-án, 44 éves korában meghal: óhajának megfelelően a domáldi birtokuk hegyoldalán temetik el. A 46 éves korára megözvegyült Farkas másodszor is megnősül, a nála 22 évvel fiatalabb, szép és művelt Somorjai Nagy Teréz lesz a felesége. Esküvőjük 1824. december 31-én volt, amelyet egy nyugodt, boldog, de rövid házasélet követett.

Tentamen, a főműve 1832-ben jelenik meg, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia ismét, 1837-ben, díszkiadásban publikál. Matematikai munkásságára K. F. Gauss is felfigyelt, aki így méltatta: *matematikai műveiből észrevehető az alaposságra és önállóságra irányuló becsületes törekvése*.

Marosvásárhelyen 47 és fél éven át professzori hivatását teljesítette, itt fejtette ki nagy jelentőségű munkásságát, amellyel városának, hazájának büszkesége lett. Polihisztor volt, aki minden területet átfogott: matematika, fizika, kémia, technika, irodalom, festészet, zene, pedagógia, orvostudomány, régészet és filozófia. Az első magyar nyelvű tudományos erdészeti szakértekezlet szerzője. Az általa tervezett kályhák Erdély-szerte elterjedtek. Hat színművet írt, német és angol költők műveit fordította, verseket komponált. Néhány kéziratban megmaradt drámáját és költeményét elégette egyik elkeseredett pillanatában, majd a lángok által elemésztett műveinek hamuját egy fapohárba gyűjtötte, amelyre a *Poésis* sírfeliratot írta. A faurnát máig a Marosvásár-

helyi Bolyai-múzeum őrzi. Pedagógiai munkái ma is időszerűek, mivel az ő korában a matematikai szaknyelv eléggé fejletlen volt, a magyar nyelvű matematikában elég sok az általa bevezetett szakkifejezés, művei nyelvtörténeti szempontból is fontosak. Tehetséges rajzoló és festői képességét az utókorra maradt önarcképe és két festménye igazolja. Emellett szépen hegedült.

Második felesége, Teréz tüdővészbe esett, és hosszas betegség után 1833. április 2-án elhunyt. Bolyai Farkas ismét megözvegyült, kilencévi évi házasság után és két, ebből a házasságból származó gyermekét, Gergelyt és Bertát egyedül nevelte tovább. 58 éves korához képest még fiatalos erőben volt, jó egészségi állapotnak örvendett. 1854-ben kisunokája, Berta, Gergely fiának lánya hirtelen meghalt Bólyában. Négy hónap múlva újabb halálhír érkezett, öreg barátja, K. F. Gauss 1855. február 23-án meghalt. Az elmúlás örök törvényein elmélkedve szomorúan írta János fiának: *Nagy világosság aludt ki e Földön, senki sincs már tavaszom mezején, egyedül maradtam, s nemsokára én sem leszek többé*. 47 és fél évi kitartó és szorgalmas szolgálata után, 1851. október 8-án nyugdíjaztatási kérését a Kollégium elöljárósága elfogadja. Hátralevő éveit visszavonultan éli Marosvásárhelyt. 1852-ben kinyomtatta a *Jelentés* című búcsúját és végrendeletét, melyben kijelentette azon óhaját, hogy – *e földön a szép égi természettől csendben és a legegyszerűbb keretek között akar elbúcsúzn*i – a temetésén mellőzzenek minden ceremóniát. 1856-ban már érzi, hogy szervezete nagyon legyengült – könyveinek nagy részét, és Antaltól örökölt maradék kis pénzét a Kollégiumra hagyta a matematikai tudományok fellendítése céljából. A nyár folyamán kétszer is rosszul lett, amit az ő fanyar humorával az akkori bírói eljárás két szakaszához hasonlított: a júniusi rohamot *megintésnek*, azaz *admonitio*-nak, az augusztusit pedig *értesítésnek*, azaz *certificatio*-nak nevezte. Már a harmadik következik – írta Gergely fiának –, mint a törvényben az *executio*, azaz a *végrehajtás*. A halál most a koron megszégyenült kaszáját jobban kifeni a harmadikra. Valóban, a *harmadik lépés* nemsokára bekövetkezett. János fia naponta meglátogatta betegágyán, és a *szegény öreg* állapotáról gyakran értesítette a Bólyán gazdálkodó Gergely öccsét. Állapota rohamosan gyengült, a Kollégium diáksága felváltva virasztott a dolgozószobája közepén álló ágya mellett. A szoba falain akkor is ott fügtek Gauss, Schiller és Shakespeare képei, valamint a hegedűje. November 20-án este 10 órakor, ezelőtt 152 évvel a mellette virrasztó Koncz József lefogta az agyvérzésben elhunyt halott szemeit.

Kialudt az akkori szellemi világ legkiválóbb mécsese. Másnap reggel megszólaltak a Kollégium kis tornyának csengettyűi, s hangjukat az egész város megértette. Csak a két csengettyű szólott akkor is, amikor 1856. november 23-án, vasárnap délután 2 órakor a három évszázados Marosvásárhelyi Kollégium legnagyobb tudósát kísérték utolsó útjára a református temetőbe, ahova örök nyugalomra helyezték. Végrendeletét tiszteletben tartották. Az utolsó búcsúvétel néma csendjében csak a Somostető irányába tartó hideg novemberi szél érzékeltette az idő múlását.

Könyvészet:

Weszely Tibor: *Bolyai Farkas, a matematikus.* Tudományos Könyvkiadó. 1974.

Franz Schmidt és Paul Staeckel: *Gauss és Bolyai Farkas levelezése*, Franklin Egyesület Nyomda

Rónay Elemér: *A bólyai Bolyai család*, Turul, 1942.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Felavatás előtt a szervező és rendező
Torpai Imre, 2008. november 20.

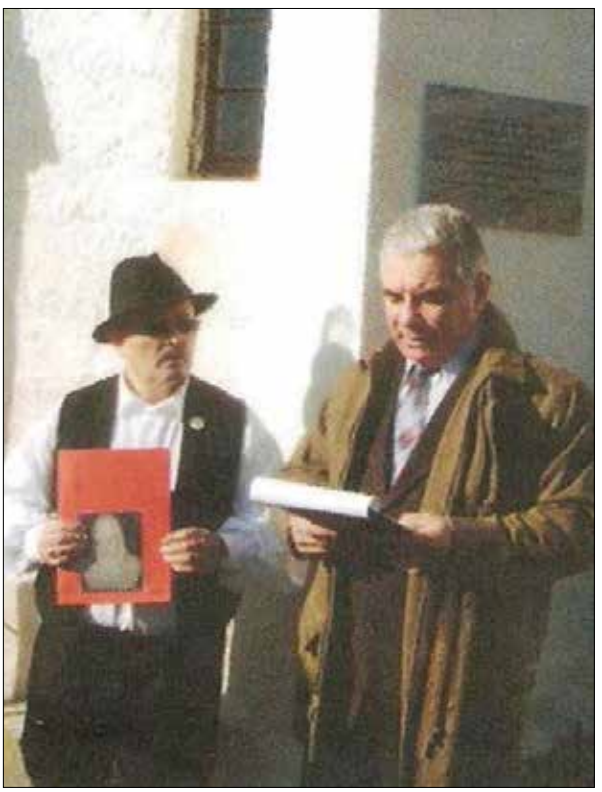
Avatás előtti szentmise a vidék plébánosaival,
a bólyai templomban

Szentmise – Şuşa Nicoale polgármester és
Szombatfalvi Török Ferenc egyetemi tanár az előtérben

Şuşa Nicoale polgármester és Szombatfalvi
Török Ferenc egyetemi tanár
leleplezi a szobrot

Szombatfalvi Török Ferenc díszbeszéde után
Torpai Imre felolvassa köszöntőlevelét, majd
Şuşa Nicoale polgármester is méltatja a szo-
boravatást

Koszorúzás a Bolyai Farkas szobránál

Prof. dr. Futaky István (Göttingen) német nyelvű laudációja (az ünnepségen felolvasta Torpai Imre)

Göttinger Laudationes

Wolfgang Bolyai
Mathematiker Rede
anläßlich der Enthüllung einer Gedenktafel am 11. 6. 1993, Kurze Straße 2
István Futaky

Der 1807 im Alter von 30 Jahren als „Professor Astronomiae" an die Universität Göttingen berufene Carl Friedrich Gauß schickte am 20. Mai 1808 einen langen Brief in das ferne Siebenbürgen an seinen ehemaligen besten Studienfreund Wolfgang Bolyai. Dieser Brief enthält neben einer Skizze der Kurzen Straße u. a. folgenden Satz: „Ich wohne hier in Göttingen auf derselben Strasse wo Du ehemals wohntest fast gerade gegen über im dem mit bezeichneten Hause." Das Haus, in dem Gauß wohnte – es ist die Nr. 15 auf der gegenüberliegenden Straßenseite –, trägt zur Erinnerung an den später weltberühmt gewordenen Bewohner schon lange eine Gedenktafel. Aus alten Dokumenten geht hervor, daß sein Freund Bolyai damals im Haus Nr. 2 beim Schuster J. A. Schäfer sein Quartier hatte. An der Stelle jenes Hauses, das Gauß im

Blick hatte, steht heute das neue Haus, vor dem wir nuri zusammengekommen sind, um eine Gedenktafel zu enthüllen für einen Mann, der zwar keinen der Gaußschen Größe vergleichbaren Ruhm erlangt hat, der es aber verdient hat, in unserer Stadt nicht vergessen zu werden.

Wer war Wolfgang (ungar. Farkas) Bolyai? Zunächst: er war einer der fast 500 Ungarländer und Siebenbürger, die die Georg-August-Universität im ersten Jahrhundert ihres Bestehens besuchten – eine herausragende Anzahl für die damaligen Verhältnisse. Viele dieser ehemaligen Studenten bekleideten später in der Heimat hohe Ämter oder spielten im geistigen Leben ihres Landes eine maßgebliche Rolle. Wolfgang Bolyai gehörte zu diesem prominenten Kreis. Er wurde 1775 im Siebenbürgischen Dorf Bolya in einer kleinadligen, nicht sehr wohlhabenden Familie geboren. Der schon im Schulalter als mathematisches Wunderkind gefeierte junge Mann kam nach der Ausbildung in Siebenbürgischen Lehrstätten und einem kurzen Aufenthalt in Jena im Oktober 1796 nach Göttingen. Sechzig Jahre später erinnerte er sich in einem auf Bitte des Göttinger Professors Sartorius von Waltershausen verfaßten Bericht so: „Von Jena gieng ich nach Göttingen: wo ich ... Gauss zuerst sah ... Nach diesem begegneten wir uns auf dem Walle, jeder war allein – gesellten uns – giengen zu einander – und bald schwuren wir unter der Fahne der Wahrheit Brüderschaft". Zwei Jahre verbrachten die jungen Männer gemeinsam in Göttingen. Sie lebten ihren mathematischen Studien, machten große Wanderungen, sie waren auch zusammen bei den Eltern von Gauß in Braunschweig. Sartorius von WaItershausen überlieferte eine Äußerung von Gauß über diese Zeit: Bolyai sei der einzige gewesen, der in seine metaphysischen Ansichten über Mathematik einzugehen verstanden habe.

Nachdem Gauß im Herbst 1798 nach Braunschweig zurückkehrte, begannen die Freunde Briefe zu wechseln. In der Handschriftenabteilung der Göttinger Universitätsbibliothek werden 24 von Bolyai an Gauß geschriebene Briefe aufbewahrt. Ebendort befinden sich 22 Briefe von Gauß an Bolyai, die dieser zusammen mit anderen Gauß-Reliquien kurz vor seinem Tode der Bibliothek vermachte. Die 1899 auch im Druck herausgegebene Korrespondenz der Gelehrten ist das ergreifende Dokument einer lebenslangen Freundschaft.

Bolyai kehrte 1799 nach Siebenbürgen zurück, wo er 1804 Professor der Mathematik und Physik am Reformierten Kollegium, einer Lehranstalt im Rang einer Hochschule, in Marosvásárhely (dt. Neumarkt, rum. Tîrgu Mureş) wurde. Er blieb seiner Lehr- und Forschungsstätte bis ins hohe Alter treu, bis 1853 hielt er dort Vorlesungen. Bolyai ist Autor mehrerer mathematischer Werke, die allerdings meist in ungarischer Sprache verfaßt sind. Eine international bekannt gewordene Ausnahme ist sein lateinisches „Tentamen iuventutem studiosam…" (1832/33), dessen von seinem genialen Sohn János (Johann) verfaßte „Appendix" eine von N. I. Lobatschewski und Gauß unabhängig entwickelte Theorie der nichteuklidischen Geometrie enthält. Wolfgang Bolyai selbst „bemühte sich um eine exakte Begründung der Mathematik und entwickelte eine bereits sehr moderne Auffassung der Begriffe Grenzwert, Funktion und Integral" – wie dies über ihn in einem biographischen Artikel zu lesen ist. Stets in der Suche nach, Wahrheit' – eines seiner Schlüsselworte – erblickte er deren reinste Verkörperung in der Mathematik, und er war bemüht, für diese Wissenschaft auch seine Studenten zu begeistern. Einer von ihnen hat Bolyais Einführung zu Beginn des Wintersemesters

1837/38 so wiedergegeben: „Wir beginnen heute ein Werk, an dem wir nie aufhören dürfen, weiterzuarbeiten, damit wir mehr und mehr jene Sphäre kennenlernen, in der wir uns selbst wiederfinden und wiederfinden werden. In Wahrheit bedarf es nur des Mannesmutes und der Mathesis, auf daß der Glaube an die Unsterblichkeit und Glückseligkeit noch hier auf Erden zu einem Axiom werde – einer Glückseligkeit, die durch die ständig fortschreitende Wahrheit und Liebe eine stetige Steigerung erfahrt". Ähnliche Gedanken finden wir in der Einleitung seines „Tentamens": „Die aus dem reinen Quell der Mathesis geschöpfte Wahrheit erweckt in uns das uns angeborene Gefühl für Gott, die Moral und die Unsterblichkeit... Mit ihrer Hilfe ist es uns möglich, die innere und äußere Welt intensiver kennenzulernen, sodaß die Wahrheit in der Welt ans Tageslicht gelangt und die Tugend geboren wird".

Wolfgang Bolyai war ein universales Talent: er ist u. a. Autor von Dramen, und er ist auch als Kunstmaler bekannt geworden. Mit Recht nennt ihn sein Biograph, Prof. Barna Szenássy (Debrecen) einen der letzten Polyhistoren. Er lebte in der siebenbürgischen Abgeschiedenheit fern von den Wissenschafts- und Kulturzentren Europas, und er hat auch so Bleibendes geschaffen. Bedenken wir dies, verstehen wir besser, welche Bedeutung für ihn der zeitweilig unterbrochene, doch immer wieder erneuerte Briefkontakt mit seinem verehrten großen jugendfreud hatte. Der betagte Bolyai schrieb 1848 nach Göttingen: „Wenn ich, wie ehemals den Morgen, auch den Abend mit Dir zusammen verleben könnte!", worauf Gauß antwortete: „Mein theurer alter Freund. Mit wehmütiger Rührung habe ich deinen Brief vom 18. Januar erhalten. Es war mir wie eine Geisterstimme aus längst verklungener Zeit..."

Dieser vom 20. April 1848 datierte Brief war der letzte, der Bolyai erreicht hat. Gauß erhielt erst 1853, nach den unruhigen Jahren des ungarischen Freiheitskampfes von 1848/49 eine Antwort. „Nach aller Wuth der Stürme bin ich noch da" – schrieb Bolyai und schloß seinen ebenfalls letzten Brief mit den folgenden Worten: „*Adieu* nun lieber einziger alter Freund! lasse noch meine Augen ehe sie sich schliessen wenn auch nur paar Worte von Dir sehen: da *Anno* 1775 den 9ten Februar geboren und mit der *fatalen Revolution* vermehrten Jahren in einem freudeleeren Alter, von dem Grabes-Rande wahrscheinlich die Abschieds-Rechte reicht Dein treuer alter Freund *Wolfgang Bolyai* mpr."

Das Ende ließ noch einige Zeit auf sich warten, doch es näherte sich unaufhaltsam. Gauß starb 1855, sein ungarischer Freund ein Jahr darauf.

Möge die neue Gedenktafel die Erinnerung wachhalten an einen verdienstvollen Wissenschaftler, für den das Studium in Göttingen richtungsweisend fürs ganze Leben wurde, und möge sie uns nicht zuletzt an die große Freundschaft zwischen einem Deutschen und einem Ungarn erinnern.

A résztvevők és plébánosok

Szervezők és résztvevők csoportja a templom udvarán, 2008. november 20.

A Nagyszebeni Polgári Művelődési Egylet képviselői Bolyai Farkas szobrát koszorúzzák

A marosvásárhelyi bolyais véndiákok képviselőjének díszbeszéde

(El nem mondott sírbeszéd)

Bolyai János el nem mondott sírbeszéde apja, Bolyai Farkas temetésén

Bukásom és megdicsőülésem meghatározója, Apám,
ki bukásomban felemelsz és megdicsőülésemben
besározol,
Te, fél emberkorral előttem járó fáklya:
Keresztelő Szent Jánosom –
Te, *legnagyobb ember az elmúltban s a jövendőkben,*
de legnyomorultabb ember is az elmúltban s a
jövendőkben,
most itt fekszel testi bölcsességedben kiterítve
véglegesen, mint egy zárszó,
itt fekszel levetkezve a halálra, szemérmetlenül
levetkezve,
te örökké felöltözött, örök szerepjátszó.

Könyvből tanultad egykor – örök a görög
szellem –:
három maszk minden alkalomra elegendő.
Pedig hol volt már akkor a görög-római jellem?
Te, nagy alakoskodók közt naiv kezdő!
Szegény Apa, a szolga-maszk nem állt jól neked,
hiába reméltél nékem általa könnyebb utat –
hisz minden változásban felforgatást láttak
(s nem is tévesen) a nemzetes urak.
Másik maszkod ezért volt a sikerfié;
kellett a taps, sok taps — hogy kedélyes legyen a
börtön.
Ezért írtál színdarabot – míg én a ládámnak
verset –,
nem értve, hogy a művi pátosz mily szánalmas e
földön.

Mennyi találkozás magas kedvet gyújtó gyönyörétőI
fosztottál meg minket felvéve maszkod – azt híve: leveheted este.
Szegény Apa,
azt a maszkot le már csak a halál vette.

Most meztelen vagy és egyenes – hisz
kiegyenesítette
szolgai alázatba görbült gerinced a halál deszka-szabója.
Legyen *hát áldott, melyből vétettem, porod*,
én bukásom és dicsőségem meghatározója!
(1856. nov. 20., Marosvásárhely)

Szabó Károly tanító a sírbeszéd felolvasása után szobrot koszorúz

Bolyaiak tisztelete a szoboravatáson. Drága édesanyám, Hajnalka, keresztlánya, Mária, háttérben balról Szilágyi Erzsébet, testvére, Vilhelem Mária, Maria Löprich, Pintea Letiția, Veres Irénke, Salló Mária, Szabó Anikó, Kósa Irénke, Szántó Vilma, Bocskor-Salló Éva és a marosvásárhelyi résztevők

A csíkszeredai vendégek között prof. dr. Oláh-Gál Róbert, jeles Bolyai-kutató és felesége

Torpai Imre rendező és rokonai: Kósa János, Császár Lajos, Salló Mária, Kósa Irénke, Torpai Imre, Bocskor-Salló Éva, Bocskor-Salló Jenő, Torpai Tibor, Szekeres Károly

Dr. Szombatfalvi Török Ferenc és Martin Bottesch, a Szeben Megyei Tanács elnöke, aki német nyelven méltatja az eseményt

Bolyai Farkas idézetek:

A házasság fordított paradicsom.

A menyasszonyi ágy a szerelem koporsója.

Éva nélkül puszta volt a paradicsom, bár vele elveszett.

Az axióma olyan ítélet, melyről a józan emberi ész minden okoskodás nélkül, már természeténél fogva belátja, hogy igaz.

Bolyai János szobrának megkoszorúzása, 2008. november 20.

Koszorúz a Nagyszebeni Polgári Művelődési Egyesület elnöke, Szombatfavi Török Ferenc

Bolyais véndiákok, a Nagyszebeni Polgári Művelődési Egyesület elnöke, Szombatfalvi Török Ferenc, Martin Bottesch, a Szeben megyei tanács elnöke, prof. dr. Wesely Tibor, prof. dr. Oláh-Gál Róbert és Keresztes Kálmán tanfelügyelő, Bolyai János szobránál tiszteleg

Torpai Imre rokonai, bólyai származásúak Bolyai János szobránál

A Nagyszebeni Polgári Művelődési Egyesület elnöke, Szombatfalvi Török Ferenc, Martin Bottesch, a Szeben megyei tanács elnöke, prof. dr. Weszely Tibor, Şuşa Nicolae polgármester, Zsebe Attila mihályfalvi református lelkipásztor, Torpai Imre és a meghívottak

Bolyai János-idézetek:

Mármost nem durva erővel, hanem műveltséggel kell igyekeznünk kitűnni.

A 2000. év betöltése után az emberiség a végső veszély és pusztulás felé rohan.

Protokoll-fogadás a váraljai magyar iskolában. Háttérben a megkoszorúzott emléktábla

A váraljai szorgalmas asszonyok bólyai ízekkel kínálták a vendégeket. Szabó Diana, Szabó Evelin, Szántó Irma, Szabó Anikó, Szántó Erzsébet, Takács Róza és a vendég, Torpai Hajnalka

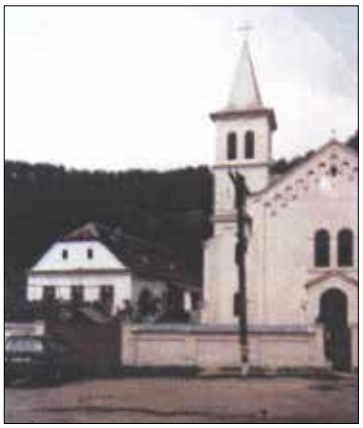
Összefoglaló

1.

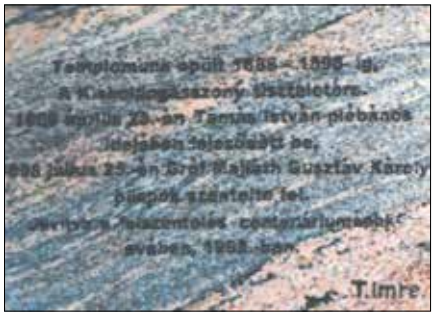
2.

4.

3.

5.

6.

7.

8.

1. *1996. augusztus 15-én*
Az I–II. világháború hősei emlékére fehér márványtábla elhelyezése a római katolikus templom falán. Torpai Imre szervezésében.
2. *1996. november 20-án*
Bolyai Farkas emlékére fekete márványtábla a plébánia falán, Torpai Imre függesztette ki a 140. jubileumi évben.
3. *1996. november 24-én*
Bolyai Farkas, négynyelvű (magyar, román, német és angol) réz-fém emléktábla a templom falán, a medgyesi és kiskapusi RMDSZ függesztette ki a 140. jubileumi évben.
4. *2002. július 21-én*
Bolyai-emlékszoba a római katolikus plébánián a Marosvásárhelyi Bolyai Társaság szervezésében.
5. *2003. augusztus 15-én*
Templomunk 100. jubileumi évében vörös márvány emléktábla avatása a templomunk falán, Torpai Imre szervezésében.
6. *2003. augusztus 16-án, délelőtt*
Iskolánk újraszentelése felújítás után, vörös márvány emléktábla avatása, Torpai Imre szervezésében.
7. *2003. augusztus 16-án, délután*
Bolyai János szobrának felavatása a Szeben megyei RMDSZ szervezésében, Szombatfalvi Török Ferenccel az élen.
8. *2008. november 20-án*
Bolyai Farkas szobrának felavatása, Torpai Imre szervezésében.

2008. november 20., mulatság Bolyai Farkas szobrának felavatása után

Szoboravatás utáni lazítás Stoia Dan és Hajnalka lakásán. Előtérben Császár Lajos, majd Kósa János, Kósa Ernő és a bajnai Józsa László

Salló Mária, Torpai Hajnalka, Bocskor-Salló Éva és Jenő

Torpai Hajnalka énekel

Két unokatestvér. Császár (Kósa) Irénke és Torpai Tibor

Három Császár testvér: Irma, Irénke és Mária

Torpai Imre énekel, bátyja Tibor kíséretével

Mindenki jól szórakozik

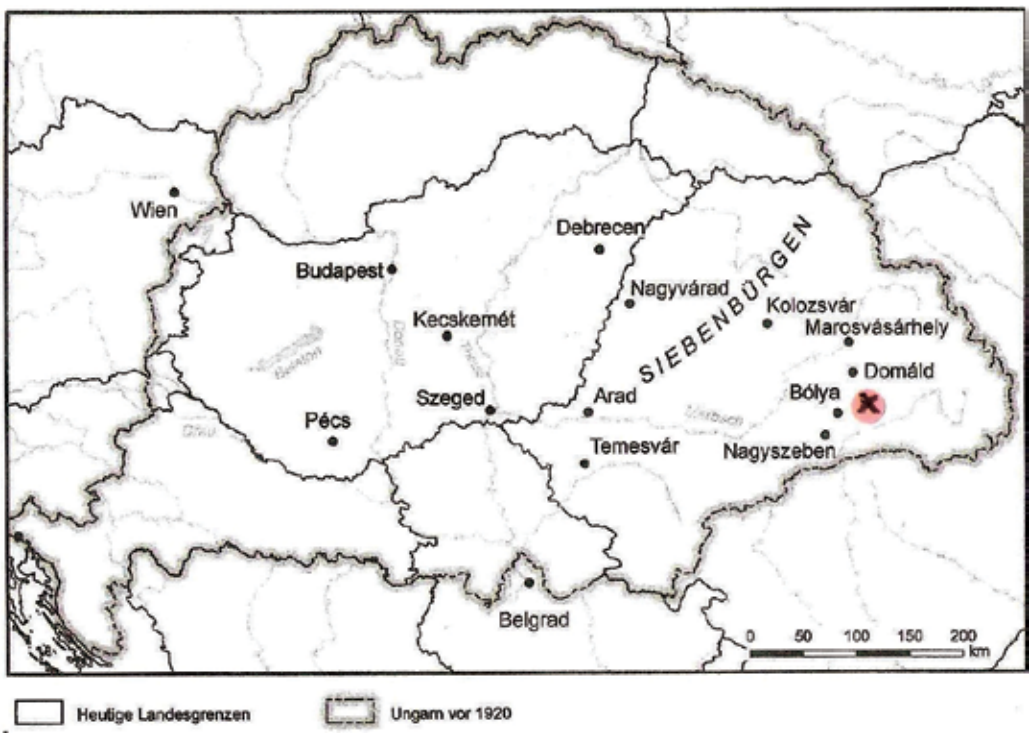
NEMZETÜNK KÉT VILÁGHÍRŰ TUDÓSÁNAK,

A KÉT BOLYAINAK ÉLETÚTJA

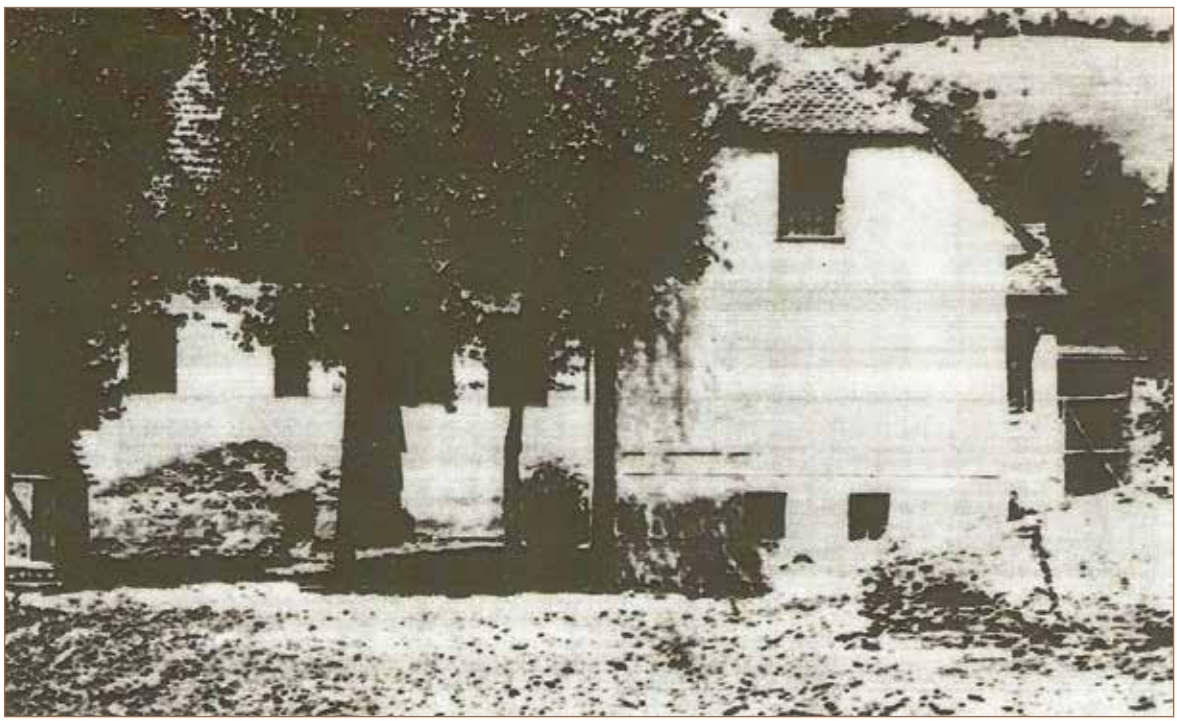
Bolyai Farkas életútja

Bólyai légifelvétel 1995 nyarán, fényképezte Martin Rill (Erlenbach – Heilbronn, Németország) és Georg Gerster (Winterthur – Zürich, Svájc). A megjelölt Szász utcában született Bolyai Farkas 1775. február 9-én

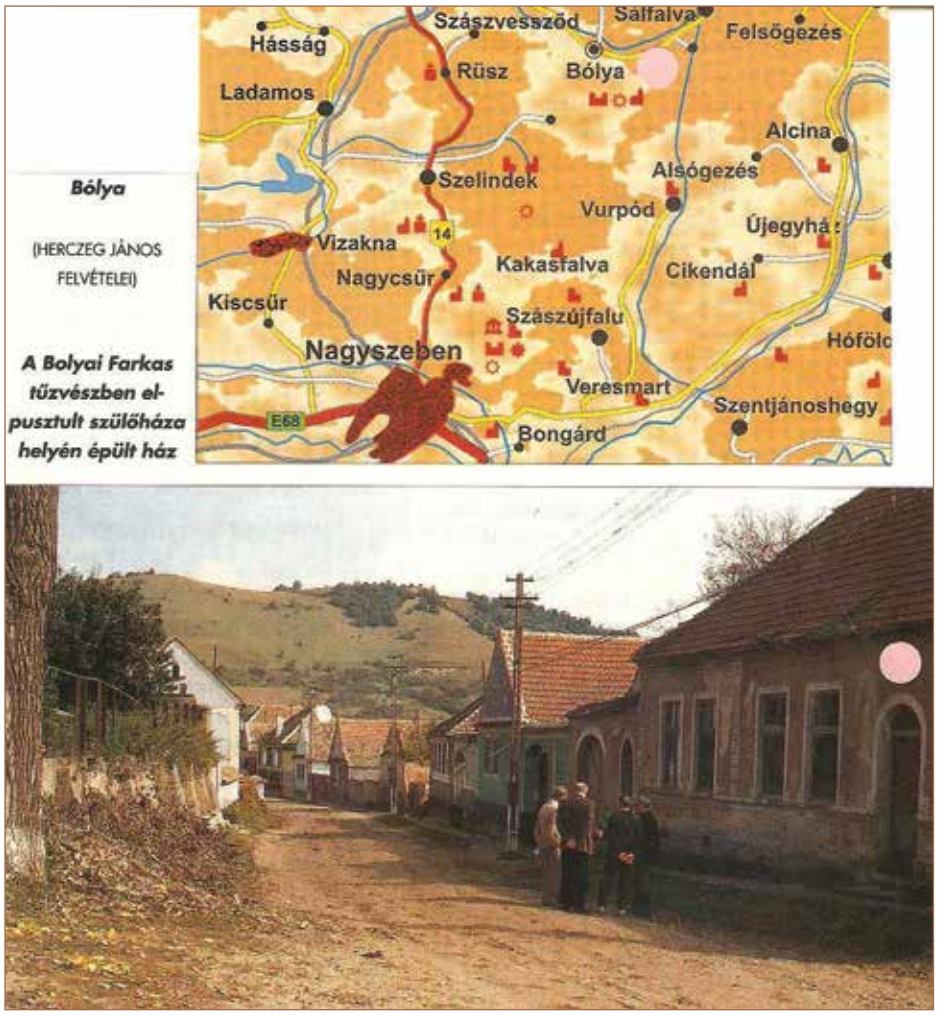
Bólya és vidéke az Osztrák–Magyar Monarchia idején

Ezen a telken lakott a Bolyai család. A falu volt községháza hátsó keleti része a Kicsi patak, bal partján a Szász utcában laktak a Búlyaiak. Az utolsó Bólyai Bólyán, a Bólyai Farkas második házasságából született fia, Gergely (1826.05.11, Marosvásárhelyen) lakott it. Ő eladta a telket egy szebeni dúsgazdag Hoch családnak az 1800-as évek második felében ls Fenyédre költözött családjával, ahol 64 éves korában meghalt (+1890.08.26-án). Ott is temették el.

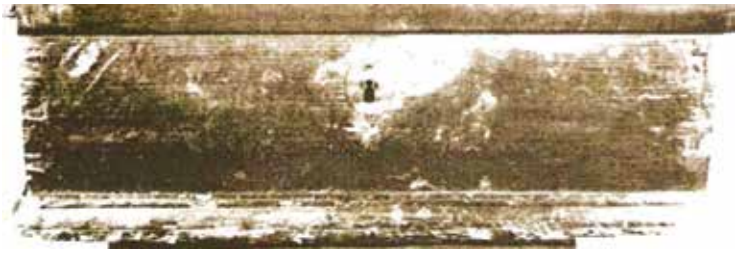
Bólya, falurész, 2002

Az egykori községháza, Bolyai Farkas szülőháza helyén

A volt községháza elhanyagolt állapotban, az udvari bejárattal – 2004

Bolyai Farkas utazó „ládikája”. Ezzel utazott Nagyenyedre hat és fél eves korában, 1781 őszén. A Teleki Téka gondozásában van az egyetlen, Bólyából származó tulajdona

A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium. Itt tanult Bolyai Farkas

Bolyai Farkas 1788-ban, 13 éves korában Kemény báró fiának, Simonnak az oktatója meg nevelője volt Kolozsvárott, majd Marosvécsen

A kolozsvári főtér nyugati házsora, balra a Rhédey-ház, mellette a Jósika-ház

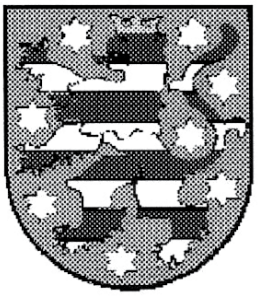
Nagy Kemény Géza kastélya Marosvécsen.
Ebben a kastélyban volt Bolyai Farkas Kemény Simonnak az oktatója

A kolozsvári Református Kollégium és református templom a Farkas utcában, 1920 körül. 1790-ben a kolozsvári Református Kollégiumba kerül Bolyai Farkas, ahol Kemény Simonnal együtt gimnáziumi tanulmányait folytatja

Kolozsvári tanulmányaik befejezése után a két fiatal külföldi tanulmányútra indul. Bolyai Farkas betegsége miatt kénytelen Bécsben maradni, de Simon folytatja útját Jénába. Farkas szinte Bécsben marad katonai pályán, de Simon hívásának engedve Jénába utazik. Jénába érkezve nem iratkozik be az egyetemre, csak néhány előadást hallgat. 1796 őszén elindulnak Göttingenbe, ahol 1796. október 11-én Kemény Simonnal együtt beiratkozik a Göttingeni Egyetemre.

STAATLICHES SCHULAMT JENA

Staatliches Schulamt Jena, Philosophenweg 24, 07743 Jena

Herrn
Emmerich Torpai
H.-Mühlweg 10

91443 Scheinfeld

Jena, den 9. Okt. 1997

Sehr geehrter Herr Torpai,

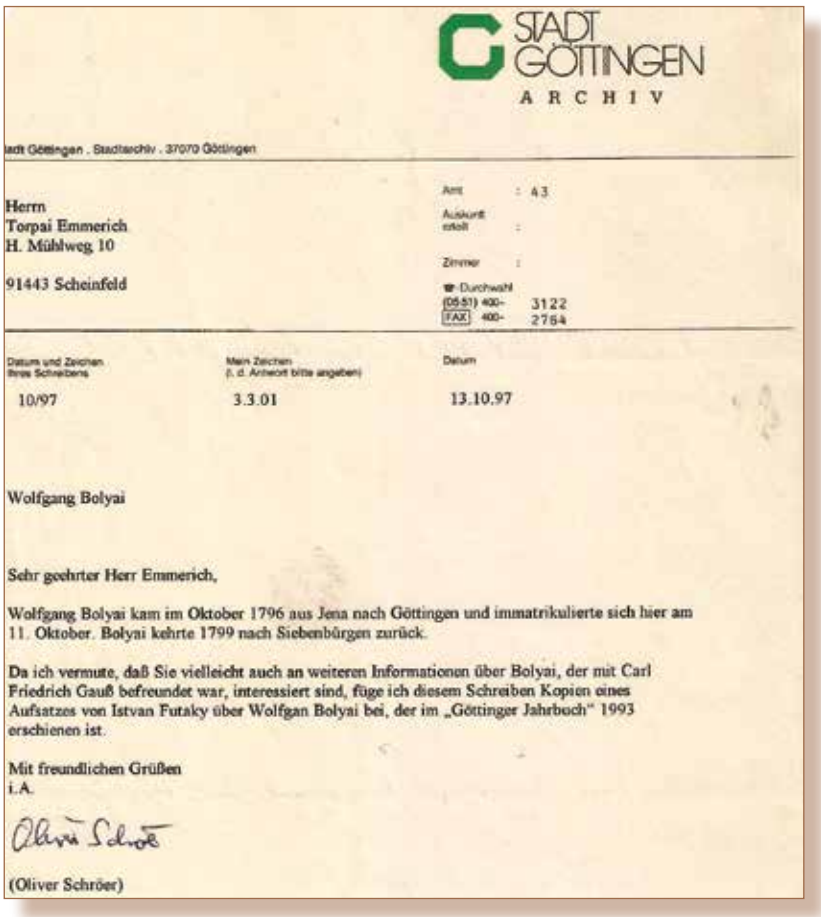
da wir Ihnen bei Ihrer Suche nach Angaben über den Mathematiker Bolyai Farkas behilflich sein wollen, hat die Recherche etwas länger gedauert. Erwähnter hat 1796 in Jena studiert. Genaue und ausführliche Daten über das Leben dieses Mannes erhalten Sie in der Fachliteratur „Aus dem Leben zweier ungarischer Mathematiker Johann und Wolfgang Bolyai von Bolya", erschienen im Grunert's Archiv, 48:2, 1868, Autor F. Schmidt.

Mit freundlichen Grüßen
im Auftrag

A jénai levél szerint Bolyai Farkas csak néhány előadást hallgatott

A Georg August Universitaet Göttingen napjainkban. Bolyai Farkas itt tanult 1796. október 11-től 1799. június 5-ig, és itt találkozott K. F. Gausszal, akivel életre szóló barátságot kötött

STADT GÖTTINGEN
ARCHIV

Stadt Göttingen . Stadtarchiv . 37070 Göttingen

Herrn
Torpai Emmerich
H. Mühlweg 10

91443 Scheinfeld

Amt : 43
Auskunft erteilt :
Zimmer :
Durchwahl
(05 51) 400- 3122
FAX 400- 2764

Datum und Zeichen Ihres Schreibens	Mein Zeichen (i. d. Antwort bitte angeben)	Datum
10/97	3.3.01	13.10.97

Wolfgang Bolyai

Sehr geehrter Herr Emmerich,

Wolfgang Bolyai kam im Oktober 1796 aus Jena nach Göttingen und immatrikulierte sich hier am 11. Oktober. Bolyai kehrte 1799 nach Siebenbürgen zurück.

Da ich vermute, daß Sie vielleicht auch an weiteren Informationen über Bolyai, der mit Carl Friedrich Gauß befreundet war, interessiert sind, füge ich diesem Schreiben Kopien eines Aufsatzes von Istvan Futaky über Wolfgan Bolyai bei, der im „Göttinger Jahrbuch" 1993 erschienen ist.

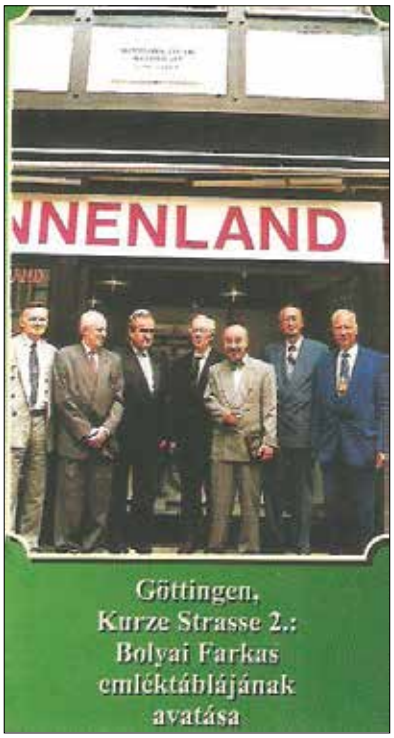
Mit freundlichen Grüßen
i.A.

Oliver Schröer

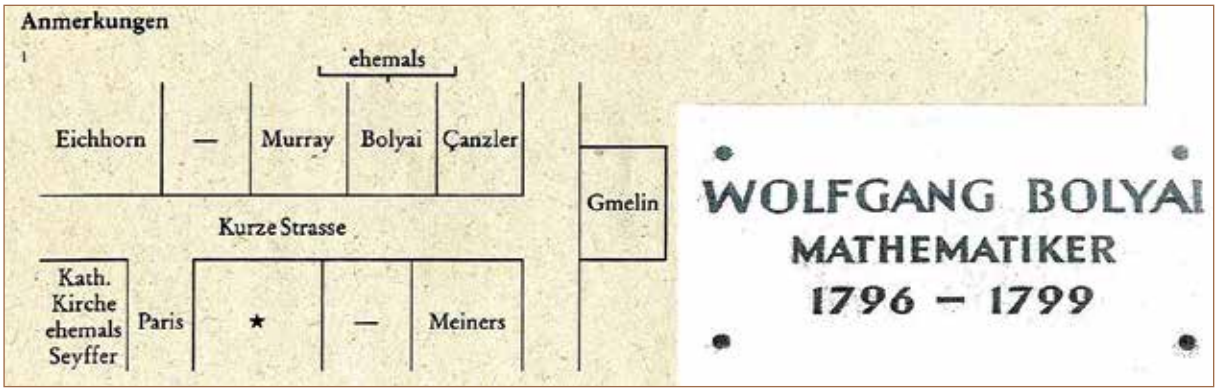
(Oliver Schröer)

A göttingeni levéltári értesítés szerint (1997. október 13.) Bolyai Farkas az egyetem diákja volt

Göttingen, 1993. június 11-én

Emléktábla Göttingenben. 37070 Göttingen, Kurze Strasse nr. 2. – Rövid utca 2. szám – alatti emléktábla, melyet 1993. június 11-én lepleztek le Bolyai Farkas emlékére. Az emléktábla egyszerű szövege talán meglepő: Bolyai Farkas matematikus 1796–1799. Erről tudni kell, hogy a híressé vált göttingeni diákok szállását megörökítő emléktáblák ilyenek, a város előírása szerint. A képen jobbról a harmadik prof. dr. Futaky István

A göttingeni emléktábla környékének térképe

Bolyai Farkas 1799. június 5-én gyalogosan indul Regensburgba, onnan hajóval a Dunán Bécsig. Innen egy szerb kereskedő hajóján napszámosként dolgozva érkezik meg Pestre. Pesten egyik térde megsebesül, és pár hét után a Kemény Simon által küldött szekéren utazva megérkezik Kolozsvárra. Néhány nap pihenő után szüretelni megy az apjához Bólyába. Anyja ekkor már több mint tíz éve halott. Bólyán kapja Kemények újabb, ezennel Kolozsvárról érkező meghívóját, hogy ott a család egyik tizennégy éves fiának legyen a nevelője. Kolozsvárra utazik, és elvállalja a nevelői állást a fiú mellett. Kolozsváron, egy farsangi bálon megismeri a nemesi származású Árkosi

Benkő Zsuzsannát, akivel 1801. szeptember 28-án összeházasodik, és az esküvő után Domáldra, az anyai birtokra költözik. Bolyai Farkas boldognak érzi itt magát. 1802 végén, gyermekük születését várva, rövid időre visszatérnek Kolozsvárra. Itt születik meg 1802. december 15-én kisfiuk, János. Kolozsvárról visszatérnek Domáldra. 1804. február elején meghívást kap a Marosvásárhelyi Református Kollégium tanszékére professzornak. Elfogadja az ajánlatot, és 1804. május 4-én tanári székfoglaló beszédét is megtartja.

Domáld

Teleki–Bolyai Könyvtár, Marosvásárhely

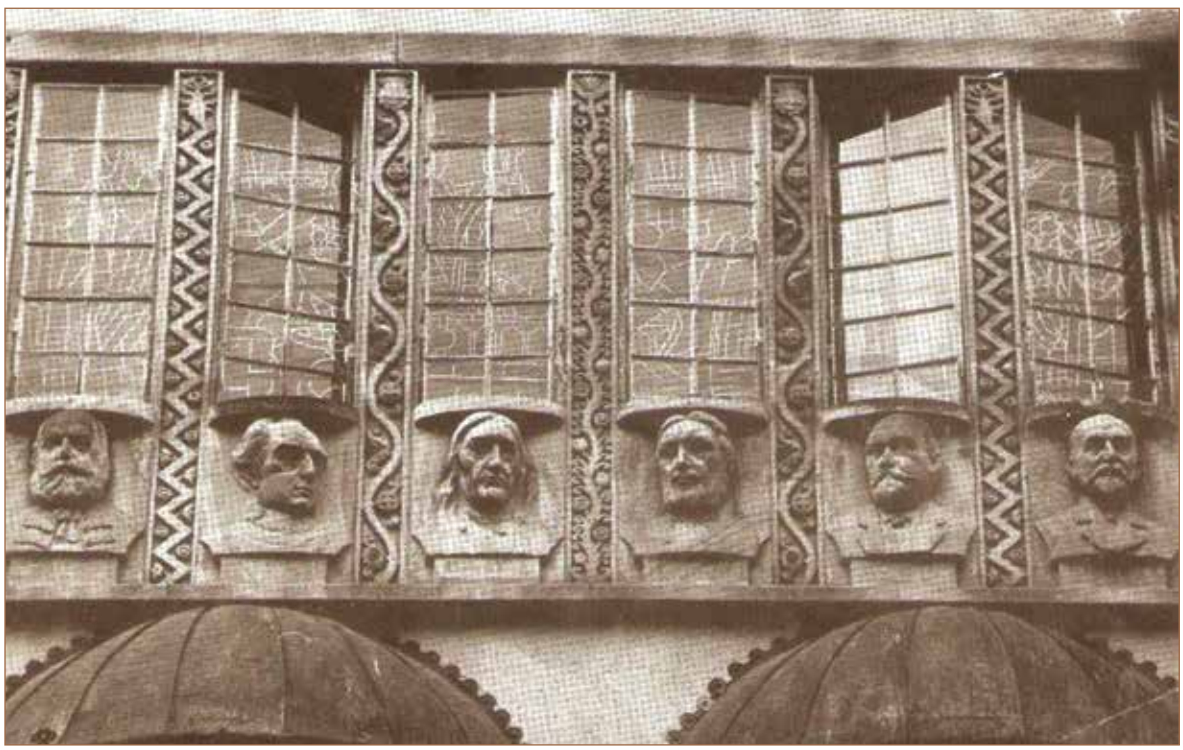
Bolyai Múzeum: pszeudoszféra, Bolyai Farkas íróasztala
és a Bólyából származó „ládikája” meg más múzeumi tárgyak

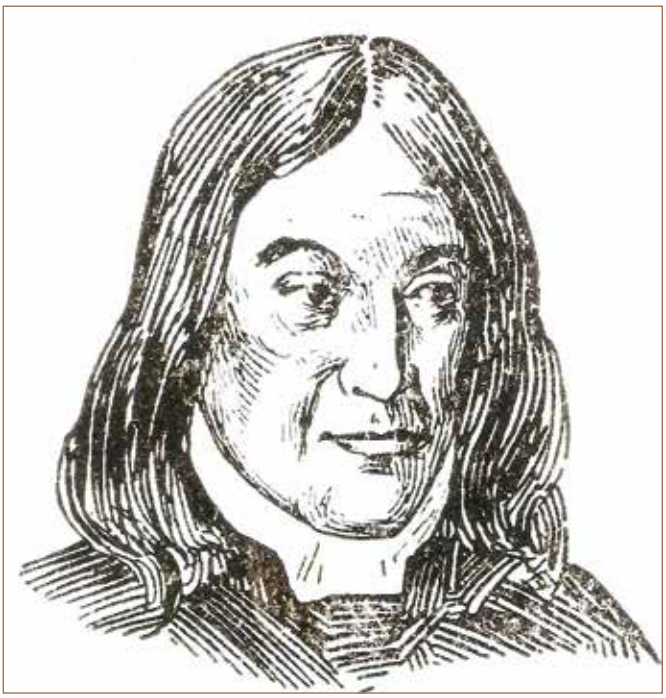
A Bolyai Farkas Líceum az 1960-as években, Marosvásárhely

A Teleki Téka és Bolyai Múzem épülete, Marosvásárhely

Dombormű az 1913-ban épült marosvásárhelyi Kultúrpalota homlokzatán tudósaink hiteles arcképeivel: Dósa Elek, Teleki Sámuel, Bolyai Farkas, Bolyai János, Mentovich Ferenc és Pecz Vilmos

Bolyai Farkas arcképe a
Tolnai Világlexikona szerint.
Budapest, 1914. 219. oldal

Bolyai Farkas önarcképe

A zsindelyes fedelű Marosvásárhelyi Református Kollégium tanári lakása.
Itt lakott Bolyai Farkas 1804-től haláláig

Átalakítás után a tetőre cserép került, majd 1906-ban gondatlanul lebontották

A marosvásárhelyi minorita templom szomszédságában emléktábla bizonyítja, hogy azon a helyen volt Bolyai Farkas lakása. Fényképezte Torpai Imre, 1996

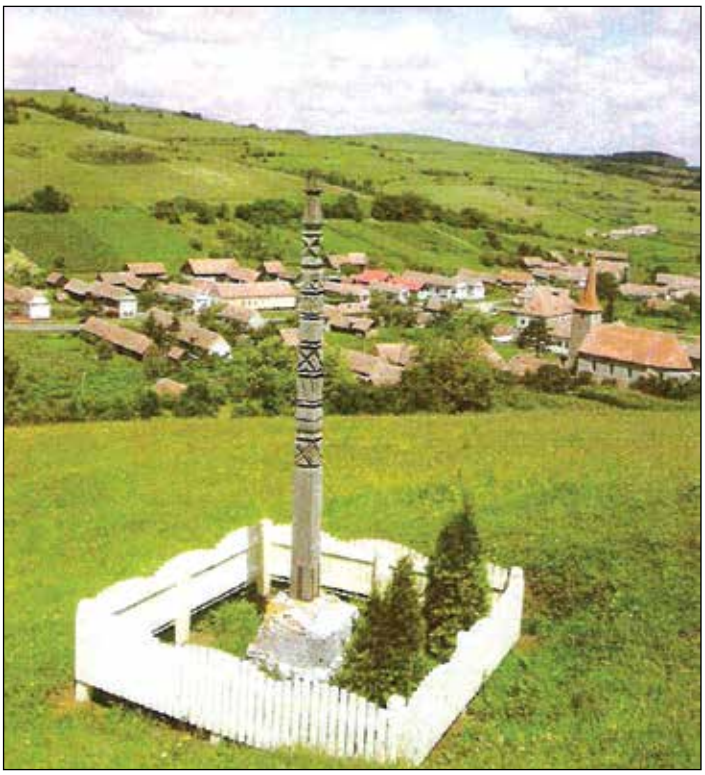
Az emléktáblán olvasható szöveg:

E HELYEN ÁLLOTT AZ
A HÁZ, MELYBEN
BOLYAI BOLYAI FARKAS
1804. ÉVÉTŐL AZ 1856.
ÉVBEN BEKÖVETKEZETT HALÁLÁIG
LAKOTT, S MELYBEN
FIA, BOLYAI JÁNOS
GYERMEK- ÉS IFJÚKORI
ÉVEIT TÖLTÖTTE.

.....

AZ ŐSI BOLYAI-HÁZAT
EZ UTCA NYITÁSA MIATT LEBONTATTA
S HELYÉBE EZ ÚJ HÁZAT ÉPÍTTETTE
AZ EV. REF. KOLLÉGIUM
AZ 1906. ÉVBEN

Bolyai Farkasné született Árkosi Benkő Zsuzsanna (született 1780-ban Kolozsvárt, meghalt 1821. szeptember 18-án Marosvásárhelyt). Óhajának megfelelően Domáldon temették el. A kopjafás sírja dr. Weszely Tibor gondozását dicséri. E könyv szerzője tisztelettel és szeretettel gondol a néhai dr. Weszely Tibor profeszorra, jeles Bolyai-kutatóra

Marosvásárhelyen áll Bolyai Farkas és Bolyai János szobra, a róluk elnevezett téren. Csorvássy István és Izsák Márton alkotását 1957-ben avatták fel

Bolyai Farkas a ravatalon, Marosvásárhely, 1856. november 20–23. Másolat, Teleki Téka

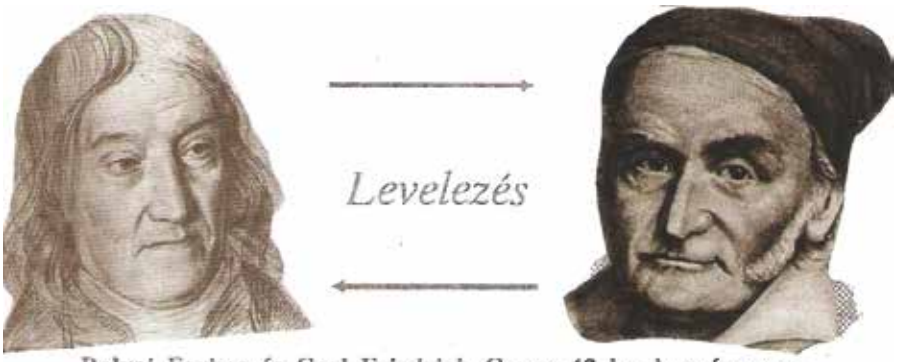

BOLYAI BOLYAI FARKAS
A MAROS-VÁSÁRHELYI EV.REF.
KOLLÉGIUMBAN 1804–1856
MENNYISÉG-ÉS
TERMÉSZETTANTANÁRA
SZ. 1775 + 1856
Közadakozásból a Kollégium
elöljársága 1884

BOLYAI JÁNOS
1802–1860
A MATHEMATIKAI ÉS PHYSIKAI
TÁRSULAT KEGYELETE JELÉÜL 1894

Bolyai Farkas és Bolyai János síremléke a marosvásárhelyi református temetőben

A sírkő talapzatán levő vörösréz tábla felirata: MINDEN IDŐK EGYIK LAGNAGYOBB MATEMATIKUSA. A NEMEUKLIDESZI GEOMETRIA FELFEDEZŐJE ÉS KIDOLGOZÓJA.

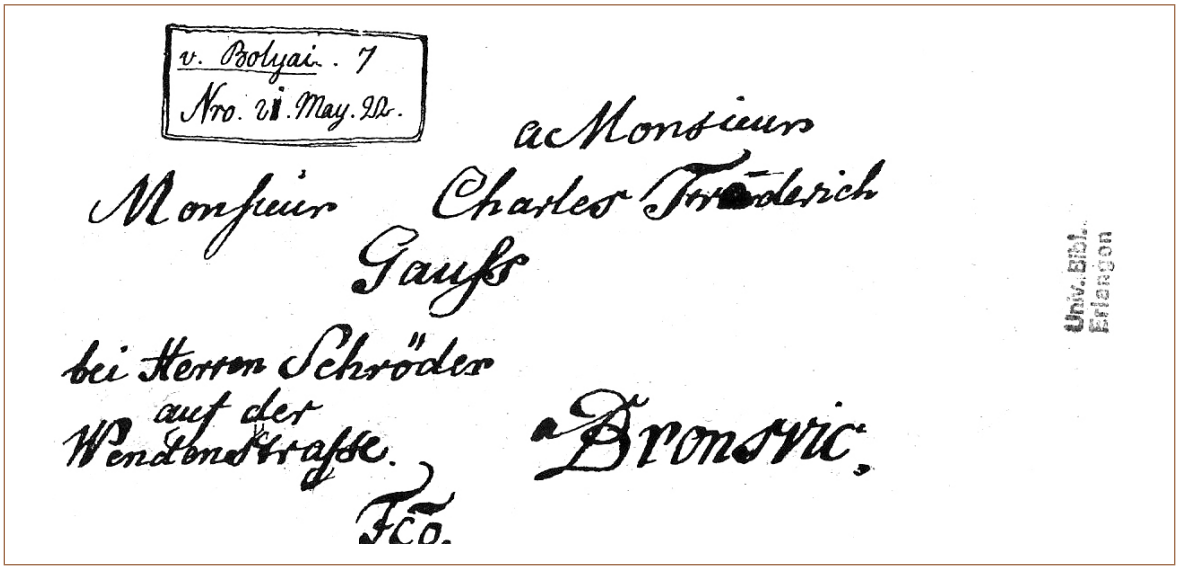

Bolyai Farkas és Carl Friedrich Gauss 42 levele számozva, helység és keltezés szerint.

Gauss—Bolyai.					Bolyai—Gauss.				
I.	Braunschweig	1797.	IX.	29.					
II.	»	1798.	IV.	22.					
III.	»	1798.	IX.	30.					
IV.					IV.	Göttingen	1798.	X.	29.
V.	»	1798.	XI.	29.					
VI.					VI.	»	1798.	XII.	30.
VII.	»	1799.	I.	9.					
VIII.					VIII.	»	1799.	III.	2.
IX.					IX.	»	1799.	III.	20.
X.					X.	»	1799.	IV.	7.
XI.	»	1799.	IV.	22.					
XII.					XII.	»	1799.	V.	12.
XIII.	»	1799.	V.	17.					
XIV.					XIV.	»	1799.	V.	20.
XV.					XV.	»	1799.	V.	28.
XVI.	»	1799.	V.	29.					
XVII.					XVII.	Pest	1799.	IX.	11.
XVIII.	Helmstedt	1799.	XII.	16.					
XIX.					XIX.	Kolozsvár	1800.	IV.	13
XX.					XX.	Domáld	1800.	IX.	11.
XXI.	Braunschweig	1802.	XII.	3.					
XXII.					XXII.	Kolozsvár	1803.	II.	27.
XXIII.	»	1803.	VI.	20.					
XXIV.					XXIV.	Domáld	1804.	III.	1.
XXV.	»	1804.	VI.	28.					
XXVI.					XXVI.	Maros-Vásárhely	1804.	IX.	18.
XXVII.	»	1804.	XI.	25.					
XXVIII.					XXVIII.	»	1807.	XII.	18.
XXIX.	Göttingen	1808.	V.	20.					
XXX.	»	1808.	IX.	2.					
XXXI.					XXXI.	»	1808.	XII.	27.
XXXII.					XXXII.	»	1816.	IV.	10.
XXXIII.					XXXIII.	»	1831.	VI.	20.
XXXIV.					XXXIV.	»	1832.	I.	18.
XXXV.	»	1832.	III.	6.					
XXXVI.					XXXVI.	»	1835.	IV.	20.
XXXVII.					XXXVII.	»	1835.	X.	4.
XXXVIII.					XXXVIII.	»	1836.	X.	3.
XXXIX.	»	1836.	X.	23.					
XL.					XL.	»	1848.	I.	18.
XLI.	»	1848.	IV.	20.					
XLII.					XLII.	»	1853.	II.	6.

B.G. Teubner lipcsei kiadó, 1899 — Franz Schmidt és Paul Stäckel könyvéből, "Carl Friedrich Gauss és Bolyai Farkas levelezése". Franklin Egyesület nyomda, Budapest. (Egyetemi könyvtár, Erlangen)

Bolyai Farkas kézirata Gausshoz intézett egyik német nyelvű levelén

BOLYAI–GAUSS[3]
Kolozsvár, 1800. IV. 13.

Clausenburg zu Ostern 1800.

Seit unserer Trennung ist dies mein zweiter Brief an Dich; Deine Antwort auf den ersten habe ich empfangen.

Ich kam den vorigen Herbst an, und feyerte die Weinlese bei meinem Vater; als ich aber einsah, das ich bei ihm (vor der Hand) der unendlichen Verschiedenheit unserer Denkungsart wegen, unmöglich meinem Plane gemiis leben könnte, nahm ich im Keményischem Hause eine Hofmeisterstelle an, da sie mir gerade zu der Zeit angebothen wurde, und der Jüngling von vierzehn Jahren (mein Zögling), was ausserordentliches versprach – er hat auch nunmehro selbst meine Erwartung übertroffen. Da lebe ich nun ziemlich ruhig und unabhängig. Nach einiger Zeit denke ich nach Hause zu gehen, denn da mein Vater schon tiefer als Siebtzig in die Zeit gesunken ist, und die Kraft ihn bald verlassen wird, so kann es nicht mehr lange dauren, wo ich ihn im Schoose der kindlichen Liebe ausruhen lassen werde.

Heute habe ich einen Brief von ihm empfangen, worinne er eine sehr traurige Neuigkeit meldet, das Unser Ort beinahe ganz verbrant ist durch ein nächtliches Feuer, dem ein wüthender Sturmwind Flügeln gegeben hat; Mein Vater hat einen ungeheuren Schaden, stelle Dir vor, sogar Gärten und Weinberge sind ihm abgebrannt, den Tag darauf hatte er nichts eigenes zu essen, hat sich in ein Lusthäuschen auf einem Weinberge, das durch Glück übriggeblieben ist, gezogen – Auch Güter betreffende sehr wichtige Briefe sind uns verbrennet – Eine schwangere Frau mit zwei Kindern die neben ihr lagen, ist auch verbrannt.

Unterdessen habe ich auch gebrennet durch ein Feuer von anderer Art. Es ist hier ein ungrisches Mädchen von achtzehn Jahren, meines Standes – ich brauche Dir nichts

[3] Bolyai Farkas barátjához, C. F. Gausshoz intézett 19. levelét Braunschweigbe küldte Kolozsvárról. Tudósítja az akkoriban Bólyában történt tűzvészről, amikor édesapjánál majdnem minden leégett.

weiter zu sagen, als das ich und sie uns einander vollkommen lieben. Es ist keine eben glänzende Schönheit, aber ungemein anziehend, sanft, von sehr feinem Geiste, spielt auch Fortepiano, und singt aus Noten sehr angenehm, und hat in der Musick den besten Geschmack – ich habe sie schon sehr viel gebildet, ich will das Werck vollenden. Ihr Portrait sollst Du kriegen, sobald es sich thun läst. Vor 1802 will ich mich nicht copuliren lassen: meine Umstände (vorzüglich der beschriebenen Feuerbrunst wegen) erlauben es nicht. Wenn Du auch heirathest, dann hätte ich Lust auf einige Wochen nach Braunschweig zu reisen, das Wir unsere Weiber, und unsere Kinder zusammen frolockten.

Stelle Dir nun auch das vor, seit dieser Geschichte habe ich mich mehr mit der Dichtkunst beschäftiget, als mit der Mathematick; ich habe soviel Gedichte (im Ungrischen) verfasset, das sie ein kleines Buch ausmachen. Nie habe ich so vollkommen geliebt als jetzt. Es mögen also diese nie empfundene intensive Gefühle eine Funke in meine Seele geworfen haben, die das poetische Feuer darinne aufgewecket hat. – Doch bin ich nunmehro äusserst erschöpft, als wenn ich das ärgste hitzige Fieber hätte ausgestanden.

Als ich nach Hause ankam, hatte ich noch nur zwey Freunde des ersten Ranges, ausser Dich den älteren Kemény; Nun habe ich noch zweye von ganz besonderer Art, meinen Zögling, welcher demungeachtet indem er die Nothwendigkeit einer Leitung einsieht, und mir die Fähigkeit dazu zutraut, gegen meinen Willen nicht handelt – und mein Mädchen. Freunde des zweiten Ranges habe im ganzen gegen zehne – ferner zähle ich mit den Freunden nicht.

Ich wünsche die Pfeife des letzten Abends im gegenwärtigen Monathe soll Dir wohl schmecken.

Ich bin im Grunde der alte, nur vom Monathe zu Monath besser. Du kennst mich hinlänglich um überzeuget zu sein, das meine Seele nie in eine ewige Nacht sinken wird; wenn sie zu Zeiten einschläft, so ist es blos um aus dem Schoose der Ruhe Kraft zu schöpfen.

Lebe glücklich lieber Gauss! vieleicht sehen Wir uns noch auch diesseits des Grabes – Höhre nie auf zu lieben

Deinen

ewig getreuen Freund

Drehe um

Wolfgang Bolyai mp.

A propos! Du foderst von mir eine umständliche Beschreibung Meines Pestischen Unglücks. Du weist das Nöthige, noch dies setze ich hinzu, das ich in der Mitte meiner Reise von Pest hieher gegen das Ende der Stadt in einem Wirtshause, wo Wir bischen einkehrten, von einem gefragt wurde, was in meiner Hand wäre (es war ein Stillet) ich entblöste, und zeigte es ihm, und als ich es in die Scheide zurück habe stecken wollen, so steckte ich es in mein linkes Knie – dies war Nachmittag – in einem sehr schwülen Tage, wo ich schon viel herumgeloffen war, und ausserdem strömte in meinen Adern schon Ungrischer Wein – nu läst sich eine übereilte Bewegung leicht erklären, da das

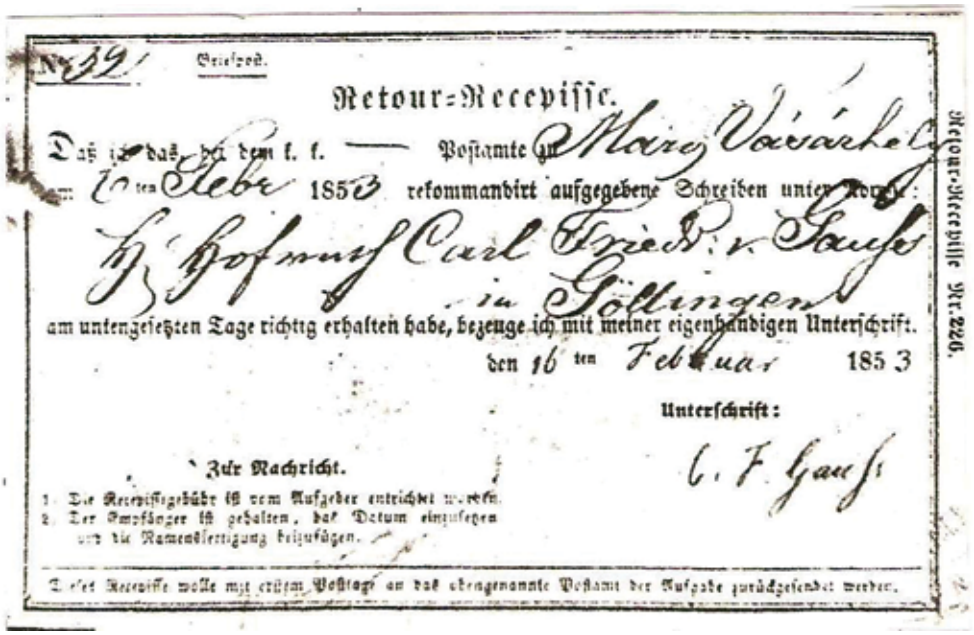
mit Feuer stürzende Blut die Sinne besticht, sogar das Gebiet des Willens erobert – Genug! gelitten habe ich wie Hiob, aber vielleicht besser Platz behauptet – bald war ich zu einem Krüppel geworden, der Tod selbst stand nicht ferne.

Schreibe mir nach diesem unter folgender Adresse.

a Mr.

p. Regensbourg Wolfgang Bolyai
Wienne a
Ofen Clausenburg

Überschicke den hiemit eingeschlossenen Brief nach Göttingen bei der ersten Gelegenheit. Empfehle mich bei Ide.

Postai térítvény

Ezzel a postai térítvénnyel küldte Bolyai Farkas utolsó ajánlott levelét barátjának, Gaussnak Göttingenbe 1853. február 6-án Marosvásárhelyről. Gauss rá 10 napra, 16-án veszi át a levelet, és írja alá a térítvényt. A szóban forgó levél XLII-es (negyvenkettes) római számmal van jegyezve a Franz Schmidt és Paul Stäckel könyvében. A fenti postai térítvény másolata az eredetinek.

A levél magyar fordítása:

BOLYAI–GAUSS
Kolozsvár, 1800. IV. 13.

Mióta elváltunk egymástól, ez már a második levél, amit neked küldök. Az első levelemre a választ megkaptam.

A múlt ősszel, amikor hazaérkeztem, részt vettem itt (Bólyán) édesapámnál a szüreten, de amikor beláttam, hogy köztem és apám között nagy a nézetkülönbség (az ő közelsége, keze alatt), lehetetlen terveimet véghezvinni, így adódott a lehetőség, hogy báró Keménynél felajánlották nekem a nevelői állást, ezt én elfogadtam, úgyszintén a 14 éves fiatal suhanc tanítványommal vagyok, aki rendkívül tehetségesnek bizonyul, úgyannyira, hogy túlszárnyalja az én elvárásaimat is. Én itt elég nyugodtan és önállóan élek. De egy idő után már arra is gondoltam, hogy mégis hazamenjek, mert apám már több mint 70 éves, és az ereje már nemsokára elhagyja, ez így nem tarthat sokáig, és itt kell a gyermeki szeretet ölében pihenni hagyjam őt.

Ma kaptam egy levelet apámtól, amelyben egy szomorú hírt közöl, ugyanis a mi helységünkön (Bolyán) egy tűzvész pusztított, amit egy éjjeli szélvihar okozott, és ami által a mi kertjeink, szőlősdombjaink mind-mind leégtek. Apámnak ez tetemes kárt okozott, képzeld csak el, aznap még ennivalója sem volt. Szerencsére az egyik domboldalon megmaradt épen egy kis nyári házacska, és ott talált ő menedéket.

Nagyon sok értékes birtoklevelünk is odaégett. Egy állapotos asszony és két gyermeke, melyek mellette feküdtek, teljesen elégtek.

Mindemellett én is elégtem, egy tűz égett bennem, de átvitt értelemben. Van itt egy 18 éves leány, származásilag egyenrangú velem, és neked már nem kell tovább magyarázzam, hogy köztünk egy kimondhatatlan szerelem létezik. Ő nem egy csillogó szépség, de kellemes, közvetlen és vonzó, intelligens, könnyedén játszik a Fortepiánon, és ugyanakkor kottából énekel, nagyon kellemes hangon, és kitűnő zenei ízlése van. Én sokat foglalkozom vele, most készítek róla egy portrét, e művet be is akarom fejezni minél hamarabb, és azt neked alkalomadtán elküldöm.

1802 előtt még nem akarok egybekelni, mert a helyzetem nem engedi a nagy kár miatt, amit a tűzvész okozott.

Na képzeld csak el magadnak, hogy én az esemény után, amit a tűzvész okozott, többet foglalkozom versírással, mint matematikával. Én már annyi verset írtam (magyar nyelven), hogy kitelik belőlük egy könyv is. Még sohasem éreztem az igazi szerelmet, mint most. Ez szikraként hatott a lelkemre, és mint a forró tűz, felébresztette bennem a POÉTÁT! Annak ellenére, hogy fizikailag nagyon ki voltam merülve, égett bennem a forró láz, amit végül is kibírtam.

Amikor hazaérkeztem, csak két elsőrangú barátra találtam kívüled, az idős báró KEMÉNYRE, emellett még van két különleges barátom, az én tanítványom, aki nem szorul ugyan útbaigazításra, de elfogad engem és elismeri a tehetségemet, és soha nem tesz ellenem, a második pedig az én kedvesem (szerelmem).

Másodrangú barátaim vannak kb. 10-en, a többi barátomat már nem számí-

tom be. Továbbá én kívánom, hogy a pipa, amelyet te szívtál az utolsó estén, az a jelenlegi hónapban is ugyanolyan jól essék neked.

Én ugyanaz maradtam, de hónapról hónapra jobb vagyok. Te jól ismersz engem, és meg lehetsz győződve arról, hogy az én lelkem soha nem fog belefulladni egy hosszú, véges-végtelen éjjelbe úgy, ahogy ő ezekben az időkben elalszik, csak azért, hogy a nyugalomból merítsen magának erőt.

Élj szerencsésen, drága GAUSS! Lehet, hogy a síron túl is látjuk majd egymást – NE SZŰNJ MEG SOHA SZERETNI!

A te mindenkor hűséges barátod,

Farkas Bolyai mp.

Apropó! Te kérsz rólam egy beszámolót a pesti szerencsétlenségről. Te tudod már a fontosabbat, de még azt fűzöm hozzá, hogy amikor PEST-ről hazafelé utaztam, a fele utamon bementem egy városvégi kis kocsmába, ahol egy illető megkérdezte, mi van a kezemben? Egy stillet (rövid kard), mutattam meg neki... és amikor a kis kardot a tokjába vissza akartam tenni, véletlenül a kardot beleszúrtam a bal térdembe – ez délután volt – egy nagyon fullasztó meleg napon, és én már sokat fel és alá szaladgáltam, és ezenkívül ereimben már jó adag magyar bor forrt – ez a gyors mozdulat könnyen magyarázható a fellobbanó vérrel, ami az agyamon keresztül, éppen az akarat szféráját (területét) is hatalmába vette.

– Ebből elég! Úgy szenvedtem, mint HIOB, de mégis egy jobb helyzetben – de már-már erőtlen lettem, és a halál nem volt messze tőlem.

Írj nekem a következő címre

Mr. Wolfgang Bolyai a Clausenburg
p. Regensbourg Wienne Ofen

A legközelebbi alkalommal küldd Göttingenbe a zárt levelet és hozzáfűzheted esetleges elképzeléseidet. Ajánlj be engem Ide-nek.

(Fordította németből magyarra István Rebeka-Ibolya, nyugdíjas tanítónő, Medgyes, 1997 decemberében.)

A fiúhoz az apáért
A két Bolyai emlékére

Kiss Jenő

Apádat ne, csak eszméit tagadd meg,
ha másként nem léphetsz tovább.
Csak hát számodra egy volt ember, eszme,
és megtagadtad őt is, az apát.

Kár volt! Hiszen kár egyedül maradni,
a semmivel! és megférni vele.
Még akkor is, ha oly semmi, amelyből
egy új világot hoztál létre te.

Apádat ne, csak eszméit tagadd meg –
hisz tőle volt elméd, lángeszed!
a kisebb lángból a nagyobb! hisz ő volt
irányítód, varázslód, váteszed!

Csak hát számodra egy volt ember, eszme,
alkudni nem tudtál, mint annyian –
Inkább ordas semmi, a kietlen,
mely hogyha ad, nem mondja, vedd, fiam.

Kár volt! Hiszen kár egyedül maradni,
a semmivel és megférni vele,
még akkor is, még akkor is, ha abból
egy új világot hoztál létre te.

Bolyai János életútja

Ebben a kolozsvári házban született 1802. december 15-én Bolyai János

Kétnyelvű emléktábla a ház falán, a Bolyai utcában

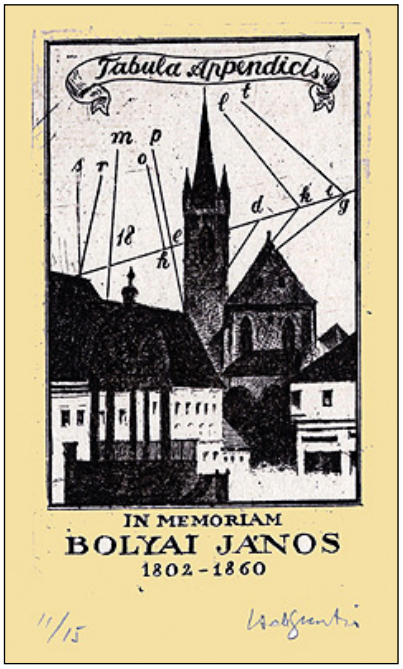
A Bolyai János néhai szülőházán, születésének 100. évfordulóján elhelyezett fekete márványtábla Kolozsvárott a Bolyai utcában

Bolyai János szobra a kolozsvári tudományegyetem belső udvarán

Bolyai János másfél éves koráig Domáldon él szüleivel együtt, 1804 tavaszáig

1804-től 1818-ig Marosvásárhelyen lakik szüleivel együtt

Bécs. Ebben az épületben élt és tanult Bolyai János 1818-tól 1823-ig. A bejárat felett oroszlános díszítés

Ausztria, Bécs. A Stiftgasséban álló egykori Császári és Királyi Mérnökakadémia diákja volt Bolyai János

Az Osztrák–Magyar Monarchia címere

Stiftskirche a Mariahilferstrasse
és Stiftsgasse sarkán, Bécs

Stiftskirche a Mariahilferstrasse
24. szám alatt, Bécs

Stiftskaserne, Bécs, itt tanult Bolyai János

ALAPÍTVÁNYI KASZÁRNYA
LÉTREJÖVETELE ÓTA 1696–1754 SZÁLLÁST ADOTT A RÉGI
SZÁRAZFÖLDI HADSEREG ÉS A SZÖVETSÉGI HADSEREG
SZÁMOS KATONAI INTÉZMÉNYÉNEK
1769–1784 MÉRNÖKI AKADÉMIA
1797–1851
1869–1898 GYALOGSÁGI HADAPRÓD ISKOLA
1869–1904 KATONAI MŰSZAKI AKADÉMIA

Fényképezte és fordította Torpai Imre

„1996. október 11-én magyar és osztrák részvétellel, fényes külsőségek között helyezték el a bécsi helyőrségi templomban Bolyai János, karunk névadójának emléktábláját. Azóta minden év novemberében a Bolyai János Katonai Műszaki Kar küldöttsége, osztrák bajtársak és egyházi személyek részvételével tiszteleg és helyezi el a kegyelet koszorúját nagy elődünk emléktáblája előtt." (Dr. Ács Tibor könyve: *Másfél évszázada hunyt el Bolyai János*, 2010.)

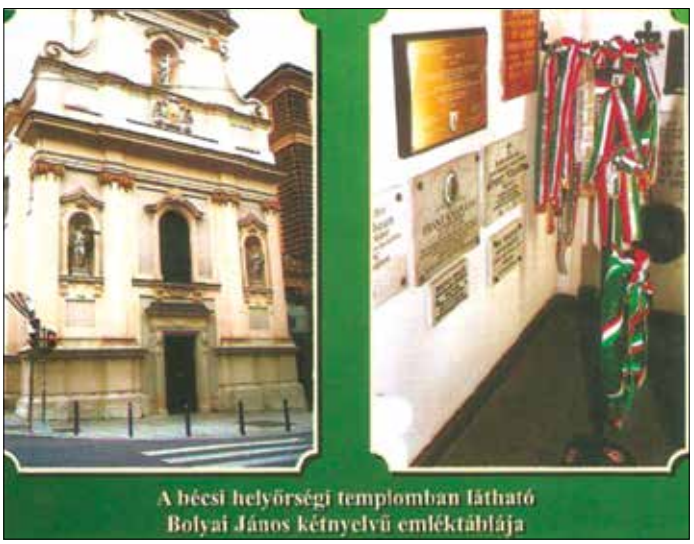

A réztábla magyar nyelvű szövege (tartalmában megegyezik a német felirattal):

„A semmiből egy új, más világot teremtettem.”
Bolyai János
1802–1860
Minden idők legzseniálisabb matematikusának egyike.
Főiskolánk névadója emlékére, aki 1818–1823 között a Bécsi Hadmérnöki Akadémia hallgatója volt.
Állították a Millecentenárium évében
1996
Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola
Budapest
Bolyai János Honvéd Alapítvány
Magyarország

Felszentelés a díszőrség jelenlétében

A bécsi helyőrségi templomban látható
Bolyai János kétnyelvű emléktáblája

Bolyai János hadmérnök emlékének ápolásáról és példájáról

A Bolyai János Honvéd Alapítvány, BKMF, ZMNE és BJMK Bolyai János nevének újra felvétele, 1990. szeptember 29. óta a mai napig, 2010. január 27-ig számos hazai és külföldi helyen állított fel Bolyai János-emléktáblát és -szobrot. Itt kell megemlíteni, hogy e sorok szerzőjének a meghívására a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola küldöttsége részt vett a Bolyai János születése 190. évfordulója alkalmával a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében megtartott 1992. december 14-i tudományos emlékülésen. Ezen az akadémiai emlékülésen hangzott el a „Bolyai János tanulmányai a bécsi mérnökakadémián" című előadásunk, melynek utolsó mondata azt javasolta:

„Talán nem elérhetetlen kívánság. hogy a stiftgassei egykori cs. kir. mérnökakadémia épületén emléktábla idézze fel az arra járók számára is Bolyai János alakját és alkotását." A BJKMF, a Bolyai János Honvéd Alapítvány, valamint más magyar és osztrák szervek és személyek munkálkodásának eredményeként 1996. október 11-én délelőtt ünnepélyesen felavatták a Stift kaszárnya – az egykori mérnökakadémia – épülettömbjéhez tartozó helyőrségi templomban Bolyai János emléktábláját.

Gedenktafelenthüllung und -segnung für
János BOLYAI (1802–1860)
in der Garnisonskirche zum Hl. Kreuz von WIEN

Am 11 10 1996 fand unter Teilnahme zahlreicher hochrangiger österreichischer und ungarischer Gäste die Gedenktafelenthüllung und -segnung für János BOLYAI in der Garnisonskirche zum Hl. Kreuz (Stiftskirche) in WIEN statt.

Nun, aber wer war János BOLYAI?

1802 in SIEBENBÜRGEN geboren, kam er im Alter von 16 Jahren an die Militärtechnische Akademie nach WIEN, die er 1822 mit ausgezeichnetem Erfolg absolvierte. Bereits 1819, als Frequentant der Akademie, erfand er eine geniale Methode durch Ausnützung einer Seite einer gleichseitigen Hyperbel zur Winkel-Dreiteilung. Bezüglich der Parallelen erreichte er beachtliche Erfolge und bestimmte mit einer ganz neuen Methode die Summe der binomialen Reihe, entsprechend den Anforderungen der Konvergenz.

In der Raumlehre beschrieb er seine Untersuchungen bezüglich des präzisen Aufbaues der Geometrie an der lenkbaren, geschlossenen Oberfläche.

Erzherzog Johann war auf das junge Genie aufmerksam geworden und so schlug man BOLYAI im Herbst 1822 vor, im Rang eines Ingenieur-Corps-Kadetten ein weiteres Jahr zu verbleiben. Nach dieser Verlängerung wurde er 1823 zum Unterleutnant befördert und an die Festungskommandantur nach Temesvár abkommandiert.

János Bolyai versenkte sich zwischen den Mauern der Militärtechnischen Akademie in die tiefsten Fragen der Mathematik. Erwähnenswert ist auch, daß er nach seinem Abgang von der Akademie alle seine Arbeiten in lateinischer Sprache abfaßte.

Laut derzeitigen internationalen Statistiken ist er einer der zehn größten Mathematiker der Welt, die je gelebt haben.

Auf Betreiben der – nach ihm benannten – ungarischen Militärtechnischen Hochschule „János BOLYAI" und nach umfangreichen Vorbereitungen wurde die Gedenktafel in UNGARN hergestellt und ist zweisprachig – ungarisch und deutsch.

In seiner Funktion als Rektor der Garnisonskirche zum Hl. Kreuz, konnte daher Militärgeneralvikar Prälat Rudolf SCHÜTZ hochrangige Persönlichkeiten zu diesem Festakt begrüßen: an der Spitze der *Geistlichkeit* den Militärbischof von Ungarn, Dr. Gáspár LADOCSI, den Militärbischof von Österreich, Mag. Christian WERNER, sowie den Militärsuperintendenten der evangelischen Kirche Österreichs, Dr. Julius HANAK.

Aus dem *diplomatischen Corps* waren der Botschafter der Republik Ungarn, Dr. Sandor PEISCH und der Militär- und Luftattaché der Republik Ungarn, Obstlt Istvan TOTH vertreten. Da der Militärkommandant von Wien, Divr SEMLITSCH, durch eine Auslandsreise verhindert war, vertrat ihn der Chef des Stabes, Bgdr Karl LEUTGEB.

Die *Militärtechnische Fachhochschule „János BOLYAI"* war durch zahlreiche Frequentanten, Damen und Herren des Lehrkörpers vertreten. An ihrer Spitze der

Kommandant der Fachhochschule, Generalmajor Dipl.Ing. Dr. Tivadar FARKAS.

Seitens der **österr. Landesverteidigungsakademie** nahmen deren Kommandant, Korpskommandant Ernest KÖNIG und Hofrat Dr. Rudolf HECHT, der auch die Festansprache hielt, teil.

Auch Vertreter der *österr. Akademie der Wissenschaften* unter der Leitung von Univ.Prof. DDr. Otto HYITMAIR waren anwesend.

Nach der Enthüllung der Gedenktafel durch Generalmajor Dr. FARKAS und Korpskommandant KÖNIG erfolgte die Segnung durch den Bischofsvikar der österr. Militärdiözese, Militärdekan Dr. Franz FAHRNER und den Leiter der Kanzlei des protestantischen Militärbischofs von Ungarn, Obst Tamás SZALAI.

In allen Ansprachen kam die tiefe, jahrhundertelange Verbundenheit zwischen den beiden Nationen zum Ausdruck. Militärgeneralvikar Prälat SCHÜTZ stellte den launigen Vergleich an, daß sich Ungarn und Österreich manchmal wie „streitende Brüder" in einer großen Familie verhalten haben, welche durch die Ereignisse ihrer Vergangenheit immer mehr und mehr ein Herz und eine Seele wurden.

Militärbischof Mag. WERNER unterstrich die Persönlichkeit von Kaiserin Maria Theresia, die sich mit Hilfe der Ungarn als Herrscherin behaupten konnte und so zum Symbol für die Verbundenheit beider Länder wurde. Auch sei es erfreulich und beachtenswert, daß im oder durch das Militär nicht nur ruhmreiche Feldherren, sondern auch große Wissenschafter – eben wie János Bolyai – hervorgegangen sind. Im Hinblick auf eine im nächstes Jahr stattfindende gemeinsame Wallfahrt von ungarischen und österreichischen Soldaten nach MARIAZELL, erklärte er, daß zum heutigen feierlichen Anlaß zwei Militärbischöfe gekommen sind: „Und zwar nicht nur als Nachbarn, sondern als Freunde".

HR Dr. HECHT wies auf die schon damalige und auch jetzige Zusammenarbeit zwischen Ungarn und Österreich hin und erklärte, daß dies Optionen für eine künftige strategische Zusammenarbeit sein sollen und können, Sichtlich gerührt dankte Obst Tibor RÁDLI, daß es dort, wo János BOLYAI Frequentant war, es grenzüberschreitend ermöglicht wurde, eine Gedenktafel zu seinen Ehren anzubringen.

Nach den Klängen von „Großer Gott wir loben Dich" zogen die Fahnentrupps aus und so endete der Festakt, der einmal mehr die enge, freundschaftliche Zusammenarbeit der ungarischen und österreichischen Militärseelsorge unter Beweis stellte.

Gerald STEININGER/ Milord

(Dr. Ács Tibor könyve: *Másfél évszázada hunyt el Bolyai János*, 2010.)

Bolyai János mérnökkari alhadnagyi egyenruhában, 1823. szeptember 17-én indult el Bécsből az életét és sorsát meghatározó új világnak, a tudomány és katonai építészmérnök világának helyszínére, Temesvárra. A temesvári erődítés igazgatóságán október elején foglalta el mérnökkari beosztását, és 1823. november 3-án megírta híres levelében édesapjának Marosvásárhelyre*: Az az út, melyen mentem, tsak nem bizonyosan igérte a tzél elérésit* és világraszóló birtokában – *A semmiből egy új, más világot teremtettem.* Valóban, a paralellák problémájának labirintusában a világ kezébe Ariadné fonalát Bolyai János adta tudományos felfedezésével, azzal, hogy Euklidész párhuzamossági axiómájától függetlenül megalkotta *a tér abszolút tudományát*. (Ács Tibor: *Élet és tudomány,* Budapest, 1993/7.)

Bolyai János ezt a mérnökkari főtiszti egyenruhát viselte Bécsben

Az egykori Erődítés Igazgatóság épülete Temesváron, ahová 1823 szeptemberében érkezett Bolyai János, mint mérnökkari alhadnagy. Fényképezte Ferencz Emőke

Az épület falán öt nyelven írt szöveg méltatja Bolyai János emlékezetes szavait. Fényképezte Ferencz Emőke

Fényképezte Ferencz Emőke

Szoboravatás, 1998

Bolyai János mellszobra a temesvári tudományegyetem udvarán, 2020.
Fényképezte Ferencz Emőke

Temesvár, 2020

Bolyai János Aradon 1826–1830

Az aradi Csiky Gergely líceum bejáratánál a lépcsőházban elhelyezett emléktábla. Az emléktábla-avatáson Király András, az iskolacsoport igazgatója beszédében azt emelte ki, hogy egy magyar tannyelvű iskolában a diákoknak tudniuk kell Bolyai Jánosról, és ezentúl tudatosan vállalják a magyar tudmányos élet legnagyobb alakja emlékének őrzését-ápolását. Arad, 2009

Néhai aradi grafika. Egy Pásztor nevű művész festménye.
Előtérben a vár, ahol Bolyai János négy évig szolgált

Bolyai János Lembergben (Lvov), 1831–1832

Bolyai János vörös márvány emléktáblája. Ukrán és magyar nyelvű felirata szerint:
E városban dolgozott 1831–1832-ben Bolyai János (1802–1860),
a magyar matematika legnagyobb alakja.

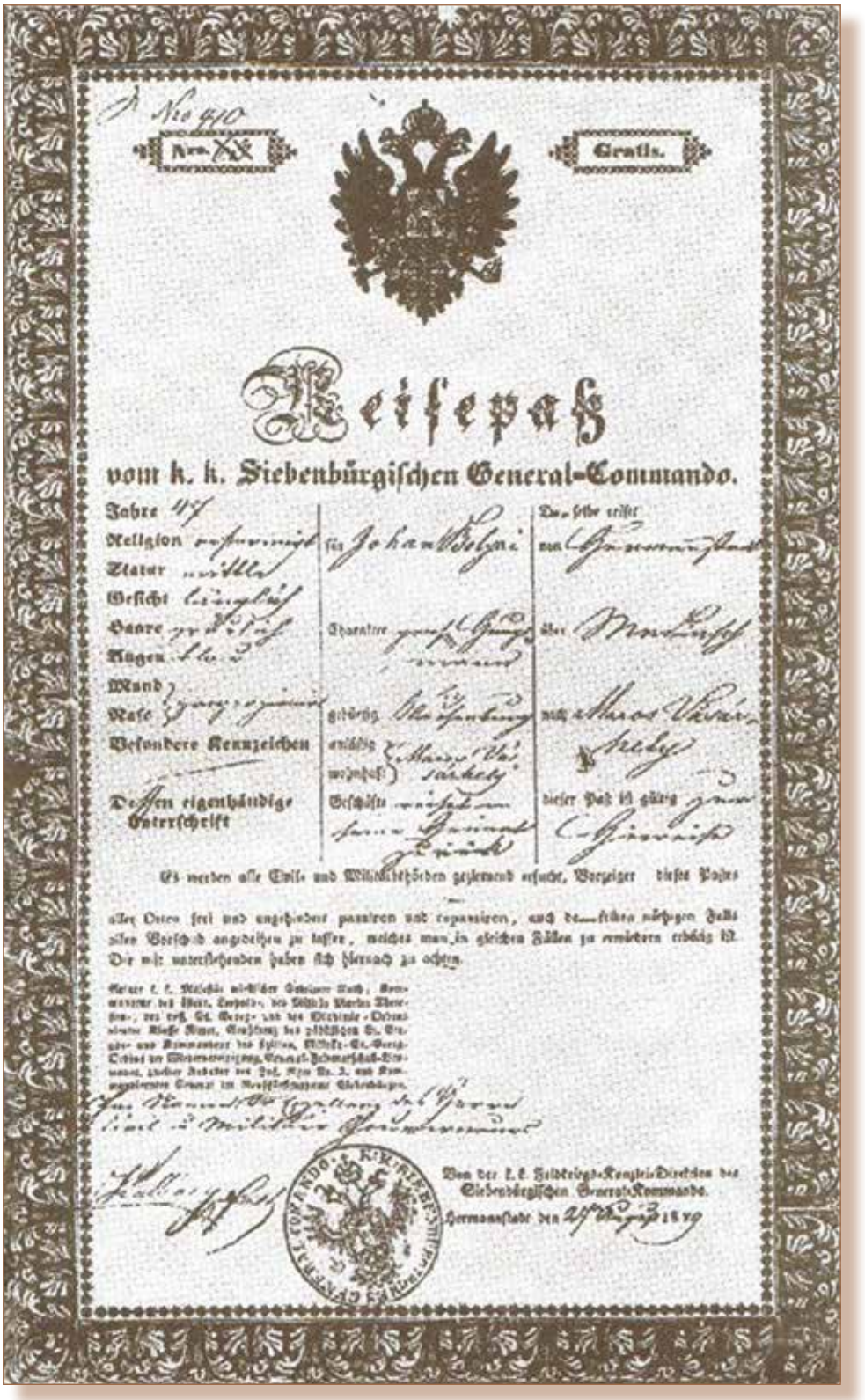
1994 májusában Kálmán Attila, a Művelődési Minisztérium államtitkára közbenjárására az egyetem legforgalmasabb pontján avatták fel a 100 x 160 cm-es vörös márvány emléktáblát a domborművel. A portrét Gáti Gábor, budapesti Munkácsy-díjas szobrászművész készítette, a szöveget Fáskerti István budapesti kőfaragó véste. „A lembergi magyarok minden magyar ünnepen odamennek megemlékezni, virágot elhelyezni, mint egyetlen magyar emlékhelyhez." (Dr. Kiss Elemér, *Bolyai zarándokhelyek a nagyvilágban*)

Bolyai János Olmücben (Olomouc, Csehország)

2004. május 12-én Olmüc városában kétnyelvű emléktáblát avatták Bolyai János emlékére, aki ebben a városban töltötte életének sorsfordító esztendejét, 1832 júliusától 1833 júniusáig. Az Európai Uniós csatlakozás ihlette és vezette a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemet, hogy pártfogása alá vegye és megvalósítsa ezt a nemes kezdeményzést. Dr. Ács Tibor könyve: *Másfél évszázada hunyt el Bolyai János*, 2010.

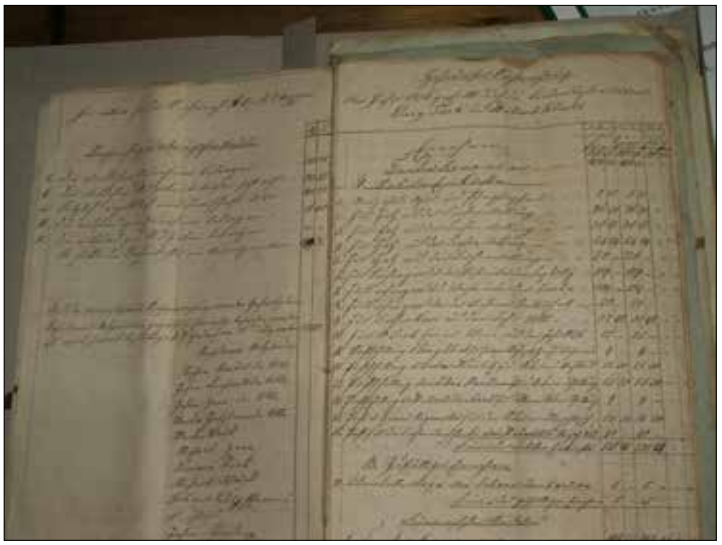
Bolyai Jánost 1833-ban saját kérésére nyugdíjazzák, és anyai birtokára, Domáldra költözik, ahol öröklött birtokán gazdálkodik 1834-től 1849-ig.

Reisepaß

vom k. k. Siebenbürgischen General-Commando.

Bolyai (Johann) János, 410. számú útlevele szerint Kolozsvárt született, marosvásárhelyi lakos, 47 éves. A nagyszebeni General Kommando bocsátotta ki a dokumentumot, 1849. augusztus 27-én

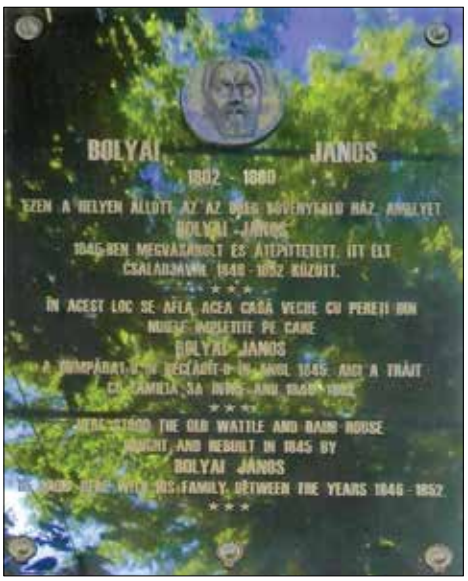

Adásvételi jegyzőkönyv másolata, az evangélikus egyház archívuma, Domáld. Fényképezte Keresztes Kálmán

Az elszegényedett Bolyai János eladja anyai örökségének egy részét a domáldi evangélikus egyháznak. A nagyszebeni Teutsch-ház archívumából. Fényképezte Keresztes Kálmán

Bolyai János ezután Marosvásárhelyre költözött családjával a mai Vársétány utcába. Ott éltek 1846-tól 1852-ig.

A márványtábla szövege három nyelven íródott. Fényképezte Lassel Irénke, 2020 májusa

BOLYAI JÁNOS
1802–1860
EZEN A HELYEN ÁLLOTT AZ AZ ÖREG SÖVÉNYFALÚ HÁZ, AMELYET
BOLYAI JÁNOS
1845-BEN MEGVÁSÁROLT ÉS ÁTÉPÍTTETETT. ITT ÉLT
CSALÁDJÁVAL 1846–1852 KÖZÖTT.

Bolyai János emléktábla utolsó lakhelyéről. Kőrösi Csoma Sándor utca, Marosvásárhely

E HELYEN ÁLLOTT A HÁZ, AMELYBEN
BOLYAI JÁNOS
AZ ABSZOLÚT GEOMETRIA MEGALKOTÓJA
ÉLETÉNEK UTOLSÓ ÉVEIT TÖLTÖTTE

Bolyai János 1852-től haláláig 1860-ig a Kálvária utca 902. szám (régi cím) alatti ház bérleti lakásában lakott. Fényképezte Lassel Fülöp Irénke, 2020 júniusa

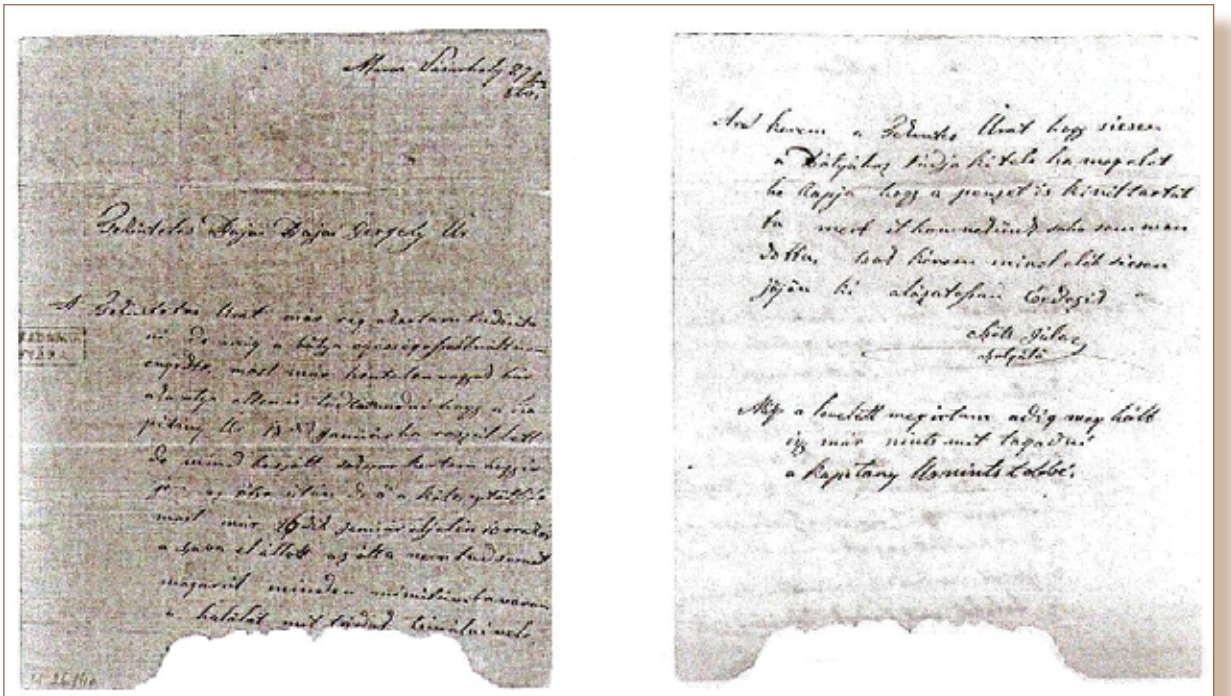
Pszeudoszféra a Bolyai utcában, Marosvásárhely

Bolyai János betegsége és halála 1860. január 27-én, Marosvásárhelyen[4]

A már több mint egy éve nagybeteg Bolyai Jánost, a katolikus és református temetők szomszédságában, a Kálvária utcai ház bérelt lakásának szobájában hű szolgálója, Szőts Júlia gondozta. A kutatás eddig nem tárt fel olyan adatot, hogy orvoshoz fordult volna, vagy orvost hívtak volna hozzá. De arról sincs semmi nyom, hogy a súlyos beteg Jánost életének utolsó hónapjában ismerősei vagy szomszédjai közül valaki meglátogatta volna. Szőts Júlia volt egyedül az, aki a mérnökkari százados ágya mellett az új esztendő első hónapjában hosszú napokat töltve éjjel-nappal ápolja az egyre erőtlenebbé váló beteget, és kérleli, hogy tudósítsa öccsét egészségi állapotáról, de hiába. Bolyai János 1860. január 18-án – talán tüdőgyulladást kapva –nagyon rosszul lett.

Január 26-án éjjel 10 órakor kezdődött el a már beszédképességét is elvesztő János végső haláltusája, és a megrendült Szőts Júlia csak másnap, 1860. január 27-én reggel szánta el magát, hogy értesíti, és Marosvásárhelyre hívja Bolyai Gergelyt, a haldokló bátyjához. Ám miközben megírta a drámai levelét, bekövetkezik a tudomány egyik legnagyobb alakjának halála, amit levelének utóiratában az egyszerű 31 éves szolgálólány, az írókat is felülmúló veretes mondatában közölte.

[4] Ács Tibor: *Másfél évszázada hunyt el Bolyai János*. Bolyai János Honvéd Alapítvány, Budapest, 2010.

Szöts Júlia 1860. január 27-i híres levele Bolyai Gergelyhez Bolyai János haláláról.

Ez a sokszor idézett, Bolyai Gáspár birtokából 1909-ben a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába került sérült, híres tudománytörténeti értékű levél így szólt:

„Maros Vásárhely 27 jan
860.

Tekintetes Bojai Bojai Gergely Úr

A Tekintetes Urat már rég akartam tudósitani de míg a Bátya egésségessebb vólt nem engedte, most már kéntelen vagyok bár akaratya ellen is tudtára adni hogy a kapitány Úr 18dik Januárba rosszúl lett de mind beszélt sokszor kértem hogy írjon az ötse útán de ő a költségtől félt most már 26dik Január eljelén 10 orakor a szava el állott az ólta nem tud semit magaról minden minútúmba várom a halálát mit tudok csinálni vele.
Ara kérem a Tekintes Úrat hogy siesen a Bátyához tudja ki tele ha meg eletbe kapja, hogy a pénzét is kinél tartotta mert ithon nekünk soha sem mondotta, tsak kérem minél eléb siesen jöjön ki alázatosan Esedezik

Szöts Júlia
Szolgáló

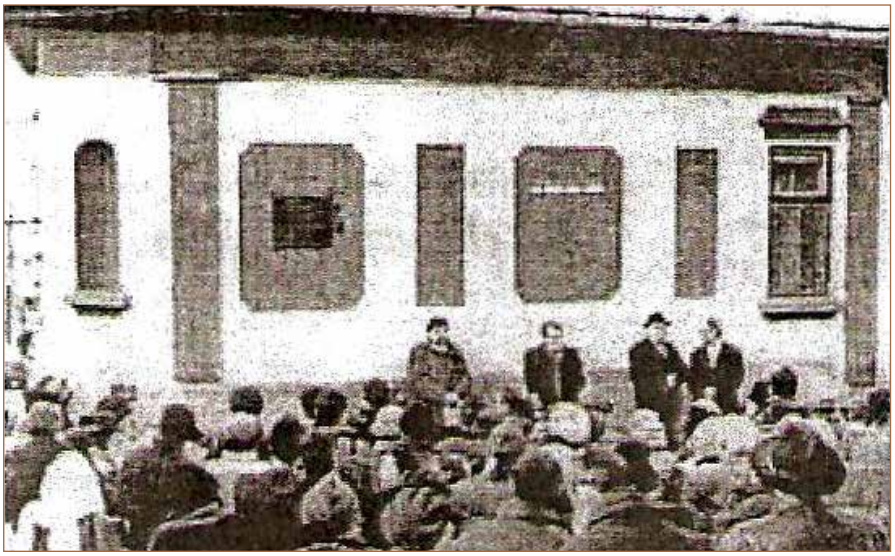
Míg a levelett meg irtam adig meg hólt igy már nints mit tagadni a kapitány Úr nints többé."[6]

[6] MTAKK BGy K 26/40.

Nem tudni, hogy a Bolyai Gergelynek szóló levél Marosvásárhelyről mikor jutott el Bolyába, de több mint valószínű, hogy csak 1860. február első napjaiban értesültek János elhunytáról, és így Gergely is – mint a legközelebbi rokon, nem tudott rendelkezni a temetkezési és hagyatéki ügyekben. Bolyai János nyugállományú mérnökkari másodosztályú százados elhalálozását Szőts Júlia jelentette be a városi tanácsnak és katonai hatóságoknak, akik azonnal megtették a szükséges intézkedéseket.

Bolyai János temetése, 1860. január 29.

A marosvásárhelyi erőd- és térparancsnok, Carl Settele őrnagy és Henrik főherceg, a 62. sorgyalogezred kiegészítő kerületi parancsnoksága nevében Appel őrnagy a szolgálati szabály előírásai szerint jártak el, mivel a legközvetlenebb hozzátartozó nem volt a városban. 1860. január 27-én vagy 28-án a nyugállományú mérnöktiszt holtestét a katonakórházba vitették. A Kálvária utca 902. számú házbeli bérlakását, ahol ott maradt Bolyai János holmija és hagyatéka, nehogy illetéktelenek széthurcolják, hivatalosan lepecsételték. Emléktábláját 2000. január 27-én avatták fel.

Bolyai János utolsó marosvásárhelyi lakhelye ahol elhunyt

Elrendelték a Bolyai János nyugállományú cs. kir. mérnökkari másodosztályú százados katonai tiszteletadással, a református egyház szertartása szerinti eltemetését *1860. január 29-én*. Szinte szó szerint végrehajtották Bolyai János *1837. július 31-i végrendeletét*, melyben meghagyta, hogy halálakor: *„Ami a temetési pompát illeti, jelentem, hogy csak annyi legyen, amennyit a katonai tisztesség, méltóság és fény hoznak magokkal: minden szükségtelen, haszontalan, vagyis inkább káros költség ellenben kerülődjék el."*

A marosvásárhelyi református temetőben történt meg a megrendítően szerény katonai és egyházi végtisztesség. A szabályzat előírásainak megfelelően, a Henrik főherceg cs. kir. 62. sorgyalogezred kiegészítő kerületi parancsnoka, Appel őrnagy, Bolyai János cs. kir. nyugállományú százados temetésére kirendelt egy fél századot dobossal (vagy trombitással) egy százados vezényletével. A koporsót őrvezetők vitték, a másik fél század fegyver nélkül a temetésen megjelent néhány civil után vonult. A katonai gyászkíséret tisztjei bal karjukon kis fátyolt viseltek, a hasonló fátyolt a koporsóvivő

katonák egyik fele a bal, a másik fele a jobb karon viselte. A dobot fekete posztóval, a trombitát és a hangszereket fátyollal tekerték körbe. A gyászkíséretre kirendelt század csendben úgy fejlődött fel a marosvásárhelyi református temető ravatalozójánál, hogy a gyászmenetben az előírt alakzatot foglalja el az indulásnál. A mérnökkari tiszti egyenruhájába öltöztetett Bolyai koporsójának kihozásánál a parancsnok karddal tisztelgést vezényelt, és a katonai kíséret egyik fele a koporsó előtt, a másik fele a gyászoló civilek után ment. Az előírás szerint a lelkész elöl ment. A temető III. táblájában lévő sírhelynél a század alakzatba fejlődött, és a temetésnél, a koporsó sírba helyezésénél tisztelgett a dob szüntelen pergése (vagy trombita hangja) mellett.

A hivatalosan kivezényelt „katonai díszkíséreten kívül" a hűséges Szőts Júlia és három marosvásárhelyi polgár – „három civil ismerőse" – kísérte el utolsó útjára a tiszti egyenruhájába öltöztetett, legzseniálisabb matematikusunk koporsóját. Van olyan vélemény is, hogy „koporsóját a katonai kíséreten és a lelkészen kívül csak ketten állták körül: Szőts Júlia, hűséges szolgálója és a Kövecses utcai (ma Vár sétány) háza felépítésében segédkező Tőkés kőműves." A domboldalon elhúzódó temető felsőbb részén eltemetett Bolyai János nyugállományú százados sírhantja fölé csak ideiglenes fejfát helyeztek el, amely gyorsan tönkrement.

A Marosvásárhelyi református egyház halotti anyakönyvébe a következő bejegyzés került: *Bolyai János nyugalmazott Ingenieur Kapitány meg halt agy és tüdőgyulladásban. Híres nagy elméjű mathematicus volt, az elsők között is első. Kár, hogy nagy talentuma használatlanul ásatott el.*

Bolyai

Babits Mihály

„Semmiből egy új, más világot teremtettem."
Bolyai János levele atyjához.

Isten elménket bezárta a térbe
Szegény elménk e térben rab maradt:
a kapzsi villamölyv, a gondolat,
gyémántkorlátját még csak el sem érte.

Én, boldogolván azt a madarat
ki kalitjából legalább kilátott,
a semmiből alkottam uj világot,
mint pókhálóból sző kötélt a rab.

Uj törvényekkel, túl a szűk egen,
uj végtelent nyitottam én eszemnek;
király gyanánt, túl minden képzeten

kirabolván kincsét a képtelennek
nevetlek, mint Istennel osztozó,
vén Euklides, rab törvényhozó.

A Bolyai család története

Oláh-Gál Róbert

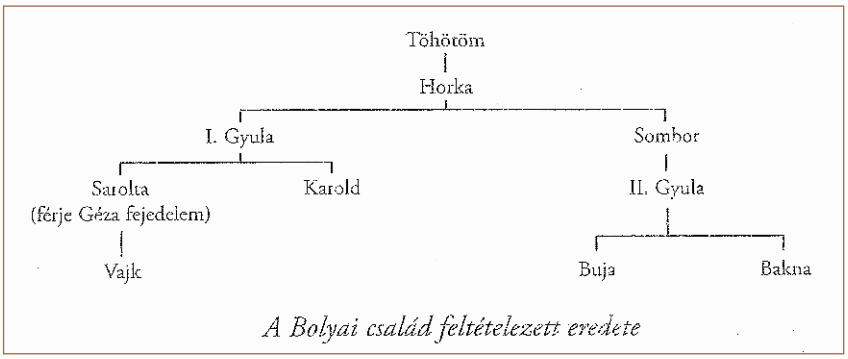
Az ősi bolyai birtok a következő falvakból tevődött össze: Bólya, Mihályfalva, Vessződ, Hidegvíz, Ingodály, Újfalu, Sáldorf, Salkó, Isztina, Kövesd, Rovás, Ivánfalva, Bürkös és Oláh-Gezés.

Bolyai Gergely szerint családja *Gyula* erdélyi vajda *Buja* nevű fiától származik. Gergelynek ugyanis Jakab Elek megküldött egy oklevelet, amely ezt a feltevést igazolja. Tény, hogy ma Bolya román neve: Buia (ezt Bujának olvassuk), tehát innen eredhet mind a falu, mind a család neve. De nézzük, mit ír erről Bolyai János a császárhoz írott kérvényében, melyben „az ősei által birtokolt és a gyámjai hütlen kezelése vagy más törvényes módon elidegenített, nevezett javai vagy ezek utáni" kártérítését kéri:

„…szükségessé válik – a közhasznú tudomány területén a teljesítményeket nem kevésbé figyelembe venni és tisztelni, és teljes valóság- és igazságosságszeretettel elismerni, hogy a legmagasabb szolgálat és az általános jó elősegítése bölcs tanáccsal és javaslattal, sőt a tudomány minden lényeges ágának képzésével és kiteljesítésével nem kevésbé elősegíthető, mint a harc forgatagában; és noha a legalázatosabb tisztelettel aláírónak nem volt alkalma és szerencséje, hogy a harcmezőn erősíttessen meg, és ezzel részesévé váljon a magas »Mária Terézia« kitüntetésnek, amely méltó a katonai becsvágynak, ő különben alkalom adtán minden bizonnyal annyira szem előtt tartotta: hogy ő, nemes és szilárd becsületérzését ismervén bátran kijelenteni merészeli, vagy maradt volna a harcmezőn vagy harci képességgel került volna a fent tisztelt érdemrend birtokába – így viszont nem mulasztotta el, hogy a másik oldalon, békés úton saját hozzájárulását az általános jóhoz meghozza.

Harmadsorban: a legalázatosabb tisztelettel aláíró a mellékletek szerint egy régi ... kitüntetett és előkelő családból származik, és minden valószínűség szerint egyenesen Erdély első magyar vajdájától, Töhötömtől, Árpád herceg főkormányzása alatt és a magyarok bejövetelekor nyolcszáznyolcvannyolcban, és ősei birtokolták a bolyai fejedelmi kastélyt a hozzátartozó helységekkel, a családi levelek és javak kevés kivételével a gyámok csalása (sikkasztása) miatt három egymást követő szerencsétlen elárvulás idején az akkori viharos időkben szabálytalan módon elidegeníttettek, és alulírottnak, legyen bármily szerény igényeit illetően, miután igazi fejedelmi nemes vér ... nagyon fáj: hogy oly szép, őt illető tulajdonok idegen, amint ő saját magának hízeleg, még a szellemi érdemek tekintetében is minden szempontból messze arra érdemtelenebb kezekben találhatók és ezek által bitoroltatnak. A nagyszebeni Marienburgban 1813-ban megjelent Az erdélyi nagyfejedelemség földrajz*ában a második kötet tizenkettedik lapján a »Bolya« szakasznál név szerint megjegyeztetik: »itt volt...« a bolyai kastély fejedelmisége erőteljesen egy tulajdonosra utal, aki ugyanakkor Erdély vajdája volt, és másrészt 1324-ben Bolyai Gáspár (Caspar von Bolya) az I. Károly király által adott kiváltság következtében a bolyai kastély és az idetartozó uradalom tulajdonosa volt: így ennek a Bolyai Gáspárnak, noha sem ő, sem utódai bármelyike nem volt Erdély fejedelme, legalábbis fejedelmi vérből kellett származnia. Továbbá a Bolya és az ifiabb Gyula erdélyi vajda egyik fának, Bue-nak névhasonlósága az ezerkettes évig – amennyiben a »Bue«-ból különösképpen az akkori áttérésnél a pogány vallásról a kereszténre, ugyancsak »Buje« névre, mint a Bolya helység neve még ma valach nyelven, és ebből »Boja«, és végül a mindkettővel azonos hangzású, de inkább a kiejtésben gyakran összetévesztett »Bolya«*

létrejöhetett: ahogy a csak kb. négyszáz évvel azelőtt használatos családi névből »Kamanya«-ból képződött a »Kemény«, a mai erdélyi Kemény mágnás neve, ahogy régi szavak hasonló átalakulásai nemcsak a magyarban, hanem a német nyelvben is gyakran előfordulnak – és az összes többi, jól mérlegelt körülmény nem hagy helyet a kétségnek afelől, hogy a nem fejedelmi bolyai kastély a hozzátartozó helységekkel az említett Bue, és valószínűleg ősein át egészen Töhötömig ezek tulajdonában volt, és hogy a jelen pillanatig magában Bolyában kétségtelen régi nemesi jogokkal felruházott Bolyai család a legrégibb és az első, amely egyenesen magától Bue-tól származik..."

A Bolyai család feltételezett eredete

A Bolyaiak címerei

A Bolyai család ősi nemessége levéltárilag 1770-től igazolható, de őseik visszavezethetők 1296-ig, sőt egyes kutatók *(Jakab Elek)* szerint egészen a honfoglaló magyarokig. Bolya völgyében telepedtek le, várkastélyt építettek, és csak az 1900-as évek körül veszítették el az utolsó bolyai birtokot.

Az első vitatott pont máris a bólyai Bolyai család nemesi címere. Ez *Paul Stäckel, Dávid Lajos* és *Rónay Elemér* szerint kék pajzson zöld mezőben álló, jobbra néző, fölemelt fejű, felborzolt farkú páva, míg Erdély nagy levéltárosa és a régi írások egyik legalaposabb kutatója, *Kelemen Lajos* szerint ötágú koronán ágaskodó állat, fején korona, kezében kard (pegazus). A szegedi Dóm tér Nemzeti Emlékcsarnokában a Bolyai domborművön a hibás pávás címer található. E sorok írója több oklevelet is átnézett, köztük eredeti viaszpecsétes iratokat, és arra a következtetésre jutott, hogy az ősi Bolyai-címer egy kardot markoló jobb kéz volt! Nagyon érdekes azonban, hogy az 1790-es hűségeskü-okiraton Bolyai Gáspár, Farkas apja egy más (negyedik) kivehetetlen (elkopott) viaszpecsétes címert használt, míg testvéröccse, Zsigmond, az ősi kardot markoló jobb kezet ábrázoló viaszpecsétes címert használta. A pávás címer valószínűleg Bolyai Farkas édesanyjáé volt, Pávai Vajna Krisztináé.

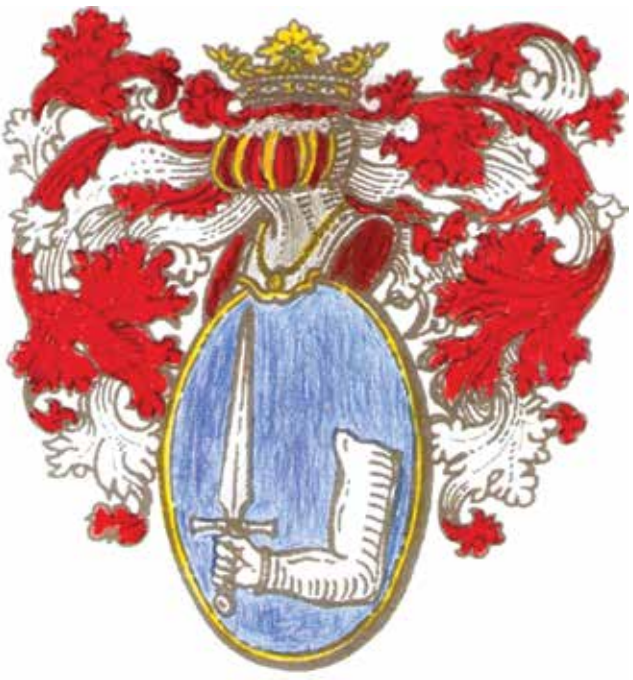
Érdemes itt felidézni a nagy matematikus, Bolyai János vélekedését a Bolyai-címer sorsáról:

„A Bolyai vártemplomban volt található, az 1845-ös év elején saját bolyai birtokán elhunyt, a Felsőfehér vármegyének több éven keresztüli főjegyzőjének és az alulírott nagybátyjának hitelesített állítása szerint, a templom falába befalazva, a Bolyai címer egy nagy kváderkőbe kifa-

ragva, amely faragott követ viszont az akkori tulajdonos Toldi gróf, kétségtelenül kellemetlen érzései miatt, a falból kivétetett, és az megfordítva és a címeres oldalával lefele fordítva Toldi gróf imaszékében a templompadlóra fektetve lábtartóként szolgált."

A pávás címer, színezte Günther Johrend színesüvegművész,
Schwebheim, Németország

Az ősi kardot markoló jobb kéz címere.
Színezte Günther Johrend színesüvegművész Schwebheim, Németország

Arany János, Toldi és a Bolyaiak[5]

Oláh-Gál Róbert

A Bolyai család történetét kutatva sokszor találkoztam a bólyai vár tulajdonosai között Toldi gróffal. A Bolyai-levelek és iratok között is gyakran felbukkan Toldi gróf neve. Kik is voltak a bólyai várkastély utolsó tulajdonosai között megjelenő Toldi grófok? Amint alábbi írásunkból kiderül, a nagy, Arany János által is megénekelt Toldi család utolsó sarjai! Így akár a magyar művelődéstörténet ínyencségének is mondható, hogy a legnagyobb magyar epikus költő, Arany János és a legnagyobb magyar tudós, Bolyai János több ponton is kapcsolatba kerülnek. Egyfelől közvetlenül a Toldi családdal azért, mert Bólyában szomszédosak voltak, másfelől az ősi bólyai birtokok is a Toldi család kezébe kerültek, akárcsak a vár tartozékai. Erre utal néhány eredeti kézirat. Arany János csak közvetett kapcsolatban állt a Bolyaiakkal. Arról van szó, hogy miután külföldi nyomásra felértékelődtek a Bolyaiak, és főleg a Marosvásárhelyen őrzött Bolyai-kéziratok, Arany János, mint a Magyar Tudományos Akadémia akkori főtitkára levelet írt a Marosvásárhelyi Református Kollégiumnak annak érdekében, hogy a kéziratokat haladéktalanul küldjék fel az Akadémiára, átvizsgálás céljából. Arra gondoltak, jogosan, hogy egy ilyen nagy tudósnak, mint Bolyai János, az iratai között még lehet értékes matematikai tétel, elmélet. A élet nagy játéka, hogy akkor az erre kijelölt bizottság felületesen végezte el Bolyai János kéziratainak átolvasását, mert nem találtak semmi értékes matematikai eredményt. Ezért aztán a Kollégium kérésére vissza is küldték Marosvásárhelyre. Több mint 100 évnek kellett eltelnie, hogy a marosvásárhelyi Kiss Elemér matematikaprofesszor ezekben az iratokban nagyon értékes és korszakalkotó algebrai és aritmetikai eredményeket találjon. Nevezetesen, értékes számelméleti tételeket; a mai modern algebra nyelvén, Bolyai János a komplex egészek gyűrűjébe bevezette az aritmetikai tulajdonságokat (oszthatóság, prímek és felbonthatóság). No, de térjünk vissza Arany Jánosra, a Toldiakra és a Bolyaiakra.

Két nagyon érdekes levelet mutatok be az alábbiakban, az egyik, amit idős Bolyai Gáspár (e néven a VII. a Bolyai-családfán) írt Farkas fiának 1800-ban, amiben hírül adja, hogy az ősi bólyai ház és benne az értékes családi iratok elégtek:

Kedves Fiam!

Kedvetlen újságot kelletik néked is jelentenem, mert 5-én Grentik? Andréjt, a Pável Turkulné fiát elfogván Tyronak Péter nevű testvére a következett éjjel tüzet tévén az edgyik Polgár kertje fenekébe, elégett a Falunak nagyobb része, csak egynéhány ház maradt meg. Én is egészen hamuvá lettem, nem maradt, fiam még egy tsuprom is, felvévő köntösöm is oda égett, melyet egyebekkel edgyütt Méltóságos gróf Toldi potolt ki. A szőlőm körül való kert is el égett a sajtótól fogva egészen fenn a kapuig, és szinte elégett a Fillegória is, és ha a szél meg nem fordult volna, elégett volna az egész szőlő is, mivel mind szalmával volt elfedve, így csak valami 400 szőlőtő égett el, a szilvafák az altján mind, és valami 14 oltvány. Olly nagy szél volt, hogy azt beszélik az Istinai embereim, kik segítségre által jöttek, és a szőlő kapujánál a tüzet elszakasztották, hogy ott fenn lehetett megmaradniok, s ha a szél meg nem fordult volna, az egész szőlő körül való kert elégett volna. Már az udvarról nem is gondolkodom, hogy békészítessem vagy építessek valamit

[5] Megjelent: *Székelyföld*, 2002. október.

rajta, tsak a szőlő allyát vittethetném bé valami 800 karóval, itt a Fillegóriába nyomorgok, míg Isten módot mutat. Fiam, többet nem irhatok, a keserűség is elfogott. Antalt ma várom haza. Én pedig indulólag vagyok Vesződre az olá Pap szekerével Méltóságos Türi László Úrhoz, maga parantsolta mennék által, segít mindennel, borral is. Gróf Toldi adott hámokat is, és még tsak egy sebbeli keszkenőre is gondgya vala. Itt a Fillegóriába mulatott tegnap elött két órát is, maga a Gróf, a kis Asszony és mindén innen nézték a nagy romlást. Tisztelem a Méltóságos B. urfit. Ne búsulj, Fiam, Isten gondot visel, már Nékem nem sok napjaim vannak.

A háznál volt levelek mind elégtek, azok között a Bolya völgyi jószágokról való statutio is, melyek itt a Filigoriába voltak, azok megmaradtak. Elég levelünk van a Kolosvári és Károlyvári káptalanokba, kivehetitek.

Vagyok, Édes Fiam, Téged Szerető Édes Atyád, Bolyai Gáspár
Bolya, 10 Apr. 1800.[6]

A másik igen értékes dokumentum egy tervezet, amit Bolyai János írt a császárhoz. Nem tudjuk, hogy János ezt el is küldte vagy csak szerette volna, de tény, hogy benne nagyon érdekesen meséli el, hogyan takarta el Toldi gróf a bólyai várkastélyon az ősi Bolyai-címert. Ebben a Bolyai János-kéziratban is megjelenik a nagyszalontai Toldi család, akit oly szépen megénekelt Arany János, a koszorús költő:

„Toldi György nagy úr volt. Sok becses marhája,
Kincse volt temérdek, s arra büszke mája."

Íme a világhírű matematikus, Bolyai János vélekedése a Toldi grófokról is, de az alábbi kézirat, amely most jelenik meg először magyar nyelven, önmagában is igen érdekes (lényegében benne Bolyai János a Mária Terézia-kitüntetést és a grófi címet kérvényezi Ferenc József császártól). *„A Bolyai*[7] *vártemplomban volt található, az 1845-ös év elején saját bolyai birtokán elhunyt, a felsőfehér vármegyének több éven keresztüli főjegyzőjének és az alulírott nagybátyjának hitelesített állítása szerint, a templom falába befalazva, a Bolyai címer egy nagy kváderkőbe kifaragva, amely faragott kövei viszont, az akkori tulajdonos Toldi gróf, kétségtelenül kellemetlen érzései miatt, a falból kivétetett és az megfordítva és a címeres oldalával lefele fordítva Toldi gróf imaszékében a templompadlóra fektetve lábtartóként szolgált. Amidőn mondott Bethlen gróf ... Toldi grófot a Bolyai címernek a bolyai vártemplomban való létezésére figyelmeztette és ajánlotta ennek szem elől való eltevését, válaszként kapta: hogy a Bolyai család már eléggé ... elnyomott lenne; válaszolt Bethlen gróf: még sosem látott volna kicsi szikrából nagy tüzet létrejönni, mire tanácsa a fenti módon rögtön megfogadtatott."*

Végére értünk ennek a nem hagyományos kirándulásnak, az erdélyi művelődéstörténet eme különös, peremére eső tájain: Arany, Toldi és a Bolyaiak. Mozaikszerűen felvetettünk néhány gondolatot, anélkül, hogy bármelyiket is kimerítettük volna. Tény, hogy mára a Bolyaik ősi fészke, a bólyai várkastély és a Toldiak utolsó ágacskáinak hajléka kecskék legelője, ebeknek vacka. Csak a csudabogár kíváncsiskodó művelődéskutató láthat benne dicső régmúlt „daliás időket".

MTA KK BGy, K 23/18.

[7] A mai magyar helyesírás alapján Bólya falút ó-val írjuk. Viszont a Bolyaiak 700 éven át o-val írták. Ezért az eredeti szöveg betűhű idézetében meghagytam a o-t. Ezért az olvasó ne vegye következetlenségnek tőlem, hogy a szöveghű idézetben Bolya falu hosszú és rövid o-val is megjelenik.

Az utolsó Bolyai Bólyában

Oláh-Gál Róbert

Bolyai Farkas kisebbik fia, Bolyai Gergely Marosvásárhelyen született, és 22 éves koráig Marosvásárhelyen is élt! Öreg apja nevelte, akinek már nem sok türelme lehetett a gyermekneveléshez, és tanúja is lehetett az apja és bátyja – Bolyai János – közötti állandó civódásnak. Szerintem nem lehetett könnyű gyermekkora, bár mindig is nagy szeretettel és örömmel emlékezett vissza marosvásárhelyi ifjúságára. Ő is tehetségesen hegedült, de nem volt tehetsége a matematikához, jogi pályára készült, és rövid ideig írnok is lett a Királyi Táblánál. A 48-as forradalom és szabadságharc idején aktív szerepet vállalt – beállt Mátyás-huszárnak –, és ez megpecsételte későbbi sorsát, mert így ’48 után már nem állhatott vissza tisztviselőnek a Királyi Táblához. (A Bolyaiak közül csak Gergely vett részt az 1848–49-es eseményekben.)

Mivel a Bolyaiak birtokában nem volt marosvásárhelyi ingatlan, így Gergely visszament gazdálkodónak Bólyába az ősi Bolyai-birtokra. Nagyon fiatalon nősült, elvette a nála tíz évvel idősebb másod-unokanővérét, amit apja nagyon rossz néven fogadott, és Bólyába költözött. Sajnos a magyarság Bólya faluban már akkor is kisebbségben élt, és nagyon elmaradott viszonyok közt. Gergely, aki addig hozzászokott a marosvásárhelyi többségi magyar élethez, nehezen tudott beilleszkedni a paraszti gazdálkodásba. Ráadásul nem is született be a gazdálkodói életformába, ahogy említettem, jogásznak készült. Így neki szenvedés volt a bólyai élet, és állandóan panaszkodott is, hogy meglopják, becsapják, nem kap egy tisztességes szolgát, segítséget stb. Sokáig úgy tudtuk, hogy Bólyában temették el, a Bolyaiak családi sírhelyén. Az utolsó még Bólyában szolgáló magyar tanítóval – Szabó Károllyal együttműködve – nekifogtunk felkutatni a 700 éves Bolyai família családi sírkertjét. Egy véletlen folytán aztán felfedeztem, hogy Bolyai Gergelyt az udvarhelyszéki, Fenyéden temették el. Megtaláltuk Bolyai Gergely gyászjelentőjét, és később a Csíkszeredai Állami Levéltárban, a Székelyudvarhelyi Református Egyház elhalálozási anyakönyvében ki is kerestük Bolyai Gergely matrikulai bejegyzését. De kedves munkatársaim, Szabó Károly bólyai tanító és fia, a Medgyesen élő ifj. Szabó Károly tovább kutattak telekkönyvi okiratok után, és a tavaly ősszel ifj. Szabó Károly két értékes okirat másolatával ajándékozott meg. A két okirat az akkori római katolikus püspök, Lönhart Ferenc levele az akkori bólyai plébánoshoz:

„Kedves Fiam!

Bolyai Gergely birtokos ajánlatát, melyben házi telkét lelkészi lakásnak megvásárlásra felajánlja, visszavárás mellett azon felhívással kuldöm meg hozzád, hogy a felajánlott telek és ház területe, fekvése, minősége, becsértéke és alkalmas voltáról hiteles bizonyítékokat szerezvén be azokat saját jelentéseid kíséretében terjeszd elömbe. Előre megjegyzem, hogy mivel pénztáram a számtalan szükségletek által teljesen ki van merítve, azért a jelen évben a bolyai egyház érdekében bármely jutányos ajánlat foganatosítására sem fordíthatok semmi anyagi segedelmet.

Egyébiránt buzgó imáidba ajánlottan vagyok

Károlyfehérvárt, 1887. november 12-én

Jóakaró főpásztorod

+ Ferencz”

2. levél

„Kedves Fiam!

Bolyai Gergely birtokos ajánlata tárgyában kelt idei 69. számú felterjesztésedre értesítlek, hogy sem az eladóvá tett birtok nagysága és minőségéről, sem annak értékéről biztos adatokkal nein bírván és a megvételre szükséges fedezettel sem rendelkezvén a megvásárlásra kilátást sem nyújthatok.

Bolyai Gergely birtokost folyó hó 10-ről hozzám intézett ajánlatára erről válaszképen értesítsd.

Egyébiránt buzgó imáidba ajánlottan vagyok
Károlyfehérvárt, 1887. november 26-án
Jóakaró főpásztorod
+ Ferencz"

A bólyai római katolikus templom (fotó Halmágyi Zsolt)

A két levél tartalma egyértelmű! Bolyai Gergely szerette volna, ha a Bolyaiak utolsó megmaradt földjei a római katolikus egyházra szállnak. Annak ellenére, hogy ők református vallásúak voltak, Bólyában nem volt református templom (csak ortodox, szász evangélikus és római katolikus), és a magyar ajkú lakók nagy része római katolikus volt. Ezért szerette volna Bolyai Gergely, ha a hajdani nagy kiterjedésű bólyai birtokból megmaradt utolsó tenyérnyi birtok az egyház birtokába kerül. Nagyon üdvös terv volt! Logikus, hogy a magyar birtok legjobb megőrzője az Egyház. Sajnos amint a levélből kiderül, a püspöki kincstár is üres volt, és így nem került sor Gergely házának és háztelkének a megvásárlására.

A bólyai várkastély mai állapota. (fotó Halmágyi Zsolt)

Die Familie Bolyai in Hermannstadt

Oláh-Gál Róbert

Neben Neumarkt und Klausenburg spielte Hermannstadt eine wichtige Rolle was das Leben der Familie Bolyai angeht. Dokumente bestätigen, dass Bolyai János mehrmals in Hermannstadt war, doch davon, dass er auch in Klausenburg war existieren keine schriftlichen Dokumente.

Hermannstadt zur Zeit der Bolyai's. Bunter Strich von F. Neuhauser

In 2007 wurde Hermannstadt Kulturhauptstadt Europas. Mit diesem Anlass wurden die alten Denkmale des Stadtzentrums restauriert. Es lohnt sich also, als Verehrer der Familie Bolyai, dass wir diejenigen Denkmalen und Gebäuden auf besuchen, wo sie einst auch Schritte gemacht haben.

Wenn wir auf den 700 Jahre alten Bolyai Familie zurückblicken, können wir annehmen, dass die ansehnlichen Mitglieder der Familie von Bell nach Hermannstadt gereist sind um ihre Geschäfte nachzugehen. Es ist mehr als sicher dass die Familie Bolyai wegen Angelegenheiten des Besitztums nach Hermannstadt gereist ist, sowie auch auf die größeren Märkte. Archivdokumente beweisen, dass der VI. Bolyai János „mit Bart" gegen 1650 in Hermannstadt zu Tode geschossen wurde. Den Grund wieso er getötet wurde konnten die Chronisten der Familie Bolyai noch nicht herausfinden, also konnte dies eine interessante und abendteuervolle Archiv Forschung sein. Der VI. Bolyai János wurde deswegen als der „Bolyai János mit Bart" genannt weil er ein

struppiges Haar hatte, und eben wegen seinen Bart konnte man ihn von dem anderen Bolyai János unterscheiden in der großen Familie.

Bolyai Frakas war gerade in Hermannstadt als seine Mutter starb: „Meine rechtschaffene Mutter, gestorben mit 33 Jahren, ich war bloß 13 in Bell nach Hermannstadt, trotzdem war ich nicht da, wir sind bloß zur Beerdigung angekommen (so ich, wie auch mein Bruder)."[8]

Seine Dramen hat er in Hermannstadt herausgegeben und ebenso hier hatte er (wahrscheinlich mit die Vermittlung von Antal, sein jüngerer Bruder) die Königliche Oberförster Bewerbung eingereicht. In Hermannstadt haben sie auch Prozesse wegen des Familieerben geführt.

János arbeitete noch als Offizier als er schon krankhaft seine Versetzung nach Hermannstadt verlangte, doch alles was nach Hermannstadt überwiesen wurde, war seine Rente, was er dann von hier nahezu 27 Jahre lang, oft auch persönlich aufgehoben hatte.

Die erste Sparkasse von Siebenbürgen wurde in Hermannstadt geöffnet und zwischen seinen ersten Kunden können wir Bolyai János finden. Sogar Briefe hat er mit dem Direktor der Sparkasse gewechselt. Seinen Sohn, Dénes hatte er nach Hermannstadt in die Militärsoffizierschule geschickt, von hier hatte er ihn nach dem Fall der 1848-er Revolution persönlich mit Pass wieder nach Hause gebracht.

Laut der Erzählungen von Gergely, ist Bolyai Gáspár, Bolyai János, zusammen mit dem Bruder von Gergely und mit dem Hauptmann Dobietzky, mehrmals von Bell nach Hermannstadt für ein kleines Zeitvertrieb gereist.

Er hat Bücher von Hermannstadt bestellt. Den General Kommando hatte er mehrmals besucht, nach seinem Tod hatte der Oberbefehlshaber von Hermannstadt seine Erbschaftsurkunde geregelt und sein Offizier Dossier abgeschlossen.

Den Dampfbad hatte Bolyai János auch aufgesucht, was er dann für seinen jüngeren Bruder, Gergely auch empfehlt, dass er auch mit die Heilkräfte dieses Bades

Der ehemalige Gebäude der General Kommando. Photo von Halmágyi Zsolt

[8] Benkő Samu: *Bolyai-Briefe*. Téka, Bucharest 1975., S. 151.

leben sollte: „so halte ich fürs Beste, trotz meiner Hoffnung, dass deine Krankheit noch nicht geheilt ist, dass du den Dampfbad von Hermannstadt aufsuchen sollst, bis du die heilende Wirkung füllst (Josephstadt wird dieses Teil des Stadtes genannt, gegenüber der Kaserne, aber du wirst wahrscheinlich lachen, dass gerade ich dir die Direktionen erkläre, wo du diese ohne Zweifel besser kennst, zwar würde hier auch sein, aber ich werde mit Reich Károly sprechen, dass er auch einen bauen solle, wie in Klausenburg. Die Möglichkeit hatte ich nur einmal dahinzugehen, da die Zeit mit anderen weggeflogen ist, und bald darauf kam ein heftiger Schweißausbruch (auf die Rutschigkeit muss man besonders achten, also man muss sich an die Geländer anklammern).”[9]

Mit wohlbegründeter Meinung können wir also erläutern, dass Hermannstadt die zweite Heimat der Familie Bolyai war.

Kis Elemér war derjenige die unsere Interesse daran aufgeweckt hatte, dass Bolyai János Mathematische Werke von der Hermannstädter Buchhändler Lem Heinrich Thierry bestellt hatte.

Laut der Mathematik Lehrer, Keresztes Kálmán, befand sich die Buchhandlung von Thierry an der Ecke des Grossen Ringes, dort wo heute das Deutscher Forum und das Demokratische Verein der Ungarn von Rumänien seinen Sitz hat. Es ist höchstwahrscheinlich, dass Bolyai János in der 1850-ger die Buchhandlung von Thierry aufgesucht hatte, als er seinen Sohn von Hermannstadt nach Hause gebracht hatte. Damals hatte er wichtige Mathematische Werke bestellt, worauf dann Thierry eine Antwort in 1851 nach Neumarkt schickt. Dies gibt auch davon Zeugnis, dass Bolyai János moderner Erfahrenheit zu seiner geisteschaffenden Lebensform richtete. Hermannstadt war in dem damaligen Siebenbürgen das wichtigste Kulturzentrum, mindestens war Hermannstadt jene Stadt die eine Beziehung mit der wissenschaftlichen Welt des Westens sicherte. In 1841 wurde hier die erste Bank geöffnet, hierhin wurden die wichtigsten wissenschaftliche Werke gebracht, hierhin kamen aus Wien die weltberühmtesten Künstler um Konzerte zu geben.

Sie sind mit Sicherheit mehrmals am Grossen und Kleinen Ring von Hermannstadt vorbeispaziert, die Buchhandlung von Thiery befand sich an der Ecke, also es ist wohlauf möglich dass sie mehrmals auch hierhin reingeschaut haben.

Der Offizier Oberbefehlshaber war in der Nachbarschaft der schon damals existierenden „Zum Römischer Kaiser” Gasthof. Das Gebäude existiert auch heute noch. In der Mitte des Gebäudes befindet sich ein Durchgang der zum Staatarchiv führt. Diesen Durchgang hatte auch Bolyai János benutzt. Die Frage ist aber wo die Militärsoffizierschule damals existieren konnte? Wahrscheinlich nicht da, wo heute noch das Gebäude der Monarchischen Offizierschule sich befindet, der heute eine Offizierschule ist, da dies nach der 1860-ger gebaut wurde.

Uns bleibt also nichts anderes zurück, als ein Spaziergang an diejenigen Stellen zu unternehmen, wo einst die Familie Bolyai Schritte gemacht hatte.

Übersetzung,

Keresztes Orsolya Petra

[9] Bolyai-Briefe, S. 267. Neumarkt 1858. August 8.

A HAZA, A SZÜLŐFÖLD SZERETETÉRŐL

Feszty Árpád: A magyarok bejövetele. Körkép-részlet

Három Árpád-házi szentünk: Szent Erzsébet, Szent László és Szent Imre

Óvjátok meg a hazánkat, magyar szentjeink!

Átányi László

Uram! Nyájadban pusztít a métely,
Az ördög megfertőzi a fiatalokat.
Tisztesség, erkölcs és hűség
Oly kevesek része ma már.
Helyette felelőtlen együttélés,
Kábítószer és homoszexualitás.
Nem kell a család, a gyermekáldás.
Fogy a nemzet, már csak Szent Imre herceg
Hős példája tenne itt csodát.
Uram! Hő imánkkal kérjük a kegyet,
Támassz közülünk új magyar szenteket!
Rabló gazdagok ülnek kincseiken,
Százmilliós villák sora áll.
Hiába kér könyörületet a szegény,
Neki még száraz kenyér se jár.
Szent Erzsébet, nemzetünk büszkesége,
Áldást osztó kezed emeld fölénk!
Vedd kötényed védelmébe
Az elesettet, a nyomorgó szegényt!
Uram! Hő imánkkal kérjük a kegyet,
Támassz közülünk új magyar szenteket!
Szent László, jó királyunk,
Sírodból is felkeltél, ha ellen
Pusztította nemzetünket.
Az ellenség már határainkon belül
Rabolja lányainkat, öldösi ifjaink
Szívét. Ördögi kegyetlenséggel
Tör hatalomra, s ködbe borítja elménket, hitünket.
Vezess bennünket Szűzmáriás hittel, hogy
Legyőzzük ördöglelkű ellenségeinket!
Uram! Hő imánkkal kérjük a kegyet,
Támassz közülünk új magyar szenteket!

Ezüstös Hold

Fábián Tibor

Ezüstös Hold, szeretlek téged,
Mert az éjben te vagy a fény.
Elnézlek sokszor az éjszakában,
Amint feljössz a föld egén.

Téged néznek a szerelmespárok,
A ház előtt ülve a kis padon,
Te viszel varázst az éjszakába,
Ezért ők kedvelnek téged nagyon.

Ezüstös fényed sugárzik szerte,
Beragyogja a várost és a határt,
Te adsz nékik festői képet,
Ha jön a tél, avagy a nyár.

Terólad írják a sok költeményt,
Terólad szólnak a szép dalok,
Téged szeretnek a földön az emberek,
És a mennyben az angyalok.

A haza

Pósa Lajos

Tudjátok-e, mi a haza?
Az a hajlék, hol születtünk,
Hol a dajka altatóan
Dúdolgatott dalt felettünk,
Hol az akác lombja borul
Ablak alatt az ereszre,
S eresz alján csicsereg a
Villásfarkú vidor fecske.
– Bárhová visz szerencsétek,
Ezt a hazát szeressétek!

Tudjátok-e, mi a haza?
Az az udvar, hol tipegtünk
S gyönge kézzel a homokból
Arany várat építettünk.
Az a kis kert, hol virágot
Kötözgettünk bokrétába,
S bokrétásan szenderegtünk

Rózsabokor árnyékába.
– Bárhová visz szerencsétek,
Ezt a hazát szeressétek!

Tudjátok-e, mi a haza?
az a templom, Isten háza,
Hol az ének szárnyain szállt
Lelkünk föl a mennyországba,
Ahol együtt imádkoztunk,
Szüle, gyermek, testvér, rokon,
Hallgattuk a pap beszédét
S hit ragyogott az arcokon.
– Bárhová visz szerencsétek,
Ezt a hazát szeressétek!

Tudjátok-e, mi a haza?
Az a játszóhely a dombon,
Hol labdáztunk, kergetőztünk.
A haza az édes otthon.
Az a falu, az a város,
Hol vesszőn lovagoltunk,
Az a határ, hol kalappal
Tarkaszárnyú lepkét fogtunk.
– Bárhová visz szerencsétek,
Ezt a hazát szeressétek!

Tudjátok-e, mi a haza?
Kéklő hegyek koszorúja,
Hol a pásztor furulyáját
Édes-búsan fújja-fújja.
Hol a tölgyek mohos alján
Kék ibolyák illatoznak,
Gyöngyöket szór kristályvize
A zuhogó patakoknak.
– Bárhová visz szerencsétek,
Ezt a hazát szeressétek!

Tudjátok-e, mi a haza?
Délibábos arany róna,
Hol a szellő, messze síkon,
Sárga kalász ringatója,
Hol a népnek verítékét,
Issza be a föld göröngye,
Kenyeret ad, áldást terem
Munkájának hulló gyöngye.

– Bárhová visz szerencsétek,
Ezt a hazát szeressétek!

Tudjátok-e, mi a haza?
Erdő, mező, berek, liget,
A mormoló habok közül
Ránk mosolygó tündérsziget,
Kárpátoknak büszke bérce.
A Tisza és Duna tája,
Minden kicsi rögöcske,
Árpád vére hullott rája.
– Bárhová visz szerencsétek,
Ezt a hazát szeressétek!

Tudjátok-e, mi a haza?
Mindnyájunknak szent bölcsője,
Őseinknek pihentető,
Szép virágos temetője,
Mindnyájunknak édesanyja,
Híven ölel keblére...
Érte éljünk, ha kell, haljunk!
Áldás minden porszemére!
– Bárhová visz szerencsétek,
Ezt a hazát szeressétek!

Pósa Lajos verséhez fűzött néhány gyermekkori emlék

Tudjátok-e, mi a haza?
Bolyainak bölcső helye,
Ez a patak várunk alján,
Hol mi nyáron lubickoltunk,
Ez a Drótos s Paró szája,
Meg a Hula és a Csara,
Hol mi nyáron hancúroztunk
Béla Huláján mi télen
Szánkóversenyt rendezgettünk,
Hámpuj hegyén, Szabó hegyén
Bivalyokat legeltettünk,
Meg a Bangăr, hol tavasszal
Kakasbandit szedegettünk,
És a Nagykert ibolyáit
Szép csokrokba kötözgettük,
S tánctermével vonzott minket

Vasánaponként mind ide.
Bárhová visz szerencsétek,
Bólya völgyét szeressétek,
És soha el ne felejtsétek!

Torpai Imre, a messzi idegenből, Scheinfeld, 2003. július 17.

Élet vagy halál

Szakály Éva

Uram, ma lettem nyolcvanéves
Túl gyorsan múltak el az évek.
Még oly sokat szeretnék tenni,
Úgy szeretnék nyolcvanegy lenni.

A pár kis tervem, mi még lenne,
Ha tán több időt igényelne,
S egy év nem lenne elegendő,
Add, hogy hadd legyek nyolcvankettő.

Jó lenne még sokat utazni,
Újabb helyeket látogatni,
Halálom perce még tán várhat,
Megérhetném a nyolcvanhármat?

Uram, Te látod a világot,
Gyorsan jönnek a változások,
Ha nem sürgős, hogy magadhoz végy,
Esetleg lehetnék nyolcvannégy.

És ahogy a technika halad,
Sok újat lát, ki élve marad,
Még oly sok minden ideköthet,
Úgy örülnék a nyolcvanötnek!

Az emberiség sokat tehet,
A világ oly csodás hely lehet,
Jó annak, aki itt maradhat,
Nem olyan sok az a nyolcvanhat!

Tudom, Uram, hogy sokat kértem,
Hisz oly szép lehet fenn az égben.
S én mégis arról tervezgetek,
Hogy érjem meg a nyolcvanhetet.

Elfáradok a hosszú úton,
El is kések majd sokszor – tudom,
Tudasd velem, ha meggondoltad,
Betöltöm-é a nyolcvannyolcat.

Addigra már oly sokat láttam,
Emlékeimet regisztráltam.
Mily nagy kár lenne, ha elmennék,
Mielőtt nyolcvankilenc lennék.

Már igazán csak egyet kérek
Uram, ne vedd szemtelenségnek,
Éveim száma kerek lehet,
Ha meglátnám a kilencvenet.

És hogyha ezt már megengedted,
S ezt a lépést értem megtetted,
Neked már úgyis mind egyre megy,
Könnyen lehetnék kilencvenegy.

Minden szemérmet félreteszek,
Hogyha még egyet kérhetek,
Tudom, ez a kor hajmeresztő,
De hadd legyek kilencvenkettő.

Úgy megszoktam az életemet,
És hátha lesz még, ki megszeret
Ki pótolná elvesztett párom
Ha lehetnék kilencvenhárom.

Addigra már reszket a kezem,
De ha még helyén lesz az eszem,
A magas kortól én nem félek,
Megadod a kilencvennégyet?

A korra nincsen szabadalom,
Számításom megtalálhatom.
Ha őrködsz egészségem fölött,
Akkor lehetnék kilencvenöt.

Manapság már hallani olyat,
Emberekről készül másolat,
Ezt talán én is megvárhatom
Segíts át a kilencvenhaton.

Ha még hirtelen meg nem halok,
Kis vagyonkámmal rendben vagyok,
Elég lesz talán még egy évig,
Kihúzhatnám kilencvenhétig?

Hála Neked, nagy a családunk,
Még pár dédunokát is várunk.
Láthatnám őket? – ugye azt mondtad,
Megadod a kilencvennyolcat.

Sok évet kaptam, nem egy-kettőt,
Megköszönöm a sok esztendőt.
És még kérem, tán el sem hiszed,
A kilencvenkilencediket.

Még egy év, és akkor valóban
A népek azt mondhatják rólam,
„Ez aztán igen szép kort ért meg,
Hisz tegnapelőtt volt száz éves!”

Uram, az életet Te adod,
Úgy veszed el, amint akarod.
Nem is zavarlak többet Téged,
Ne vedd komolyan, amit kérek –
Csak beszélgetni vágytam véled.

Tornyot raktam

Horváth István

Künn a jégfogú télsárkány havat prüszkölt, zúzmarát szórt.
Bömbölve járt a bükkerdőn; a házak közt vadul táncolt.
Benn duruzsolt a kemence. Halk beszéd közt orsó pergett.
Apó a pucikpadon ült, száraz törökbúzát fejtett.
Mintha-mintha most is látnám széles vállát, kurta nyakát,
nagy, bozontos szemöldökét, éles szemét, kemény arcát.
Lelke, miként az őserdő, melyben nem járt ember lába,
csodálatos ősvilág volt: babonák, mesék világa.
A mező volt iskolája. A természet a mestere.
Könyve a nagy csillagos ég, aranyos betűkkel tele.
Ott ültem a lábainál, mesét mondott, azt hallgattam.
Egy-egy csuszát felém dobott, amiből én tornyot raktam.
Nőtt a torony a csuszákból, keresztbe tett boronásan,
És ahogy nőtt, büszkeségem kezdett nem férni a házban.

Már a mesét sem hallgattam, építettem kábult lázban.
– Már a ház volt a toronyban, és nem a torony a házban.
Apó figyelt. Munkám közben nézte, hogy rakom a tornyot,
Majd egy csuszát hozzám dobott, és a tornyom összeomlott.
Csuszatornyom omladékán rettenetes dühös lettem.
Meg akartam ölni apót, de csak lassan sírni kezdtem.
Büszkeségem ott hevert a csuszák alatt összetörve.
Megdermedten vártam, hogy most: bár a világ összedőlne!
Nagyapám az ölébe vett, megcsókolta homlokomat.
„Hadd el, ne sírj, kisunokám, ne bánd a csuszatornyodat.
Telhetetlen vágyaidból építsz te még nagyobbat is,
és a sors egy legyintéssel így ledönti azokat is.
Mint Apóé: építéssel telik el az egész élet,
De hogy a tornyod betetőzd, azt te soha el nem éred.
Nem, mert bár az égig érjen: vágyaink még feljebb hágnak,
s tetőtlen tornyokról hullunk ölébe a zord halálnak.
Látod, a csuszák megvannak: újra lehet megint rakni.
Amit nem kezdhetsz el újra, csak azt szabad megsiratni!"
– A tűzön egy nyers faág sírt. Az eszterhán jégcsap lógott.
Apó mesélt, én hallgattam, s újra felraktam a tornyot.
(1942)

Csak nézz fel

A sajnálat visszanéz,
Az aggodalom körülnéz,
A hit felfelé néz.

Élj egyszerűen, szeress nagylelkűen,
törődj alaposan, beszélj kedvesen,
bízzál Jézus Krisztusban és Istenben,
teremtő atyánkban, aki szeret minket.

(*Nemzetőr*, 2008)

Édesanyám!

A tizenöt élő és az öt halott
Álomban Istentől parancsot kapott:
Hogy előtted Anyám megjelenjenek
És az ajkaimmal Téged köszöntselek…

Jönnek… helyet kérnek… nesztelen megállnak.
Most mind reánk néznek: intésre várnak.
Ti tizenöt élő és az öt halott,
Édesanyám előtt meghajoljatok!

Néma ajkak szavát én beszélem el:
Áldott légy Anyám… áldott ezerszer!
Húsz gyermek arcodba húsz redőt vágott
És húsz felé tépte a foltos szoknyádat.

Jaj kérges lett nagyon a Te két kezed,
Tű… tövis… és tarló hányszor szúrta meg?
Hányszor tépte szíved véresre a bánat
Mikor sötét éjjel orvul reád támadt.

Annyiszor húsz ruha és még negyven cipő!
Istenem! Holnapra ebédre is mi fő?...
Hát a gimnázium, könyv… tandíj, ceruza,
Csak az tudja, Anyám, ki az igát húzza!

S fehérlik a hajad… lelked már hófehér…
És a szíved olyan, mint a puha kenyér.
Szétvágtad a húsznak, kiosztottad szépen,
Emléked szent, Anyám – a földön s az égen.

Ti tizenöt élő és az öt halott!
Édesanyám előtt földig hajoljatok!...

Írta ifj. Fábián Mihály

(Dani Gergelyné, született Hollanda Mária húszgyermekes édesanya tiszteletére tartott ünnepségen elszavalta gimnazista fia, Dani Gergely 1940-ben)

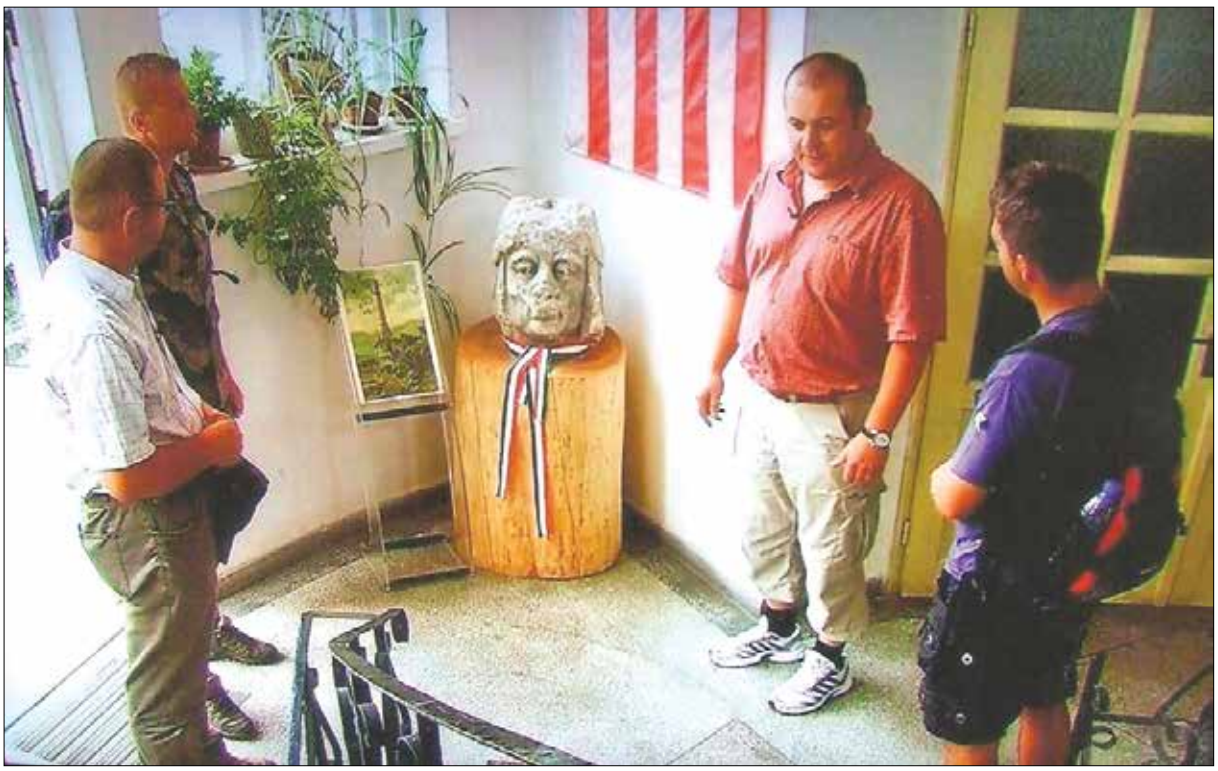
Idézetek

„A szerelem mindig arra vágyik, ami hiányzik belőle.” – Platón

„Mikor majd kivágjuk az utolsó fát, kifogjuk az utolsó halat, megmérgezzük az utolsó folyót, ráébredünk, hogy a pénzt nem lehet megenni.” – *Nemzetőr,* 2000.

„Aki haragot visel szívében, bárki ellen is, az vesse ki azt onnan, mert a szívében rejtőzködő harag megmérgezi a lelket meg a testet.” – Wass Albert

A brassói Cenk-hegyi műemlék története

A Duna TV közlése, 2014. április 14., a *Hazajáró* műsor. Torpai Imre rögzítése.
Koszta István, a brassói evangélikus gyülekezet lelkipásztora és a két hazajáró riporter, Jakab Sándor és Kenyeres Oszkár

A megmaradt talapzat a Cenk-hegyen

1896-ban a honfoglalás ezer éves emlékére Brassóban a Cenk hegytetőn is emlékszobrot állítottak. Az egész emlékmű alapjától kezdve 24 magas és a budapesti Jankovics Gyula műve volt. 1896. október 18-án avatták fel ünnepélyesen.

Már 1902-ben „ ismeretlen tettesek" megrongálták a szobrot. 1913. szeptember 27-én dinamittal felrobbantották, de akkor még maga a szobor sértetlen maradt. 1913. december 31-én azonban egy éjjeli szélvihar következtében a szobor ledőlt és darabokra tört. Ezt követően a töredékeket az általános veszély miatt el kellett hordani. Csupán a fej maradt épségben, melyet a Brassói Múzemban sokáig ismeretlenül őriztek.

2002. augusztus hónapjában Orosz József nyugalmazott vegyészmérnök és Szente László építész, miután sikerült a Múzeumban pontosan megtalálni a szobor aránylag még épségben maradt fejét, megfelelő utánajárással sikerült az Árpád vezér fejét kézhez kapniuk és a brassói magyar evangélikus templom udvarán megfelelő alapzattal ellátva elhelyezni. Jelenleg is *ott található biztonsággal őrizve. Mindkét személyt jól ismerem.*

Szeretettel üdvözlöm a kedves családjukkal együtt.

Brassó, 2014. április 24.

Szirmai Béla.

Szirmai Béla brassói nyugalmazott főtisztelendő közlése a műemlékről

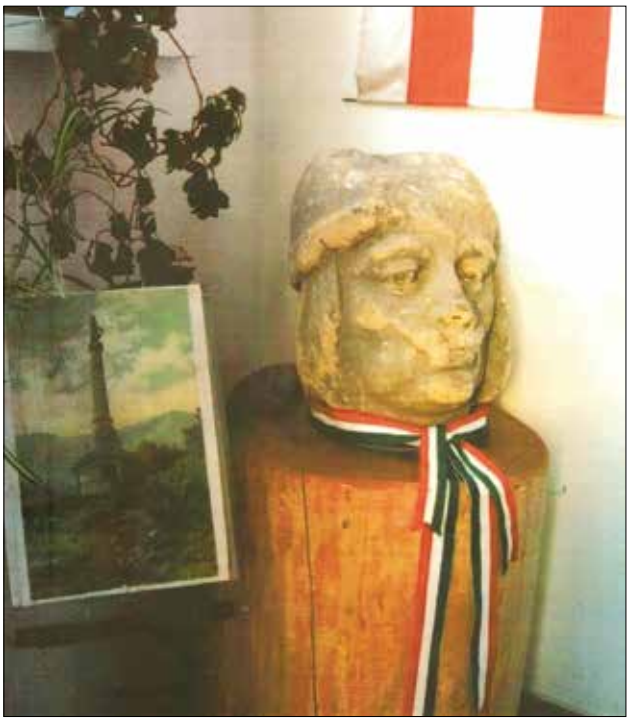

Szirmai Béla főtisztelendő úr és Torpai Imre Brassóban, 2010. július 14.

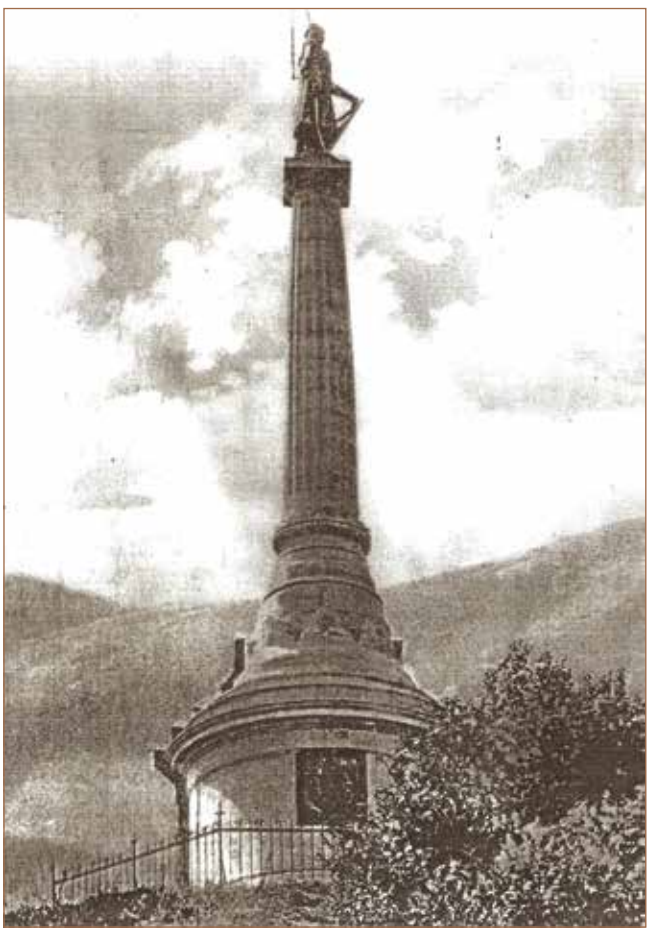

Szirmai Béla (1924–2017) főtisztelendő úr sírhelye a brassói Postaréti temetőben.
Nicolae Katalin Féltes fényképe, 2020 nyarán

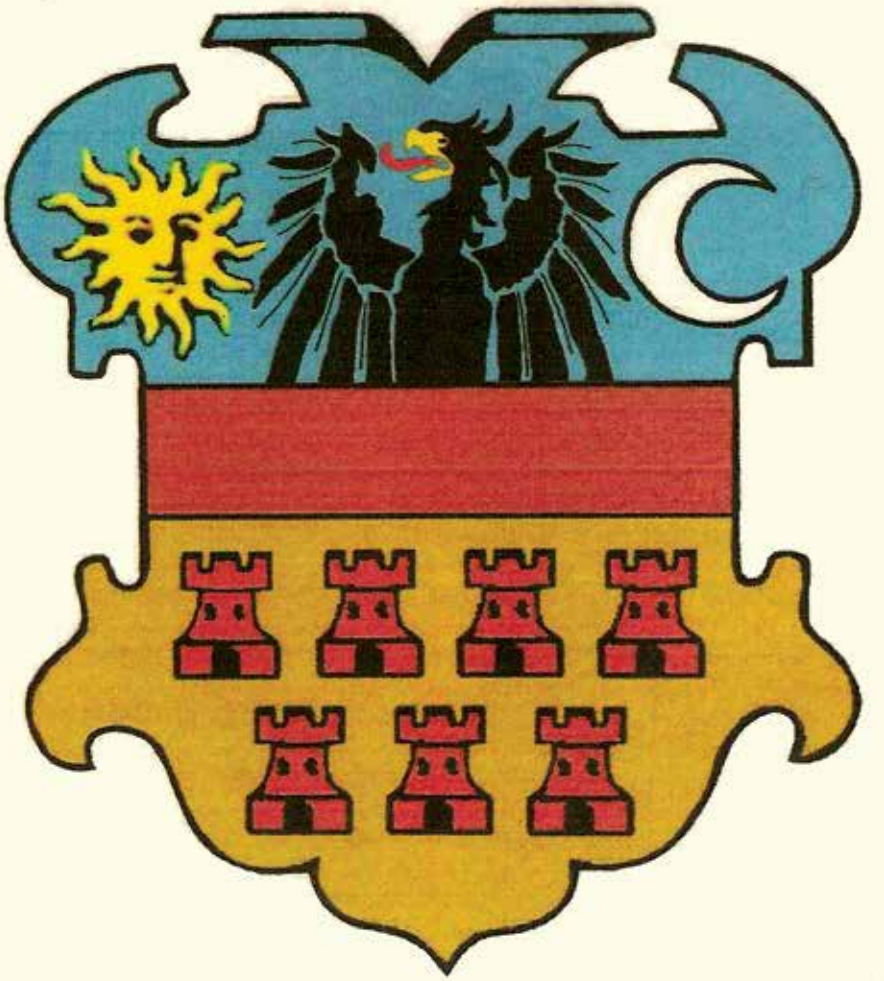
„Szomorú mesét mesélek néked, / csak hallgass rám, te bohó kisgyerek, / ne hallgasd a gyászdalát a télnek, / mely a korhadt fák között suhan. / Csak vedd elé a régi földrajzkönyvet, / és lapozd fel a szép magyar hazát, / a négy folyóba hullanak a könnyek, / s fent az égben sír Árpád apád. / Piros hajnal, fehér álom, zöld remény, / zöld remény, koldus magyar temetőből jöttem én, / jöttem én. / Sírkövek közt zúg a sok szív, mint egy sötét gyásztól, / lesz-e még a Kárpátokon háromszínű zászló? / Nem marad-e minden álom tarka szárnyú? / Zöld remény, piros hajnal, fehér álom, / zöld remény, zöld remény." (Ismeretlen szerző)

Árpád vezér kőszobrának feje fatalapzaton
a brassói magyar evangélikus parókián

1896 és 1913 között uralta a brassói Cenk-hegyet Árpád vezér obeliszkje

Ne hagyd elveszni Erdélyt!

Székely himnusz

Ki tudja merre, merre visz a végzet göröngyös úton sötét éjjelen?
Segítsd még egyszer győzelemre néped, Csaba királyfi csillag ösvényen
Maroknyi székely porlik mint a szikla, népek harcától zajló tengeren;
Fejünk az ár ezerszer elborítja; Ne hagyd el Erdélyt, Erdélyt Istenem!

Ameddig élünk, magyar ajkú népek, megtörni lelkünk nem lehet soha;
Szülessünk bárhol, földünk bármely pontján legyen a sorsunk jó vagy mostoha:
Maroknyi székely porlik mint a szikla, népek harcától zajló tengeren;
Fejünk az ár ezerszer elborítja; Ne hagyd el Erdélyt, Erdélyt Istenem!

Keserves múltunk évezredes balsors, tatár s török dúlt, labanc rabigált.
Jussunk e honban, magyarszékelyföldön, szabad hazában élni boldogan.
Maroknyi székely porlik mint a szikla, népek harcától zajló tengeren;
Fejünk az ár ezerszer elborítja; Ne hagyd el Erdélyt, Erdélyt Istenem!

Székely Karácsony

Széllyes Sándor

Hóba temetkezett csíki havasokon,
Áron – egymagában – fenn a Madarason

– Uram – fohászkodik –, Fiad megszületett,
Karácsony este van… Hogyha megteheted,
Te, aki rendezed ezt a nagyvilágot,
Jutass nekünk is egy kicsi boldogságot.
– Hallottalak, Áron, de nem mondtad, kinek?
– A népemnek, Uram, szegény székelyeknek.
Az Úr kicsit hallgat, majd így szól: Áron!
Jókedvemben kaptál… legyen úgy… nem bánom.
De még mielőtt a kérést teljesítem,
Valamit meg kéne magyarázni nekem:
Én a székelyekről hallottam eleget,
Mondtak már rólatok hideget, meleget…
Tudom – hívők vagytok –, sokat imádkoztok,
De szidásomban is világelsők vagytok.
Hallom, magatokat székelynek valljátok,
S kiválasztott népem neveit hordjátok:
Áron, Ábel, Mózes, Dániel és Dávid,
Az egész Biblia – egész Ábrahámig…
Ha jól meggondolom, szinte már úgy vélem,
Hogy Csicsó – Názáreth, s Ditró – Jeruzsálem.
Aztán – ha jól értem – magyar a beszéded,
S mégis a székelyek boldogságát kéred…
Miféle náció, ha a nyelve magyar?
– Ó, Uram – szólt Áron –, a székely is magyar,
Csak egy kicsivel több.
Úgy legalább három vagy négy fokkal.

Ott állt a sok fenyő keményen, vigyázban,
Gyertyák pislákoltak ezer csíki házban,
Megkondult Csíksomlyó máriás harangja,
S szelíd korholással szólott az Úr hangja:
– Jól van, Áron fiam, és most tartsunk rendet:
Ez a „kicsivel több" megmagyaráz mindent.
Én megértettelek, és most érts meg te is:
Kicsivel ezért több a szenvedésetek is.

(A verset karácsonyi ajándékként küldte Zsögöd–Csíkszentkirályról a Salló-Bocskor család, 2020 karácsonyán.)

TORPAI IMRE ÉS CSALÁDJA

Lúdvég–Szászrégen, 1976. július 17-én. Torpai Imre és Kati

Torpai Ingrid és Raimund, Beszterce, 1980. április 17.

Torpai Imre és felesége, Torpai Katalin, 2014. Lúdvég, Maros megye,
100 éves jubileum, Péter és Pál napján

Torpai Imre és felesége, Torpai Katalin, 2016, 40 éves házassági évforduló

Torpai Imre és fia, Raimund,
az Erdélyi szászok felvonulásán
1990. május 1-je, Uffenheim, Németország

1985. július 15. Erdélyi szászok
felvonulása Scheinfeldben.
Imre a gyermekeivel, Raimunddal és Ingriddel

**Lúdvégi (Maros megye) evangélikus lányok konfirmáló viseletben,
két korosztály képviseletében**

Katharina Lassel, konfirmáló viseletben.
Lúdvég, 1974

Torpai Ingrid konfirmáló viseletben,
Scheinfeld, 1993

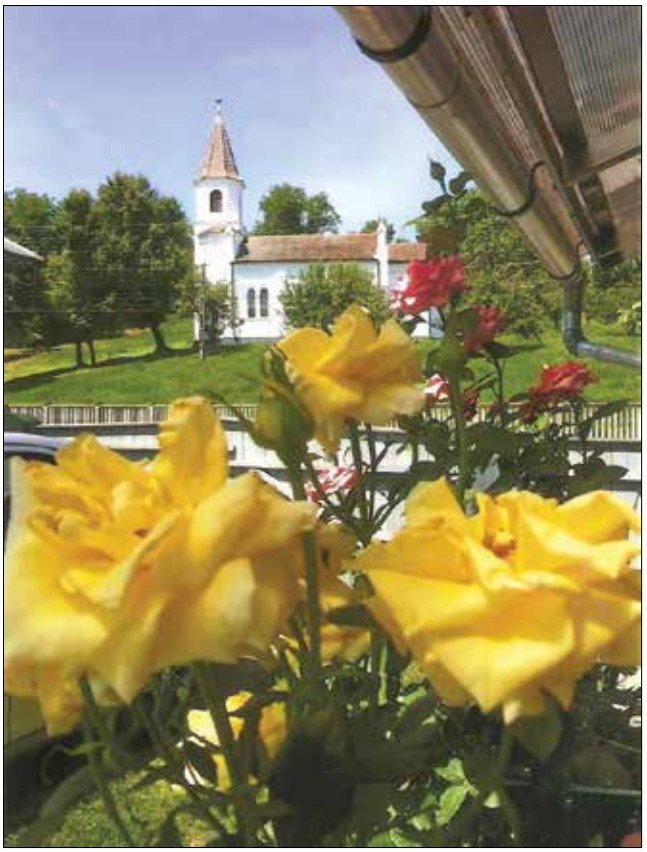
Torpai Imre unokái

Imre, David és Ulf

Torpai Raimund és Anna

Evangélikus templom, Lúdvég, felszentelve 1914-ben, Péter és Pál napján

Torpai Imre, 2011. február 11-én, „díszmagyarban”. A vitézkötést és a nyakkendőt a marosvásárhelyi Gellért Márta művésznő (sz. 1934-ben) kötötte (készítette) 2010-ben

Imre és leánya, Ingrid az evangélikus templom harangtornyában, Besztercén

Ingrid és Ulf

Torpai Raimund és családja, Beszterce, 2014

Ingrid és családja, Winterthur, Svájc

A szerző családja 2020-ban

Suttorf–Melle, a 70. éves Torpai Imre és családja, jó barátok körében. 2020. augusztus 14.

Suttorf–Melle, a 70. éves Torpai Imre és unokái

Bólya világa volt, van, és soha nem lesz vége

MELLÉKLETEK

Felhasznált források

Forrásmunkák, jegyzetek, levelek, fényképek, rajzok, levéltári másolatok jegyzéke

Szám	Szerző	Helység	Leírás
1	Ürmösi Maurer Gábor	Szentendre	*Az Ürmösi Maurer család*, Szentendre, 2006
2	Névtelen szerző	-	*A bólyai kastély monográfiája*
3	Oláh-Gál Róbert	Csíkszereda	Adalék a 700 éves Bolyai család történetéhez. *In: Bolyai-emlékkönyv. Bolyai János születésének 200. évfordulójára.* Szerk. Puskás Ferenc – Tibád Zoltán, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár, 2002. Bólya az idők sodrában. In: *Műszaki Szemle,* 27. szám, 2004.
4	Nagy László	Budapest	Bolyai Farkas szobra, 2008
5	Nagy László	Budapest	Bolyai János arcképe, 2007
6	Dr. Ács Tibor	Budapest	Ács Tibor: *Másfél évszázada hunyt el Bolyai János*. Bolyai János Honvéd Alapítvány, Budapest, 2010.
7	Keresztes Kálmán	Nagyszeben	Képanyag, cikk *RMSZ*, cikk *Nagyszeben és vidéke*
8	Id. Szabó Károly, Szabó Anna (szül. Szántó), ifjú Szabó Károly	Bólya, Medgyes	Adatközlés, képanyag
9	Levéltári adatok	Bécs, Jéna, Göttingen	Bolyai János, Bolyai Farkas
10	Levéltári adatok, Vass Csongor	Gyulafehérvár	Anyakönyvi adatok, bólyai plébánosok, Toldi család, Ürmösi család
11	Dr. Jakubinyi György Miklós nyug. érsek	Gyulafehérvár	Latin fordítás és életrajz
12	Koszta István, evang. lelkipásztor	Brassó	Fényképek, Cenk-hegyi műemlék
13	Szirmai Béla, kat. plébános	Brassó	Cenk-hegyi műemlék története
14	Varró Sándor, ref. lelkipásztor	Nagyszeben	Anyakönyvi adatok

Szám	Szerző	Helység	Leírás
15	Féltes Kati	Brassó	Képanyag
16	Féltes Mária	Bólya	képanyag
17	Kósa Irénke, Takács Kis Ilona	Medgyes	Képanyag
18	Császár Ödön, Szabó Lajos, Császár Lajos	Nagyszeben	Képanyag
19	Ferenc Emőke	Temesvár	Képanyag
20	Lassel Fülöp Irénke	Marosvásárhely	Képanyag
21	Petca (Pintea) Letitia	Bólya	Képanyag
22	Dr. Weszely Tibor	Marosvásárhely	Képanyag, adatközlés
23	Torpai Imre	Scheinfeld	Fényképek, adatközlés
24	Georg Gerster	Winterthur – Svájc	Légifelvételek
25	Martin Rill	Erlenbach – Németország	Légifelvételek
26	Barna Ilonka Ferencz	Vízakna	Adatok
27	Ferencz Tünde	Vízakna	Képanyag és rövidfilm
28	Ferencz Izabella	Vízakna	Képanyag és rövidfilm
29	Antal Loránd	Vízakna	Képanyag és rövidfilm
30	Fleşeriu Mărioara	Bólya	Adatok
30	Otto Weber	München	Képanyag
31	Renate Rauner	Németország	Akvarellkép
32	Hans Georg Heubeck	Németország	Akvarellkép
33	Herczeg János, Halmágyi Zsolt	Marosvásárhely	Képanyag
34	Emil Fischer	Nagyszeben	Archív képanyag, 1914
35	Kalmár Zoltán	Nagyszeben	Cikk, *RMSZ*
36	Uni. Bib. Erlangen	Erlangen, Bayern	Bolyai–Gauss levél
37	Dr. Futaky István	Göttingen	Laudatio
38	Bolyai Gergely	Bólya	Kézirat, 1886
39	Günther Johrend	Németország	Címerek kezelése
40	Rónay Elemér	Arcanum.hu	*A bólyai Bolyai család*
41	*Érdekes Újság*	Budapest	Budapest, 1914, Bólya cikk
42	Georg Weber	Geretsried, Németország	Képanyag
43	Gripenburg Jan	Suttorf, Németország	Komputergrafika
44	*Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben.* Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1888.	Budapest	Adatok

Bólya faluban születtünk, elszóródtunk a nagyvilágban és ez évben, 2020-ban életben vagyunk

Romániában élő bólyai származású személyek mostani lakhelye:

Bólya, Alsórákos, Brassó, Bürkös, Ecel, Hidegvíz, Kiscsűr, Kisselyk, Kiskapus, Kereszténysziget, Medgyes, Mihályfalva, Nagyselyk, Nagyszeben, Nagycsűr, Olăneşti, Székelykeresztúr, Slatina, Vízakna, Zsögöd.

Külföldön élő bólyai származású személyek mostani lakhelye:

Ausztria, Jordánia, Németország, Olaszország, Spanyolország, Magyarország, Anglia.

Sorsz.	Név és keresztnév	Helység
1	Aszalós Ernő	**Bólya**
2	Aszalós Róza	**Bólya**
3	Aszalós Lenke	**Bólya**
	*	*
4	Barna Rózsika	Medgyes
5	Barna Mária	Németország
6	Barna János	**Bólya**
7	Barna Erzsébet	Nagyszeben
8	Barna János ifj.	Nagyszeben
9	Barna Anna ifj.	Nagyszeben
	*	*
10	Barna Ilonka	Vízakna
11	Barna Eszter	Hidegvíz
12	Barna József	**Bólya**
13	Barna József	Németország
14	Barna Ildikó	Ausztria
15	Barna Mónika	Németország
16	Barna Ilona	Hidegvíz
17	Barna Miklós	**Bólya**
18	Barna Miklós ifj.	**Bólya**
19	Barna Mária ifj.	**Bólya**
	*	*
20	Barabás Lajos	**Bólya**
21	Barabás Hajnalka	Nagyszeben
22	Barabás Éva	Jordánia
23	Barabás László	**Bólya**
	*	*
24	Császár Lajos	Nagyszeben

Sorsz.	Név és keresztnév	Helység
25	Császár Mária	Zsögöd
26	Császár Irénke	Medgyes
27	Császár Elemér	**Bólya**
28	Császár Ferenc	Nagycsűr
	*	*
29	Demeter Árpád	Székelykeresztúr
	*	*
30	Féltes Erzsébet	Magyarország
31	Féltes Hajnalka	Nagyszeben
32	Féltes Piroska	Nagyszeben
33	Féltes Katalin	Brassó
34	Féltes Mária	**Bólya**
35	Féltes Tamás	Spanyolország
36	Féltes István	Nagyszeben
37	Féltes Ilonka	Nagyszeben
38	Féltes Annamária	Nagyszeben
39	Féltes Rózsika	Nagyszeben
	*	*
40	Fodor Erzsébet	Nagyszeben
41	Fodor József	**Bólya**
42	Fodor Erzsébet ifj.	**Bólya**
	*	*
43	Gábor Anna	Vízakna
	*	*
44	Kósa Eszter	Németország
45	Kósa Mária	Hidegvíz
46	Kósa Ferenc	Spanyolország
47	Kósa Eszter ifj.	Nagyszeben
48	Kósa Antal	Medgyes
49	Kósa Elek	Slatina
50	Kósa József	**Bólya**
51	Kósa Tünde Hajnalka	**Bólya**
	*	*
52	Nagy Rozália	Brassó
	*	*
53	Orosz József	Nagyselyk
54	Orosz Béla	Nagyszeben
55	Orosz Éva	Spanyolország

Sorsz.	Név és keresztnév	Helység
56	Orosz Mária	**Bólya**
57	Orosz Ferenc, idős	Medgyes
58	Orosz Ferenc, ifjú	Medgyes
59	Orosz Jolán	Olăneşti
	*	*
60	Simén Boriska	Nagyszeben
61	Simén Sándor	Nagyszeben
62	Simén Miklós	**Bólya**
	*	*
63	Sipos János	**Bólya**
	*	*
64	Stoia Andrea	Nagyszeben
65	Stoia Leonard	Nagyszeben
	*	*
66	Szántó Anna (Anikó)	**Bólya**
67	Szántó Anna	Nagyszeben
68	Szántó József	Nagyszeben
69	Szántó Béla	Nagyszeben
70	Szántó Irénke	Ausztria
71	Szántó Erzsébet	**Bólya**
72	Szántó László id.	**Bólya**
73	Szántó Irénke	Medgyes
74	Szántó Hajnalka	Medgyes
75	Szántó Ilonka	**Bólya**
76	Szántó László ifj.	Nagyszeben
	*	*
77	Szabó Károly ifj.	Medgyes
	*	*
78	Szántó Márton	Nagyszeben
79	Szántó Géza	Nagyszeben
80	Szántó Piroska	Nagyszeben
81	Szántó Klára	Nagyszeben
82	Szántó Gyula	Nagyszeben
	*	*
83	Szántó Ilona	Nagyszeben
84	Szántó Gyula	Vízakna
	*	*
85	Szántó Mária	**Bólya**

Sorsz.	Név és keresztnév	Helység
86	Szántó Zsuzsa	Mihályfalva
87	Szántó Márton	Nagyszeben
88	Szántó Erzsébet	**Bólya**
	*	*
89	Szántó András	Medgyes
90	Szántó József	Medgyes
91	Szántó Márton	Ecel
	*	*
92	Szántó Rózsika	**Bólya**
93	Szántó Rózsika ifj.	**Bólya**
	*	*
94	Szántó Róza	**Bólya**
95	Szántó Péter	Kiskapus
96	Szántó Rózsika	Vâlcea megye
97	Szántó János	**Bólya**
	*	*
98	Szántó Károly	**Bólya**
99	Szántó Mihály	**Bólya**
100	Szántó Dániel	**Bólya**
	*	*
101	Szántó Gábor	**Bólya**
102	Szántó Gábor ifj.	Bürkös
103	Szántó Erzsébet	Magyarország
104	Szántó Irénke	Alsórákos
	*	*
105	Szántó Etelka	Vízakna
106	Szántó Rózsika	Vízakna
107	Szántó Márton	Vízakna
	*	*
108	Szántó Juliska	Mihályfalva
	*	*
109	Székely János	**Bólya**
110	Székely Hajnalka	**Bólya**
111	Székely Margit	**Bólya**
112	Székely Juliska	**Bólya**
113	Székely Erzsébet	Hidegvíz
114	Székely Jakab	Németország
	*	*

Sorsz.	Név és keresztnév	Helység
115	Szekeres Veres Vilma	**Bólya**
116	Szekeres Veres Erzsébet	Nagyszeben
	*	*
117	Szántó Irma	**Bólya**
	*	*
118	Szilágyi Gyula	**Bólya**
119	Szilágyi Ilus	**Bólya**
120	Szilágyi Júlia	Nagyszeben
	*	*
121	Szilágyi Anna	Bürkös
122	Szilágyi Rózsika	Németország
123	Szilágyi Mária	**Bólya**
124	Szilágyi János	**Bólya**
125	Szilágyi József	**Bólya**
	*	*
126	Szilágyi Gyula ifj.	**Bólya**
127	Szilágyi Enikő	**Bólya**
128	Szilágyi Ilonka	**Bólya**
	*	*
129	Szilágyi József	**Bólya**
130	Szilágyi József ifj.	**Bólya**
131	Szilágyi Júlia	**Bólya**
	*	*
132	Szilágyi Sándor	**Bólya**
133	Szilágyi Erika	**Bólya**
134	Szilágyi Annamária	**Bólya**
	*	*
135	Takács Piroska	Nagyszeben
136	Takács János	Nagyselyk
137	Takács Mihály	**Bólya**
138	Takács Mária if.	Nagyszeben
	*	*
139	Takács Aranka	Anglia
	*	*
140	Takács Ferenc id.	Mihályfalva
141	Takács Irma	Mihályfalva
142	Takács Ferenc ifj.	Nagyszeben
143	Takács Erzsébet	Nagyszeben

Sorsz.	Név és keresztnév	Helység
	*	*
144	Takács Erzsébet	**Bólya**
145	Takács Irma	Nagyszeben
146	Takács Mária	Németország
147	Takács Elek	Nagyszeben
	*	*
148	Takács József	Hidegvíz
149	Takács Rózsika	Nagyszeben
150	Takács András	Nagyszeben
151	Takács Margit	Nagyszeben
152	Takács Gyöngyi	Nagyszeben
153	Takács Olga	Nagyszeben
	*	*
154	Takács Kis Mária	Mihályfalva
155	Takács Kis Imre	Nagyszeben
156	Takács Kis Mihály	**Bólya**
157	Takács Kis Mihály ifj.	**Bólya**
158	Takács Kis Irénke	**Bólya**
159	Takács Kis Erzsébet	Nagyszeben
	*	*
160	Takács Kis Anna	Alsórákos
161	Takács Kis Erzsébet	Alsórákos
	*	*
162	Torpai Mária	**Bólya**
	*	*
163	Torpai Katica	Magyarország
164	Torpai József ifj.	**Bólya**
165	Torpai Ioana	**Bólya**
166	Torpai Piroska	Olaszország
	*	*
167	Torpai Mihály	**Bólya**
168	Torpai Piroska	Spanyolország
169	Torpai Irénke	Nagycsűr
	*	*
170	Torpai Árpád	Németország
171	Torpai Raimund Tibor	Németország
172	Torpai Tibor	Magyarország
173	Torpai Imre	Németország

TARTALOMJEGYZÉK

A bólyai várkastély monográfiája 10

A vándor sírkő története 27

Bólyai hétköznapok 37

A bólyai várkastély és környéke 40

A Toldi család 41

Az Ürmösi Maurer család Bólyában 47

A bólyai vár története, 1920–2020 72

A Csúnzs alatti temető és a tömegsír 91

Mondák, népszokások 95

Bólyai képek aranykora, 1900–2020 110

Római katolikus kegyhelyek, neves egyházi személyiségek 163

Mi volt hajdanán? Mi maradt mára? 183

Kiváló események Bólyán

1996. augusztus 15. – 2008. november 20. között 187

Nemzetünk két világhírű tudósának, a két Bolyainak életútja 256

A haza, a szülőföld szeretetéről 312

Torpai Imre és családja 328

Mellékletek 338

Levelezési cím:
Torpai Imre
Hohlweiler Mühlweg nr. 10
Németország, 91443, Scheinfeld
Telefon: 0049 9162 371

Várom hozzászólásukat, véleményüket, esetleg bíráló soraikat!